

ÁRA: 995 Ft

TÖRTÉNELMI MAGAZIN

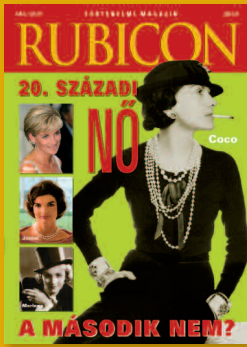
2018/7-8

RUBICON

A SZENT KORONA

1205-TŐL HAZATÉRÉSEI 1978-IG

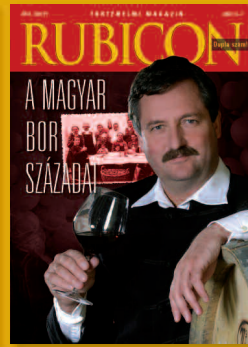

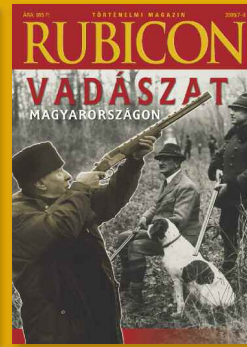
2007/8.

2015/8.

2007/6-7.

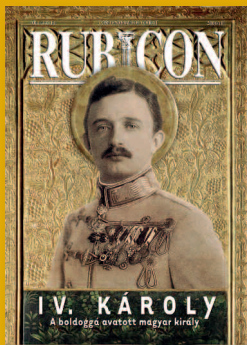

2009/7-8.

2009/11.

Sikerszámaink!

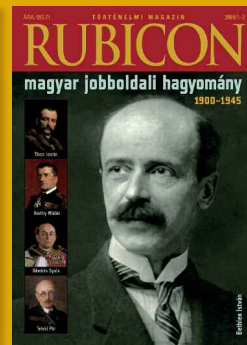
2004/10.

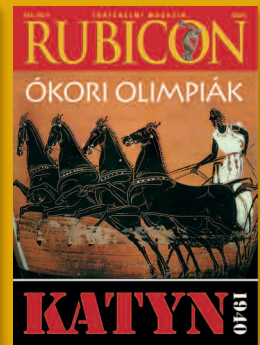
2006/2-3.

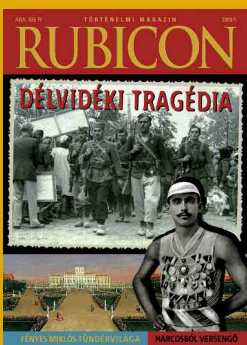
2007/3.

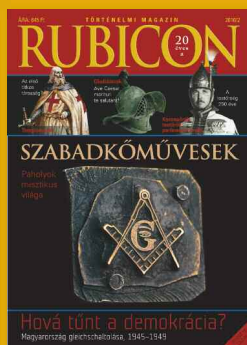
2009/1-2.

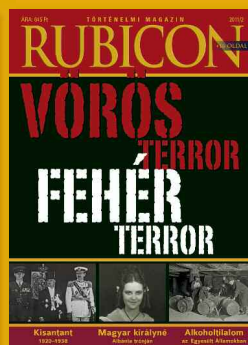
2008/6.

2009/5.

2010/2.

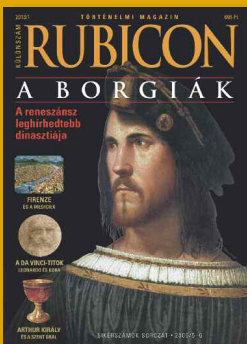
2011/2.

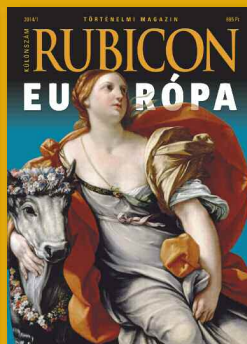
2012/11.

2011/12.

2013/1. különszám

2014/1. különszám

2011/2. különszám

2008/1. különszám

2010/1. különszám

Főszerkesztő:

Rácz Árpád

Szerkesztőbizottság:

Bertényi Iván, Csorba László,
Gyarmati György, Hahner Péter,
Hermann Róbert, Magyarics Tamás,
Mezey Barna, Németh György, Oborni
Teréz, Orosz István, Rainer M. János,
Rácz György, Romsics Gergely,
Szakály Sándor, Ujváry Gábor

Olvasószerkesztő:

Potencsik Erika

Képszerkesztő:

Vajda László

Fotó:

Kardos Judit,
Mudrák Attila

Térkép:

Nagy Béla, Sebők László

Tervezőszerkesztő:

Czeizel Balázs

Kiadja a Rubicon-Ház Kft.

Felelős kiadó: Rácz Árpád

A szerkesztőség címe:

1161 Budapest, Sándor u. 60.

Telefon: 402-1848

e-mail: rubicon@rubicon.hu

honlap: www.rubicon.hu

Megjelenik évente 12 szám

Nyomtatás: Ipress Center Central Europe Zrt.

2600 Vác, Nadas utca 8.

Felelős vezető: Borbás Gábor

Terjeszti a Lapker Zrt.

Előfizethető a RUBICON-HÁZ Kft.-nél
(Bankszámlaszám: Budapest Bank Zrt.,
10102237-77185300-00000001),

valamint Budapesten a Magyar Posta Zrt.

Levél- és Hírlapüzletági Igazgatóságán

(XIII., Lehel u. 10/A,

levélcím: LHI, Budapest 1900),

illetve kerületi ügyfélszolgálati irodáiban,

vidéken a postahivatalokban.

Külföldön terjeszti a COLOR Interpress Kft.

1039 Budapest, Hatvany Lajos u. 14.

Tel.: +36 1 243 9232

www.colorinterpress.hu

HU ISSN 0865-6347

TARTALOM 2018/7-8

A HÓNAP TÉMÁJA: A SZENT KORONA HAZATÉRÉSEI, 1205–1978

- 4 **Pálffy Géza:** Koronánk tizenegy hazatérése
- 16 **Zsoldos Attila:** Az Árpádok koronája Bécsben.
A Szent Korona először külföldön, 1205
- 22 **Zsoldos Attila:** A magyar korona Dalmáciában, 1241–1242
- 27 **Skorka Renáta:** A korona kalandos körutazása.
A Szent Korona az interregnum éveiben, 1301–1310
- 32 **Pálosfalvi Tamás:** Hunyadi Mátyás visszaszerzi a Szent Koronát
- 40 **Pálffy Géza:** Hazatérés Prágából, 1608
- 50 **Pálffy Géza:** A korona Bethlen Gábor birtokában, 1619–1622
- 58 **Pálffy Géza:** A legkevésbé ismert hazatérés.
A Szent Korona Bécsben, 1663–1664
- 68 **Pálffy Géza:** Menekítés német földre, 1683–1687
- 78 **Hende Fanni:** Újabb bécsi kitérő.
A Szent Korona a Rákóczi-szabadságharc idején, 1703–1712
- 86 **Soós István:** A Szent Korona diadalmenete Bécstől Budáig, 1790
- 100 **Hermann Róbert – Manhercz Orsolya:** A Szent Korona a föld alatt,
1849–1853
- 114 **Hollósi Gábor:** A Szent Korona-tan. Jelkép vagy fogalom?
- 118 **Ujváry Gábor:** A Szent Korona-tan a két világháború között
- 128 **Szakály Sándor:** A magyar királyi Koronaőrség parancsnokai, 1919–1945
- 134 **Glant Tibor:** Az utolsó hazatérés.
A Szent Korona amerikai kézen, majd újra itthon, 1945–1978
- 146 **Ligeti Dávid:** A deszakralizált korona
- 152 **Glant Tibor:** Műkincsmentő alakulat az amerikai hadseregben
- 159 **Rácz János:** Megosztott emigráció. *Viták a Szent Korona hazatéréséről*

ONLINE PLUSZ

- 154 **Zinner Tibor:** Mindszenty József és a Szent Korona
- 154 **Kovács Kálmán Árpád:** Katolikus-protestáns felekezeti viták
a Szent István-i örökség körül 1938-ban

Összeállításunk az MTA BTK TTI „Lendület” Szent Korona Kutatócsoporttal és a VERITAS Intézettel együttműködésben készült. A szám szerkesztésében közreműködött Pálffy Géza és Ujváry Gábor

Képek: Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Fotótár, Történelmi Képcsarnok, Történelmi Tár · Országos Széchényi Könyvtár, Budapest · MTI Fotóarchívum · HM HIM Fotóarchívum · Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára · MTA BTK TTI „Lendület” Szent Korona Kutatócsoport · ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár · Soproni Múzeum · Esterházy Privatstiftung, Eisenstadt · Wien Museum · Österreichisches Staatsarchiv, Wien · Bayerische Staatsbibliothek, München · National Institute of Standards and Technology Digital Collections · National Gallery of Art, Washington · Pentagon, Washington · Széchenyi Károly, Magyar képek · Hermann Róbert magángyűjteménye · Photocon

ZSOLDOS ATTILA

AZ ÁRPÁDOK KORONÁJA BÉCSBEN

A SZENT KORONA ELŐSZÖR KÜLFÖLDÖN, 1205

A Szent Korona középkori múltjának feltárásához két út vezet, ám bár mindkettő igen nehezen járható. Az egyik lehetőséget a ma ismert tárgy tudományos igényű vizsgálata kínálja, a másikat pedig a magyar királyok koronájáról – bármely összefüggésben – megemlékező írott források elemzése. Ideális esetben a két út, egy idő után legalábbis, magától értetődően egymásba torkollik, s úgy halad tovább. A középkor évszázadaiból azonban egyetlen olyan részletesebb, érdemi képi ábrázolás sem ismert, melyen egyértelműen felismerhető lenne a Szent Korona a mai formájában, az írott források esetében pedig gyakran nem magától értetődő, hogy azokban vajon valóban a királlyá avatás szertartásakor használt koronáról vagy csupán a rangjelző házi koronák egyikéről van-e szó.

AZ ELŐZMÉNYEK

Imre király (1196–1204) uralkodását az öccsével, András herceggel folytatott viszály keserítette meg. A kezdeti nézeteltérések gyorsan elfajultak, s András fegyverrel kényszerítette bátyját, Imre királyt, hogy átengedje neki a Drávától délre fekvő Szlavóniát és az Adria-parti Horvátországot. Néhány évvel később, 1199-ben, egy újabb öszszecsapás során azonban András alulmaradt, s kénytelen volt bátyja elől Ausztriában menedéket keresni. A fivérek kibékülését követően András visszakapta a Dráván túli tartományokat, a rövid nyugalmi időszakot azonban végül egy újabb konfliktus zárta le, amelynek 1203-ban Imre király öccse fogságba ejtésével vetett véget. Mindeközben megszületett az Aragóniai Konstanciával már 1196-ban összeházasodott Imre várva várt fia és örököse, László, az 1199 és 1201 közötti évek valamelyikében.

Gyermeke jövőjét Imre király úgy látta biztosíthatónak, ha még saját életében megkoronáztatja. III. Ince pápa (1198–1216), aki kezdetől fogva nyomon követte Imre és András viszályát, 1204. április 24-én kelt bullájában adott utasítást – Imre király kérésének eleget téve – Ugrin esztergomi érseknek (1204) László megkoronázására. Döntése május végére már el is juthatott Magyarországra, a koronázásra mégis csak augusztus 26-án került sor, jóllehet a pápa a szertartás haladéktalan megtartását írta elő az érseknek. A késedelem azzal magyarázható, hogy időközben Imre kibékült fivérével, Andrással, a herceget szabadon bocsátotta, sőt, saját halála esetére őt jelölte ki kormányzónak örököse, László kiskorúsága idejére. Az egyezés valamikor 1204. január 19. és május 1. között jöhetett létre a fivérek között, nagy valószínűséggel ezen időszak közepe táján vagy második felében.

A béke helyreállítását követően nem lehetett akadálya annak, hogy az ifjú László trónörökös korábban oly sürgős megkoronázásának napját Szent István szimbolikus jelentőségű ünnepére,

A korona elvitelének ábrázolása a *Képes krónikában*

Imre király kései ábrázolása

augusztus 20-ra halasszák; végül azonban Ugrin érsek váratlan halála miatt a szertartásra csak néhány nappal később, augusztus 26-án került sor. Imre király nem sokkal ezt követően elhunyt: talán már 1204. szeptember közepén, talán november végén.

A király, névleg legalábbis, a néhány éves III. László (1204–1205) lett, a hatalmat azonban kormányzóként nagybátyja, András herceg gyakorolta. A gyermek király érdekeinek védelmezőjeként fellépő III. Ince pápa 1205 áprilisában több levélben volt kénytelen figyelmeztetni Andrást, hogy ígéretéhez híven gondoskodják unokaöccséről, s ne tegyen semmit III. László jogainak sérelmére. Ennek ellenére Imre özvegye, Konstancia királyné nem érezte magát biztonságban Magyarországon, s úgy döntött, hogy gyermekével együtt Ausztriában, Babenberg VI. Lipót hercegnél (1198–1230) keres menedéket.

A FORRÁSOK

Az esetről számos középkori forrás megemlékezik, jellemző azonban, hogy csak külföldiek. A rövidebb szövegezésük csupán Konstancia királyné és gyermeke Bécsbe érkezéséről adnak hírt, továbbá arról, hogy ott hunyt el az ifjú III. László, s ezt követően az özvegy királyné Lipót herceg segítségével visszatért szülőföldjére, Aragóniába. A történet számos további részletére kitér ellenben a stájerországi Admontban vezetett évkönyv folytatása. Ennek szövegéből kiderül, hogy Konstancia királynét és III. Lászlót elkísérte „*néhány püspök és előkelő*” is, akik esküjükhöz híven kitartottak a gyermek király mellett. Az út viszontagságos lehetett, mert a Magyar Királyság őrzött határain a menekülőknél erővel kellett áttörniük.

Lipót herceg kegyesen fogadta őket, III. László azonban „*néhány nap múltán*” meghalt. Holttestét a győri püspök szállíttatta vissza Magyarországra, ahol királyoknak járó tiszteletadással temették el Székesfehérvárott. A beszámoló szempontunkból legérdekesebb része szerint a Konstanciát és gyermekét befogadó Lipót herceg komoly bajba került. András herceg ugyanis – akit királynak mond a szöveg, megelőlegezve a későbbi fejleményeket – visszakövetelte „*mind a királynét, mind a kincseket és a koronát, melyeket [a királyné] magával vitt*”, s a mindkét fél által mozgósított seregek már össze is gyűltek. Arról azonban, hogy az összecsapásra valóban sor került volna, nem tud a szerző, ellenben maga is megemlíti, hogy Konstancia végül az osztrák herceg segítségével visszatért hazájába.

Az András és Lipót között kiobbant konfliktusról az oklevél-fogalmazás egyik legtekintélyesebb kortárs mestere, az itáliai Boncompagno da Signa (latinosan: Boncompagnus) is értesült. Egyik művében hosszasan idézi VI. Lipót herceg segélykérő levelét, melyet az Sváb Fülöp német királyhoz (1198–1208) intézett. Ez a híradás is megerősíti, hogy III. László Ausztriába érkezését követően „*rövid idő elteltével*” elhunyt, s megemlékezik arról is, hogy András parancsot adott alattvalóinak Ausztria pusztítására „*a királyné miatt*”.

Kincsekről és koronáról azonban Lipót herceg levele nem tesz említést.

AZ ÖZVEGY KIRÁLYNÉ KÍSÉRETE

Annak kiderítése, hogy voltaképpen mi és hogyan történt 1205 tavaszán, nem ígérkezik egyszerű feladatnak még akkor sem, ha töredékes ismereteinket további, az üggyel közvetlenül kapcsolatban nem álló források adataival egészítjük ki.

Nem teljesen reménytelen vállalkozás például annak nyomába eredni, hogy kik kísérhették el az özvegy királynét és fiát Bécsbe. Az *Admonti évkönyv* folytatásában említett „püspökök és előkelők” közül célszerű az előbbiekkal kezdeni. A kor magyar egyház-szervezetének ismeretében Esztergom és Kalocsa érseke mellett további tíz püspökkel számolhatunk. Elméletileg persze, hiszen az esztergomi érsekség és a győri püspökség üresedésben volt éppen – azaz a korábbi főpap utódlásának folyamata még nem zárult le –, zágrábi püspökről pedig nincs adatunk

a kérdéses időszakból. A többiek közül néhányan bizvást kizárhatók, mert a személyükre és tevékenységükre vonatkozó ismereteink teljesen valószínűtlenné teszik, hogy a személyes kockázattól sem visszariadva kitartottak volna III. László oldalán.

Az így leszűkített körből a legvalószínűbb jelölt Katapán egri püspök (1198–1217). Részint azért, mert III. László apja, Imre király az ő székvárosában temetkezett, s e tényből jogilag következtethetünk arra, hogy bizalmas kapcsolat fűzte őket egymáshoz, részint pedig azért, mert Katapán püspök a kérdéses időszakban eltűnik forrásainkból, meglehet, éppen ausztriai tartózkodása miatt.

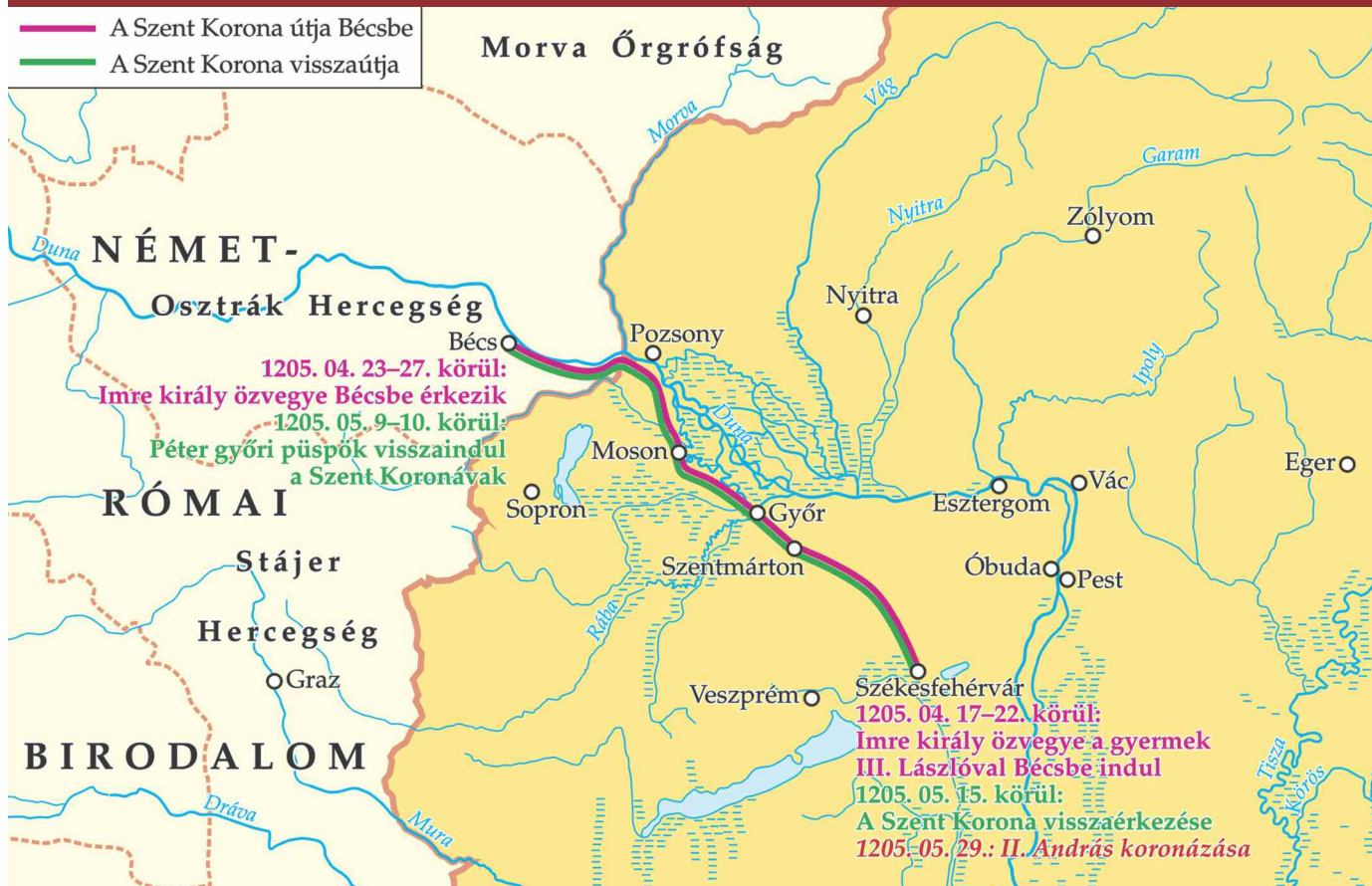
Felmerülhet még Vilmos erdélyi püspök (1204–1221) neve, s nem is elsősorban azért, mert még Imre király életében nyerte el a püspökséget, hiszen püspöktársai többségéről ez szintén elmondható. A gyanút sokkal inkább az támaszthatja alá, hogy korábbi pályafutásáról nem tudunk semmit, s ez a körülmény, megtámogatva a külföldi származást valószínűsítő névvel – mely a kor Magyarországon még rit-

kaságszámba ment –, megkockáztathatóvá teszi azt a feltevést, hogy talán egykor Konstancia királyné kíséretében az országba érkezett klerikussal van dolgunk, aki idővel püspöki méltóságot nyert el. Hasonló karrierre a korszakból mindenesetre több példa ismert. Simon váradi (1202–1218) és Kalandá veszprémi püspök (1199–1209) szintén szóba jöhetne, róluk azonban túl keveset tudunk ahhoz, hogy politikai állásfoglalásukra vonatkozó feltevésekbe bocsátkozhatnánk. (Az *Admonti évkönyv* folytatásában nevének említése nélkül feltűnő győri püspök szerepére a későbbiekben térünk ki.)

A Konstancia királyné és III. László kíséretében Bécsbe távozó világi előleket illetően a püspököknél is kevesebb támponttal rendelkezünk. Kézenfekvő lenne a királyné udvartartásának főbb méltóságviselőire gondolni elsősorban, közülük azonban csak az 1198-ban említett Egyed udvarispánt ismerjük, aki talán már III. Béla uralkodása idején viselt különböző tisztségeket, 1198 utáni sorsáról viszont semmit sem tudunk. Az Imre király életének utolsó szakaszában szereplő bárók között

AZ ÁRPÁDOK KORONÁJA ELŐSZÖR KÜLFÖLDÖN, 1205

- A Szent Korona útja Bécsbe
- A Szent Korona visszaútja

azonban lehetnek olyanok, akik uruk halálát követően is elkötelezték magukat III. László mellett: mindenekelőtt azok, akiknek méltóságviselői karrierje megszakadt 1204 után. Indokoltnak látszik közéjük sorolni Imre utolsó nádorát, Benedeket, Achilles udvarispánt és azt a Miklóst, aki a Szlavóniai bánság és az Erdélyi vajdaság élén egyaránt állt Imre uralkodása idején, de mások szintén szóba jöhetnek. Ugyanakkor joggal feltehető, hogy elsősorban az özvegy királyné kíséretében tartózkodó előkelők emberei biztosíthatták azt a fegyveres erőt, amely lehetővé tette, hogy a menekülők az őket feltartóztatni akaró hátrórók ellenállását megtörve átjussanak Ausztriába.

MENEKÜLÉS BÉCSBE

Másfél évtizeddel a történetek után Konstancia királyné úgy emlékezett vissza a férje halála utáni időkre, hogy „*mintegy fogolyként*” tartózkodott Magyarországon, ahol sógora, András tetemes mennyiségű pénztől és más értéktől fosztotta meg erőszakkal, melyet ő – azaz Konstancia – Esztergomban helyezett letétbe. Nagyon is hihető, hogy Konstancia és az országot kormányzó András viszonya feszültségekkel lehetett terhes, hiszen a menekülés Ausztriába önmagában alátámasztja a híradást. Ugyanez egyúttal cáfolja, hogy az özvegy királyné valóban fogoly lett volna; még egy felettből tapintatos felügyelet is valószínűtlennek ítélnél. Az azonban egyáltalán nem lehetetlen, hogy András valóban rátette a kezét Konstancia magánvagyonára, s talán éppen ez adhatta a végső lökést az özvegy számára, hogy az ország elhagyása mellett döntsön.

A döntés megszületése után nyilván megtörténtek az előkészületek a szökésre. Ezek legfontosabb eleme – s egyúttal a történet leghomályosabb pontja – minden kétséget kizáróan a korona megszerzésének kérdése. Az, hogy a királyavató koronáról van szó, bizonyosra vehető, hiszen annak birtoklása fontos ütőkártya lehetett Konstancia kezében, de ugyanerre vall az is, hogy visszaszerzése érdekében András kész lett volna hadat vezetni VI. Lipót ellen. A koronát ugyanakkor ebben az időszakban már bizonyosan Székesfehérvárott őrizték, Konstancia tehát onnan szerezhette meg valamilyen módon.

Imre király hitvese, Aragóniai Konstancia férje halála után II. (Hohenstaufen) Frigyes német-római császár felesége lett. Képünkön a császárné kamelaukion típusú koronája

KRONOLÓGIA

A magyar korona 1205. évi itineráriuma

április 17–22. körül

Imre király özvegye, Konstancia királyné Székesfehérvárott magához veszi a Szent Koronát, és gyermek fiával, III. László királlyal Ausztriába indul

április 23–27. körül

Konstancia özvegy királyné és III. László a Szent Koronával megérkezik Bécsbe, VI. Lipót herceg udvarába

április 24–28. körül

András herceg értesül Konstancia királyné és III. László elmeneküléséről

április 30–május 1. körül

a Péter választott győri püspök vezette követség elindul Bécsbe

május 3. vagy 7.

III. László király meghal Bécsben

május 9–10. körül

Péter választott győri püspök a magyar koronával és III. László holttestével Bécsből visszaindul Székesfehérvárra

május 15. körül

a Szent Korona visszaérkezik Székesfehérvárra

május 16–28. között

III. László temetése Székesfehérvárott

május 29.

II. András a Szent Koronával királyné koronázzák Székesfehérvárott

Péter pályafutását – a lehetőségekhez képest, persze – viszonylag részletesen ismerjük, köszönhetően annak, hogy többen benne vélték felismerni a magyar honfoglalás regényes történetét megíró Névtelent, azaz Anonymust. Tény, hogy Péter valóban Imre király idején lett fehérvári prépost s egyúttal az uralkodó kancellárja (1202–1204), ami aligha történt volna meg, ha nem élvezi királya bizalmát. Másfelől azonban azt is tudjuk, hogy András herceggel együtt nevelkedett, s bizonyos, hogy mindvégig harmonikus volt a kapcsolata a már királlyá koronázott II. Andrással (1205–1235).

Ugyanakkor bizton kizárható, hogy Péter még Konstancia és III. László Bécsbe menekülése idején, azaz 1204 tavaszán is fehérvári prépost lett volna, sőt, nagyon valószínű, hogy már az esztendő nagyobbik részében sem viselte a tisztséget. 1203 végén vagy 1204 elején ugyanis elhunyt Jób esztergomi érsek (1185–1203), utóda pedig – még április 24. előtt – Ugrin, az addigi győri püspök (1192–1204) lett. Így viszont a győri püspöki szék ürrült meg, amelynek betöltésére a jelölt történetesen éppen Péter fehérvári prépost lett, talán már 1204 tavaszán, talán valamivel később, s megválasztására is bizonyosan sor került még a korona ausztriai kalandja előtt. Az *Admonti évkönyv* folytatója szerint ugyanis a Bécsben elhunyt III. László holttestét Fehérvárra „a győri püspök” vitette, aki nem lehetett más, mint – a már megválasztott, de a pápa által még meg nem erősített – Péter (1205–1218).

A koronát tehát vagy Péter utóda, az új fehérvári prépost szolgáltatta ki Konstanciának, vagy – ha a méltóság a kérdéses időpontban még betöltetlenül állt – a fehérvári örkanonok, aki tiszte szerint a korona őrzéséért is felelős volt. Péter azért jutott szerephez a történetben, mert ő volt a legalkalmasabb arra, hogy a feszült helyzetben követség élén induljon VI. Lipót osztrák herceg udvarába: egyházi személy volt a királyi kancellárián szerzett államkormányzati tapasztalatokkal, s emellett élvezte az országot kormányzó András herceg bizalmát, miközben korábbi fehérvári prépostként azon kevesek közé tartozott, akik elég közelről láthatták a koronát ahhoz, hogy egyértelmű azonosítására képesek legyenek. Ahhoz ugyanis nem sok kétség férhet, hogy András elsősorban a törvényes királlyá avatásához nélkülözhetetlen korona visszaszerzése ér-

dekelt, III. László sorsa – bár hivatalosan bizonyára ez volt a fő kérdés – valójában másodlagos volt, Konstanciáé pedig alighanem hidegen hagyta a kormányzót. Az özvegy távozása az országból még előnyös is volt András számára: aligha véletlen, hogy meg sem próbált akadályt gördíteni az özvegy Aragóniába történő hazatérése elé.

AZ IDŐREND

A történet időrendjének rekonstrukciója során támpontként, értelemszerűen, a forrásainkban szereplő két dátum használható fel, amelyek közül az egyik sajnos korántsem olyan egyértelmű, mint kívánatos volna. Az bizonyos, hogy András herceget 1205. május 29-én koronázták királlyá Székesfehérvárott, s az sem lehet kétséges, hogy az ilyen alkalmakkor megkívánt koronával.

A másik időpont, amelyet figyelembe kell vennünk, III. László halálának napja, amelynek meghatározása azonban bizonytalan, mivel a magyar középkor különböző krónikái egymástól eltérő módon adják meg: hol május 3., hol május 7. szerepel. A történetírásban az 1205. május 7-i dátum vált uralkodóvá, bár van híve a korábbi időpontnak is, mások pedig eldönthetetlennek tekintik a kérdést. Kiegészíti még ismereteinket az a különböző forrásokból származó, ám egybehangzó s ezért megbízhatónak ítélt értesülés, mely szerint a gyermek király „néhány nappal”, illetve „rövid idővel” Bécsbe érkezése után halt meg.

Mivel tehát III. László 1205. május 7-én (vagy 3-án) halt meg, s csak „néhány nappal”, illetve „rövid idővel” előbb érkezett Bécsbe, ez utóbbi eseményt aligha helyezhetjük másfél hétnél korábbi időpontra, azaz április 27. (vagy 23.) táján jelenhetett meg Konstancia gyermekével és kíséretével VI. Lipót udvarában. A Székesfehérvár–Bécs út megtételéhez (napi 40 km-es meneteljesítménnyel számolva) 5–6 napra lehetett szükség, attól függően, hogy a határon való áttörés lelassította-e a menekülőket haladását.

Az utazás kezdeteként így április 21–22. (esetleg április 17–18.) jelölhető meg, azzal a megszorítással, hogy valójában a korona hagyhatta el ekkor Székesfehérvár városát. Annak megítéléséhez ugyanis semmiféle támpontunk nincs, hogy az addig ismeretlen helyen tartózkodó Konstancia maga ment-e Fehérvárra valamilyen ürüggyel, ahol

ANONYMUS A FŐSZEREPLŐ?

Ezzel kapcsolatosan merült fel az a vélemény, hogy a III. László holttestét Bécsből Székesfehérvárra kísérő győri püspök, bizonyos Péter lehetett az, aki a koronát – valamint az azzal együtt említett többi kincset – kiszolgáltatta az özvegynek, amit annál is könnyebben megtehetett, mert a történetek idején még fehérvári prépost volt.

aztán magához vette a koronát, vagy a már úton lévő királynéhez juttatták el az ékszert. Székesfehérvár közvetlen közelében mindenesetre 1273-ban említenek egy királynéi udvarházat, amely létezhetett már a század elején vagy akár jóval korábban is: az özvegy királyné és gyermeke ottani tartózkodása aligha kelthetett feltűnést, kísérőik pedig – vagy közülük néhányan – útközben csatlakozhattak hozzájuk.

A VISSZATÉRÉS

A másik biztos pont II. András király megkoronázásának napja: 1205. május 29. A uralkodókoronázás azonban sohasem történt titokban, előkészületeket igényelt, nem is keveset, így indokoltnak látszik a feltételezés, mely szerint legalább két héttel korábban országszerte kihirdették annak időpontját, tehát akkor, amikor András már bizonyos lehetett abban, hogy a korona a rendelkezésére fog állni az ünnepen.

A korona tehát legkésőbb május 15. táján visszaérkezhetett Székesfehérvárra, amiből az következik, hogy május 9–10. körül indulhatott vissza az érte küldött Péter győri választott püspök Bécsből a Magyar Királyságba. Az

előző néhány nap minden bizonnyal a VI. Lipót herceggel folytatott tárgyalásokkal telt el, így indokoltnak tűnik azt feltételezni, hogy András herceg követe hozzávetőleg III. László halálával egy időben érkezhetett Bécsbe, ahová április utolsó, esetleg május első napjaiban indulhatott el.

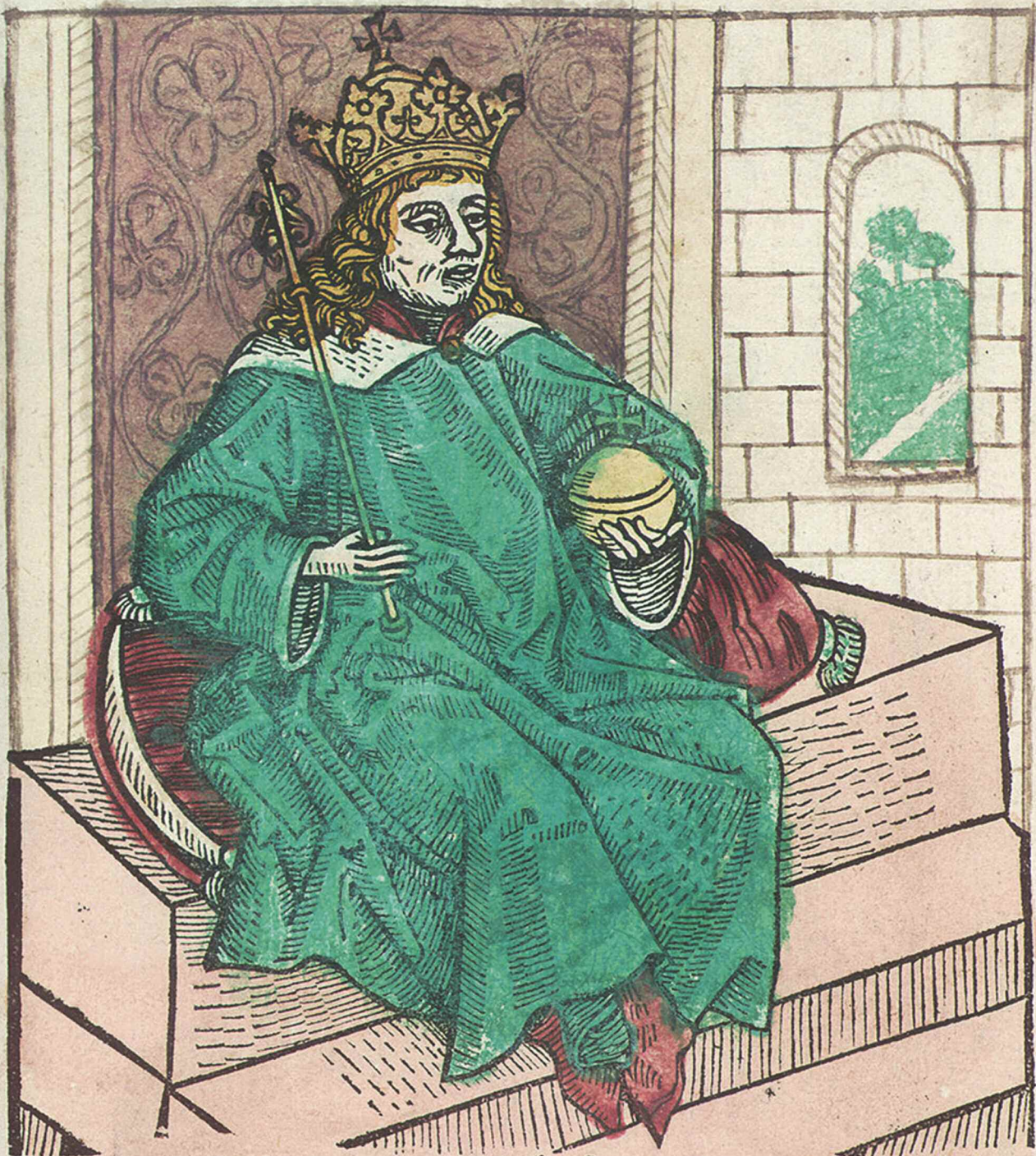
Ezen a ponton ismét a történet egy felderíthetetlen kérdésébe ütközünk: mikor értesült Konstancia királyné távozásáról – és korántsem mellékesen: a korona elhurcolásáról – András herceg? A legkésőbbi szóba jöhető időpont az lehet, amikor a határőrség jelentette Konstanciáék átjutását Ausztriába, aminek híre április 28. (vagy 24.) táján juthatott el a kormányzóhoz. Önmagában ebből azonban csak akkor lehetett a korona elrablására gyanakodni, ha az özvegy királyné előzőleg valóban Székesfehérvárott tartózkodott, s a gyanú ellenőrzése még így is némi időt vehetett igénybe, hacsak András maga is nem tartózkodott éppen a városban. Az utóbbi viszont nem tűnik valószínűnek, mert ez esetben a szökevények Magyarországon történő feltartóztatása sem lett volna megoldhatatlan feladat számára.

A helyzet súlyosságának felismerését követhette a követség küldésének

Aragóniai Konstancia síremléke
a palermói katedrálisban

elhatározása s a követ szavainak nyomtatékot adó sereggyűjtés. Elképzelhető ugyanakkor, hogy a korona eltűnését már néhány nappal korábban hírül adták András hercegnek, ez esetben mindegyre valamivel több idő juthatott, ám ekkor is csak egy-két napról lehet szó, hiszen az özvegy királyné és a gyermek király, valamint kísérőik – úgy tűnik – behozhatatlan előnyre tettek szert. Az, hogy Péter püspök követségével egyidejűleg kisebb összecsapások lángoltak fel a magyar-osztrák határ mentén, nem lehetetlen, de nem is valószínű, komolyabb hadműveletekre viszont bizonyosan nem került sor.

Az Árpádok koronája ily módon 1205 április–májusában csupán mintegy két hetet volt távol az országtól, VI. Lipót osztrák herceg bécsi udvarában. Az Imre király halála utáni politikai válsághoz kapcsolódó események végül különösebb következménnyel nem járó, múltó epizódot jelentettek csupán a Szent Korona sok évszázados, a későbbiekben jóval viharosabb történetében. ♦

Posteā regnavit Bela frater eius qui fures ⁊ latro-
 nes persecutus est: ⁊ petitionibus loqui traxit origi-
 nē: vt romana habet curia ⁊ imperij. Qui coronat⁹
 est ī dieb⁹ ianuarij: feria prima. Regnavit autē annis
 xxiij. mense vno: diebus. xix. Obdormiuit antez in
 dñō: anno eius dez. M. c. xc. kalēdis maij: feria ter-
 tia cuius corpus albe quiescit honorifice tumulatū.

ZSOLDOS ATTILA

A MAGYAR KORONA DALMÁCIÁBAN

1241–1242

A középkorban Dalmáciának az Adriai-tenger keleti partvidékét és az előtte fekvő szigetvilágot nevezték. Területe eredetileg a Bizánci Birodalomhoz tartozott. Az első ezredfordulót követően Velence és a még önálló Horvátország váltakozó sikerrel küzdött birtoklásáért. Horvátország 11. század végi elfoglalása után a Magyar Királyság mintegy megörökölte a gazdag dalmát kereskedővárosok – Zára (Zadar), Trau (Trogir), Spalato (Split), Ragusa (Dubrovnik) – megszerzésére irányuló törekvéseket, s a Dalmáciáért folytatott velencei-magyar háborúk végigkísérték az Árpád-kor egész történetét, sőt azon is túlnyúltak.

A magyar királyok igényt formáltak Dalmácia birtoklására, s bár tényleges hatalmuk csak időnként terjedt ki a terület egészére – vagy annak egyes részeire –, uralkodói címeik között következetesen szerepeltették a tartományt, egészen az Osztrák–Magyar Monarchia bukásáig. Horvátországhoz hasonlóan Dalmáciát sem tekintették a Magyar Királyság részének – ellentétben a királyság szerves részét alkotó Szlavóniával –, ily módon tehát joggal sorolhatjuk a korona külföldi tartózkodásai közé azt az időszakot, amikor IV. Béla király (1235–1270) oda menekítette azt az országra törő tatárok elől.

A 13. század első éveiben Belső-Ázsia pusztaságain soha nem látott nagyhatalom kelt életre a mongol Dzsingisz kán (1206–1227) uralma alatt. Az Európában „tatárok” néven emlegetett mongolok alig néhány évtized alatt jól szervezett s bámulatos teljesítményekre képes haderővel rendelkező birodalmat építettek ki, melyben idővel feltámadt az érdeklődés a nyugati terjeszkedés iránt is. Az, hogy a támadást a Magyar Királyság sem kerülheti el, 1240 decemberében vált bizonyossá, amikor híre jött: a mongolok bevették és elpusztították Kijevet.

KORONAMENEKÍTÉS A TATÁRJÁRÁS KÖZEPETTE

A magyarországi tatárjárás történetéről ismereteink javát két terjedelme-

sebb forrásnak köszönhetjük. Az egyik ezek közül kifejezetten a Magyarországot ért mongol támadásról és annak közvetlen előzményeiről számol be. A mű szerzője, Rogerius Itáliában született, az egyik pápai követ kíséretében érkezett Magyarországra az 1230-as években, s itt is maradt. A tatárjárás vihara Nagyváradon érte. 1243–1244 táján írta *Siralmas ének* címmel ismeretteremtő művét, mely a szemtanú hi-telességével – és persze szubjektivitásával – adja elő a történeteket: egy ideig maga Rogerius is a tatárok fogságában sínylődött, de sikerült megszöknie. A tatárjárást követően előbb Sopronban, majd Zágrábban viselt kisebb egyházi tisztségeket, végül a dalmáciai Spalato érseke lett (1249–1266).

A másik hosszabb beszámolót a tatárjárás eseményeiről Tamás spalatói főesperes *A salonai és spalatói főpapok története* című műve tartalmazza, amely nemcsak a dalmáciai, hanem időnként a magyarországi eseményeket is nyomon követi. A két forrás szerencsésen kiegészíti egymást: Rogerius bővebb és – úgy tűnik – megbízhatóbb

értesülésekkel rendelkezett a magyarországi fejleményekről, Spalatói Tamás viszont, nem meglepő módon, részletesebb tudomással bírt mindarról, ami Dalmáciában történt.

Az a passzus, amely alapján felmerülhet egyáltalán, hogy a magyar királyok koronájáról is hallunk a tatárjárás történetében, Spalatói Tamás munkájában olvasható: „*Béla király [...] elküldte [...] embereit Székesfehérvárra, s miután felvétette Szent István király testét, s felrakott még sok egyházi kincset is, mindezt Mária úrnővel, a feleségével s a még csak két éves kisfiával, Istvánnal együtt leküldte a tengerpart mellé, kérte és parancsolta, hogy a spalatóiak megőrzésre fogadják be ezeket, a királynét pedig kisfiával együtt tartsák ott hűségük oltalmában.*” Aligha szorul bizonygatásra, hogy az említett „sok egyházi kincs” között a magyar királyavató korona is ott volt, amelyet éppen ez idő tájt kezdenek mind gyakrabban Szent Koronaként emlegetni forrásaink, az első előfordulás 1256-ból való.

Tamás előadásában ez az epizód akkor kerül elő, amikor a tatárok már

IV. Béla ábrázolása a Thuróczy-krónikában (*Chronica Hungarorum*, 1488)

elfoglalták a Dunától keletre fekvő országrészeket, de a folyón még nem keltek át, tehát az 1241 áprilisa utáni időszakra vonatkozhat a tudósítás. Ezzel szemben Rogerius úgy tudta, hogy IV. Béla király még azelőtt gondoskodott családjá biztonságba helyezéséről, hogy Pesten táborba szállt volna a mongolok ellen készülődően. Az ő elbeszélése szerint azt követően, hogy a nádor meghozta a hírt a mongol főserg betöréséről – tehát valamikor március elején –, a király „meghagyta Ist-

ván magiszternek, a váci püspöknek meg az aradi és a Szent Údvöztőről nevezett csanádi prépostnak, hogy menjenek sietve a királynéhez, és siessenek vele Ausztria határához, ott várva be e bajok végét”. Az itt említett István váci püspök (1241–1243) a kor jól ismert alakja, az aradi prépostot Albertnek hívták, a csanadit pedig Achillesnek.

Bizonyosra vehető, hogy a királyné és – az itt nem említett – gyermekei pétségéről a király világi hívei gondoskodtak. A testőrség parancsnoka Hahót

nembéli Hahót fia Mihály lehetett, akinek eközben szerzett érdemeiről IV. Béla egy 1244-ben kelt oklevele emlékezik meg, s aki 1239–1240-ben Mária királyné asztalnokmestere volt, nem lehetetlen azonban, hogy e tisztségét még a tatárjárás idején is viselte. Spalatói Tamás a dalmáciai magyar menekültek között említést tesz egy bizonyos Demeterről, aki nagy valószínűséggel azonosítható Csák nembéli Luka fia Demeterral, aki 1238 és 1241 között történetesen éppen Csanád megye ispánjaként szerepel. Így nem lenne meglepő, ha ő felelt volna az útnak indított királynéi udvar egészének biztonságáért.

Elég valószínűtlennek tűnik, hogy IV. Béla ne ugyanakkor gondoskodott volna családjá és az ország kincsei – köztük a Szent Korona – biztonságáról, így az időpontot illetően indokoltabbnak látszik Rogerius előadásának hitelt adni. Az is feltehető, hogy a királyi család őrzésére rendelt csapat ment Székesfehérvárra is a Spalatói Tamás által említett kincsekért, köztük a Szent Koronáért. Székesfehérvárott a rend helyi közösségéből minden bizonnyal néhány johannita lovag is csatlakozott a királyné kíséretéhez, s ezt követően indultak, mint Rogerius írja, „Ausztria határához”.

Az ily módon megjelölt hely közelebbi meghatározása minden további vitát kizáró módon aligha lehetséges, ha viszont találgatásokba bocsátkozunk, az első számú jelölt Sopron városa lehet. Tudjuk ugyanis, hogy a muhi csatából IV. Bélát észak felé menekítették ki emberei, majd Nyitrán át jutott el Pozsonyba. A város közelében felkereste őt Babenberg II. Frigyes osztrák herceg (1230–1246), aki a kimerült és az átélt borzalmaktól meggyötört Bélát rávette, hogy tartson vele Ausztriába, ott azonban nem vendégül látta, hanem kifosztotta a királyt.

Frigyes még II. András (1205–1235) életében szenvedett vereséget a magyaroktól, akiktől akkor pénzen váltotta meg a békét: ezt a veszteséget igyekezett visszafizettetni a kiszolgáltatott helyzetben lévő magyar királlyal, s mivel nem ítélte elegendőnek a Bélánál talált pénzt és egyéb értéktárgyakat, rákényszerítette, hogy a Magyar Királyság Ausztriával szomszédos területeinek egy részét zálogba adja neki. „A király ezek után – folytatja a történetet Rogerius –, ahogy csak tudott, sietett a királynéhoz, aki tőle nem messze volt.”

Mindkét utalás, mellyel Rogerius Mária királyné tartózkodási helyét

A SZENT KORONA MENEKÍTÉSE A TATÁRJÁRÁS IDEJÉN, 1241–42

megjelöli, leginkább Sopronra illik rá, s a városra annál is inkább gondolhatunk, mert nem sokkal korábban, 1240 kora nyarán IV. Béla bizonyosan közel egy hónapig időzött ott. Szintén közrejátszhatott Sopron kiválasztásában, hogy a királyné kíséretéhez csatlakozott johanniták ott már 1217 óta vámbirtokosok voltak, s meglehet, hogy a vámbijedelmét számításba vették a királyi család költségeinek fedezésére gondolván.

A KORONA DALMÁCIÁBAN

Sopronból – ha valóban ott találkozott IV. Béla a családjával – előbb a Somogy megyei Segesdre mentek, mely a királyi család birtokában lévő uradalom központja volt, s az ott álló udvarház a lehetőségekhez képest kényelmes szállást kínálhatott, majd a nagyobb biztonságot ígérő Szlavóniába, közelebről Zágrábba érkeztek, ahol „az egész nyarat” töltötték, amint azt Spalatói Tamás tudni véli. A zágrábi tartózkodásra vonatkozó híradást más forrásunk is megerősíti: 1241. május 18-án ugyanis innen keltezte IV. Béla a pápának írt egyik segélykérő levelét. Zágrábról küldte a király a családját, valamint a Szent Koronát és a kincseket az Adria-parti Spalato városába, Mária azonban – miután a Tamás által meglehetősen homályosan leírt módon öszszesződött a helyiekkel – inkább a közeli Klissza (ma Klis, Horvátország) várába zárkózott be.

Mária királyné útjának időpontját nem ismerjük, feltehető azonban, hogy az utazás hossza és a Száva völgyét a tengerparttól elválasztó hegyeken való átkelés előre látható nehézségei miatt még kedvező időjárási viszonyok között kerülhetett rá sor. Talán erre vonatkozik Tamás „egész nyarat” említő megjegyzése, s így az út némi joggal helyezhető a nyári hőség elmúltá és az esőzések bekövetkezte közötti időszakra, azaz az ős kezdetére. Mária vélhetően a Bihácson (ma Bihać, Bosznia-Hercegovina) és Kninen (ma Knin, Horvátország) át vezető utat választotta, s így november eleje előtt aligha érkezhettek meg a gyermekekkel és a Szent Koronával Spalatóba.

Maga IV. Béla bizonyosan Szlavóniában maradt még jó ideig, hiszen 1242. január 19-én a Zágrábtól keletre fekvő Csázmából (ma Čazma, Horvátország) küldött újabb levelet a pápának. Nem sokkal utóbb, amikor híret vette, hogy

január végén a mongolok mégiscsak átkeltek a Dunán, s egyik seregük történetesen az ő kézre kerítésére indult dél felé, Béla is a tengerpartra menekült. A királyi család egy ideig Spalatóban időzött – azaz Mária a gyermekekkel és a Szent Koronával együtt elhagyta Klisszát és csatlakozott férjéhez –, majd inkább a nyugatabbra eső, szigeten fekvő Trau városába vonultak át.

Amikor aztán a király után kutató mongolok valóban feltűntek a tengerparton, IV. Béla „március elején” bérelt hajókra menekítette családját és kincseit, hogy szükség esetén haladéktalanul elindulhassanak, ám erre már nem került sor, mert a mongolok – mind a mai napig találgatásra okot adó módon – váratlanul elvonultak. A történet végét Spalatói Tamás így foglalja össze: „*Béla király pedig, amikor a küldött kémei révén bizonyossá vált afelel, hogy az istentelen nép már az egész országból kivonult, minden késedelem nélkül visszatért Magyarországra; a királyné azonban a királyi gyermekekkel Klissza várában maradt egészen szeptemberig. Ott halt meg két hajadon leánya, akiket Szent Domnius egyházában tisztességesen el is temettek.*”

A VISSZATÉRÉS

Nem ismert, hogy IV. Béla 1242-ben pontosan mikor indult vissza Trauból, milyen útvonalat választott, s meddig tartott az útja. Március 10-én bizonyosan Trauban volt, de jó egy héttel később, március 18-án is traui vonatkozású okleveleket adott ki, azaz feltehető, hogy még a városban tartózkodott. Ezt követően ismert még egy Klisszán kelt, de napi dátumot nem tartalmazó oklevele az évből, ami annak jele lehet, hogy ott vált el a Spalatói Tamás szerint egy ideig még a Tenger-melléken maradó családjától.

Az, hogy Mária és a gyermekek a várban maradtak, nagyon is érthető, hiszen ott szülte meg a királyné utóbb szentté avatott leányát, Margit hercegnőt, így az utazás egy ideig szóba sem jöhetett. Feltehető, hogy IV. Béla ekkor rendelte az István trónörökös őrizetével megbízott Hahót nembéli Mihály mellé Osl nembéli Herbordot, hogy „*Klissza várában a mondott fiunkkal szomszédos házban lakjon, s az akkortájt fenyegető veszély esetére mint valami biztos védőbástya legyen a közvetlen közelében*”. Az első olyan, napi kellettel ellátott oklevél, amely arról ta-

KRONOLÓGIA

1241. március 12. után

IV. Béla (1235–1270) rendelkezik a királyi család és a Szent Korona biztonságba helyezéséről

1241. március második felében

Mária királyné Székesfehérvárott magához veszi a Szent Koronát

1241. április

Mária királyné a gyermekekkel és a Szent Koronával Sopronban (?) várakozik

1241. május elején

az Ausztriából szabaduló IV. Béla és Mária királyné gyermekeivel és a Szent Koronával Sopronból (?) Segesdre távozik

1241. május 18. előtt

IV. Béla és Mária királyné gyermekeivel és a Szent Koronával megérkezik Zágrábba

1241. szeptember elején

IV. Béla Mária királynét a gyermekekkel és a Szent Koronával a tengerpartra küldi

1241. november elején (?)

Mária királyné a gyermekekkel és a Szent Koronával megérkezik Spalatóba, majd Klissza várába megy

1242. január 19. után

IV. Béla elhagyja Szlavóniát, és a tengerpartra indul

1242. február közepén (?)

Mária királyné a gyermekekkel és a Szent Koronával Spalatóban csatlakozik IV. Bélához, majd Spalatóból Trauba mennek

1242. március elején

a IV. Bélát a tengerpartig üldöző mongol sereg elvonul

1242. március 18. után

IV. Béla és Mária királyné a gyermekekkel, valamint a Szent Koronával elhagyja Traut és Klisszába megy; az uralkodó továbbindul Magyarországra, Mária királyné a gyerekekkel és a Szent Koronával Klisszában marad

1242. szeptember elején

Mária királyné a gyermekekkel és a Szent Koronával visszaindul Magyarországra

1242. november közepén (végén?)

Mária királyné a gyermekekkel és a Szent Koronával Verőcénél érli a Dráva folyót

1242. december (?)

a Szent Korona újra Székesfehérvárott

A prágai Szent István-kard. A prágai Szent Vitus-székesegyházban fennmaradt 10. századi, skandináv eredetű kardot már a legkorábbi feljegyzések is Szent István kardjának nevezik. A nyugati típusú, csontból készült kereszttagú, erősen elhasznált kézfegyver nagy valószínűséggel az 1270-es években került Prágába, a 14. század közepétől biztosan ott őrizték. A kincs magyar királykoronázásokon való használata ugyanakkor nem igazolható. A Parlamentben őrzött koronázási kardnál tehát sokkal régebbi, az utóbbi a 15. század végén készült Észak-Itáliában és legkésőbb 1608-ban került be koronázási jelvényeink együttesébe. A két kard közötti szimbolikus kapcsolatot elsősorban az mutatja, hogy a 17. századtól egészen a 20. századig az utóbbit is „Szent István pallosaként” tartották számon.

núskodik, hogy IV. Béla újra országában tartózkodik, a dunántúli Mórchidán kelt október 3-án, bizonyosra vehető azonban, hogy a király már hónapokkal korábban hazaérkezett.

Csak feltételezésekbe bocsátkozhatunk arra vonatkozóan, hogy IV. Béla a Szent Koronát is magával vitte-e, vagy az a királyi családdal maradt Klisszában. Az utóbbi lehetőség némiképp valószínűbbnek ítéltető, ha meggondoljuk: a királynak egyfelől elképzelései lehettek ugyan országa állapotáról, pontos értesülései azonban aligha, így bizonyos mértékű kockázatot vállalt volna, ha a koronát magával viszi, másfelől pedig, ha a családját biztonságban tudta Klisszában, a féltve őrzött kincseknek sem igen találhatott jobb menedéket a helyzet rendeződéséig. (Említést érdemel ezzel kapcsolatban, hogy a johanniták Székesfehérvárról szintén a Tengeremellékre menekített pecsétje még 1243-ban is Dalmáciában volt.)

Ha IV. Béla valóban Dalmáciában hagyta a Szent Koronát, akkor a becses ékszer Mária királynéval együtt érkezhettek vissza az országba. Spalatói Tamás, mint láthattuk, úgy tudta, hogy a királyné és gyermekei szeptemberig maradtak Klisszában. Ez esetben az, hogy IV. Béla november közepén (16-án és 21-én) a Dráva melletti Verőcén (ma Virovitica, Horvátország) keltezte több oklevélét is, annak lehet a jele, hogy családja elé ment. Visszatérőben azért tarthatott tovább a királyné (és a Szent Korona) útja, mert a tatárjárás pusztításait követően sem az élelem beszerzése, sem – szükség esetén – a lovak pótlása nem lehetett egyszerű feladat, amivel már a Klisszából történt elindulásakor számolhattak a királyné útját szervezők. A lovak joggal feltételezhető kíméléséből szükségképpen következik a lassabb haladás, indokolt tehát a naponta megtett távolságot kisebbre becsülni, miközben az utazást időről időre megszakító pihenők is gyakoribbak

és hosszabbak lehettek. Mindez egyúttal azt jelenti, hogy 1242 végére a Szent Korona visszakérülhetett bevett őrzőhelyére, Székesfehérvárra.

A TATÁRJÁRÁS UTÁN

A Szent Korona 1241–1242. évi dalmáciai útjának tanulságai segítségünkre lehetnek további, a koronával kapcsolatos Árpád-kori események értelmezésében. A tatárjárás idején történt, a fentiekben bemutatott biztonságba helyezés nem az egyetlen példa korszakunkból az efféle elővigyázatosságra. IV. László király (1272–1290) egy 1273-ban kiadott oklevele emlékezik meg arról, hogy nagyapja, IV. Béla egykor elvette a zágrábi egyháztól a Zágráb mellett épült Medvevárat (ma Medvedgrad, Horvátország), hogy „ott őrizze a királyi kincseket”.

Az eset 1262 elején történt, amikor a király és idősebb fia, István között az utóbbi – 1264–1265-ben – háborúba torkolló viszálykodás már elhatalmasodott, így észszerű arra gondolni, hogy IV. Béla valójában a koronázási ékszereket s mindenekelőtt magát a Szent Koronát helyezte biztonságba ez alkalommal is. Két évtizeddel később, 1282-ben pedig a fellázadt kunok a Csanád megyei „Egres monostorát, ahol a királyi ékszereket őrizték” ostromolták, ám sikertelenül. A „királyi ékszerek” egresi elhelyezését – meglehet, inkább elrejtését – minden bizonnyal a kor viharos politikai viszonyai indokolták. Nincs ok kétségbe vonni, hogy a Szent Korona megint csak közöttük lehetett.

Az említett rendkívüli alkalmaktól eltekintve a Szent Korona minden bizonnyal szokásos őrzőhelyén tartózkodott. Vitatott azonban, hogy ez hol volt, mert felmerült az az elképzelés, hogy az 1250-es évek elejére tehető felépítése és 1290 között a visegrádi vár lehetett a Szent Korona őrzőhelye, s csak 1290-ben – vagy nem sokkal előbb – kerültek volna vissza a koronázási ékszerek Székesfehérvárra. Ennek a feltételezésnek viszont a vár birtoklástörténete határozottan ellentmond: Visegrád ugyanis hol a királyné, hol a pilisi ispánok kezén tűnik fel a korszakban, s teljesen elképzelhetetlen, hogy ilyen körülmények között a várat a Szent Korona őrzésére alkalmas helynek tarthatták volna.

Valójában nincs ok kételkedni abban, hogy a Szent Koronát az Árpád-kor utolsó fél évszázadában rendszerint éppúgy Székesfehérvárott őrizték, mint a korábbiakban, s bizonyosan a városban volt az utolsó Árpád-házi király, III. András (1290–1301) halálakor is. A magyar trón elnyeréséért csakhamar megindult a küzdelem, mely újra mozgalmas éveket hozott a Szent Korona történetében. ♦

SKORKA RENÁTA

A KORONA KALANDOS KÖRUTAZÁSA

A SZENT KORONA AZ INTERREGNUM ÉVEIBEN › 1301–1310

A Magyar Királyságban az uralkodókoronázás évszázadok során hagyományként rögzült rendje az Árpád-kor végére a legitim hatalomgyakorlás alapkövetelményévé vált. A szokásoknak megfelelően a koronázási szertartás helyszínéül az első magyar király, I. (Szent) István (1001–1038) alapította, Boldogságos Szűz Mária tiszteletére szentelt székesfehérvári bazilika szolgált; a leendő uralkodó fejére a bazilikában őrzött, Szent István uralkodói fejékeként számon tartott Szent Korona került; s a harmadik elengedhetetlennek bizonyuló szabály szerint a koronázást a mindenkori esztergomi érsek végezte. A hármas szabály nem vesztett jelentőségéből akkor sem, mikor III. András magyar király (1290–1301) 1301. január 14-én váratlanul bekövetkezett halálával a Magyar Királyságot éppen három évszázada uraló Árpád-ház férfiágon kihalt.

Mindenki számára egyértelmű és természetes volt, hogy a királyság élére az Árpádokhoz leányágon kötődő uralkodót kell választani, abban azonban már megoszlottak a vélemények, hogy ténylegesen kinek a fejére kerüljön a Szent Korona. Akadtak az ország déli részein olyan szlavóniai és horvátországi urak, akik a Nápolyi Királyság élén álló Anjouk magyarországi trónigényét támogatták, s V. István magyar király (1270–1272) tizenkét esztendő s dédunokájának hatalomátvételén fáradoztak. Hozzájuk csatlakozott az esztergomi érsekség prokurátora, a magát esztergomi érseknek tituláló Bicskei Gergely, aki oldalán az ifjú herceggel 1301 februárjában megjelent a koronázóváros kapujánál, melyet azonban a fehérvári polgárok zárva tartottak a főpap előtt. Így Bicskei egy ismeretlen eredetű, alkalmi diadémmal volt kénytelen megkoronázni pártfogoltját valószínűleg április elején Esztergomban. Az Anjou herceg, akinek első koronázási szertartása lényegében semmilyen tekintetben sem felelt meg a Magyar Királyságban meghonosodott szokásoknak, uralkodóként a Károly nevet viselte.

MAGYAR TRÓNVISZÁLY

A magyar világi előkelők többsége azonban nem támogatta Károly hatalomra kerülését, pedig őt pártfogolta VIII. Bonifác pápa is, aki határozottan képviselte azt a 11. századtól megjelenő szentszéki álláspontot, mely szerint I. (Szent) István magyar király koronáját Szent Péternek ajánlotta fel, így a római szentegyház fejét döntési jog illeti meg a tekintetben, hogy ki kerüljön a Magyar Királyság trónjára. Ezt figyelembe véve Károly királyként történő elfogadása a magyarok szemében egyet jelentett volna a cseppet sem kívánatos pápai befolyás magyarországi térnyerésével. Így a magyar urak és a Bicskei személyével szembeforduló püspöki kar tagjai a megürült trón betöltésére saját jelöltet szemeltek ki.

Választásuk az Árpád-házhoz leányágon több szállal is kötődő, a Cseh Királyságot kormányzó Přemysl-dinasztiára esett. II. Vencel cseh király (1278–

Ottó herceg megtalálja az elvesztett Szent Koronát, 1305.

A *Képes krónika* iniciáléja

23. királyunk, III. András ábrázolása egy stilizált Szent Koronával I. Lipót korában. Nádasdy Mausoleum, 1663

1305) V. István nővérének volt unokája, ráadásul a cseh uralkodó azonos névre hallgató tizenhárom esztendő fiát korábban eljegyezték III. András első házasságából született egyetlen gyermekével, Erzsébettel is. Stájer Ottokár *Rímes krónikájában* olvashatjuk, hogy miután a magyarországi követek a korona felajánlásának híret átadva elhagyták II. Vencel prágai udvarát, annak első dolga volt, hogy a Magyar Királyság legjelentősebb oligarchájához, Kőszegi Iván nádorhoz követséget menessen és gazdag ajándékok kíséretében megkérje, személyesen keresse őt fel, hogy beszélhessen vele.

A Vencel által Iván elé tárt helyzetjelentés szerint Magyarországról azzal a kéréssel fordultak hozzá, hogy álljon a Magyar Királyság élére, ő azonban

már nincs abban a helyzetben, hogy megtanulja a magyar nyelvet, tolmács útján pedig nem ítékezhet a hozzá forduló alattvalók szűkülő panaszai felett. Fia azonban még megfelelően ifjú ahhoz, hogy megtanuljon magyarul, éppen ezért fordul Ivánhoz, hogy a magyar előkelő fogadtassa el az ekkor 13 éves Vencelt a Magyar Királyság élére. Iván nádornak vélhetően kiemelt szerepe lehetett abban, hogy a cseh királyfit László néven 1301. augusztus 27-én a kalocsai érsek Fehérvárott a Szent Koronával meg is koronázta. Noha a

szertartás jogszerűsége ezúttal is megkérdőjelezhető volt, hiszen nem az esztergomi érsek végezte, úgy tűnik, az ország többsége Károllyal szemben László (ifjabb Vencel) pártjára állt.

1301 kora őszen Károly és László (Vencel) egyaránt az ország központi részein tartózkodtak, hiszen Budán tárgyaltak egymással, ám ezt követően az Anjou herceg és hívei kiszorultak a középső területekről. 1302 szeptemberében Károly sikertelenül próbálkozott Buda elfoglalásával, majd visszatért az öt korábban is támogató déli területekre, hátrahagyva az ország fővárosát Lászlónak (Vencelnek). Esztergomot, az ország szakrális központját a Přemysl-párti Kőszegi Iván nádor hódoltatta, és csak komoly pénzüsszeg fejében adta át Lászlónak (Vencelnek).

A magyar trónviszályban érdekelt felek ügyében a pápai kúria 1303. május 31-én hozott döntést. Ennek értelmében a Szentszék megvonta Lászlótól (Venceltől) a királyi cím használatának jogát, a neki tett eskü alól a pápa mindenkit felmentett, s a törvényes magyar uralkodót Károly személyében jelölte ki. A pápai döntés ellenére a Magyar Királyság területén a nevezetesebb városok továbbra is elutasították Károly hatalmát, közéjük tartozott az ország központjának tekinthető Buda, ahol László (Vencel) továbbra is időzött, valamint Sopron városa is, melynek polgárai Lászlóval erősítették meg kiváltságait.

Megrögzött Károly-ellenesség jellemezte az egri káptalant, amely még 1303 májusa után is engedelmeskedett László parancsának, de az ország legtekintélyesebb oligarchái, Kőszegi Iván, valamint ifjabb Henrik szlavón bán és királyi tárnokmester is a cseh trónkövetelő rendíthetetlen támaszai maradtak. A Přemysl-ház helyzete tehát a pápai döntés után sem vált tarthatatlanná Magyarországon, sőt egy kis atyai segítséggel akár hosszú távon is fenntartható lett volna. VIII. Bonifác éppen ezért még Habsburg Albert német királyt (1298–1308) kérte fel, hogy fiával, Rudolf osztrák herceggel minden tőlük telhető segítséget adjanak meg az Anjou hercegnek, aki egyébiránt anyai ágon rokonságban állt a Habsburgokkal.

CSALAFINTA CSEHEK

A Károly és a Habsburgok közötti szövetségre és a Cseh Királyság elleni közös támadásukra végül II. Vencel

szinte maga kínálta fel az alkalmat, amikor 1304 júniusában, hogy „*megszilárdítsa saját fia hatalmát a magyarok felett*”, nagyszámú fegyveres kíséretében Magyarországra látogatott. Budára érkezve azonban a cseh király hamar eltántorodott eredeti szándékától. A *Rímes krónika* beszámolója szerint, miközben titkon fiával együtt történő távozásukat tervezte, a Budára hívott magyar előkelőket arról igyekezett meggyőzni, hogy Károlynak az országból történő kiűzésére készül. S amikor a magyarok bizalmát megnyerte, azzal a kívánsággal állt elő, hogy a következő egyházi ünnep alkalmával szeretné látni fiát, amint a szentmisére magyar királyi ornátusban vonul be.

Így kerültek elő az addig sekrestyében őrzött királyi kincsek: a palást, a kard, két sarkantyú, a Szent Korona, amelyeket magára öltve László (Vencel) meg is jelent a templomban. László király bevonulása alkalmával állítólag egyik kezében Szent István arannyal és drágakövekkel ékített kardját, másik kezében a koronához tartozó jogart vitte. A mise közben a budai templom elé gyűltek a cseh király addig a falakon kívül állomásozó katonái, s amikor a szertartás a végéhez közeledett, a koronával a fején távozó ifjút gyorsan lóra ültették és szállására kísérték. A mise végeztével a cseh király fenégesen megvendégelte a Budán tartózkodó urakat és főpapokat, majd ajándékokkal halmozta el őket. Ezt követően Vencel az országát osztrák területek felől fenyegető veszélyre hivatkozva a már útrakész kíséretével és fiával felkerekedett s elhagyta Budát.

A csehek által elvitt koronázási jelvényekről forrásaink eltérő adatokat közölnek. A klosterneuburgi krónika arról számol be, hogy Vencelék a koronázási kardot, Szent István király palástját és a koronát vitték magukkal. A salzburgi krónika az előbbivel ellentétben a kardról nem szól, de a jogart megemlíti. Az elhurcolt jelvények tekintetében talán a legrészletesebb a stájer *Rímes krónika*, amely jogarról, kardról, koronáról és Szent István palástjáról tesz említést. Az eset mindenképpen arra enged következtetni, hogy Vencelnek nem kellett a koronázási ékszereket Fehérvárról Budára vitetnie. Mindez felébreszti a gyanút, hogy a koronázási jelvények László (Vencel) 1301. évi megkoronázása után, de még 1304 nyara előtt Budára kerülhettek. Talán éppen az 1302. évi, az ország középső területeit érintő harcok után vit-

ték a koronát Fehérvárról a biztonságosabbnak számító Budára, László király állandó tartózkodási helyére.

A csehek Magyarországról való távozásának körülményei arra engednek következtetni, hogy II. Vencel magyarországi tartózkodása alatt olyan váratlan eseményről értesült, amely eredeti terveinek feladására és gyors távozásra késztette. Ez pedig aligha lehetett más, mint hogy az addig a Délvidéken meghúzódó Károly váratlanul útra kelt, s a nyugati határszél irányába indult, hogy közvetlenül is kapcsolatba lépjen rokonaival, a Habsburg hercegekkel. Vencel egy váratlan Buda elleni támadás esetén jobbnak látta kimenteni az országból fiát és hazasietni, hogy egy esetleges összehangolt katonai akció ellenében a cseh területek védelmét megszervezhesse. Ebben a helyzetben a magyar koronázási jelvények cseh földre vitele a Přemyslek egyetlen esélye volt a magyar trón megtartására. II. Vencel félelmei nem voltak alaptalanok, Károly ugyanis 1304. augusztus 24-én szövetségre lépett unokatestvérével, Habsburg Rudolf osztrák herceggel, s egyszerre indítottak támadást a Cseh Királyság ellen.

AZ OTTÓ-FÉLE KÖZJÁTÉK

Miután a Přemyslek csellel magukhoz vették a Szent Koronát és elhagyták a királyságot, az országban a Kőszegi Ivánnal szembeni felháborodás a tetőfokára hágott. A támadások keresztműzébe került oligarcha ekkor – forrásaink szerint – fogadalmat tett az ország-nagyok és a főpapok előtt, hogy egy esztendőn belül visszahozza az országba a koronát. Ennek érdekében követte útján levélben fordult Wittelsbach Ottó bajor herceghez, kifejtve, hogy a herceget mint IV. Béla magyar király (1235–1270) rokonát és így törvényes örökösét szívesen látnák a magyar trónon. Rátermettségét és alkalmasságát az uralkodásra pedig nem is bizonyíthatná jobban, mint hogy Szent István koronáját a csehektől megszerzi.

Ottó alsó-bajorországi herceg V. István nővérének, Erzsébetnek a gyermekeként látta meg a napvilágot 1261-ben, így II. Vencel cseh királynál tíz esztendővel volt idősebb, vagyis 1304–1305 fordulóján nem tartozott éppenséggel a magyar trón ifjú várományosai közé. A stájer *Rímes krónika* szerint Ottó a magyar korona további sorsának rendezése ügyében Prágában Vencel királlyal

tárgyalt annak betegágyánál. Az öreg Vencel családja nevében ígéretet tett arra, hogy a magyar trónról és Magyarországra vonatkozó valamennyi jogukról lemondanak Ottó javára. A koronázási jelvények és egyéb okiratok tényleges átadására azonban II. Vencel életében már nem kerülhetett sor, az uralkodó 1305. június 21-én bekövetkezett halálával a lengyel és cseh trónfiára, III. Vencelre (Lászlóra) szállt.

Vencel (László) – apja Ottónak tett ígéretét teljesítve – készen mutatkozott lemondani uralma leggyengébb láncszeméről, a Magyar Királyságról. Az uralkodói ékszerek átadására pedig nem kínálkozhatott megfelelőbb alkalom, mint III. Vencel és Viola tescheni hercegnő esküvője, mely eseményen a cseh uralkodó vélhetően valamennyi uralmi jelvényével reprezentálhatott, így Prágából a frigy megkötésének

színhelyére, Brünnbe vihette a magyar koronázási ékszerek nála lévő darabjait is. A morvaországi ünnepélyes eseményen, amelyre a jelek szerint október 5-én került sor, Albert német király követei is megjelentek. A Habsburgok minden lehetséges követ megmozgattak annak érdekében, hogy Vencelt „megmentsék” egy rangon aluli násztól, III. Vencel azonban nem kívánt a Habsburg-követekkel egyezkedni.

A jelvények átadásának pontos idejét nem ismerjük, de III. Vencel 1305. október 10-én használta utoljára a magyar királyi címet. Midőn Albert király észlelte, hogy megbízottai Brünnben csúfos kudarcot vallottak, mindent megtett Ottó herceg magyarországi útjának ellehetlenítése érdekében. Ellenőrzés alá vették és őriztették az átkelőhelyeket és a gázlókat, sőt Morvaországba kémekeket küldtek, akiknek feladatuk adták

a bajor herceg mozgásának teljes körű megfigyelését. Ottó azonban elég tapasztalt fejedelem volt ahhoz, hogy ne hamarkodja el a Brünnből való elindulást. Kétségtelül arra törekedett, hogy a Habsburgok éber embereinek gyanakvását elaltassa, így kivárt.

A jelvények Magyarországra történő visszacsempészése kapcsán a már többször megszólaltatott *Rímes krónika* alapján a következő történet bontakozik ki: Ottó Bécsből kapott segítséget, méghozzá a minden hajjal megkent Bertold pattantyúsmester személyében, aki kellően ismerve a helyi viszonyokat, lebeszélte a bajor herceget arról, hogy Brünnből közvetlenül Magyarország felé vegye az irányt. Ekkor ugyanis Csák Máté – aki saját joga kötött szerződést a Habsburgokkal – tartományán kellett volna keresztülmennie. A pattantyúsmester végül

A SZENT KORONA ÚTJA AZ INTERREGNUM IDEJÉN, 1301–1310

a mégoly veszélyes Alsó-Ausztrián történő átutazást javasolta Ottónak, amelyet körültekintő elterelő hadművelettel készített elő.

A herceg többnapos vadászatot rendezett Brünn környékén, s minden nap végén visszatért brünni szállására, így játszotta ki az osztrák herceg által küldött kémek figyelmét. Egyik nap azonban, mikor szokásához híven kora reggel kilovagolt, mintha ezúttal is lest járna, este – ígérete ellenére – nem tért vissza a megszokott módon szállására, hanem a lehető legnagyobb titokban, az éj leple alatt Ausztriába távozott. Emberei aznap is, mint máskor, magukkal vitték a vadászathoz szükséges felszerelést, a bőrbe varrt borospalackot, valamint az íjak tárolására használt, fából készült, bőrrel bevont tegezt. Csakhogy ez alkalommal a nemes nedű helyett a csobolyóban a magyar korona lapult, míg a tegez a koronázási kardot és a jogart rejtette.

Mindezt megerősítve a klosterneuburgi krónika tudni véli, hogy Ottó 1305. november 1. után alattomban, az éjszaka leple alatt lépett át a Morva Örgórságból a szomszédos Ausztria területére. Alsó-Ausztria tartományába érkezvén Enzersdorfnak (ma Groß-Enzersdorf) vették az irányt, a település környéke ugyanis a freisingi püspökség birtokában volt, és ennek megfelelően bajor elöljáróját segítőjükként fel tudták kérni a Dunán történő átkelés megszervezésére. A salzburgi krónika szerint Fischamendnél keresztezték a folyamot, majd sietve a magyar határ felé vették az irányt. Amint azonban a két országot elválasztó Lajtához értek – írja tovább stájer szerzőnk –, észlelték, hogy a koronát tartalmazó csobolyót elvesztették. Nem adódott más választásuk, mint vállalni a veszélyt, s visszafordulni. Nagyjából egy mérföldnyi lovaglás után meglelték a koronát rejtő nagy kulacsot, amely úgy feküdt az úton, ahogy leesett a lóról – miként a *Képes krónika* ábrázolása is mutatja. Ezt annál is nagyobb szerencsének tartottak, hiszen akkortájt igen sokan közlekedtek ezen a Magyarországra vezető útvonalon. Az osztrák krónika arra is kitér, hogy a Lajtán való átkelés után Sopronnak vették az irányt.

Joggal feltételezhetjük, hogy Ottó és kísérete minél gyorsabban maga mögött kívánta hagyni Alsó-Ausztriát, így Bruck an der Leithánál léphettek a Magyar Királyság területére. Ez volt az az igazán forgalmas útszakasz, ahol a koronának egy időre nyoma veszett.

Bruckból a Fertő tó nyugati partján húzódó mellékúton érték el Sopront. A jövetel hírére maga Iván nádor is Sopronba vonult, majd innen – nyilván Győrön át – Budáig kísérte a bajor herceget, ahová november 11. körül érkeztek meg. Ottó tisztában lehetett azzal, hogy a legjelentősebb főpapok támogatását ekkorra már élvező Károlyral mint vetélytárral számolnia kell, s hamar belátta azt is, hogy személye a Magyar Királyságban nem annyira potenciális uralkodójelöltként, mint inkább a Szent Korona visszaszállítójaként fontos. Túlzott óvatossága arra inthette, hogy ne adja ki kezéből a királyi jelvényeket, amelyek személyes biztonságát is garantálták, ennek pedig egyetlen eszközét a koronázási szertartás elodázásában látta.

A stájer krónikás szerint ezt tapasztalva Kőszegi Iván nádor összehívta a nagyurakat, akik személyesen, illetve megbízottaik útján igen szép számmal meg is jelentek és megállapodtak abban, hogy amíg a koronázási jelvények az ország hatalma alá vissza nem kerülnek, a megválasztott Ottó herceget uruknak tekintik. Nem zárhatjuk ki tehát, hogy Ottót 1305. december 6-án magyar királlyá választhatták a Kőszegi Iván által összehívott gyűlésen. Azt sem zárhatjuk ki, hogy erre a gyűlésre éppen Fehérvárról került sor. Semmi sem szól ugyanakkor az ellen, hogy a tényleges koronázás csak 1306 áprilisának elején történt meg, ahogy a königsali krónika mondja. A szertartást a veszprémi és a csanádi püspök végezte, akik egyébként bizonyíthatóan Károly hívei közé tartoztak.

A koronázást követően a főpapok és az alsóbb papság tagjai is megpróbáltak nyomást gyakorolni Ottóra, hogy váljon meg jelvényeitől. Ottó azonban a koronát politikai aduként kezelte, s továbbra is a kezében tartotta. A korona hazaszállítója tehát a korona hordozójává vált, olyannyira, hogy ünnepnapok alkalmával – a krónikás rosszálló megjegyzése szerint – fején a Szent Koronával Buda város utcáin és terein is parádézott. A magyar korona megszerzésével és megtartásával Ottó és a vele szövetséges III. Vencel cseh király lényegében bekerítette a Habsburg hercegek tartományait. III. Vencel 1306 nyarán bekövetkezett halála után azonban a Habsburgoknak sikerült megszerezniük a cseh koronát, vagyis fordult a kocka, s Ottónak új szövetséges után kellett néznie. 1307 elején Erdély irányába indult, február 8-án Nagyváradról keletre egyik

oklevelét. Valószínűleg hitelt adhatunk annak a feltételezésnek, hogy a Kán László erdélyi vajda lányával kötendő frigy céljából érkezett oda.

Erdély területén az uralkodó eddig tanúsított óvatossága és bizalmatlansága mit sem csökkent, kizárólag a német ajkú városlakók vendégszeretében bízott. Hosszabban időzhetett Besztercebén, illetve meghívást kapott a szebeni szászoktól is. Nagyszeben közelében lehetett az a helyszín, ahol a vajda személyesen találkozott Ottóval, s esküt tett előtte, addig azonban nem kívánta lányát hozzákötni a királyhoz, amíg az az erdélyi németek között bujkál és személyesen tiszteletét nem teszi udvarában. A teljes elszigetelődés fenyegetettségében Ottónak nem maradt más választása, mint elfogadni Péter erdélyi püspök felajánlását, jelesül, hogy a királyt szívesen látja székhelyén addig, míg a vajdával ügyeiket nem rendezik. Gyulafehérvár felé tartva azonban az Ottó kíséretét vezető személyek a helyes útról letérve a vajda vára, vagyis Déva felé vették az irányt, ahol a bajor herceget a vajda fogságba vetette. Ezzel azonban minden jel szerint az Ottó által mindvégig magánál tartott koronázási jelvények is Kán László hatalma alá kerültek.

Ottóra mint uralkodóra a magyar előkelők és a főpapok részéről továbbra sem mutatkozott igény, ezért az erdélyi vajda – megtartva a koronázási ékszereket – szabadon engedte őt. A herceg 1307-ben keleti irányú kerülő úton elhagyta Erdélyt és a Magyar Királyságot, így egyetlen várományosa maradt a királyi trónnak: Anjou Károly, akit 1308. november 27-én Pesten, a domonkosok kolostorában az időközben Magyarországra érkezett pápai követ, Gentilis de Monteflorum kezdeményezésére összehívott zsinaton magyar királlyá választottak.

Károly második koronázására egy újonnan készítettet, 1309. június 11-én Gentilis által felszentelt koronával június 15-én Budán került sor. A Szent Korona végül hosszabb tárgyalássorozatot követően, 1310 júliusában vagy augusztusában jutott vissza a Károlypártiak kezébe. Így kerülhetett sor a hagyományoknak immár minden szempontból megfelelő, harmadik koronázásra: a *Képes krónika* beszámolója szerint Anjou Károlyt a Szent István ünnepét követő hét csütörtökén, vagyis 1310. augusztus 27-én Fehérvárról Tamás esztergomi érsek uralkodóvá koronázta. ♦

PÁLOSFALVI TAMÁS

HUNYADI MÁTYÁS VISSZASZERZI

A magyar Szent Korona elorzása
Visegrád-ról Erzsébet királyné
udvarhölgye, Kottanner Erzsébet
által, 1440.

A *Hölgyfutár* műlapja, 1864

■ 1440. február 20-ról 21-re virradó éjszaka Kottanner Jánosné Wolfram Ilona, Luxemburgi Erzsébet magyar királyné udvarhölgye úrnője parancsára élete kockáztatásával kicsempészte a visegrádi várból a magyar Szent Koronát, és azt rövid, de kalandos úton Komáromba vitte.

■ A rákövetkező éjszaka Erzsébet királyné életet adott a későbbi V. (Utószülött) Lászlónak. Amikor V. László világra jött, apja, Habsburg Albert király már csaknem négy hónapja sírjában pihent. „A király [ti. László] nem akart tovább várakozni, sietett a Szent Koronához” – írta Kottannerné emlékiratában, amely női szerző tollából az egyik legkorábbi mű ebben a műfajban. Megjegyzése arra a különös jelenségre utal, hogy a Szent Korona (Visegrád-ról) és a trónörökös (az anyaméh-ből) mindössze néhány óra különbséggel érkezett Komáromba, annak ellenére, hogy a királyné születésének számított időpontja két héttel későbbre esett. Olyan egybeesés volt ez, amelyet a kortársak nem haboztak isteni csodának tulajdonítani.

■ A csoda sajnos néhány hónap múlva nyílt polgárháborúhoz, majd a magyar politikai elit csaknem végzetes politikai meghasonlásához vezetett, s ennek megfelelően Luxemburgi Erzsébet és Kottannerné tettét a magyar történetírás a mai napig csaknem egységesen elítéli.

A SZENT KORONÁT

A 15. század első királykoronázására Magyarországon 1438. január 1-jén került sor Székesfehérvárott. A Szent Koronát Pálóczi György esztergomi érsek helyezte Habsburg Albert osztrák herceg fejére. A herceget apósa, Luxemburgi Zsigmond német-római császár, magyar király (1387–1437) jelölte örökösének – legalábbis az általánosan elfogadott, de bizonyosan nem helytálló történelmi álláspont szerint. Az utódlásáról rendelkező, 1421. szeptember 28-án kiállított oklevelében Zsigmond ugyanis egyértelműen leányát, Erzsébetet tette meg örökösévé Magyarországon és a cseh korona országaiban is, Albertről szót sem ejtve. Illetve csak annyiban, hogy arra az esetre, ha Zsigmondnak nem születne több leánya, Erzsébetet és Alberttől származó utódait rendelte örökösének mindkét királyság (Magyar és Cseh) és a Morva Örgörfség birtokában. Kézenfekvő ezért a feltételezés, hogy a néhai császár és király eredetileg nem Albertnek, hanem Albert és Erzsébet utódainak szánta országait, de számításait keresztülhúzta, hogy halálakor (1437. december 9.) a párnak nem volt fia. Mindebből következik, hogy Erzsébet teljes joggal tekintette magát Zsigmond és országai örökösének, s ennek ismételt hangoztatásában hiba volna állítólagos fékezhetetlen hatalomvágyának jelét keresni.

UTÓDLÁSI VÁLSÁG

A Zsigmond utódlásával kapcsolatos bizonytalansággal pontosan tisztában voltak a Lengyelországot és Litvániát kormányzó Jagellók is, helyesebben a

kiskorú uralkodó, III. Ulászló (1434–1444) nevében a lengyel politikát irányító országnagyok, élükön Zbigniew Oleśnicki krakkói püspökkel. Nem véletlen, hogy már a császár halála előtt kezdeményezték Ulászló lengyel király és Habsburg Anna hercegnő – Albert és Erzsébet idősebb leánya – házasságát. A házasság egyfelől a Zsigmond idején konfliktusokkal terhelt Luxemburg–Jagelló-viszonyt lett volna hivatott rendezni, másfelől nyilvánvalóan megnyitotta volna az utat a Jagellók előtt a magyar és cseh trón felé.

A tervnek Magyarországon is akadt támogatói, de Zsigmond életében nem volt esély a megvalósulására, és így Albert végül különösebb nehézség nélkül foglalhatta el apósa magyar trónját. Nem sokkal később azonban a lengyel kormányzat ismét eldőlt a házasság gondolatával, előbb még Albert király életében, majd közvetlenül a halála (1439. október 27.) után. Pontosabban ez utóbbi alkalommal már nem Ulászló és Anna hercegnő, hanem a lengyel király és Erzsébet özvegy királyné házassága és ezzel a Jagellók azonnali magyarországi örökösödése került napirendre.

Fontos leszögezni, hogy a lengyel-magyar perszónalunió gondolata nem a magyar politikusok fejből pattant ki, mint általában gondolni szokás, hanem lengyel részről érkezett a kezdeményezés. Az ötlet kezdetben nem is élvezett jelentősebb támogatást Magyarországon, és minden jel arra mutat, hogy a magyar politikai elit jelentős többsége kész lett volna elismerni Albert és Erzsébet gyermekét a magyar trón örökösének, amennyiben fiú lesz. A lengyel kormány azonban Al-

bert halálhírére haladéktalanul követet menesztett Budára, és leplezetlen katonai fenyegetést helyezett kilátásba arra az esetre, ha a magyar országnagyok nem Ulászló megválasztása mellett döntenének.

A tény, hogy 1438 késő nyarán addig nem tapasztalt méretű oszmán támadás érte Magyarországot, a következő esztendőben pedig II. Murád szultán elfoglalta a szerb despota székhelyét, Szendrőt, arra utalt, hogy az Oszmán Birodalom ismét tartósan legerősebb keresztény riválisa, a Magyar Királyság ellen fordult, márpedig ilyen helyzetben Lengyelország ellenséges magatartása óriási veszéllyel fenyegetett. Hogy e kettős fenyegetés nem volt pusztán fikció, pontosan mutatták az 1438. és 1439. év eseményei, amikor Magyarország északi részeit az oszmán hadmozdulatokkal egyidejűleg érték lengyel betörések.

1439–40 fordulóján tehát a Budán tanácskozó magyar főurak igen súlyos döntés előtt álltak, és az elkövetkező hetek eseményei pontosan tükrözték vívódásaikat. 1440. január 18-án ugyan meghatalmaztak egy delegációt, hogy Krakkóban tárgyalásokat folytasson III. Ulászló magyar királlyá választásáról, a küldöttek azonban – ellentétben a lengyel krónikás, Jan Długosz állításával – biztosan nem érkeztek meg a lengyel városba január végén. Még február 17-én is Kassán tartózkodtak, és mivel tudjuk, hogy Erzsébet királyné követe, aki László király születéséről (1440. február 22.) értesítette őket, még Krakkó előtt utolérte őket, bizonyos, hogy Lengyelországba érkezésüket szándékosan halogatták a királynő szüléséig – ebből következően továbbra is számoltak

azzal, hogy a születendő fiúgyermeket királyuknak ismerik el.

MIÉRT KERÜLT A SZENT KORONA KOMÁROMBA?

Az események döntő fordulata végül két tényezőnek volt köszönhető. Az egyik, hogy a néhai Zsigmond császár özvegye, Cillei Borbála, akit saját leánya, Erzsébet és annak férje, Albert király kismimizett magyarországi birtokaiból, a krakkói udvarban keresett menedéket. A másik, hogy Erzsébet, aki formailag ugyan hozzájárult az Ulászlóval folytatandó tárgyalások-

hoz – bár ezt nyilvánvalóan kényszer hatása alatt tette –, elhatározta, kész tények elé állítja a magyar főurakat. A Szent Korona megszerzésével próbálta elérni, hogy ha tényleg fia születnék, még ha akarnák, se tudják őt megfosztani Magyarország trónjától.

1440. január végén az állapotos Erzsébet királyné Visegrádra utazott. Eltökéltetését illetően Kottannerné nem hagy minket kétségben: „Minden gondolata és törekvése a Szent Koronára irányult, hogy kerithetné azt a magyar uraktól saját birtokába.” Nem lehet vitás, hogy ekkor már a korona eltulajdonításának egyértelmű szándékával érkezett Visegrádra, de a magyar urak

résen voltak. Érthetően azt szeretnék volna, ha a királyné az ő felügyeletük alatt szüli meg gyermekét, erre azonban Erzsébet nem mutatkozott hajlandónak. Ezért a vár helyett a palotában szállt meg kisebbik leányával, Erzsébet hercegnővel, kíséretének nagyobb részét viszont a fellegrádban hagyta. A dolog indítéka egyértelmű volt, igaz, csak a beavatottak számára: lehetőséget adott Erzsébetnek, hogy Kottannernén keresztül feltűnés nélkül hozzáérjen a palotában hagyott értékeihez, saját királynéi koronájához, majd magához a Szent Koronához.

A kalandos akcióra 1440. február 21. éjjelén került sor, és a rákövetkező éjjel

A SZENT KORONA ELRABLÁSA ÉS VISSZAVÁLTÁSA, 1438–64

a magyar uralkodók legfontosabb koronázási ékszere már Erzsébet királyné birtokában volt Komáromban. Maga a tett még hónapokig titokban maradt ugyan – nem tudott róla Erzsébet unokafivére, Garai László sem, akit ennek ellenére szokás bűnrészességgel vádolni –, de a tény, hogy Erzsébet kivonta magát a magyar főurak ellenőrzése alól, megkérdőjelezte együttműködési szándékát. Eljárásának jogosságát ugyanakkor nyilván igazoltnak látta, amikor hírére vette, hogy március 8-án a magyar küldöttek Krakkóban megállapodtak Ulászló magyar királlyá választásáról.

Annak okát, hogy addigi nyilvánvaló vonakodásuk dacára a magyar főurak végül mégis néhány nap alatt nyélbe ütötték a megegyezést a lengyel királlyal, az oszmán fenyegetésben kell látnunk. A tárgyalásokkal egy időben jött meg ugyanis a híre, hogy Vukcsics István bosnyák vajda, II. Murád szultán vazallusa ostrom alá vette a horvátországi Almissa várát. A vajda későbbi elbeszéléséből tudjuk, hogy a felbujtó nem volt más, mint Cillei Borbála – a sértett császárné nyilván a lengyel udvar ösztönzésére támasztott zavart a vonakodó magyarok hátában, aminek sikerét érthetővé teszi, hogy apai nagyanyja révén maga is bosnyák származású volt, és korábban hosszú éveket töltött Szlavóniában. Nem túlzás ezért azt állítani, hogy ebben a kritikus időszakban két elszánt asszony, anya és lánya részben egymásnak feszülő akarata határozta meg Magyarország sorsát.

KOMÁROMTÓL BÉCSÚJHELYIG

Ez a sors akár másként is alakulhatott volna, ha Ulászló király a márciusi megállapodás után haladéktalanul útnak indul új királyságába. Ám nem ez történt, és mire május derekán magyar támogatóival megérkezett Budára, Erzsébet maroknyi hívével megszervezte a csecsemő László koronázását. A szertartás 1440. május 15-én – attól eltekintve, hogy a többi koronázási ékszer nem állt rendelkezésre, mivel Kottannerné csak a Szent Koronát tudta elhozni Visegrádról – szabályosan ment végbe Fehérváron az esztergomi érsek keze által.

Nyilvánvaló ugyanakkor, hogy a korona megszerzésének módja – aminek legkésőbb a szertartásra készülődve ki kellett derülnie – legkitartóbb hívein kívül mindenkit eltávolított a királyné-

tól; nem vett részt a koronázáson az ország nádora, az addig közvetíteni próbáló Hédervári Lőrinc és Garai László macsói bán sem. A koronázás után Erzsébet királyné a Szent Koronával együtt előbb Győrbe, majd Pozsonyba távozott, és immár nyílt fegyveres ellenállásra készült a lengyel királlyal és magyar híveivel szemben.

Erzsébet politikai elszigetelődése persze nem vigasztalta Ulászlót, aki már Budára érkezése előtt értesült a Szent Korona sorsáról. A lengyeleknek vészforgatókönyvük nem volt, nem is lehetett, ráadásul V. László koronázásához nemsokára egy még fenyegetőbb fejlemény is társult: II. Murád szultán serege ostrom alá vette Nándorfehérvárt. Ez logikus folyománya volt az elmúlt esztendő fokozódó oszmán aktivitásának, de lengyel szempontból most egészen másképp festett a helyzet, mint korábban. Egyrészt Ulászlónak egyelőre se ereje, se ideje nem volt a támadók ellen fordulni, másrészt a tény, hogy éppen Magyarország szabályosan megkoronázott királyát készült országából kiszorítani, miközben a kereszténység ellenségei az ország kulcsát ostromolták, meglehetősen rossz fényt vetett a lengyel király magyarországi vállalkozására. Nem véletlen, hogy júniusban Ulászló felajánlotta visszavonulását magyar híveinek, és bizonyos, hogy erről végül azok a támogatói – élükön Rozgonyi Simon egri püspökkel – beszélték le, akik mindent a lengyel trónutódlás sikerére tettek fel.

Jóllehet V. László koronázását már nem lehetett meg nem történné tenni, Ulászló és hívei még reménykedtek a Szent Korona visszaszerzésében. Ezen törekvésük állt a Győr elleni támadás mögött, ahol egyes hírek szerint Erzsébet elrejtette a koronát, majd a Győr mellett foglyul ejtett királynéi rokon, Cillei Ulrik gróf szorult helyzetét próbálták kihasználni a becses diadém visszaadásának kieszközlésére. Végül utolsó, kétségbeesett lépésként fogásba vetették a menlevél garanciája mellett Budára érkező Szécsi Dénes érseket és Garai László bánt – utóbbit állítólag a Szent Korona eltűnésében viselt felelőssége miatt, jóllehet ekkor már napnál világosabb volt, hogy a bánt semmilyen felelősség nem terheli. Mint Kottannernétől tudjuk, Szécsit és Garait azért fogatták le, hogy Ulászlót „a magyar királyságban hozzásegítsék a koronázáshoz”, de mivel Erzsébet ekkorra egészen Pozsonyig menekítette a Szent Koronát, végül nem maradt

más megoldás, mint az igazi korona pótlása. Ulászlót így végül 1440. július 17-én az esztergomi érsek koronázta meg Fehérváron, de nem a Szent Koronával, hanem egy alkalmoszerűen átalakított koronával, amely kötődött ugyan I. Istvánhoz, hiszen a szent király ereklyetartójáról vették le, de nem pótolhatta a Szent Korona királyavató és legitimáló erejét. Ulászló így haláláig törvényes koronázás nélkül uralkodott Magyarországon.

Erzsébet királyné fia koronázásával csatát nyert ugyan, de a háború megnyerésére kevés esélye mutatkozott. Magyar hívei megfogyatkozásával előbb 1440 augusztusában fiát, a csecsemő László királyt, majd novemberben Magyarország Szent Koronáját is néhai férje rokonára, III. Frigyes római királyra (1440-től), a leendő császárra (1452–1493) bízta. Fontos ugyanakkor ezzel kapcsolatban leszögezni, hogy a királyné nem zálogba vetette a koronát, csupán megőrzésre adta át Frigyesnek addig, amíg magyarországi helyzete rendeződik. Mi több, a megállapodásban kikötötte, hogy Frigyes azonnal köteles visszaadni neki a királyi gyermeket és a koronát is, amint sikerül Magyarországon olyan erősségre szert tennie, ahol azok biztonságos őrzése garantált. A Szent Korona stájerországi utazását ennek megfelelően eredendően mindkét fél átmeneti megoldásnak tekintette, és azért, hogy az utazásból végül huszonhárom évig tartó „száműzetés” kerekedett, elsősorban Erzsébet korai halála (1442. december 17.) és a Magyarországon Ulászló elhunyt (1444. november 10.) után bekövetkező politikai fejlemények okolhatók.

1440 novembere után III. Frigyes Lászlót és a Szent Koronát is kedvenc városában, Bécsújhelyen őriztette, amely akkor Stájerországhoz tartozott, így kívül esett László osztrák hercegi tartományain. Erzsébet még azt is sikertelenül próbálta elérni, hogy Frigyes legalább osztrák területre vigye át „kinccseit”. Hangsúlyozni kell azonban, hogy a római király sem ekkor, sem később nem adta ki kezéből a Szent Koronát, nem zálogosította el sem a Fuggereknek, sem másnak – erre oka sem lett volna, hiszen László nevében politikai befolyást csak a korona birtokában gyakorolhatott Magyarországon. Az a magyar történetírás részéről sokszor hangoztatott vád sem igaz, hogy Frigyes ekkor vagy később magyar királlyá akarta volna magát koronáztatni, hiszen 1459-ben sem tett komolyabb erő-

feszítéseket a koronázás kierőszakolása érdekében, amikor erre a legnagyobb esélye nyílt volna.

FRIGYES LETT A MÉRLEG NYELVE

Feltehető, hogy amennyiben Ulászló király győztesen vagy legalább élve hazatér a várnai csatából, előbb-utóbb rákényszerítette volna Frigyeset valamilyen kompromisszumra, és így a Szent Korona helyzete is rendeződött volna. Így viszont, hogy Ulászló halálával V. László maradt Magyarország egyetlen uralkodója, Frigyes lett a mérleg nyelve. Az 1445 tavaszán tartott országgyűlésen a magyar rendek elismerték királyuknak a még mindig csak ötesztendő V. Lászlót, de azzal a kikötéssel, hogy Frigyes kiadja őt a kezéből, és meg kell ismételni a koronázást. Ennek megfelelően Lászlót nem is királynak nevezték, csupán „*Albert király fiának*”, mintha az első koronázás meg sem történt volna. Az újrakoronázás gondolata mögött minden jel szerint a nádort, Hédevári Lőrincet kell látnunk, aki a várnai csata után a király életben maradásának hírért is terjesztette, és más lehetséges uralkodójelöltekkel is „kampányolt”, köztük a burgundi herceg fiával, a leendő Merész Károly herceggel.

Az országgyűlés határozatával 1445 augusztusában Bécsbe érkező magyar követek előterjesztésére Frigyes király hajlandónak mutatkozott ugyan László és a korona átadására, de mereven elzárkózott az újrakoronázás ötletétől. Érvelésével nehéz lett volna vitába szállni, hiszen arra hivatkozott, hogy éppen a küldöttséghez tartozó Szécsi érsek végezte az öt évvel korábbi szertartást, és Újlaki Miklós volt az, aki a ceremónia során lovagá ütötte a csecsemő Lászlót. Frigyes végül kompromisszumos javaslatként azzal állt elő, hogy a második koronázás történjék a szokásos módon és helyen, Fehérváron, de utána László és a korona is kerüljön vissza a római király ellenőrzése alá, aki majd az e célra átmenetileg neki átengedett Pozsonyban fogja őrizni őket. A tárgyalások ezen a ponton végleg megakadtak, és erős a gyanú, hogy a kudarc mögött nem Frigyes, hanem Magyarország ez idő tájt már legtekinélyesebb és leggazdagabb politikusát, Hunyadi Jánost kell látnunk, aki legkésőbb 1445–46 fordulójára elszánta magát a hatalom megragadására.

III. Frigyes római király (1440-től), német-római császár (1452–1493), akinek Erzsébet királyné megőrzésére átadta a koronát, s akitől Mátyás csak az 1463. évi bécsújhelyi szerződéssel tudta visszaszerezni azt

Valamikor 1446 elején Hunyadi, Újlaki Miklóssal együtt, akivel legtöbb hivatalát közösen viselte, titokban megegyezést kötött Habsburg Frigyesrel. A megegyezés lényege abban állt, hogy a két magyar báró szabad kezet kapott a római királytól a magyar belpolitika alakításában, cserébe pedig vállalták, hogy a továbbiakban magyar részről nem bolygatják sem László, sem a korona ügyét. A megegyezés tökéletesen megfelelt mindkét fél érdekeinek. Frigyes az ifjú László gyámjaként tovább kormányozhatta az osztrák tartományokat, Hunyadi pedig 1446 nyarától mint választott kormányzó szabadon szentelhetette magát kedvenc elfoglaltságának, az oszmánok elleni háborúnak.

Bár 1446 őszén Hunyadi János a korona visszaszerzésének deklarált céljával indított – elvben legalábbis – háborút Frigyes ellen, akciója, talán nem véletlenül, semmi eredményt nem hozott, és ettől kezdve egészen László önálló uralkodásának megkezdéséig nem is hallunk róla, hogy Hunyadi bármit tett volna a Frigyesrel kötött kompromisszum ellenében. Éppen ellenkezőleg: 1450 októberében egy újabb megállapodással egészen 1458-ig tolták ki gyümölcsöző együttműködésüket. Ennek érvényesülését azonban már megakadályozta az a politikai

mozgalom, amely 1452 szeptemberében az időközben császárrá koronázott Frigyeset gyámfia szabadon bocsátására kényszerítette.

Amikor 1453 elején V. László születésének éve óta először magyar földre lépett, a jelek szerint fel sem merült, hogy újra magyar királlyá koronázzák. László ennek ellenére követelte Frigyes-től a Szent Korona visszaadását, törekvései azonban nem jártak sikerrel. Lászlónak a császár macacssága nem okozott különösebb gondot, hiszen magyarországi uralmának legitimitását 1453 után senki sem vonta kétségbe, és bízhatott benne, hogy amint sikerül megszilárdítania uralmát, Frigyes kénytelen lesz engedni.

Hogy végül nem ez történt, az Hunyadi mellett Podjebrád Györgynek volt köszönhető, aki László nevében a kiskorú király másik öröklött országát, Csehországot kormányozta. Sem Hunyadi, sem Podjebrád nem igyekezett visszaadni a királynak az őt megillető birtokokat és jövedelmeket, így pedig László képtelen volt olyan hatalmi állást kiépíteni magának, amelyből a siker reményében próbálkozhatott volna Frigyes sarokba szorításával. Nem véletlen ezek után, hogy az alig felcseperedett király úgy halt meg 1457. november 23-án Prágában, hogy sem a hatalmat, sem a magyar Szent Koronát nem sikerült megszereznie.

AZ ALKUFOLYAMAT

Utóda, a néhai kormányzó kisebbik fia, Hunyadi Mátyás 1458-ban ugyanolyan nehéz helyzetben kezdte uralkodását, mint elődei, Ulászló és V. László. Támogatás hiányára éppenséggel nem panaszkodhatott, hiszen mögötte állt a Hunyadi-család hatalmas vagyona és fegyveres ereje. Annál inkább hiányzott neki a legitimitáció: mivel semmiféle családi kapcsolat nem kötötte egyetlen korábbi magyar uralkodóhoz sem – még csak királyi vérből sem származott –, mindennél jobban rá volt utalva a törvényes koronázás legitimitációs erejére. Ennek alapfeltétele volt a Szent Korona birtoklása, amely viszont továbbra is Frigyes császár kezében volt. Mátyás vagy tanácsadói kezdettől a legfontosabb prioritásként kezelték a korona visszaszerzését, éppen ezért határozottan elvetették azt az ötletet, hogy Mátyást is azzal a „pótkoronával”

avassák királlyá, amellyel tizennyolc évvel korábban Ulászlót.

Már az 1458 januárjában tartott királyválasztó országgyűlés úgy rendelkezett, hogy követeket kell meneszteni Frigyeshez a Szent Korona visszaszerzésének céljával, és a Frigyesre nehezedő nyomás Mátyás Prágából való hazatérése (1458. február) után egyre csak fokozódott. Az ifjú Mátyás sikerének esélyét tovább növelte a pápaság ellentmondást nem tűrő kiállása a nagy Hunyadi fia mellett, akitől az oszmánellenes harc folytatását várták. Az ismételt próbálkozások már 1458. augusztusra konkrét formát öltöttek: a magyar fél összesen mintegy 100 000 forintot ajánlott a koronáért, de ebbe beleszámították azon uradalmakat, amelyeket Frigyes még 1445 nyarán foglalt el Nyugat-Magyarországon, így a ténylegesen fizetendő készpénzösszeg sokkal kevesebbre rügött. A császár különösebb vonakodás nélkül ráállt az alkura – ez fontos bizonyíték amellett, hogy még ekkor sem állt szándékában beleszólni a magyarországi trónöröklés kérdésébe.

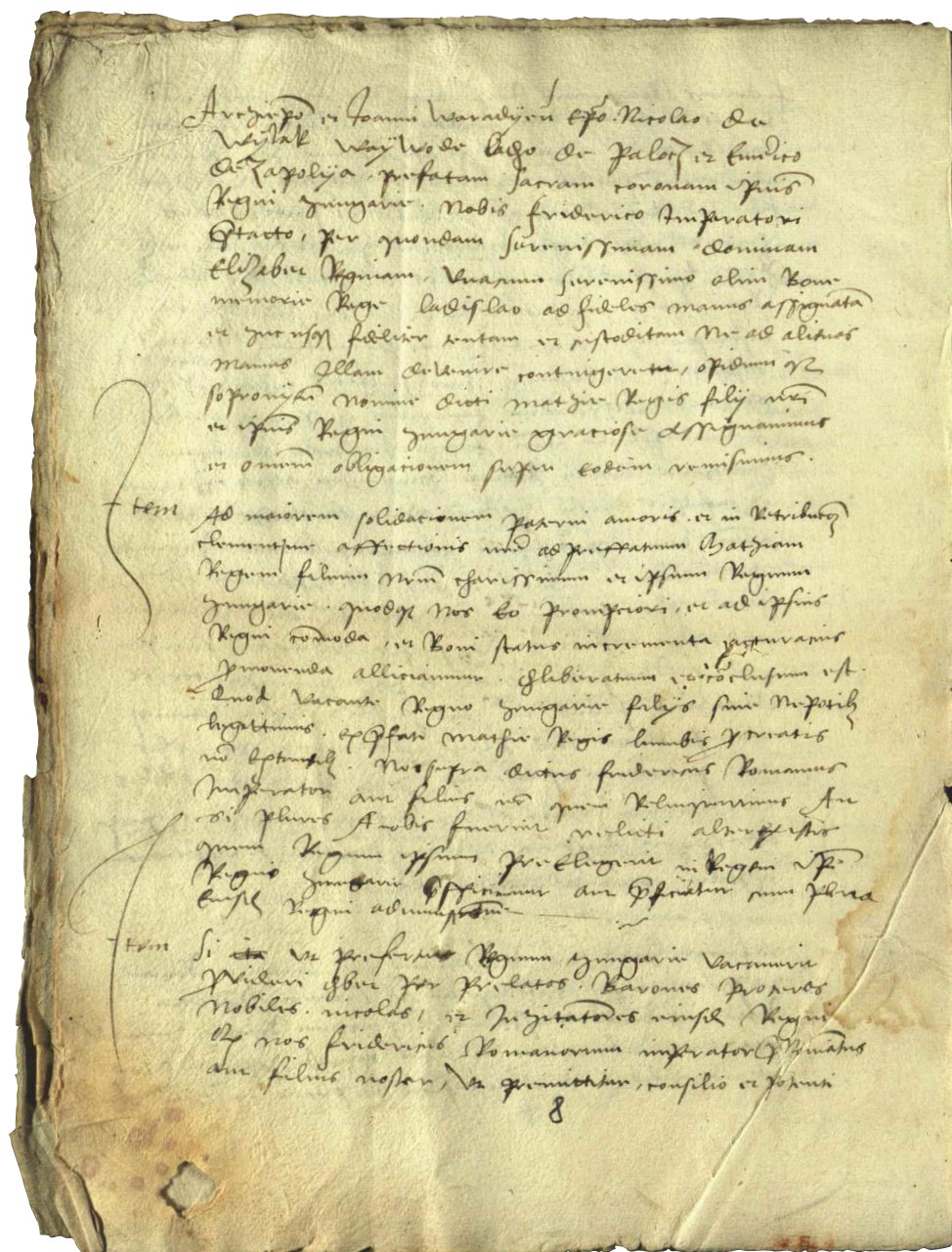
Annak okait, hogy a megállapodás végül miért hiúsult meg, csak találgatni tudjuk. Annyi bizonyos, hogy a Mátyás megválasztását megelőző – és azt lehetővé tevő – politikai konszenzus 1458 késő őszére összeomlott. A király, merőben szokatlan módon, leváltotta posztjáról Garai László nádort, majd összerúgta a port nagybátyjával, Szilágyi Mihállyal is. A Frigyesrel kötött alku ráadásul sértette olyan, hagyományosan Hunyadi-barát mágnások érdekeit, mint például Kanizsai László lovászmester. Az ifjú Mátyás türelmetlen politikája, amelynek hátterében nem minden alap nélkül gyanítjuk atyai mentorát, a Vitéz néven ismert János váradi püspököt, elegendő érdeket sértett ahhoz, hogy az érintettek egymásra találjanak és 1459 februárjában Németújvárott magyar királlyá válasszák III. Frigyes császárt. A királyválasztással végződő politikai akció vezetője kezdetben a leváltott nádor, Garai László volt, ő azonban már a választás előtt meghalt, így a mozgalom tényleges vezetője Újlaki Miklós lett, aki Frigyes újszülött fiát, a későbbi I. Miksát tartotta keresztvív alá.

A bécsújhelyi békeszerződés 16. századi másolata a Zichy család levéltárából. A kép azt az oldalt mutatja, ahol a Szent Korona visszaadásáról van szó

Frigyes magyar királlyá választása súlyos fejlemény volt Mátyás szempontjából, bár inkább hosszú, mint rövid távú következményeit tekintve. A császár – elszánt nyilatkozatai dacára – nem tett komoly kísérletet arra, hogy érvényt szerezzen a választásnak, az őt megválasztó magyar bárók és főurak pedig, élükön Újlaki Miklóssal, 1459 folyamán szép lassan visszatértek Mátyás hűségére. Magát a választást ugyanakkor már nem lehetett visszacsinálni, és Frigyes magyar királysága ismét megosztotta az országot éppen helyreállni látszó politikai egységét. A császár táborát erősítette az Észak-Magyarország jelentős részét immár másfél évtizede ellenőrzése alatt tartó Jan Jiskra, valamint a szlávón bánként a Cilleiek örökébe lépő Jan Vitovec. Ők ketten olyan katonai erőt és nemzetközi kapcsolatrendszer képviseltek, amely évekre gúzsba kötötte Mátyás kezeit. Amíg ők Frigyeset támogatták, a császárt semmi nem sürgette a Szent Korona visszaadására.

A VÁLTSÁGDÍJ

Mátyás szerencséjére a segítség ismét – mint 1451-ben Lászlónak – Ausztriából érkezett, ezúttal a császár öccse, Albert osztrák herceg személyében, aki egyre durvuló konfliktusba keveredett bátyjával. A viszály kiváló beavatkozási lehetőséget kínált Mátyás számára, Frigyes figyelmét pedig, akinek ausztriai uralma is veszélybe került, elvonta a magyar ügyektől. 1462 tavaszán Mátyás tudtával, de hivatalos felhatalmazása nélkül János váradi püspök Szlavóniában megállapodást kötött Jan Vitovec bánnal, majd továbbment Grazba, Frigyes másik kedvelt székvárosába, és ott a pápa, II. Piusz legátusának jelenlétében előzetes szerződést kötött a császárral a Szent Korona kiváltásáról. A váltságdíj összege – az előzményekre tekintettel – érthetően megemelkedett. A 80 000 arany ugyan nominálisan kisebb volt az 1458-ban kialakult összegnél, de Frigyes ekkor

már csak Sopron visszaadását vállalta. A leglényegesebb új elem mégis a Habsburgok magyarországi örökösödése volt Mátyás utód nélküli halála esetén. Kevésbé valószínű ugyanakkor, hogy ez a kikötés a kortársak számára különösebb jelentőséggel bírt volna, figyelembe véve Mátyás életkorát. Ráadásul az, hogy Frigyes egyzersmind adoptálta a magyar királyt, Mátyás számára is felcsillantotta a beavatkozás lehetőségét Frigyes országaiban – amint erre végül sor is került.

Mátyás, okulva a három esztendővel korábbi egyezség kudarcából, a lehető legszélesebb politikai támogatást igyekezett az új megállapodás mögé állítani. Hivatalosan már a grazi egyeztetések is a királyi tanács kezdeményezésére indultak, és a tárgyalásokat a továbbiakban is a tanács intézte, jóllehet nyilvánvalóan a királyi tudtával és jóváhagyásával. A kialakított pontokat végül megint csak a királyi tanács terjesztette az 1462. május 9-re összehívott országgyűlés elé, amelyen a nemességnek fejenként, de az elmaradást egyébként sújtó büntetés terhe nélkül kellett megjelennie – kinek-kinek alkalmá nyílt így hűségét kinyilvánítani „a Szent Korona és az ország szabadsága iránt”. Az eljárás minden jel szerint tudatosan reflektált az 1440. júliusi eseményekre: ahogyan akkor az ország közössége (*communitas*) fosztotta meg a Szent Koronát erejétől és hatályától, most ugyanazon közösség ruházta fel ismét – szimbolikusan – a koronát hagyományos erejével.

Jóllehet az országgyűlés ratifikálta a grazi szerződést, és a váltságdíj előteremtéséhez szükséges adót is megszavazta, a megállapodás véglegesítéséig és a korona kiváltásáig még több mint egy évet kellett várni. Mátyás 1462 kora tavasza óta az oszmánok ellen készült, és az esztendő második felét Erdélyben töltötte. A mozgósítás elvitte a kivetett adóból befolyó összeget, de Mátyás szerencséjére Frigyes helyzete is éppen ekkor jutott mélypontra, amikor családjával együtt ostrom alá fogták Bécsben. Az bizonyos, hogy a Szent Korona ügye az erdélyi táborozás idején is napirenden maradt, és az 1463 márciusában tartott tolnai országgyűlésen szintén foglalkoztak vele. Gyakorlatilag idő kérdése volt csupán az ügy végleges rendezése, amire végül júliusban került sor.

Mátyás király képmása.
Andrea Mantegna festménye alapján
Aliprando Caprioli rézmetszete,
16. század második fele

SOPRON, BUDA, FEHÉRVÁR

A tárgyalások lezárásával megbízott magyar küldöttek júniusban érkeztek Sopronba, és ott is maradtak, míg Frigyes császár Bécsújhelyről folytatta az alkudozást. Magyar részről János váradi püspök vezette a tárgyalásokat a grazi pontok értelmében, és igen valószínű, hogy nem is maguk a feltételek okoztak nehézséget, hanem a Szent Korona és az érte járó pénz kicserélésének pontos módja.

A kölcsönös bizalmatlanságot jól tükrözi az a Bonfini által fenntartott mendemonda, mely szerint Frigyes két hamis koronát készíttetett a magyar küldöttek megtévesztésére, ezért Pálóci László országbírónak kellett Sopronból Bécsújhelyre mennie és a Szent Koronát „egy bizonyos jerről” azonosítania. A béke megkötéséről szóló dokumentumokat végül – a bő esztendővel korábban kialakított feltételeknek megfelelően – 1463. július 19-én állították ki Bécsújhelyen. Július 24-én aztán, „a nap hatodik órájában”, a két fél előre megbeszélte időpontban Bécsújhely kapujában cserélte ki a pénzt és a Szent Koronát. Két nappal később a magyar követek névleg Budán, a gyakorlatban Sopronban Mátyás pecsétjével látták el a király megerősítő oklevelét.

A csaknem huszonhárom évnyi távollét után hazatérő Szent Koronát há-

romnapos közszemlére tették Sopronban, feltehetően vagy a Fő téri város-házán, vagy az ugyanott álló ferences templomban. Sopronból Budára vitték a koronát, érkezésekor azonban Mátyás, bármennyire várta is, biztosan nem tudta fogadni. A király ugyanis május óta az ország déli részén táborozott, miután II. Mehmed szultán serege a tavasz folyamán lerohanta Boszniát. Mátyás a szultán távozása után sem kezdett komolyabb hadműveletekbe, aminek egyik oka az volt, hogy a Szent Koronával kapcsolatos tárgyalások lezárásának hírére várt. Ezt pontosan mutatja a tény, hogy csaknem kéthavi futaki táborozás után a király seregével augusztus elején végül betört Szerbiába – nyilvánvalóan azután, hogy híret vette a korona magyar földre érkezésének.

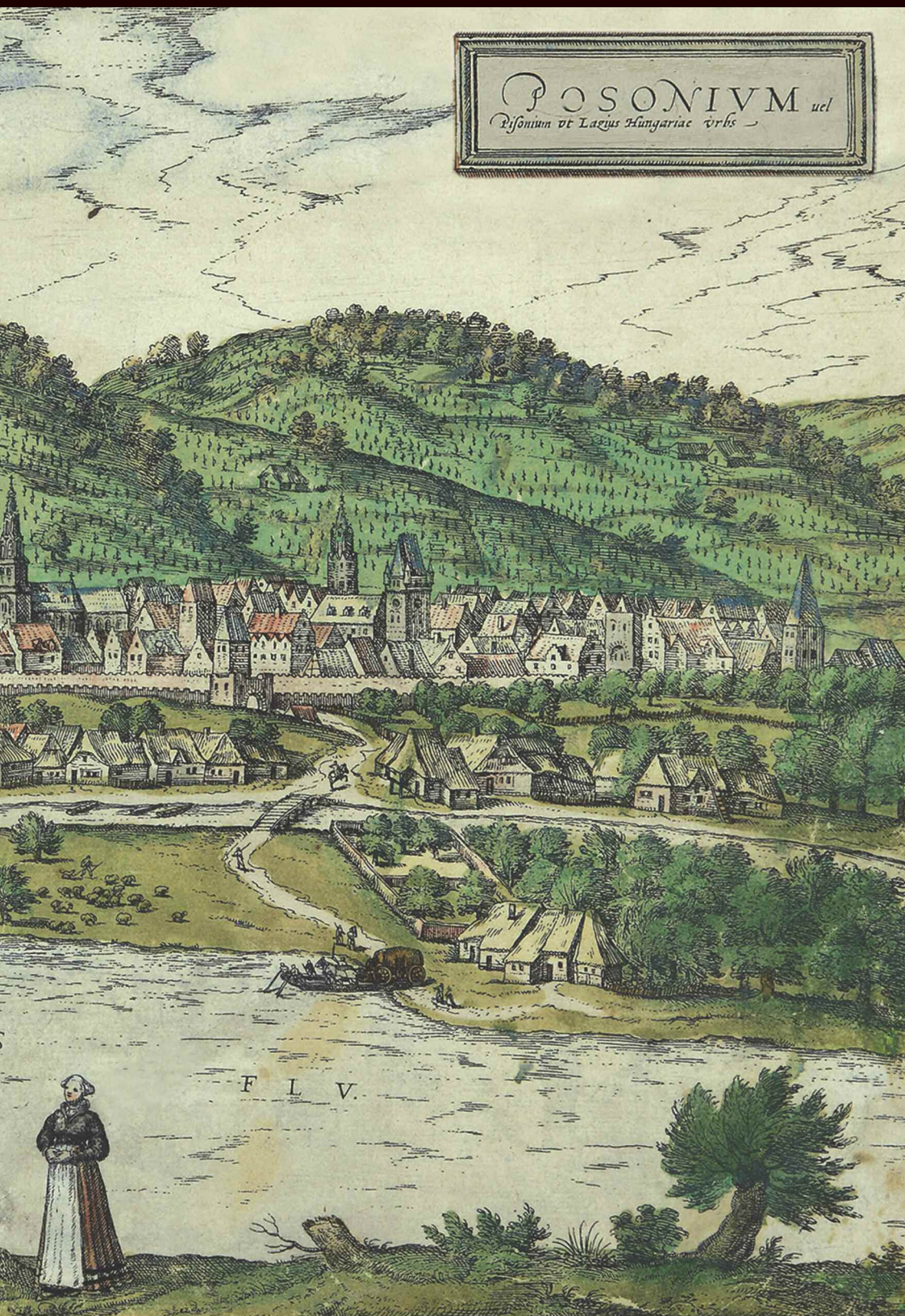
Hunyadi Mátyást végül 1464. március 29-én, nagycsütörtökön koronázták magyar királlyá a székesfehérvári bazilikában. A ceremóniát ugyanaz a Szécsi Dénes esztergomi érsek végezte, aki csaknem huszonnégy esztendővel korábban előbb V. Lászlót, majd Ulászlót is koronázta. Mátyás koronázása szimbolikus lezárása volt annak a negyedszázadnyi „zavaros időnek”, amely éppen az 1440. évi kettős királykoronázással vette kezdetét. Mátyás a koronázással szuverén uralkodóvá vált, és ami ezután következett, azt évszázadok óta a magyar történelem egyik legdicőségesebb fejezeteként tartja számon a magyar köztudat.

Azt ugyanakkor nem szokás megfontolás tárgyává tenni, hogy ha 1440. február 21-ének hideg éjszakáján Kottaner Jánosné Wolfram Ilona nem csempészi ki a visegrádi várból a magyarok Szent Koronáját, Hunyadi Mátyást valószínűleg sohasem koronázták volna Magyarországi királlyá. Hunyadi János éppen a kettős koronázás következményeinek köszönhetette váratlan felemelkedését és káprázatos karrierjét, enélkül pedig – könnyű belátni – fia aligha jutott volna már apja életében a magyar királyi trón küszöbére. Amikor a kormányzó 1452 márciusában birtokadományban részesítette Ilona asszonyt és férjét, nyilván V. László közelgő kiszabadulására készült, és ennyiben pragmatikus megfontolások vezették – de talán az ő agyán is átsuhant a gondolat, mennyi mindent is köszönhetett a talpraesett udvarhölgy merész tettének. ♦

Preßburg

KORONÁNK TIZENEGY HAZATÉRÉSE

Pozsony látképe a Duna felől

A pozsonyi királyi vár délnyugati, legvaskosabb saroktornya 1608-tól 1784-ig volt a Szent Korona bevett őrzési helye. A középkori őrhelyekhez (Székesfehérvár, Esztergom és Visegrád) hasonlóan itt is az erődítmény őrsége, az 1608-tól „koronaőrző katonaságnak” nevezett helyőrség (50-100 fő) védelmezte, általában egy várnagy, egy al- vagy másodvárnagy, egy strázsamester, valamint hadnagykok és tizedesek vezetésével. Kinchy András alvárnagy 1613 februárjában az alábbi szavakkal tette le esküjét tisztére:

„Én, Kinchy András, pozsonyi második porkoláb esküszöm az élő Istennek, atya, fiú és szentléleknek, egy bizony Istennek, hogy én az mi kegyelmes urunknak, római császárnak és magyarországi koronás királyunknak, öfelségének, ebben az helyben, fejem fönnállattáig hű leszek. Az koronátartó uraknak öngagságoknak és az Magyarországnak azonképpen hű akarok lennem, és valamit vagy hallanék, értenék avagy eszembe vehetném, aki ennek az pozsonyi várnak és az benne való magyarországi Szent Koronának ellene volna, annak én fejem fönnállattáig ellent mondok, és az koronátartó uraknak, mint főkapitányimnak mindeneket tudtára adom. Erre engem teljes szentháromság, egy bizony Isten úgy segítjen.”

A Szent Korona különleges eszmeiséggel bíró ereklyénk, nemcsak államiságunknak, hanem a magyar történelemnek is kiemelkedő jelentőségű szimbóluma. Sok évszázados históriája folyamán legfőbb nemzeti kincsünket gyakran használták különféle célokra, menekítették háborúk vagy trónviszályok során. Rendkívüli kalandokkal teli sorsa összességében jól jelképezi a magyar állam

több mint ezresztendős viharos történelmét. Bármennyire hihetetlen, mindezek ellenére külföldről való hazatéréseit még nem tárta fel szisztematikusan a magyar történetírás és koronakutatás. Az elmúlt esztendő legfrissebb vizsgálatai alapján a „Lendület” Szent Korona Kutatócsoport vezetője koronánk eddig ismert tizenegy hazatérését mutatja be és teszi mérlegre.

ASzent Korona eddigi ismereteink szerint sok évszázados történelme folyamán tizenegy alkalommal tért külföldről haza. Erre négy ízben a középkor folyamán (1205, 1242, 1305, 1463), öt esetben a kora újkorban (1608, 1664, 1687, 1712, 1790), végül két alkalommal a 19–20. században (1853, 1978) került sor. Noha az 1551 őszi I. Ferdinánd király (1526–1564) bécsi udvarába szállított magyar korona 1563 szeptemberében előbb fia, Habsburg Miksa, majd 1572 őszi Rudolf főherceg koronázására hazatért Pozsonyba, az akkori magyar fővárosba, ezek csupán átmeneti visszahozatalok voltak. A ceremóniák után ugyanis a felségjelvényeket újra meg újra visszavitték a bécsi császárvárosba. Ezért számolunk összességében tizenegy hazatéréssel tizenhárom helyett.

A LEGFRISSEBB KUTATÁSOK ISMERETÉBEN

Koronánk majd tucatnyi hazaérkezésének mintegy felét régóta és egyre alaposabban ismerjük. A felségjelvény történetét annak ötödik hazatérése (1608) után elsőként összegző Révay Péter koronaőr (1608–1622) az addigi négy hazaérkezésből háromról (1242, 1305, 1463) ha nem is részleteiben, de már beszámolt. Egy újabb visszatérésnek, a kalapos király, II. József (1780–1790) általi 1790. februári visszaadásnak volt köszönhető, hogy a 18. század végén jelentősen megnőtt az érdeklődés koronázási jelvényeink iránt. Így a 18–19. század fordulóján, azaz még a professzionális magyar történetírás megszületése előtt az addigi kilenc (1205, 1242, 1305, 1463, 1608, 1664, 1687, 1712, 1790) hazatérésből hétről (1205, 1242, 1305, 1463, 1608, 1687, 1790) tudtak.

A modern kutatásoknak köszönhetően azóta a helyzet tovább javult. A korona

Amerikából történt 1978 eleji hazatérést követően megjelent alapos forráskiadvány (*A korona kilenc évszázada*) a tizenegy alkalomból ugyan csak nyolcat ismert, az azóta napvilágot látott koronátörténetek általában már kilencről vagy tízről tudnak. Sőt, a felségjelvény amerikai kalandjáról és hazatéréséről nemrég Glant Tibor tollából önálló monográfia is született. Mindeközben Kottanner Jánosné Wolfram Ilona német nyelvű emlékiratának, a világ egyik legkorábbi női memoárjának

A Szent Korona legkorábbi hiteles ábrázolása Clemens Jäger Habsburg-dinasztia-történetében, 1555–1556

A gyakori vélekedésekkel ellentétben koronánk legrégebbi hiteles és színes ábrázolása nem egy Fuggerkrónikában, hanem egy Habsburg-családtörténetben maradt fenn. A hatalmas kéziratot egy augsburgi autodidakta történétíró, genealógus és heraldikus, Clemens Jäger (1500 k.–1561) állította össze, aki a bécsi udvarból jutott hozzá a magyar korona precíz ábrázolásához, hiszen a felségjelvényt 1551 szeptembere óta a Hofburgban őrizték. S noha a koronakép a 16. század közepén készült, Jäger művében azon a helyen található, ahol a szerző elmeséli, miként szerezte vissza Hunyadi Mátyás király 1463 nyarán III. Frigyes császártól Bécsújhelyről a Szent Koronát. A legendákkal ellentétben a Fugger bankárcsalád birtokában tehát sohasem volt a magyar korona.

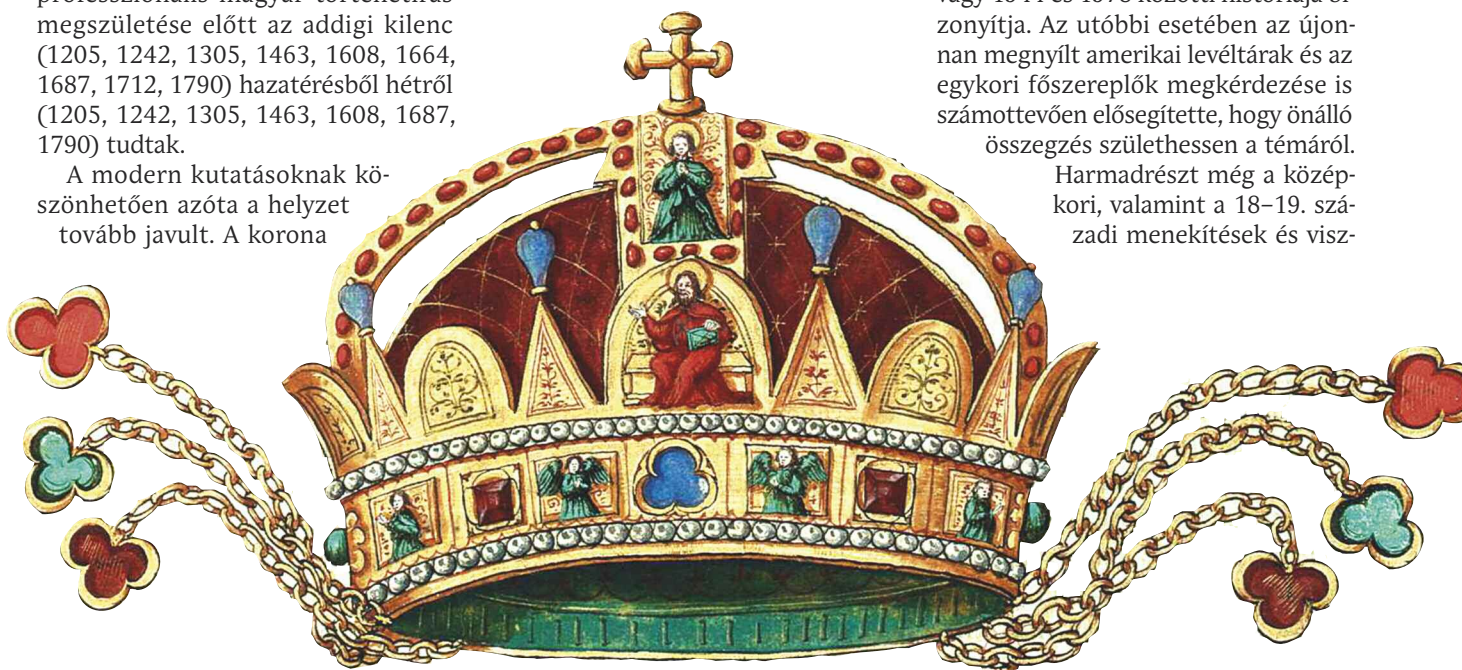
hála sokat tudunk a Hunyadi Mátyás általi, 1463. évi visszaszerzést megelőző, 1440. februári nevezetes elrablásáról is.

Mindezek ellenére nem született nemzeti ereklyénk történetéről egyetlen olyan kiadvány sem, amely mind a tizenegy hazatérést felsorolná, pedig 1613-tól 2018-ig koronánkról már több tucatnyi könyv született. Ám az őrzésének történetét és kalandjait összegző kronológiák között sincsen egyetlen olyan, amely minden külföldi távollétról tudna, miközben ezek adatai gyakran eltérnek egymástól, vagy csupán említést tesznek a korona külföldre viteléről, majd hazahozataláról. Az 1664. decemberi, Bécsből történt visszatérést például szinte teljesen elfeledte a koronakutatás, még az idén tavasszal megjelent új koronátörténet sem ismeri.

Folyóiratunknak az 1978. évi hazatérés 40 éves jubileuma alkalmából megjelent száma bizonyítja – miként olvasóink is tapasztalni fogják –, hogy bőven lehet a témában újdonságokkal szolgálni. Ez több dolognak köszönhető. Egyrészt az elmúlt évek teljességre törekvő forrásfeltáró munkájának hála, a hosszú 17. századi (1608–1711/12) négy hazatérésről (1608, 1664, 1687, 1712) számos korábban ismeretlen, kiemelkedő jelentőségű dokumentum – többek között egy I. Lipót császár és király (1657–1705) által saját kezűleg írott forrás – került elő.

Másrészt a nemzetközi szakirodalom alaposabb ismerete is hozzájárulhat egyes események rekonstrukciójához, miként ezt a korona 1683 és 1687 vagy 1944 és 1978 közötti története bizonyítja. Az utóbbi esetében az újonnan megnyitott amerikai levéltárak és az egykori főszereplők megkérdezése is számottevően elősegítette, hogy önálló összegzés születessen a témáról.

Harmadrészt még a középkori, valamint a 18–19. századi menekítések és visz-

A korona külföldre vitelének vagy éppen menekítésének vizsgálata azért is figyelmet érdemel, mert több esemény hosszabb belföldi országjárással (1241–1242, 1301–1310, 1440–1463, 1526/51–1608, 1849–1853, 1944–1945) is összefüggésben áll. Mivel azonban 1608-tól törvény rendelkezett arról, hogy a

korona az ország határain kívülre nem vihető – s ez a mindenkori uralkodó koronázási esküjében is szerepelt –, amikor csak tehették, királyaink és a magyar politikai elit vezetői igyekeztek elkerülni a korona idegenbe vitelét.

Ugyanakkor a hazai országjárások sem ismertek még tel-

jességgel. Például az I. Rákóczi György erdélyi fejedelem (1630–1648) hadai előli Győrbe (1645–1646) vagy a Napóleon csapatai előli Észak-Magyarországra történt dupla menekítés (1805–1806 folyamán Munkácsig, majd 1809-ben Egerbe) még szisztematikus feldolgozásra vár. Folyóiratunk részletesen

bemutatja a koronázási jelvények 1620–1622. évi különleges hazai útját, valamint 1848–1849. évi hosszú belföldi utazását. Az előbbi a Bethlen Gábor erdélyi fejedelem (1613–1629) birtokában töltött időszak, az utóbbi a forradalom és szabadságharc alatt a császári csapatok előli menekítés volt.

szatérések esetében is kerültek elő új források, miközben a politikátörténet szisztematikus újragondolása is segíthette az események pontosítását. Végül a legkorábbi hazatérés (1205) esetében a korszak országos tisztségviselőinek nemrég elkészült archontológiája és a korabeli politikai-hatalmi viszonyok átgondolása tette lehetővé a korábbiaknál jóval alaposabb rekonstrukciót.

TÖRVÉNYTELEN ELVITELEK?

Az 1608. évi pozsonyi országgyűlésen hozott kiviteli tilalmi törvény miatt általánosan él a köztudatban szinte az egész magyar történelemre vonatkoztatva az az elképzelés, hogy a korona külföldre vitele törvénytelen cselekedet volt. A helyzet azonban ennél sokkal összetettebb. Egyfelől 1608 előtt törvényeink nem rendelkeztek erről, azaz a középkori elvitelek (1205, 1241, 1304, 1440) és a 16. század közepén a bécsi uralkodói udvarba történt szállítás (1551) esetében törvénytelenségről nem beszélhetünk.

Másfelől a hosszú 17. századi három menekítés (1663, 1683, 1703) sem olyan egyértelmű, hogy rögtön törvénytelennek minősíthessük. Ugyanis mindegyik esetben háborús végveszélyben – nagy török hadakozás vagy kuruc felkelés – vitette el a magyar uralkodó a koronát. Így kétségkívül törvénytelen követett el, ráadásul még koronázási esküjét is megszegte, csak hogy erre minden alkalommal a magyar rendek választotta magyar koronaörök szorgalmazására, továbbá a magyar főméltóságok tudtával, sőt általában támogatásával került sor.

Összegezve tehát: ha a magyar politikai elit a felelősséget igyekezett is az uralkodóra hárítani, a törvénytelen-

nek minden esetben részese volt. Ráadásul ezen alkalmakkor vis maior szituációról volt szó: megkockáztatják-e, hogy a háborús végveszélyben a korona az ellenség kezébe kerüljön. Ám emiatt természetesen az uralkodó is igyekezett biztosítani magát. 1663-ban és 1683-ban olyan elismervényt állíttatott ki a magyarok számára, amelyben kifejtette: tisztában van azzal, hogy a korona Bécsbe vitelével megsérti koronázási esküjét, azonban Magyarországon már nem volt alkalmas hely, ahol a koronát nagyobb veszedelem nélkül lehetett volna őrizni, s ilyet a rendek sem tudtak megnevezni, ezért kényszerült azt rezidenciájába menekíteni.

Ezt a dokumentumot a koronaöröknek a pozsonyi vár Koronatornyában mintegy különleges „könyvtári őrjegyként” a Szent Korona helyén kellett tartaniuk mindaddig, amíg oda a klenódi-umok vissza nem kerültek. Az uralkodó ezzel jelezte: erőszakos elvitelről szó sem volt, minden a magyarok tudtával, sőt elsősorban a koronaörök kifejezett kérésére történt, akik azután 1663-ban Bécsben (Zichy István), 1683-ban pedig az egész osztrák–német utazás során (Erdődy Kristóf) a felségjelvény mellett maradhattak. Így a Szent Korona idegenben is úgymond magyar őrizetben lehetett. A magyarok által is ismert és támogatott kényszerű törvénytelenességben ugyanakkor a magyar elit legfőbb tagjainak tevőlegesen nem kellett részt venniük, abból taktikusan kimaradtak.

A korona esetleges pusztulásának lehetőségét egyetlen uralkodó vagy magyar politikus sem kockáztathatta. Így, bár kevésbé ismert, az 1712–15. évi pozsonyi diétán a korábbi törvényt módosították (38. artikulus). Azzal a kikötéssel bővítették ki, hogy a koronázási jelvényeket „csak fenyegető veszély vagy szükség esetében, a nádorispán úr

előlegesen tudtával lehet onnét [ti. Pozsonyból] elvinni”. A Szent Korona őrzési módjában ezzel fontos változás következett be, ami valójában az 1663., 1683. és 1703. évi tényleges gyakorlathoz való alkalmazkodást jelentette, ami mindig az előző esemény koreográfiája szerinti zajlott. Ennek tudatában a II. világháború alatti, 1945. március végi Ausztriába menekítés sem számított törvénytelennek, hiszen arról a magyarországi kormányzat akkori első embere, a kormányzói tisztet ideiglenesen betöltő nemzetvezető, Szálasi Ferenc is tudott. Az ekkor érvényben lévő 1928. évi 25. törvénycikk pedig éppen az 1715. évi szabályozást erősítette meg, a koronamenekítésben a korábbi nádor helyére a mindenkori miniszterelnököt léptetve.

Mindezek ismeretében kijelenthető: a tizenegy külföldre vitel közül valójában egyetlen volt ténylegesen törvénytelen és törvényellenes, mégpedig II. József 1784. áprilisi rendelkezése, amely nem fenyegető vészhelyzetben, illetve a magyar rendi elit nagyobb részének tudta és támogatása nélkül következett be. Ugyanakkor József, nem lévén koronás magyar uralkodó, nem is tett esküt a törvények betartására, így a korona itthon tartására sem. Intézkedése abszolutisztikus jellegű, ráadásul tudatos volt, a friss vizsgálatok szerint viszont nem magyarellenesség motiválta, hiszen közép-európai birodalma minden fontosabb koronáját bécsi kincstárába vitette.

A KÜLFÖLDRE SZÁLLÍTÁS OKAI

A korona menekítésének hátterében a tizenegy eset majdnem felében (5 alkalommal) háborús veszélyhelyzet állt:

1241-ben a tatárjárás, 1663-ban és 1683-ban az oszmán hadak, 1703-ban II. Rákóczi Ferenc Pozsonyt fenyegető kurucai, végül 1945 tavaszán a Vörös Hadsereg előrenyomulása. A három másik középkori esetben (1205, 1304, 1440) az uralkodó halálát követő trónviszály váltotta ki a menekítést, amelyet 1205-ben és 1440-ben az özvegy királynék a felségjelvény elbitorlásával biztosítottak, miként ezt Kottanner Jánosné emlékiratának köszönhetően az utóbbi alkalom kapcsán részletesen dokumentálni tudjuk.

II. Rudolf császár képviselői 1608. június 27-én a Prága melletti Štěrbohólnál fekvő táborban átadják Mátyás főhercegnek és a magyar rendeknek a Szent Koronát.

A magyar koronát II. Rudolf császár prágai udvarából testvérének, Mátyás főhercegnek és a magyar rendeknek egészen különleges körülmények között sikerült 1608. június végén visszaszerezniük. A Habsburg-családban kitört testvérviszályban a főherceg a magyar, osztrák és morva rendek fegyveres segítségével, hadaik Prágáig tartó felvonulataival kényszerítette a császárt a magyar és osztrák trónról való lemondásra, valamint a Szent Korona visszaadására (június 25., liebeni szerződés). Ezt követően került sor a Prága melletti haditáborban a magyar koronázási jelvények hivatalos átadására.

Végül a II. József-féle jogtalan elvitel (1784) után megmaradó két elszállítás (1551, 1853) különleges körülmények közepette zajlott. Az 1551. nyárit egy államközi szerződés, I. Ferdinánd és Izabella királyné, illetve fia, Szapolyai János Zsigmond választott király (1540–1571) gyulafehérvári megállapodása tette lehetővé. Az 1853. őszi ugyanakkor az uralkodónak, Ferenc Józsefnek (1848–1916) a korona megtekintésére vonatkozó kívánsága motíválta, amelyet a magyar elit a szabadságharc leverése után, az abszolutizmus korszakában nem vétőzhatott meg. Mindezekkel magyarázható az is, hogy míg az öt háborús, a három trónviszály alatti és a II. József-féle kivitel, azaz összesen kilenc eset a nyilvánosság kizárásával történt, 1551 nyarán és 1853 szeptemberében erre nem volt szükség. Emiatt e két transzport helyi források alapján, illetve a 19. század közepén már a sajtó segítségével viszonylag jobban rekonstruálhatóvá vált.

Külön figyelmet érdemel, hogy a tizenegy esetből hét alkalommal bevett őrzési helyükről (1205 és 1241: Székesfehérvár; 1663, 1683, 1703 és 1784: Pozsony; 1944: Buda) vitték el a koronázási jelvényeket. 1304-ben viszont nem Fehérvárról, hanem Budáról kerültek Prágába, miután a cseh Přemysl László (másként Vencel) 1301. augusztusi fe-

hérvári koronázása után, de még 1304 nyara előtt, talán valamikor 1302-ben, a trónviszály közepette az új uralkodó tartózkodási helyére, Budára szállították őket. 1440 májusában pedig Luxemburgi Erzsébet özvegy királyné csecsemő fia, V. László fehérvári koronázása után indult el Ausztriába a februárban Visegrádról ellopott koronával, ám végül csak november elején Pozsonyból vitték osztrák földre. További kivételt csupán a már említett két különleges alkalom (1551, 1853) jelentett: az első esetben a Szent Korona Erdélyből érkezett hatalmas észak-magyarországi utazással, a másodikban pedig Budán át előbb hajóval, majd vasúton Bécsbe.

SOKFÉLE HAZATÉRÉS

Miként a korona külföldre vitelének is többféle oka volt, ugyanez igaz a hazatéréseire is. A kép ez esetben valamivel mégis egységesebb. Mivel a Szent Korona legfőbb szerepét a magyar uralkodók koronázásán töltötte be, hiszen ahhoz – mint közismert – nélkülözhetetlen volt, többségében (hét esetben) mindenekelőtt koronázás miatt tért vissza. Legyen szó akár korábbi trónviszályról (1205, 1305, 1463), országos háborúról (1687, 1712) vagy jogtalan menekítéséről (1790).

II. Mátyás király portréja, fején a Szent Koronával, kezében a jogarral és az országalmával, 1610.

II. Mátyás 1608. novemberi koronázása fordulópontot jelentett a magyar uralkodók ábrázolásában is. A koronázási jelvények Prágából való hazatérével lehetségessé vált a magyar királyok koronázási díszben történő ábrázolása. Az augsburgi Lucas Kilian metszete így örökítette meg Habsburg Mátyást: fején a Szent Korona, vállán a szokatlan pontossággal bemutatott koronázási palást, kezében a királyi jogar és az országalma látható. Leszámítva a ceremóniára készült koronázási érmeket, ez a rézmetszet az első olyan ismert ábrázolásunk, amely Habsburg uralkodóról magyar közjogi méltóságában készült.

Mindez független volt attól, hogy a trónra egy Árpád-házi, egy Habsburg-uralkodó vagy éppen Hunyadi Mátyás törekedett. A 16. századi két ideiglenes hazahozatal (1563, 1572) is koronázási ceremóniára történt. Az első esetben ráadásul mind Habsburg Miksa, mind másnap (1563. szeptember 9.) felesége, Mária királyné szertartásán szerephez jutottak a felségjelvények, hiszen az új királyné jobb vállát – mint az uralkodó támaszát – érintették vele, majd a szertartást végző Oláh Miklós esztergomi érsek (1553–1568) a királyi jogart és az országalmát is a kezébe adta.

A maradék négy alkalomból két esetben a nagy háború elmúltával, 1242-ben a tatárjárás után, 1664 végén pedig a vasvári békét követően tért haza a korona, természetesen mindkét esetben az uralkodó és a magyar politikai elit tudtával. Sőt, az utóbbi időpontban a bécsi kincstárban egy szűk körű közszemle keretében a magyar egyházi és világi főméltóságok az udvar képviselőinek jelenlétében még ellenőrizték is a koronázási jelvények hiánytalan meglétét.

A középkorból hasonló szemlére csak az 1463 júliusában történt bécsúj helyi visszaadásakor van adatunk, bár nyilvánvalóan ez majd minden esetben megtörténhetett. Jelenleg nem tudjuk, hogy a koronálada lepecsételése a 17. század előtt pontosan miként zajlott. Az új szabályozásra (az uralkodó és képviselői, illetve a magyar rendi elit vezetőinek pecsétjeivel) ugyanis csak II. Mátyás (1608–1619) 1608. novemberi koronázását követően került sor Pozsonyban, s ez azután a 20. századig szokásban maradt.

SERENISS. et POTENTISS. PRINCEPI ac DNO. DN. MATTHIAE II REGI HVNGARIAE, DALMAT. CROAT. SLAVON. CORONAT. BOHEMIAE DESIGNAT. ARCHIDVCI AVSTRIAE, DVCI BVRGVNDIAE, STIRIAE, CARINTHIAE, CARNIOLAE etc. MARCH. MORAVIAE etc. REGI. AC DNO. SVQ. CLEMENTISS.

Az utolsó két hazahozatal (1853, 1978) szintén eltért a többitől. Ezen esetekben nem koronázásra kerültek haza a felségjelvények. 1853 szeptemberében, a bécsi uralkodói megtekintést követően bevett őrzési helyükre, a budai Várba szállították vissza azokat, ahol 1790 februárjától, azaz éppen az előző hazaszállítástól kezdve tartották őket. Csupán a pozsonyi király- és királynékoronázásokra hagyták el 1790 őszen, majd 1808-ban, 1825-ben és 1830-ban a régi magyar királyi rezidenciát.

1978-ban pedig az Amerikai Egyesült Államokból tértek haza a koronázási jelvények, amikor elsőként szállították őket repülővel. A január 6-i ünnepélyes átadást követően – az amerikai fél kérésére – a Magyar Nemzeti Múzeumban állandó kiállításra kerültek. Ám az orsovai megtalálás után, 1853. szeptember közepén Budán is sokan láthatták a koronát, hiszen ekkor a budai Várban há-

romnapos közszemlére tették a koronázási ékszereket.

SORSFORDÍTÓ TÁVOLLÉTEK ÉS HAZAÉRKEZÉSEK

A korona külföldre történő, többnyire gyors menekítése általában a nyilvánosság kizárásával történt. Ezzel ellentétben hazahozatala több ízben nemcsak kiemelt pompával zajlott, hanem hosszú távra meghatározta a koronáról való gondolkodást, sőt részben még Magyarország sorsát is. E tekintetben a tizenegyből öt-hat esemény emelkedik ki. Már az 1305. őszi hazatérés is alapvető fontosságú volt, hiszen biztosította a Szent Koronát előbb Wittelsbach Ottó 1306. április eleji, majd egy hosszabb erdélyi száműzetés (1307–1310) után Anjou Károly 1310. augusztus 27-i, immár harmadik, ezúttal teljesen legitím

koronázásához. Ez az aktus jelentette az Anjou-kor kezdetét Magyarországon.

Még nagyobb jelentőséggel bírt a korona azon öt hazatérése (1463, 1608, 1790, 1853, 1978), amely kifejezetten ünnepélyes keretek között zajlott. S egyáltalán nem véletlenül. A 15. század közepén Hunyadi Mátyás számára létfontosságú volt a korona visszaszerzése, hiszen uralmának törvényes megerősítése függött tőle. Így óriási eredmény volt számára, hogy hosszas tárgyalások után, 1463 nyarán III. Frigyes német-római császártól hatalmas váltságdíjért sikerült megszereznie. A felségjelvény azonban mindent megért. Az ünnepélyes hazahozatal után, július végén a Magyarországhoz ekkor ugyancsak visszakért Sopron városában háromnapos közszemlére tették, majd 1464. márciusi koronázása után Mátyás az őrzését is megerősítette és szabályoztatta a rendekkel.

Hátborzongató belegondolni abba, hogy ha 1440-ben Erzsébet királyné nem lopatja el, majd viszi Ausztriába a koronát, Mátyás valószínűleg sohasem lép trónra, hiszen ez esetben Magyarország történelme teljesen más fordulatot vett volna. Hosszabb polgárháború híján édesapjának, Hunyadi János szörényi bánnak aligha állt volna módjában néhány esztendő alatt a politikai elit élére törni, kisebbik fia számára pedig nem nyílhatott volna meg a trónig vezető út.

Igen hosszú távú következményekkel járt a Szent Korona visszaszerzése II. Rudolf császár (1576–1612) prágai udvarából 1608 nyarán, majd ünnepélyes hazatérése november 18. délután, a II. Mátyás koronázását megelőző napon. Ez igaz mind a felségjelvényre, mind a róla való gondolkodásra, ám még a Magyar Királyság történetére is kihatott. A hazahozatalnak köszönhetően született első ízben törvény a koronának az ország határain belüli őrzéséről, miközben sokak számára láthatóvá vált, többen le is rajzolták, majd 1613-ban első nyomtatott ábrázolása is megjelent. Emellett 1608 őszén egészen a 20. századig kihatóan szabályozták a koronálada zárásának és a jelvények őrzésének szinte teljes eszköztárát. Sőt, a Szent Korona a magyar címerre is rákerült, azaz ekkor alakult ki a napjainkban is használt szent koronás államcímernk.

II. Mátyás magyar király vörös viaszpecsétje a Szent Korona hiteles ábrázolásával Décsy Mátyás armálisán, 1611.

1608 nyarán Habsburg Mátyás főherceg a magyar rendekkel szövetségbe döntő szerepet játszott a Szent Korona II. Rudolf császár prágai kincstárából való hazahozatalában. Novemberi koronázását követően a magyar felségjelvény hiteles ábrázolása uralkodói pecsétjeire is rákerült. Noha koronánk sematikus képe már Hunyadi Mátyás és Jagelló utódai pecsétjein is szerepelt, II. Mátyás volt az első, akinek pecsétjein a magyar-cseh címert már a Szent Korona mindenki által felismerhető ábrázolása díszítette. Mindezt az tette lehetővé, hogy a Prágából hazatért kincset 1608-ban többen lerajzolták, sőt hamarosan Révay Péter koronátörténetében (1613) nyomtatásban is megjelent.

Hasonlóan ugyancsak a modern korig ható jelentősége volt annak, hogy Révay Péter hamarosan elsőként foglalta össze a felségjelvény történetét és eszmeiségét. A Szent Korona 1608-ban szinte berobbant a magyar rendek politikai gondolkodásába, s az uralkodó, a királyi hatalom és az ország mellett egyúttal már a felségjelvényt idegenből visszaszerző „rendi nemzet”, az önkényes uralkodóval szembeni rendi ellenállás és szabadságjogok, sőt a magyar állam függetlenségének szimbólumává is kezdett válni. Elsősorban ennek köszönhetően tart-

hatjuk ma is az utóbbinak, illetve vált lehetővé 2000 elején átvitele a Nemzeti Múzeumból a rendek modern kori utódainak székházába, a Parlamentbe.

Mindezeket túl az 1608. végi hazatérés nyitotta meg Magyarországon a Habsburg-dinasztia és a magyar rendek között már írásban rögzített kiegyezések (1608, 1622, 1647, 1681, 1711/12, 1790, 1867) ugyancsak a modern korig tartó sorozatát. Ennek a folyamatnak kiemelkedő eseményeként 1790 elején Bécsből már nem Pozsonyba, hanem a régi fővárosba, Budára történt a korona hazahozatala, amely a magyar történelem egyik legfényesebb országos ünnepségévé vált, amit hazafelé, majd Budán közszemlék sora fémjelzett. Az esemény II. József törvénytelen koronaelvitelének és abszolutista uralkodásának együttesen vetett véget. Szimbolikusnak tartható, hogy a kalapos király halálának másnapján, 1790. február 21-én érkezett meg a Szent Korona Budára, s szinte mindenütt az „*Éjen a magyar szabadságnak!*” felkiáltással fogadták.

Ez a hazahozatal a korona tudományos kutatásában is új korszakot nyitott: ismét sokan tekinthették és vizsgálták meg, majd ismerték fel, hogy zománclemezei görög és latin csoportra oszthatóak, s nemzeti kincsünk akkori és jelenlegi állapotában biztosan nem lehetett az első magyar király, Szent István koronája. Koronánk 1608. és 1790. évi hazatérése joggal tartható tehát a kora újkori magyar történelem két mérföldkövének.

Noha az 1853. szeptemberi megtalálás egy sikeres rendőri akció eredménye volt, a koronázási jelvények fennmaradása szempontjából kiemelkedő jelentőséggel bírt. Az 1849. augusztus végén elásott kincsek ugyanis igen megsínyllették, hogy éveken át rejtőztek az Orsova melletti árterület földjében. Restaurálásukra végül Ferenc József 1867. évi budai koronázása előtt került sor, mely ceremónia ugyancsak elképzelhetetlen lett volna a Szent Korona nélkül. 1853 őszén viszont maga a császár visszafogottan reagált a magyar függetlenség szimbólumának megtalálására, hiszen ez számára kényes legitimitációs kérdéseket vetett fel, így koronaőrök kinevezéséhez sem járult hozzá. A pest-budai lakosság ellenben örömmel ünnepelt, és vidéken is megemlékezések kísérték a korona hazatértét.

Az 1978. januári hazatérés jelentőségét kell legkevésbé magyaráznunk, hiszen erről számos olvasónknak és e sorok írójának is konkrét tapasztalatai vannak. A hidegháború közepette zajló ünnepélyes hazaérkezés – amennyire a szovjet rendszer árnyékában lehetett – normalizálta a magyar–amerikai viszonyt. Emellett hozzájárult ugyan a Kádár-rendszer legitimációjához, ám hosszabb távon annak bomlasztásához is. Internacionizmus helyett ugyanis új történelmi témákról, Szent Istvánról, a Szent István-i államiságról s a magyar Szent Koronáról lehetett széles körben beszélni. Kádár János pedig kénytelen volt elfogadni az amerikaiak feltételét, hogy nem vehet részt a Parlamentben a hivatalos átadási ceremónián, hiszen nem ő, hanem a magyar nép kapta visz-

za az amerikaitól a nemzet legfőbb kincsét. Majd rövid idő alatt több millióan nézték meg az első ízben állandó kiállításra került jelvényeket a Nemzeti Múzeumban. A Szent Korona ismét Magyarország mindennapjainak részévé, sőt a rendszerváltást követően újra a politikai és történelmi közbeszéd egyik főszereplőjévé vált, miközben 1990-ben a magyar címerre is visszakerült.

Mindezek ismeretében nem véletlen, hogy a legfontosabb öt hazatérés kapcsán képi ábrázolásokkal is rendelkezünk. Bár nem egykorúan, hanem csupán a 16. század közepéről, de mégis a Mátyás-féle hazatérésnek állít emléket koronánk legkorábbi részletes, hiteles és színes ábrázolása. Ez egy augsburgi történetíró és herold (Clemens Jäger) Habsburg-dinasztia-történetében ma-

A Szent Korona ábrázolása a Zakan Vince nevére hamisított címereslevelen, 1615. július 21.

A 17. században a Szent Korona képe több alkalommal megjelent nyomtatásban, s az uralkodók által adományozott címerekre is gyakran felkerült. Erről tanúskodnak azok a címereslevelek (armálisok), amelyeket II. Mátyás uralkodásától kezdve a magyar királyok adományoztak alattvalóiknak. Ezek a megadományozott címerén kívül a magyar szent királyok (Szent István, Szent László) és az aktuális uralkodók képei, valamint a császári sasos és szent koronás magyar címerek is gyakran feltűntek. Mindezeknek köszönhetően a 17. század volt az első olyan időszak, amikor a története legnagyobb részét a koronáladában töltő Szent Korona ábrázolása szélesebb körben ismertté vált.

radt fenn, éppen az 1463. nyári események illusztrációjaként. A korona Prága melletti 1608. nyári visszaadásáról és 1790. évi Budára érkezéséről pedig festmények mellett már szélesebb körben terjesztett metszetek is készültek, az utóbbi esemény ábrázolása még korabeli legyezőkre is felkerült.

Hasonlóképpen jelentek meg nyomtatványok az 1853. szeptemberi, Orsova melletti megtalálásról, majd a korona Ferenc József általi megtekintéséről Bécsben. Az 1978. januári hazahozatalról pedig még mindig kerülnek elő újabb és újabb fényképfelvételek. Ez idő tájt készültek a Szent Koronáról az első hivatalos színes fotók is, amikor 1977 novemberében a Fort Knoxban megtartották a jelvények szakmai átadását.

Ezek után nem csodálkozhatunk azon, hogy a tizenegy hazatérés közül az említett öt kiemelkedő alkalomból három ízben nem a régi helyére érkezett vissza a korona. A másik nyolc esetben előbb vagy utóbb mindig bevett őrzési helyére, kezdetben Székesfehérvárra (1205, 1242, 1306/10), később Visegrád várába (1464), majd Pozsonyba (1664, 1687, 1712) és Budára (1853) került vissza. 1608-ban késő középkori őrhelye már nem jöhetett szóba, hiszen Visegrád vára 1544-től oszmán fennhatóság alatt állt. Így 1608 végétől a magyar rendek akaratának megfelelően Magyarország új fő- és koronázóvárosa, Pozsony egyúttal a Szent Korona új őrzési helye is lett. Hasonló történt 1790 elején, amikor a felségjelvényt a régi fővárosban, Budán helyezték el, amely 1792 nyarától, I. Ferenc és felesége itteni ceremóniájától egyúttal Magyarország ötödik koronázóvárosává is vált. Végül a Magyar Királyság megszűnte után, 1978-ban érthetően már nem a budai egykori királyi várba, hanem az amerikaiak kifejezett kérésének megfelelően a pesti Nemzeti Múzeumba kerültek a koronázási jelvények.

LEGTÖBBSZÖR AUSZTRIÁBAN

Érdeemes a tizenegy külföldi tartózkodást időtartamuk és a mindenkor bevett őrzési helytől való távolság tekintetében is mérlegre tennünk. A távollétek több mint fele (6 alkalom) meglehetősen hosszú, legalább négyesztendőnyi

A szent koronás magyar címer Magyarország II. Ferdinánd 1618. július 1-jei pozsonyi koronázására készített zászlaján (Esterházy-Schatzkammer, Burg Forchtenstein).

A Szent Korona 1608. novemberi hazatérésének egyik legfontosabb következménye volt, hogy ábrázolása Magyarország címerére is felkerült. Ennek köszönhetően alakult ki az a szent koronás magyar államcímer, amelyet napjainkban is használunk. Egyik legkorábbi ábrázolása azon a hatalmas magyar koronázási országzászlón maradt fenn, amelyet 1618 nyarán II. Ferdinánd király pozsonyi koronázásán a későbbi nádor, Esterházy Miklós emelt a magasba. Ez Esterházy karrierjének meghatározó állomása volt, hiszen másnap már országos főméltóság, királyi udvarmester lett. A lobogó egyúttal a fraknoi Esterházy-kincstár egyik legrégebbi és legértékesebb műkincse.

volt, három esetben több mint húsz évig tartott (1440–1463: 23 év, 1945–1978: 33 év, 1551–1608: 57 év). A közhiedelemmel ellentétben nem a 20. századi amerikai vagy a 15. századi ausztriai tartózkodás volt a leghosszabb, hanem a 16. századi, amikor 1551 után összesen 57 évet és 2 hónapot volt távol koronánk, előbb Bécsben, majd Prágában, igaz, két, egy-egy hetes visszahozattal (1563. szeptember és 1572. szeptember) szakította meg ezt az időszakot. De ha csak 1572 szeptemberétől számít-

jük a távollétet, 1608 novemberéig akkor is több mint 36 évig tartották a bécsi, majd a prágai Habsburg-udvarban a koronázási jelvényeket. Végül a Rákóczi-szabadságharc alatti közel 9 (1703–1712), majd a II. József uralkodása alatti csaknem 6 (1784–1790), illetve a Bécs második török ostromával kezdődő bő 4 esztendő (1683–1687) sem volt elenyésző.

A maradék öt időszak csupán átmenetinek nevezhető. Mind a tatárjárás idején (1241–1242), mind a 14. század eleji interregnum alatt (1304–1305), majd a 17. század közepi török háború alkalmával (1663–1664) nagyjából egy esztendőt töltött határainkon kívül a korona. A legkorábbi menekítés 1205-ben csak mintegy két hétig, az 1853. szeptemberi különleges bécsi tartózkodás pedig mindössze bő másfél napig tartott.

Összességében a legkorábbi (1205) és a legutolsó (1978) között eltelt több mint 770 esztendőnek mintegy hatodát, körülbelül 135 évet volt távol Magyarországtól a korona. Ez igen tekintélyes időtartamnak tartható, s jól mutatja felségjelvényünk kiemelt fontosságát és legitimitációs szerepét, sőt még politikai aduként való alkalmazhatóságát is. Pedig ez esetben még nem számoltunk részben hasonló jellegű belföldi menekítéseivel (1307–1310, 1620–1622, 1645–1646, 1805–1806 és 1809, valamint 1848–1849).

A Szent Korona tizenegy külföldi távolléte közül – nem tévedés – tíz alkalommal megfordult Ausztriában, ebből hét ízben Bécsben. Az utóbbi esetekben (1205, 1551–1583, 1663–1664, 1683–1687, 1703–1712, 1784–1790, 1853) kifejezetten a bécsi udvarba szállítás volt a cél. Ebből a hat újabb kori könnyen érthető, hiszen ezekben az esetekben az 1526 után létrejött közép-európai Habsburg Monarchiában a török előrenyomulás miatt a magyar királyok udvarukat már nem Magyarországon, hanem többnyire Bécsben tartották. 1205 tavaszán Imre király (1196–1204) özvegye, Aragóniai Konstancia királyné Babenberg Lipót osztrák herceggel való kapcsolatai Magyarországot a Bécsbe menekítést.

A 15. század közepén III. Frigyes viszont nem Bécsben, hanem Bécsújhegyen és egy ideig talán Grazban őrizte koronánkat. A maradék két esetben csupán átvonult a felségjelvény Auszt-

rián. A 14. század elején Csehországból hazafelé Alsó-Ausztriát érintve az Enzersdorf–Fischamend–Bruck an der Leitha–Sopron–Győr útvonalon tért vissza Budára Ottó alsó-bajorországi herceg, leendő magyar király kíséretében. 1945-ben pedig ugyancsak átutazóban volt Ausztriában, amely ekkor az Anschluss következtében a Német Birodalom részét képezte. Mint jól ismert, április 26-án a koronaőrök egy benzineshordóban elásták a Salzburg melletti Mattseeben, ahol végül megtalálása után, július 25-én került amerikai kézbe.

A tíz ausztriai tartózkodást egy rövidebb és egy jóval hosszabb csehországi (elsősorban Prágában: 1304–1305, 1583–1608), valamint egy rövidebb (1683. július 17.–augusztus 25. között Passauban) és egy sokéves (1945–1953 között Augsburgban, Münchenben, Heidelbergben, Frankfurtban, Wiesbadenben, Friedbergben, Bonnban és Bremerhavenben) németországi távollét követi. Az utóbbi 1953 márciusában egy tíznapos atlanti-óceáni hajút után az Amerikai Egyesült Államokban folytatódott. A cseh- és németországi távollétek azonban földrajzi és geopolitikai okokból mindig hosszabb-rövidebb ausztriai őrzéssel és szállítással kapcsolódtak össze. A sort a tatárjárás alatti menekítés zárja, amikor Szlavónián és Horvátországon keresztül jutott el az Árpádok koronája néhány hónapra az Adriai-tenger keleti partvidékére, Dalmáciába.

I. Lipót magyar király 1655. évi koronázási hitlevelének első oldala.

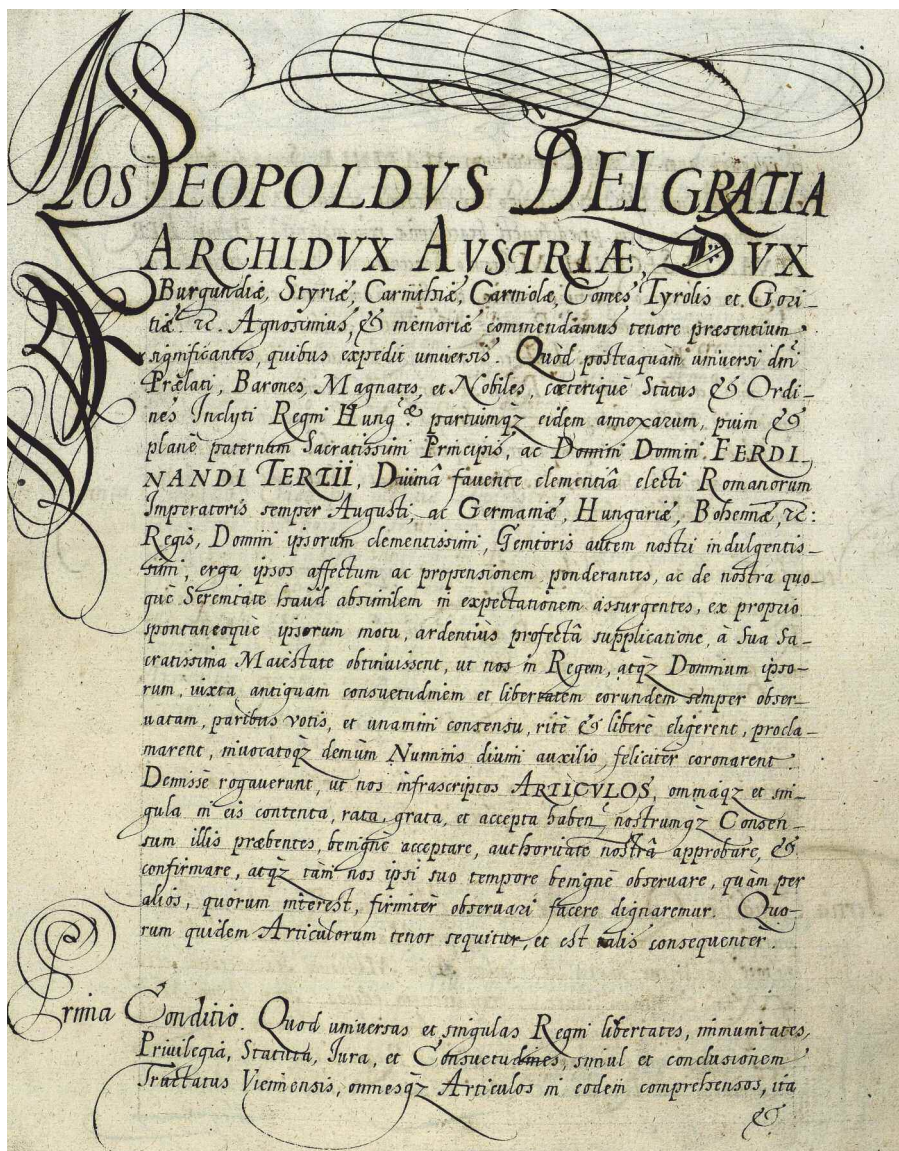
A magyar uralkodók a középkortól kezdve koronázásuk előtt úgynevezett koronázási hitlevél (*diploma inaugurale*) kiadására kényszerültek. Ez azokat a feltételeket tartalmazta, amelyek fejében a rendek őket uralkodójuknak fogadták el, azaz elsősorban az ország törvényeit és kiváltságait, modern kifejezéssel élve a magyar alkotmányt. I. Lipót 1655. júniusi, Pozsonyban tartott királyválasztása és koronázása előtt adta ki hitlevelét, amelyet elődei (II. és III. Ferdinánd) hasonló diplomái alapján a magyar országgyűlés állított össze. A díszes formában kiállított dokumentumot a következő diéta foglalta törvénybe (1659. évi 1. tc.). A 17 feltételből a 10. pont magára a Szent Koronára vonatkozott, eszerint az uralkodó azt „Magyarországból semmi oknál fogva, vagy keresett szín alatt és semmi mesterkedéssel vagy furfanggal ki nem viszi, sem kivitetni nem fogja”.

A LEGTÁVOLABB AMERIKÁBAN

Mai országhatárokon gondolkodva a kép színesebb, ugyanakkor csalóka. Eszerint összességében nyolc mai ország (Ausztria, Csehország, Horvátország, Németország, Románia, Szlovákia, Ukrajna, USA) területén fordult meg koronánk, ám ezek közül négy-öt evidencia, hiszen a történeti Magyarország utódállamairól van szó. Az utóbbiak közül a mai Szlovénia és Szerbia területére viszont sohasem jutott el a korona, noha 1849 és 1853 között a mai szerb-román (az akkori magyar-török) határ közelében fekvő Orsova melletti Duna-árterületen várta megtalálását. Szerencsére a világhódító Nagy Szulejmán szultán (1520–1566) sem vitte el oszmán földre, pedig két alkalommal (1529 és 1541) is birtokolta, s az első esetben már el is indult vele Isztambulba, ám a Duna menti Tass községnél végül 1529 októberében meg gondolta magát.

A bizánci udvarból származó Szent Korona külföldre szállításának legfőbb helyszínei (Bécs, Prága, Bécsújhely, Németország, Dalmácia) is érzékletesen jelzik, hogy a Magyar Királyság története mindenekelőtt a nyugati keresztény Közép-Európa sorsával fonódott össze évszázadokon át. A menekítések többsége nyugati és északnyugati (1241-ben kivételesen délnyugati) irányban történt. Kelet felé legtávolabb az erdélyi Beszterce városába jutott el 1307-ben, ám ekkor nem hagyta el a Kárpát-medencét magába ölelő középkori magyar állam területét.

Végül, ami a távolságokat illeti: a bécsi menekítések természetesen csak rövidebb transzportok voltak (Pozsonyból 80, Fehérvárról kb. 200 km). Prága viszont már mind Pozsonytól (kb. 300 km), mind Budától (bő 500 km) meglehetősen messze feküdt. 1683 nyarán Passauig ugyancsak tekintélyes távolságot (közel 400 km-t) kellett megtenni, nem is beszélve a dalmáciai Spalatóba és Trauba (ma Split és Trogir Horvátor-

szágban) vezető útról, amely majd 700 kilométerre rúgott.

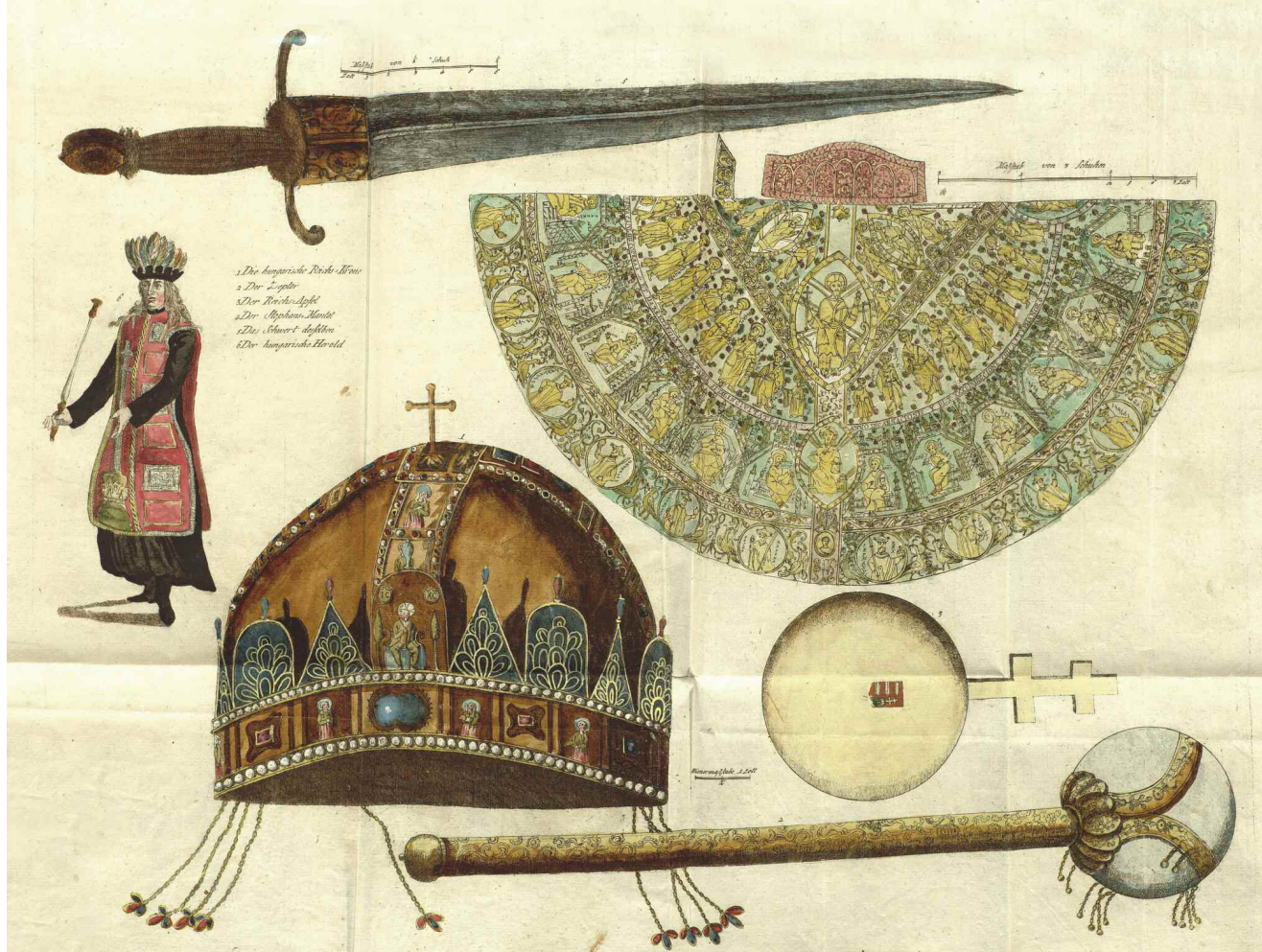
Mindent összevetve persze a Magyarországtól sok ezer kilométernyire fekvő amerikai Fort Knox támaszpontja (Kentucky államban) vezet, ahova az óceánon át 1953 tavaszán az amerikai hadi-

tengerészet General Greely nevű hajóján szállították a Szent Koronát, s ahonnan mindeddig először és utoljára repülön, a második számú elnöki különgép (az Air Force Two) fedélzetén érkezett haza. Hajón szállították emellett még 1683 nyarán Linzből Passaubá, illetve

visszafelé, majd 1853 szeptemberében az Albrecht nevű hadigőzösön Orsováról Budára, valamint legutóbb 2001. augusztus 15-én, Nagyboldogasszony napján az államalapítás millenniumi ünnepségsorozatának keretében Budapestről Esztergomba és vissza.

A SZENT KORONA TIZENEGY KÜLFÖLDI TARTÓZKODÁSA

Időpont	Időtartam	Elvitel helyszíne	Elvitel oka	Külföldi helyszín(ek)	Legnagyobb távolság	Hazatérés helyszíne	Hazatérés legfőbb oka
1205. április-május	mintegy 2 hét	Székesfehérvár	trónviszály	Bécs	kb. 200 km	Székesfehérvár	II. András koronázása (május 29.)
1241. szeptember-1242. március	7 hónap	Székesfehérvár (márc.)/ Zágráb (szept.)	tatárjárás	Dalmácia (Spalato, Trau)	közel 700 km	Klissza (márc.) /Verőce (nov.) /Székesfehérvár (december)	tatárjárás vége
1304. szeptember-1305. november	1 év 2 hónap	Buda	trónviszály	Prága, Brünn	bő 500 km	Sopron/Buda	Wittelsbach Ottó koronázása (1306. ápr. eleje)
1440. november 1.-1463. július 24.	23 év 8 hónap	Visegrád (febr.)/ Székesfehérvár (máj.) /Pozsony (nov.)	trónviszály	Bécsújhely/ Graz	kb. 200 km	Sopron/Buda	Hunyadi Mátyás koronázása (1464. márc. 29.)
1551. szeptember 3. [1563.szept./1572.szept.-1608. november 18.	12 + 9 + 36 = 57 év 2 hónap	Erdély (júl.)/ Pozsony (szept.)	gyulafehérvári szerződés	Bécs, 1583 után Prága, Bécs (1608. július)	bő 300 km	Pozsony	II. Mátyás koronázása (november 19.)
1663. szeptember 28.-1664. december 20.	1 év 2 hónap	Pozsony	török háború	Bécs	kb. 80 km	Pozsony	török háború vége (aug. 10.: vasvári béke)
1683. július 5.-1687. szeptember 8.	4 év 2 hónap	Pozsony	török háború	Bécs (júl. 5-7), Linz (júl. 13.), Passau (júl. 17-aug. 25.), újra Bécs (szept. 14. után)	közel 400 km	Pozsony	I. József koronázása (december 9.)
1703. december 17.-1712. április 15.	8 év 4 hónap	Pozsony	Rákóczi-szabadságharc	Bécs	kb. 80 km	Pozsony	III. Károly koronázása (máj. 22.)
1784. április 14.-1790. február 18/21.	5 év 10 hónap	Pozsony	II. József rendelete	Bécs	kb. 80 km	Buda	II. József uralkodásának vége (február 20.), II. Lipót koronázása (nov. 15.)
1853. szeptember 19. délután-21. reggel	bő 1,5 nap	Orsova (szept. 8.)/ Buda (szept. 16-18.)	Ferenc József megtekinti (szept. 20.)	Bécs	bő 250 km	Buda	újra őrzés a bevett helyen, Budán
1945. március 27.-1978. január 5.	32 év 9 hónap	Budapest, vár (1944. nov. 7.)/ Kőszeg (1945. márc.)	II. világ-háború, szovjet front	Ausztria, Németország (1945-53), Fort Knox (1953. márc. 23-1978. jan. 4.)	sok ezer km	Budapest, Parlament (jan. 6.), Nemzeti Múzeum (január 31.)	amerikai-magyar megállapodás

Míg a középkori szállítások útvonalait csupán feltételezni tudjuk, az újabb szisztematikus forrásfeltárásnak köszönhetően 1551-től már a menekítések és hazaszállítások itineráriuma is egyre pontosabbá vált. Noha 1583. évi Prágába vitelének és hazahozatalának útját nem ismerjük, Passauba szállításának, majd az 1848–49-es szabadságharc alatti és II. világháborút követő menekítésének útvonalában már alig van fehér folt. Ugyanez igaz 1620 és 1622 közötti hazai országjárására, amikor Bethlen Gábor erdélyi fejedelem birtokában volt. Mindezeket az összeállításunkhoz újonnan készült térképeken részletesen nyomon követheti az olvasó.

CSODA, HOGY FENNMARADT

A fentiek ismeretében nem túlzás kijelenteni: szinte csodának tartható, hogy legbecesebb nemzeti ereklyénk majd tucatnyi külföldi távollétét és számos hazai megpróbáltatását átvészelte. A tizenegy alkalom több mint felében háborúk és trónviszályok közepette ugyanis komolyan fennállt a veszélye még elpusztulásának is. Kerülhetett volna akár tatár (1241), akár török (1663, 1683), akár szovjet (1944–45)

kézbe. 1440 februárjában majdnem a befagyott Dunába esett, 1305 novemberében Csehországból hazafelé pedig a Lajta folyó közelében rövid időre el is vesztették. Végül mégis mindig hazatért. Ebben nyilvánvalóan szerepet játszott kiemelkedő legitimációs ereje, a törvényes hatalomhoz nélkülözhetetlen volta és Európa-szerte is páratlan eszmeisége.

Noha újabb külföldre vitel felfedezése kevésbé valószínű, hiszen az eddigi kutatásoknak köszönhetően a Szent Korona itineráriumában már alig van hiány, új források és adatok előkerülése még bármelyik (főként az újabb kori) külföldi tartózkodásról elképzelhető. S természetesen még a legújabb vizsgálatok után is maradtak nyitott kérdések: például hogy 1205 tavaszán hogyan vitték el Fehérvárról Ausztriába, rablás volt vagy kényszerű átadás az özvegy királynénak? Hol őrizte pontosan III. Frigyes császár Ausztriában vagy Szapolyai János király özvegye az 1551. nyári Bécsbe vitel előtt Erdélyben? Pontosán mikor szállították Prágába az 1580-as években? Végül hol és mennyi fénykép készült róla 1945 utáni hosszú nyugati menekítése idején?

Ami viszont bizonyos: különleges kalandjaival és eszmeiségével a magyar

A magyar Szent Korona és a koronázási jelvények, 1790.

Az 1790 februárjában II. József kincstárából Budára hazatérő koronázási jelvényeket az esztendő folyamán több alkalommal közszemlére tették. Ennek köszönhetően nemcsak érdeklődők sokasága nézhette és tudósok egész sora vizsgálhatta meg azokat, hanem több ábrázolás is készült róluk. Ezek már nem csupán a koronát, hanem a többi felségjelvényt, a jogart, az országalmát, a kardot és a palástot is bemutatták. A Hieronymus Löschenkohl művében 1790-ben Bécsben megjelent ábrázolás különlegességét az adja, hogy a bécsi udvarban szolgáló és a magyar koronázásokon is fontos szerephez jutó magyar heroldot is bemutatja: a címerhordozó köpenyén Magyarország kiscímerét viseli, kezében pedig rangjelző heroldbotját (pálcáját) tartja.

Szent Koronát méltán tarthatjuk számon Európa, sőt a világ legrégebb, legkülönlegesebb sorsú és legértékesebb felségjelvényeinek sorában. Sőt, joggal szerepel államiságunk és történelmünk legfőbb jelképeként *Magyarország Alaptörvényében* is. Így őszintén reménykedhetünk abban, hogy újabb külföldre menekítéséről és hazatéréséről soha többé nem kell már beszélni. ♦

PÁLFFY GÉZA HAZATÉRÉS PRÁGÁBÓL 1608

Mátyás főherceg és a magyar rendek csapatainak hadrendje a Szent Korona Prága melletti átvétele idején, 1608. június 27-én.

1608 nyarán a Habsburg-családon belül kirobbant testvérviszály keretében Mátyás főherceg a magyar, osztrák és morva rendek fegyveres felvonulásával kényszerítette II. Rudolf császárt a magyar és osztrák trónról való lemondásra.

A Prága melletti mezőn felsorakozott magyar hadakat a későbbi nádor, Thurzó György vezette, miközben az egyes lovascsapatoknak kiemelkedő magyar arisztokrata családok (Draskovics, Erdődy, Nádasdy, Pálffy, Széchy, Zrínyi stb.) tagjai parancsnokoltak. Ismeretlen mester olajfestménye a 17. századból

A 16. század nemcsak a történeti magyar állam, hanem a Szent Korona históriájában is számos sorsfordulót hozott. A mohácsi csatát követően bő egy esztendő alatt két magyar király fejére került, majd 1529 nyarán Visegrád elfoglalásával a világhódító Nagy Szulejmán szultán is megkaparintotta. Szerencsére azonban sem ekkor, sem Buda 1541. évi elfoglalásakor nem vitte magával Isztambulba. Egy évtized múlva, 1551 szeptemberében a felségjelvény mégis elhagyta Magyar-

országot, miután Szapolyai János özvegye, Izabella királyné átadta Habsburg Ferdinánd megbízottainak. Ezt követően a magyar uralkodók bécsi, majd prágai kincstárában tartották, ahonnan két igen rövid megszakítást (1563, 1572) kivéve csak bő fél évszázad után, 1608 novemberében térhetett végleg haza. Akkor azonban szinte berobbant a magyar politikai közgondolkodásba. A Szent Korona Kutatócsoport vezetője e különleges kalandokkal ismerteti meg olvasóinkat.

Eddigi ismereteink szerint a magyar koronát már az 1526. évi mohácsi csata után sem őrizhették sokáig „rendes koronaőrök”, azaz a késő középkori szokásoknak megfelelően magyar nagyurak. Ám addigi bevett őrzési helyét, Visegrádot is több ízben el kellett hagynia. Miként számos alkalommal a korábbi évszázadokban, a felségjelvény ismét a magyar trónra törekvők és a Magyarország területéért küzdők harcának meghatározó részévé, sőt kiemelkedő politikai adujává vált. A mohácsi vereséget követően rövid időre Trencsén várába menekítették, majd az egyik koronaőr Szapolyai János erdélyi vajda székesfehérvári koronázása (1526. november 11.) után a másik koronaőr, Perényi Péter saját várába, az északkelet-magyarországi Füzérbe vitte – nyilván az új uralkodó beleegyezésével.

KIÉ A KORONA?

Perényi tökéletesen tisztában volt a korona legitimációs erejével, s annak birtoklását kiválóan használta fel saját karrierje építéséhez. 1527. november 3-án már egy újabb magyar király, Habsburg Ferdinánd koronázásához biztosította Fehérvárott a felségjelvényt, mégpedig újabb tisztségek (pl. az erdélyi vajdaság) és birtokok fejében. A korabeli történetírók állításával ellentétben viszont ezt követően koronánk nem maradt Perényi birtokában Baranya megyében, hanem visszakerült Visegrádra.

Itt szerezte meg Szulejmán szultán 1529 nyarán, Bécs elleni hadjárata során. Ennek kudarcát követően előbb úgy döntött, magával viszi Isztambulba mind a koronát, mind a lefogott magyar előkelőket – Várday Pál esztergomi érseket és Perényi koronaőrt –, ám ők feltehetően elmagyarázták neki, hogy Magyarországon törvényes királyi hatalom elképzelhetetlen a Szent Korona nélkül. Ezért a szultán már hazafelé tartva 1529. október elején a Duna-parti Tass község határából viszaküldte magyar vazallusának, János királynak a felségjelvényt, és szabadon engedte a politikai tűszokat. Nyilvánvalóan felismerte: Szapolyait, majd esetleges utódait csakis a Szent Korona birtoklása biztosíthatja be az uralkodói hatalomban.

Ugyanerről tanúskodik, hogy a szultán még Buda csellet történt nevezetes elfoglalása (1541. augusztus 29.) után

sem vitte el Magyarországról a koronát, pedig ekkor az útjában álló Török Bálintot kiiktatta a magyar politikából. Miként Gárdonyi Géza az *Egri csillagokban* oly érzékletesen bemutatta, a Perényihez hasonlóan a magyar trónra vágyó Török Bálint a Boszporusz-parti Héttoronyban végezte. A korona azonban Magyarországon, pontosabban Erdélyben maradt. A török hódoltság 1541. évi megszilárdításával ugyanis ide szorult az 1540 nyarán elhunyt János király özvegye, Jagelló Izabella királyné csecsemő fiával, János Zsigmonddal. Noha az utóbbi a törökök vazallusaként 1541. szeptember közepétől választott magyar király is volt, a Szent Korona már sohasem került a fejére.

Pedig koronánk és a koronázási jelvények mindvégig a királyné és fia birtokában voltak, bár mind a mai napig nem tudjuk pontosan, hol őrizték Er-

délyben őket – előbb rövid ideig bizonyosan Lippán, majd valószínűleg Déva várában, végül feltehetően Gyulafehérvárott. Az események szálait ugyanis ekkortájt elsősorban nem Izabella és a gyermek király, hanem kincstartójuk és kormányzójuk, Fráter György mozgatta. A páratlan diplomáciai érzékkel rendelkező, furfangos barát pedig élete végéig nem mondott le nagy céljáról, az országegység helyreállításáról. Habsburg Ferdinánd részéről ennek egyik legfőbb feltétele – Erdély átengedése mellett – a Szent Korona visszaadása volt.

A Habsburg uralkodó küldöttei és György barát között az alkudozások egészen 1551 nyaráig folytak. Az 1538. februári váradi békét előbb a gyalui (1541. december 29.), majd a nyírbátori szerződésben (1549. szeptember 8.) erősítették meg. Ezek lényege az volt, hogy a Szapolyai család tagjai jelentős

A LEGHOSSZABB KÜLFÖLDI TÁVOLLÉT

Ha napjainkban valakit megkérdezzük, mikor volt a korona leghosszabb ideig távol Magyarországtól, majdnem biztosan a II. világháborút követő 33 éves németországi, majd amerikai tartózkodást (1945–1978) nevezi meg. A legfrissebb kutatások szerint azonban nemzeti kincsünk amerikai kalandja csupán a második leghosszabb távollét volt. A 16. században ugyanis Habsburg Rudolf pozsonyi királykoronázását (1572. szeptember 25.) követően legfőbb nemzeti ereklyénk csak bő 36 esztendő múltán, 1608. november 18-án érkezett vissza Magyarországra, mégpedig II. Mátyás pozsonyi koronázására.

Bár ezzel is a 16. század vezet a korona külföldi tartózkodásainak sorában, ezt az időszakot megtoldhatjuk további 12+9 esztendővel.

1551. szeptemberi Bécsbe szállítását követően ugyanis a felségjelvény két alkalommal csupán néhány napra, azaz ideiglenesen érkezett a császári kincstárból Magyarországra: előbb 1563. szeptember elején Habsburg Miksa főherceg, majd 1572 őszén Rudolf említett koronázási szertartására Pozsonyba.

E két igen rövid periódust leszámítva 1551 szeptembere és 1608 novembere között összesen 57 év 2 hónapot volt távol. Miként ezt kissé felfelé kerekítve már a 17. század elején a Szent Korona történetének első összegzője, a kortárs Révay Péter koronaőr is rögzítette bővebb korona- és országtörténetében (*De Monarchia*): „A korona csaknem hetven évig földönfutóként, hazájától távol volt Ausztria területén [...]; ahol nem voltak rendes koronaörök sem mellette.”

Habsburg Ferdinánd (balra) és Habsburg Rudolf császár és magyar király (lent). Az előbbit 1527 novemberében még Székesfehérvárott, az utóbbit 1572 őszén már Pozsonyban koronáztak magyar uralkodóvá

kárpótlás – különböző magyarországi és sziléziai területek, illetve komoly anyagi juttatások – fejében Ferdinánd javára lemondtak kelet-magyarországi és erdélyi birtokaikról, valamint a koronázási jelvényekről.

A végső megállapodás 1551. július 19-én Gyulafehérvárott született meg,

immár az Erdélybe érkezett Habsburg-hadak jelenlétében, amelyeket Gianbattista Castaldo tábornok vezetett. A bárát nyomásának és a fegyveres kényszernek engedve Izabella és János Zsigmond több tízezer dukátnyi éves ellátmány, továbbá a sziléziai Oppeln hercegség fejében lemondott Erdélyről és magyar trónigényéről, valamint a koronáról. Ugyanezen a napon Castaldo generális, Nádasdy Tamás és ecsedi Báthory András királyi biztosok megfogadták, hogy csakis I. Ferdinánd számára veszik majd át a Szent Koronát a királynétől.

ERDÉLYBŐL BÉCSBE 1551 NYARÁN

Ha hihetünk az egymásnak ellentmondó forrásoknak, a szerződés értelmében a koronázási jelvényeket Izabella királyné 1551. július 21. reggelén Felvinc mezővárosában adta át Habsburg Ferdinánd király biztosainak. Innen másfél hónapnyi szállítást követően végül szeptember 3-án reggel 7 és 8 óra között érkeztek Bécsbe, ahol a királyi várban, a Hofburgban helyezték el azokat. A koronázási kincsek ekkor felvett leltára szerint azonban a koronáládából 1551 nyarán még hiányzott a napjainkban a Parlamentben őrzött koronázási kard, azaz ez csak valamelyik későbbi koronázási ceremónia alkalmával került be az ékszerek közé.

A mainál ugyanakkor gazdagabb volt a jelvények együttese: koronázási cipők mellett egy stóla, egy öv, egy nyakba akasztható melldísz, sőt még a koronából kiesett több törött kristály is lapult a ládában. Az utóbbi információ azért is kiemelten fontos, mert talán igazolni látszik egy különleges legendát, mely

szerint a koronából Izabella királyné megtartott magának és fiának egy darabot. Mivel a koronáladában több ilyen letört részlet is volt, ezt könnyen megtehetette és Ferdinánd biztosai is elfogadhatták. Azt a mendemondát viszont kizárhatjuk, hogy a korona tetején lévő keresztet törte volna le a királyné.

Az eseményt a történetírók később jelentősen kiszínezték. Így válhatott a korona emléke megtartott kis része utólag a Magyar Királyságról hosszú időre leszakadó tartomány, Erdélyország különleges jelképévé. A Szent Korona egyik leesett „éke” a középkorban a Magyar Korona tagjának (*membrum Coronae Hungaricae*) számító Erdélyt jelképezhette.

Mivel a törökök az ország középső területét 1551-ben már tartósan birtokolták, a koronázási jelvények hatalmas kerülővel jutottak el a választott magyar királytól a törvényes magyar uralkodó udvarába – miként ezt a mellékelt

térkép mutatja. I. Ferdinánd biztosai július 30-án Kolozsvárott jelentős fegyveres kíséretnek adták át, amelyet Dobó Domokos (az egri hős rokona), somlyai Báthory András és Nyáry Lőrinc lovasága alkotott. Feltehetően a Meszkapu–Egereg–Zilah–Tasnád–Nagykároly–Bátor–Nyíregyháza–Tokaj útvonalon hagyták el Erdélyt, és jutottak el augusztus 13-án a Tisza partjára, amely akkor a két magyar király közötti határ közelében feküdt. János Szigmund és Izabella királyné néhány napos késéssel követte a koronát szállító konvojt előbb Kassa, majd Oppeln irányába.

Tokaj várában I. Ferdinánd biztosai vették át a szállítmányt. Nem is akárik: a később Fráter György meggyilkoltatásában szerephez jutó Sforza Pallavicini haditanácsos és a kassai kapitány, Serédy György. Ők augusztus 16-tól szeptember elejéig több száz lovas kíséretében szállították a kincseket a Kassa–Eperjes–Lőcse–Nagyszombat–

Pozsony útvonalon Bécsbe. A korona így ekkor bejárta a Szepességet és a Vág völgyét is. Az uralkodó végül szeptember 5-én igazolta Serédynek, hogy bécsi rezidenciájára szállította a felséjelvényt. Dobó Domokos 1552. március 25-én a pozsonyi magyar országgyűlésen kapott hasonló dokumentumot Ferdinándtól. Ezzel magyarázható, hogy az utóbbi irat alapján sokáig 1552-re tették a korona visszaadását, így a történetíró Istvánffy Miklós, majd Révay Péter koronaőr, sőt még 18. századi utódja, Balassa Ferenc is.

KORONÁNK LEGKORÁBBI SZÍNES ÁBRÁZOLÁSA

I. Ferdinánd 1527. őszi fehérvári koronázása után, 1551. szeptember 3-án Bécsben immár másodszor láthatta a Szent Koronát, amelyet ezt követően az udvarban szűk körű közszemlére

A SZENT KORONA ÚTJAI – 1551, 1563, 1583, 1608

tettek ki. Egy Brüsszelben fennmaradt német beszámoló a „szent királyi magyar koronát” az akkori hagyományok szerint Szent Istvántól származtatta és a korábban Visegrádon őrzött ereklyét igen régi készítésű, drágakövekkel díszített klenódiumnak nevezte. Külön kiemelte azt is, hogy a magyarok körében hatalmas tisztelete és kultusza van: akinek nem ez kerül a fejére, annak a magyarok nem tartoznak engedelmességgel. Mindez jól mutatja, hogy a Szent Korona Ferdinánd király és a Habsburg-dinasztia szemében felbecsülhetetlen politikai értékkel bírt, így az uralkodó és magyar hívei számára visszaszerzése létfontosságú volt.

Ezt követően koronánk a Hofburg kincstárába került, itt azonban nem magyarok, hanem Ferdinánd testőrei őrizték – miként ezt utóbb Révay koronaőr joggal sérelmezte. Sőt, így magyar koronaőrök kinevezése sem vált szükségessé, ilyeneket Szapolyai János, majd fia és Fráter György sem alkalmazott. A korona ugyanakkor a bécsi kincstárban könnyebben megtekinthető volt, mint korábban Visegrádon, majd a 17. századtól Pozsonyban. Szerencsére! Ennek köszönhetően keletkezhetett ugyanis a Szent Korona legkorábbi hiteles és részletes, ráadásul színes ábrázolása.

A legfrissebb kutatások szerint 1555–1556-ban feltehetően Wolfgang Lazius bécsi udvari történétíró itt rajzoltatta le Hanns Sebald von Lautensack udvari régiségrajzolóval koronánkat. Mégpedig augsburgi történétíró kollégája, Clemens Jäger számára, akinek Habsburg-dinasztia-történetében a Bécsből a birodalmi városba megküldött előkép alapján bemásolva a színes koronaábrázolás napjainkig fennmaradt. Ez jól mutatja, hogy a magyar korona iránt már a 16. században is nagy érdeklődés mutatkozott Közép-Európa-szerte. Ám azt is igazolja, hogy a legendákkal ellentétben a Fuggerek birtokában sohasem volt a Szent Korona.

KÉT RÖVID POZSONYI TARTÓZKODÁS (1563, 1572)

A korona az 1560–1570-es években csupán két alkalommal tért vissza néhány napra a császárvárosból az új magyar fővárosba, Pozsonyba. Első ízben újfent komolyabb fegyveres kísérettel 1563. szeptember 7-én, hogy másnap I. Ferdinánd fia, Miksa főherceg fejére helyezhesse Oláh Miklós esztergomi

észek az 1543-ban elesett Székesfehérvár helyére lépő új koronázóvárosban. Szeptember 9-én pedig Miksa felesége, Mária koronázásán a királyné jobb vállát is ezzel érintette a nagy hatalmú esztergomi érsek, feltehetően a középkori hagyományokat követve. Ez azt jelképezte, hogy a királyné osztozik férjével az ország kormányzásában. Majd kilenc év múlva, 1572. szeptember végén, ugyancsak Pozsonyban, Verancsics Antal esztergomi érsek koronázta vele törvényes magyar királlyá – még szintén az apa, Miksa király életében – Habsburg Rudolf főherceget.

A korona Bécsben maradásának több oka volt. Egyfelől a török előrenyomulás miatt Magyarország területe hadszíntérré vált, így a megfelelő őrzésre csak kevés helyszín (Pozsony mellett esetleg Győr, Trencsén vagy Sopron) lett volna elvileg alkalmas. Másfelől Ferdinánd és utódai – ténylegesen megvalósult szabad királyválasztásuk ellenére – a magyar trónt örökségnek tekintették, így a hatalomba lépéshez Magyarországon nélkülözhetetlen felségjelvényt a maguk számára biztosítani kívánták.

Végül, úgy tűnik, a magyar rendek sokáig nem is követelték a korona visszatértét – legalábbis erre vonatkozóan jelenleg nem rendelkezünk adatokkal. Ez azzal is összefügghetett, hogy a korona 1551. évi visszaszerzésében szerepet játszó Nádasdy Tamás nádorsága (1554–1562) után a világi elit első emberének tisztét nem töltöt-

Prága, 1608. II. Rudolf császár 1583-ban Bécsből Prágába tette át udvarát, amely ezt követően negyedszázadra a közép-európai Habsburg Monarchia központja lett. Így hamarosan a császári kincstár is ide került, benne a magyar koronázási jelvényekkel

ték be, az egyházi főrendek pedig többnyire elfogadták a Habsburgok örökös királyságát. A jelvények Bécsben is biztonságban voltak, legalább annyira, mint korábban Erdélyben. A koronázásokra pedig az udvar saját érdekében biztosította azokat, miközben a szertartást megingathatatlan hívei, az esztergomi érsekek celebrálták.

PRÁGAI RABSÁGBAN

Az 1580-as években a Szent Korona sokkal távolabb került Magyarországtól. Bár a pontos részleteket és időpontot sajnos nem ismerjük, feltehetően 1583-ban vitette II. Rudolf Prágába, a királyi várba a koronázási jelvényeket. Ekkor ugyanis hosszabb csehországi tartózkodás után végleg a cseh fővárosba tette át udvarát, ide költöztette központi kormányzatát és egyre gyarapodó, gazdag kincstárát. Ebből a Szent Korona sem hiányozhatott, így nem is maradt a Duna-parti rezidencián. Bár ez ellen ekkor a magyarok még nem emeltek szót, húsz esztendővel később a világ nagyot változott.

A 17. század elején a prágai udvarbeli őrzés a katolikus császár „fogságává”, avagy „német rabsággá” vált. Ez elsősorban a magyar rendeknek a tizenöt éves háború (1591–1606) alatt növekvő elégedetlenségével, majd Bocskai István felkelésével, végül a Habsburg-családon belüli testvérviszályal függött össze. Az udvar és a rendek kapcsolata ugyanis a hosszú hadakozás alatt egyre feszültebbé vált. A korábbi vitákat az uralkodó tartós távolléte, a császári hadak sorozatos pusztításai, a magyar katolikus elit támogatta fegyveres ellenreformáció és a koncepciós hűtlenségi perek terheltek. Az egyik legismertebb per Illésházy István ellen folyt, aki védekezésében számos alkalommal hivatkozott a Magyar Királyság koronájának jogaira. A katolikusegyház-, udvar- és németellenességet, valamint az alávetttségerzést végül a pozsonyi országgyűlés végzéseivel Prágában önkényesen csatolt, protestánsellenes 1604. évi 22. artikulus tetézte be. Rudolf császár és prágai udvara így a háború közepette az idegen elnyomás szimbólumává vált.

A távoli Prágában őrzött Szent Korona ebben a kontextusban egészen új értelmet kapott: a szent királyok, a katolikus magyar állam, a törvényes királyi hatalom szimbólumából néhány esztendő alatt az idegenben székelő Habsburg uralkodó és a katolikus császár „önkénye” elleni lázadás protestáns és rendi szimbólumává is vált. Elsők között a Bocskai-felkelés rendi vezetőinél (a fejedelem mellett főként Illésházy Istvánnál) vagy éppen ismert diplomatájánál, Bocatius Jánosnál. Mégpedig függetlenül attól, hogy nem mindenki tudta pontosan, hol is őrzik a magyar koronát. Bocatius például ezt hitte, hogy a felső-ausztriai Linzben tartják.

A Szent Korona 1608-ban lecserélte nyolcszögletű zafirköve az abroncs hátsó részén

Így a Szent Korona hazahozatala 1604–1606-ban a magyar rendek, előbb a Bocskai-párti felkelők, majd hamarosan a fejedelem ellen harcolók követeléseinek is egyik legfontosabb elemévé vált. Különösen, hogy Bocskai fejére ténylegesen egy Isztambulból érkező török korona (az ún. Bocskai-korona) került. Az újabb kutatások szerint az általa kért felségjelvény – a realitásoknak megfelelően – egyértelműen a török vazallusságot jelképezte. Ezt azonban legalább a propaganda szintjén érdemes volt ellensúlyozni, különösen az európai hatalmak felé.

A Habsburg-dinasztián belüli egyre fokozódó családi viszályban testvére, Rudolf császár leváltásához Mátyás főherceg nem nélkülözhetette a Magyarországon a törvényes koronázáshoz elengedhetetlen Szent Koronát. Így a Prágában őrzött magyar korona hazahozatala a katolikus császár ellen harcoló protestáns felkelők és a Habsburg Mátyás-párti katolikus magyar politikusok számára egyaránt létkérdéssé vált.

A követelés így nemcsak Bocskai propagandájában kapott kiemelt helyet, hanem az 1606. júniusi bécsi béke szövegében is. Míg a török háború alatt eleinte csak az országhoz közelebb szállítását szorgalmazták, a béke negyedik pontja már határozottan kimondta: „Az országglakók azt is kéri Őfelségétől, hogy a békésebb idők beálltával a koronát Magyarországra, Pozsonyba visszahozzák.”

Ezt végül nem az 1606 legvégén váratlanul elhunyt Bocskai hívei, hanem 1608 nyarán elsősorban a Mátyás főherceg mellett felsorakozó, egykor nagyjából Bocskai-ellenes magyar nagyurak kényszerítették ki Rudolf császártól. Mégpedig fegyveres erővel, amit a főherceggel és a magyar rendekkel az esztendő elején szövetkező osztrák és morva rendek is támogattak. Így ekkorra a Szent Korona hazahozatala már felekezeti feletti rendi követeléssé és Mátyás trónra lépésének nélkülözhetetlen feltételévé vált.

VÉGRE IDEHAZA

A Habsburg-testvérviszályban II. Rudolf 1608. június 25-én a Prága melletti Liebenben kötött szerződés értelmében nemcsak a Magyar- és Morvaország, valamint az osztrák tartományok feletti

A SZENT KORONA EREJE

Az 1608. évi koronázás előtt megfogalmazott 4. törvénycikk kiemelkedő jelentőséggel bír a korona sok évszázados történetében, hiszen kimondja: „Minthogy pedig Ő császári felsége [ti. II. Rudolf] az ország koronáját és ennek a régi jelvényeit a királyi könyvekkel és oklevelekkel együtt, nemcsak a királyi felségnek mint Magyarország kormányzójának [Mátyás főhercegnek], hanem az akkor ott együtt jelen volt karoknak és rendeknek, sőt még a távollevő országglakóknak is (amelyeknek az átvételét azok Ő felségének az átadás szerint nyugtatványozták is) átadta és átengedte: Ennélfogva az országnak ugyanazon karai és rendjei méltán követelik, hogy az

említett koronát a bécsi cikkelyek erejénél fogva, meg az országnak a régi szokása is úgy kívánván, azonnal ide Pozsonyba hozzák, és a Szentséges Királyi Felség megkoronázása után, az országban azoknak a kezén hagyják, a kiket annak őrzésére a világi született magyarok közül [koronaöröknek] megválasztanak.”

Mindezek után már nem volt akadálya Mátyás főherceg trónra ültetésének. 1608. november 19-én délelőtt a királyi várból lehozott Szent Koronával Forgács Ferenc esztergomi érsek Habsburg Mátyást II. Mátyás néven Magyarország törvényes királyává koronázta.

uralmáról mondott le – fegyveres nyomásra –, de megígérte a Szent Korona átadását is Mátyás főhercegnek és a magyar rendek képviselőinek. A koronázási jelvények ünnepélyes visszaadására végül két nap múlva, június 27-én a Prága melletti Štěrboholyánál fekvő táborban került sor. Franz von Dietrichstein kardinálistól Mátyás főherceg és a Prága alá vonuló magyar csapatok főkapitánya, Thurzó György vezette rendi küldöttség vette át a felségjelvényeket. Az esemény oly nagy jelentőségű volt, hogy az átadásról és Mátyás főherceg hadairól több korabeli festmény s egy rézmetszet is készült. Ezek az első ábrázolások, amelyek koronánk külföldről történő egyik (immár az ötödik) hazatérését mutatják be.

A Szent Korona ezt követően néhány hónapra Mátyás főherceg bécsi kincstárába került. Itt feltehetően nemcsak új ládát kapott, hanem Révay Péter közel egykorú leírása szerint ekkor került sor eddig ismert legkorábbi reparálására. Az a broncs hátsó részén az uralkodó képek között napjainkban látható nyolcszögletű zafírt ekkor helyezték rá, egy nagy, törött, ovális drágakő helyére.

A magyar korona végül több mint 57 esztendő után, 1608. november 18-án délután 4 órakor érkezett vissza Magyarországra, ahol először a pozsonyi királyi várba szállították. A felségjelvény ugyanis Mátyás főherceg kezében is komoly politikai adu volt, így a rendekkel együttműködve csak azután hozatta öccsével, az 1596. évi mezőkeresztesi csata keresztény hadvezérével, Miksa főherceggel Pozsonyba, hogy az októberben megnyílt országgyűlésen már megtörtént a rendekkel való kiegyezés.

1608. november 16-án a rendek Mátyást királyukká választották, két nap múlva pedig – 1562 óta először – újra nádort választhattak Bocskai egykori tanácsadója, Illésházy István személyében. Mindeközben a főherceg a magyar parlamentarizmus történetében páratlan módon már koronázása előtt törvénycikkek egész sorában kényszerült a bécsi béke határozatainak, a vallásszabadságnak, a rendek kiváltságainak és a világi elit követeléseinek elismerésére. Magyarországon megszületett az első, írásban rögzített kiegyezés a Habsburg-dinasztia és a magyar rendek között.

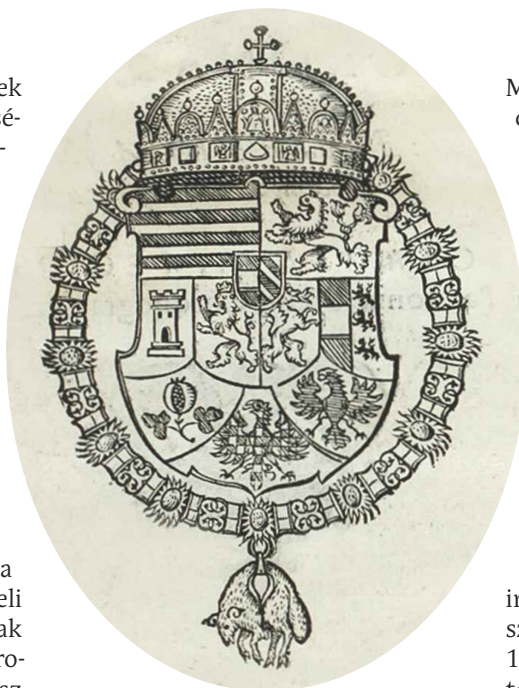
ÚJ KORSZAK A KORONA TÖRTÉNETÉBEN

1608 vége új korszakot nyitott a Szent Korona történetében. Egyfelől első ízben írta elő törvény (a koronázás előtti 4. tc.) az ország határain belüli őrzését, amit II. Ferdinánd 1618. évi pozsonyi koronázásától az uralkodók ko-

ronázási hitlevelei is rögzítettek. Másfelől őrzésére a koronázás után elfogadott 16. törvénycikk értelmében a rendek ezután a mágnások közül mindig egy katolikus és egy evangélikus koronaórt (1608 végén elsőként Pálffy Istvánt és Révay Pétert) választhattak. Ez egészen a 20. század közepéig szokásban maradt.

A koronaőrök bevonásával a rendek 1608 végén a korona pozsonyi őrzésének szinte teljes eszköztárát szabályozták, amelyet ettől kezdve a pozsonyi vár 50-100 fős magyar őrsége, az úgynevezett koronaőrző katonaság egy várnagy, egy alvárnagy és egy strázsamester vezetésével biztosított. Kijelölték a felségjelvények új őrzési helyét is: a királyi vár délnyugati, legvaskosabb tornyának legalján, amely ennek köszönhetően kapta a napjainkig használt Koronatorony elnevezést.

Mindezek mellett részletesen meghatározták a Koronatorony és a koronaláda zárását. Míg a toronybeli „koronatartó hely” nagy vasajtájának kulcsait az említett két magyar koronaőr őrizte, így a jelvények tűzvész vagy háború esetén menekíthetőek voltak, addig a láda kulcsai minden koronázás után az uralkodó bécsi kincstárába kerültek. Hasonlóan rendezték a koronaláda lepecsételésének módját is: visszazárás után egyfelől az uralkodó és az udvar képviselői, másfelől a magyar főméltóságok és a koronaőrök pecsétjei kerültek rá. Ez utóbbi ugyan csak a 20. századig gyakorlat maradt.

II. Mátyás magyar és cseh király címere a Szent Korona hiteles ábrázolásával Jeszenszky Jánosnak a főherceg pozsonyi koronázását bemutató latin nyelvű könyvében (Bécs, 1609) (fent)
II. Mátyás koronázási ünnepségének egyházi és világi jelenetei egy egykorú rézmetszeten (lent)

Mindezek még a korona őrzése kapcsán is páratlan szimbolikával jelezték az uralkodó és a rendek aktuális kiegyezését és jövőbeli együttműködésének szükségességét.

Fontos újdonságnak számított az is, hogy előbb Bécsben, majd Pozsonyban többen (feltehetően a tudós Jeszenszky János, a soproni Lackner Kristóf, a koronaőr Révay Péter és a magyar herald Johannes Ruda) lerajzoltatták a koronát. Nemzeti kincsünk így először vált sokak számára láthatóvá és megismerhetővé. Felkerült ugyanis II. Mátyás magyar koronázási érmeire és nyomtatott portréira, sőt hiteles alakban díszleg Jeszenszkynek a koronázásról Bécsben 1609-ben nyomtatásban megjelent kötetében, s nemsokára nemesi címerleveleken is felbukkant. 1613-ban pedig fontos részét alkotta Révay koronaőr első részletes koronatörténetének, amely Augsburgban látott napvilágot. Ez a nyomtatott kép azután egészen a 18. század végéig meghatározta koronánk ábrázolását.

1608. december közepe táján a Szent Korona hiteles ábrázolása II. Mátyás újonnan készült királyi pecsétjeire is rá

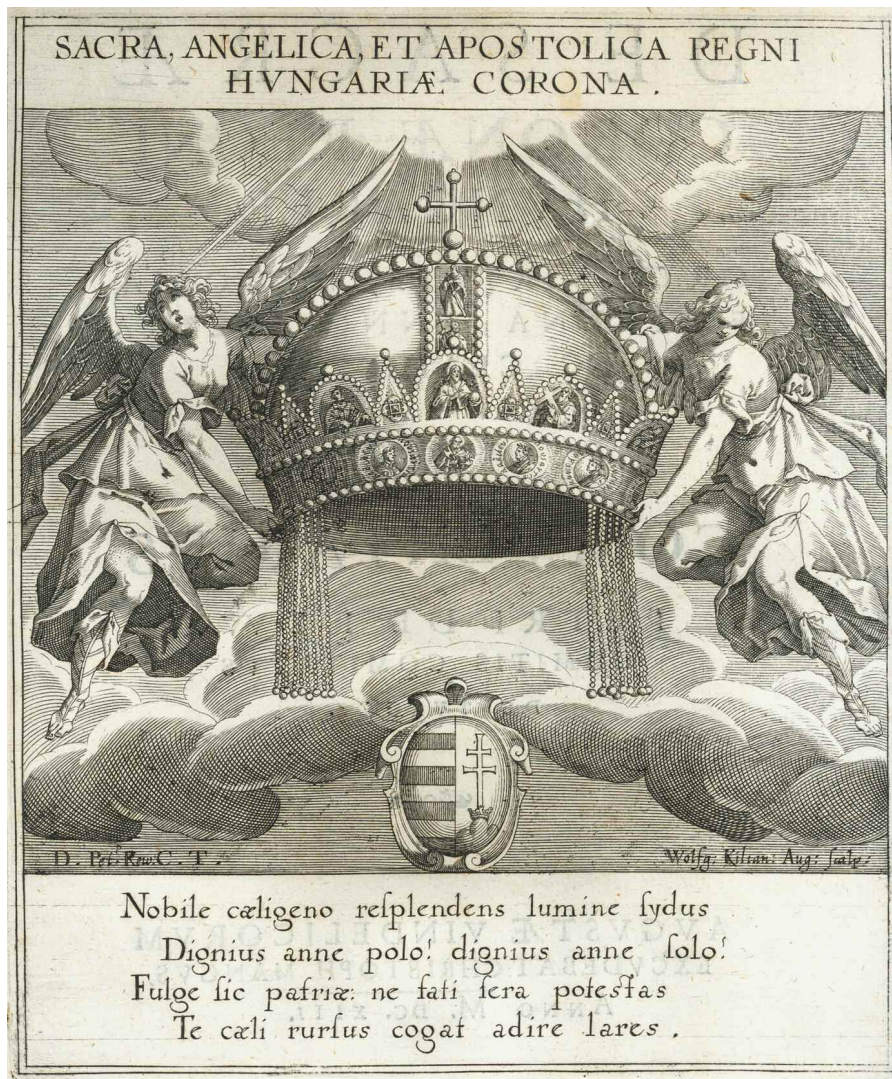

került, nevezetesen a magyar kiscímer fölé. Ennek ugyancsak hosszú távú jelentősége volt. Ettől kezdve ugyanis Magyarország címerét általában már nem sematikus koronaábrázolások, hanem a Szent Korona 1608-ban készült képei- nek valamelyik változata díszítette. Ez összességében azt jelentette, hogy nemzeti kincsünk hazahozatalával alakult ki az a szent koronás magyar államcímer, amelyet napjainkban is használunk. Ennek egyik legkorábbi előfordulása azon a magyar koronázási országzászlón látható, amelyet 1618. július 1-jén, II. Ferdinánd pozsonyi koronázási ceremóniáján a későbbi nádor, Esterházy Miklós emelt a magasba.

SORSFORDULÓ A „RENDI NEMZET” TÖRTÉNETÉBEN

Hasonlóképpen meghatározó fordulatot hozott a korona hazatérése a „rendi nemzet” és a politikai közgondolkodás történetében. Paradox módon ebben főként az akkor még többségében protestáns magyar politikai elitnek, kiemelten az új nádornak, az evangélikus Illésházy Istvánnak és Révay Péter koronaőrnek volt kiemelkedő szerepe. Bár a korona már a késő középkorban és Werbőczy István nevezetes *Hármas-könyvében* (1517) is jóval többet jelentett az uralkodói hatalomnál, s az országot és a nemesség szabadságait is jelképezte, 1608-tól újabb, még szélesebb értelmezési kereteket kapott. Ettől kezdve a korona az uralkodó, a királyi hatalom és az ország mellett egyúttal már a felségjelvényt idegenből visszacszerző „rendi nemzet”, az önkényes uralkodóval szembeni rendi ellenállás és a rendi szabadságjogok, sőt a magyar állam függetlenségének szimbólumává is kezdett válni – miként ezt újabban a holland Kees Teszelszky feltárta.

Ennek hosszú távon is döntő jelentősége volt. Bár a magyar felségjelvény szent voltát és különleges eszmeiségét a protestáns rendek sem kérdőjelezték meg, saját politikai céljaiknak megfelelően ők is igyekeztek felhasználni azt. Révay és protestáns utódai a katolikus koronaeszmével szemben egy új, protestáns narratívával szolgáltak. A világi elit, elsősorban a nemesség számára pedig a hazahozott korona joggal jelképezhette a szabad királyválasztást, ellentétben a katolikus egyházi renddel, amelynek számos tagja elfogadta a katolikus egyházat tántoríthatatlanul támogató Habsburg-dinasztia örökös királyságát.

Összességében tehát az új erőre kapó világi elit az idegenben székelő uralkodóval és a királyi hatalommal szemben egyre inkább a „rendi nemzetet” kezdte a koronával azonosítani. Ebbe 1608 táján még az is belefért, hogy a korona hazahozatalát elősegítő Mátyás főhercegből különleges propagandával nem csupán egyfajta „második” Hunyadi Mátyást és II. Rudolffal szemben úgy mond „nemzeti királyt” kreáltak, de különféle módokon (koronázási zászlókkal, érmekkel, versekkel és koronátörténetekkel) igyekeztek kifejezni a Magyar Korona országai alkotta egykori középkori „magyar birodalom” remélt visszaállításának igényét is.

A korona és a „rendi nemzet” 1608 után megerősödő azonosításának napjainkig kiható jelentősége lett. Valójában ezen eszmeiség különleges továbbélésének köszönhető, hogy a magyar államalapítás 1000. évfordulója alkalmból 2000. január 1-jén a koronázási jelvényeket ünnepélyes keretek között a magyar rendek modern kori utódai-

A Szent Korona nyomtatott ábrázolása Révay Péter koronaőr latin nyelvű koronátörténetében – Wolfgang Kilian rézmetszete, Augsburg, 1613. Révay munkája és koronaképe – elsősorban nyomtatott voltának köszönhetően – csaknem két évszázadra meghatározta a koronáról való gondolkodást és a felségjelvény ábrázolását)

nak székházába, a budapesti Parlamentbe szállíthatták. A polgár Bocatius János, a nagyúr Illésházy István és Thurzó György, valamint a koronaőr Révay Péter aligha gondolhatta a 17. század elején, hogy a Szent Korona Prágából történő hazahozatalának és a politikai gondolkodásba való különleges berobbanásának még négy évszázaddal később is maradandó következménye lesz. Mindezek ismeretében joggal tartható koronánk 1608. évi hazatérése a magyar történelem egyik legfontosabb dátumának. ♦

GABRIEL BETHLEN
TRANSYLVANIAE, PART.
ET SICVLORVM

Aetatis suae XXXX.

D^oG. PRINCEPS
REGNI HVNGARIAE DNS
COMES &c.

A^o CHRISTE M. DC. XX.

L. Kilian. excudit.

PÁLFFY GÉZA

A KORONA BETHLEN GÁBOR BIRTOKÁBAN 1619–1622

Sok évszázados története alatt a Szent Korona majd egy tucatnyiszor tért külföldről haza. Háborús időkben azonban itthon is többször kellett menekíteni, miként például a 19. század elején két alkalommal (1805–1806, 1809) Napóleon hadai vagy az 1848–49-es szabadságharc alatt a császári csapatok elől.

Talán legkülönlegesebb hazai országjárása a 17. század első felében következett be, amikor 1619. október közepén Bethlen Gábor birtokába jutott. A Szent Korona még a protestáns erdélyi fejedelem számára is kiemelkedő jelentőséggel bírt, s noha a magyar felségjelvény sohasem került a fejére, megszerzése páratlan lehetőségeket nyitott számára.

A Magyar Királyság területéről mégsem vitte magával Erdélyországba, sőt 1622 márciusában visszaadta ellenfelének, II. Ferdinándnak és magyar híveinek. Ennek hatalmas ára volt.

Bethlen Gábor erdélyi fejedelem, leendő választott magyar király 1620-ban, életének negyvenedik esztendejében. Bár 1620 elején a fejedelem már hónapok óta a Szent Korona birtokában volt, a hozzá csatlakozott

magyar rendek végül csak 1620. augusztus 25-én Besztercebányán választották királyukká. A felségjelvény azonban sohasem került a fejére, ami Bethlen politikai éleslátásáról és kiváló reálpolitikai érzékéről tanúskodik.

Bethlen Gábor erdélyi fejedelem a cseh felkelők oldalán 1619 késő nyarán sikeresen kapcsolódott be az Európát három évtizedre lángba borító nagy hadakozásba, a harmincéves háborúba (1618–1648). Az újabb kutatások szerint Habsburg-ellenes magyarországi hadjáratsorozatának célja nem a három részre szakadt történeti Magyarország egyesítése vagy egy független magyar állam létrehozása volt, miként a 19–20. század történései saját korszakuk vágyait visszavetítve sokáig vélték. Kiváló államférfiként mindennek előtt saját országa, az Erdélyi Fejedelemség érdekeit képviselte.

BETHLEN MEGSZERZI A SZENT KORONÁT

A szultán vazallusaként Bethlen a török Porta jóváhagyásával, majd utóbb számottevő katonai támogatásával a fejedelemség területét és szerepét igyekezett növelni, mégpedig a Habsburg Monarchia egyik legsúlyosabb válsága idején a Magyar Királyság és az azt kormányzó Habsburg-dinasztia ellenében.

A fejedelem első magyarországi hadjárata hamar komoly sikereket hozott. Csapatainak 1619 őszén a Magyar Királyság egy jelentős részét sikerült elfoglalniuk. Felső-Magyarország (központjával, Kassa városával) teljes egészében a kezükbe került, majd a kulcsfontosságú érsekújvári erődnek és Nagyszombat városának elfoglalása után, október közepétől már Pozsony városát is Bethlen bírta, miután a védelmére rendelt császár-királyi katonaságot megfutamította.

Ezután a város felett magasodó és a Szent Koronát 1608 végétől őrző pozsonyi királyi vár katonasága megadta magát, miként – a bécsi udvar tudtával – Forgách Zsigmond nádor és Révay Péter, a híres koronaőr is. Így 1619 őszén a Magyar Királyság fővárosa mellett már a Szent Korona is az erdélyi fejedelem birtokában volt. Mivel pedig a közel félszáz fős királyi koronaőrző katonaság a fejedelemre is felesküdt, leváltásukra nem volt szükség. 1620. júliusi névjegyzékük koronaőrségünk egyik legkorábbi lajstroma.

Bethlen ezzel kiemelkedő hadizsákmány birtokába jutott, sőt valójában rendkívüli politikai adu került a kezébe.

A fejedelem ugyanis teljességgel tisztában volt azzal, hogy a korona megszerzésével a Csehországban megingott hatalmú Habsburg-dinasztia jövőbeli utódlását kérdőjelezheti meg Magyarországon. Ezért amíg csak tehetett, nem mondott le a felségjelvény birtoklásáról, hanem a császári-királyi hadak ellentámadása miatti fokozatos visszavonulásban a koronát egyre keletebbre szállíttatta.

A FELSÉGJELVÉNYEK ORSZÁGOS UTAZÁSA

Így kezdődött meg 1620 novemberében a magyar koronázási jelvények egyik leghosszabb belföldi utazása. Bár októberben a Habsburg-hadak Pozsonyt sikertelenül ostromolták, a fejedellel szövetséges cseh felkelők fehérhegyi vereségét (november 8.) követően Bethlen a korona menekítése mellett döntött. Miként a mellékelt térképen látható, nemzeti kincsünket és a többi koronázási jelvényt előbb 1620. november végén Nyitrán át Zólyom várába vitette, mégpedig különleges módon: Révay Péter és a pozsonyi vár koronaőrző katonaságának alvárnagya, Kinchy András kíséretében. A határozott koronaőr ugyanis a fejedelemnek is nehezen engedett: tudatta vele, hogy esküjének megfelelően a korona őrzéséről nem mond le. A koronálada tényleges őrizetét az „ország”, azaz a rendek nevében ő és Kinchy látta el. A láda sértetlenségét a II. Ferdinánd 1618. július eleji pozsonyi koronázása után ráhelyezett pecsétek garantálták.

Bethlen hosszú távra kívánta Zólyomban elhelyezni a koronát. Erre utal, hogy a felségjelvénynek a vár északnyugati tornyában – részben a pozsonyi mintájára – külön őrzőhelyet alakított ki, amely 1621 januárjára készült el. Ennek egy különleges olajfestmény-sorozat (az úgynevezett „országtabla”) állít napjainkig emléket, amely a Szent Korona egyik leghitelesebb 17. századi ábrázolását mutatja. Rajta maga a felségjelvény (csüngői között a korona Zólyomba vitelének pontos adataival), valamint a Magyar Koronához egykor ténylegesen vagy csupán igénycímként tartozó országok címei láthatóak. Azaz Magyarország, Dalmácia, Horvátország, Szlavónia, Bosznia, Szerbia, Galícia, Lodomeria, Kumania – másként Kunország (amely alatt a román fejedelemségek egy részét értjük) – és Bulgária címerkoszorúja.

A POZSONYI KORONAŐRZŐ KATONASÁG FIZETÉSI JEGYZÉKE (már Bethlen Gábor fejedelem szolgálatában, ám még a régi királyi őrség), 1620. július 6., Pozsony

Beleczy Mátyás várnagy és a tisztikar

[1.] Beleczy Mátyás várnagy	20 Ft
[2.] Kinchy András alvárnagy	20 Ft
[3.] Rozsos György strázsamester	15 Ft
[4.] Buday Pál tizedes	5 Ft
[5.] Horváth György tizedes	5 Ft
[6.] Baranyay Pál tizedes	5 Ft
[7.] Trombitás Mihály trombitás	4 Ft

Kinchy András alvárnagy tizede

[8.] Szele Albert	4 Ft
[9.] Skaliczky György	4 Ft
[10.] Horváth Simon	4 Ft
[11.] Oroszy András	4 Ft
[12.] Horváth János	4 Ft
[13.] Erdélyi Péter	4 Ft
[14.] Nagy Imre	4 Ft
[15.] Káldy András	4 Ft
[16.] Gredel Lőrinc	4 Ft

Rozsos György strázsamester tizede

[17.] Kis András	4 Ft
[18.] Oszvald Miklós	4 Ft
[19.] Nagy Ferenc	4 Ft
[20.] Székely Miklós	4 Ft
[21.] Rácz György	4 Ft
[22.] Polyák András deák	4 Ft

Buday Pál tizedes tizede

[23.] Stefkovics János	4 Ft
[24.] Antolovics György	4 Ft
[25.] Horváth Mátyás	4 Ft
[26.] Buday György	4 Ft
[27.] Draskovics Pál	4 Ft
[28.] Kozics István	4 Ft
[29.] Balogh Mihály	4 Ft
[30.] Petó Benedek	4 Ft

Baranyay Pál tizedes tizede

[31.] Németh István	4 Ft
[32.] Szabó Ferenc	4 Ft
[33.] Rácz János	4 Ft
[34.] Galóchy Mátyás	4 Ft
[35.] Szalay Márton	4 Ft
[36.] Szócs Ferenc	4 Ft
[37.] Bertók FABIÁN	4 Ft

Horváth György tizedes tizede

[38.] Fejér Márton	4 Ft
[39.] Galgóczy János	4 Ft
[40.] Csepreghy Horváth János	4 Ft
[41.] Horváth Markó	4 Ft
[42.] Vinárszky Mihály	4 Ft
[43.] Ráskay Peter	4 Ft
[44.] Ciffery András	4 Ft

Mindösszesen 222 Ft

Miután 1621 áprilisában a császárkirályi hadak újra megkezdtek Pozsony ostromát, egy Habsburg-zsoldban szolgáló kozák lovascsapat pedig Zólyomot fenyegette, Révay rosszállása ellenére Bethlen április végén Kassára, majd 1621 júliusában a távoli, de még magyar területen fekvő Ecsed várába vitette a koronát. Erre a koronaőr lemondott, s a fejedelemnek és kassai gyűlésének csak nehezen sikerült rávennie, hogy továbbra is ellássa feladatát, és utazzon Ecsedre a kincs őrzésére. Erre végül szeptemberben került sor.

Majdnem biztosan Révay koronaőr érdeme volt, hogy tájékoztatta a fejedelmet az 1608. évi magyar törvényről, mely szerint a korona az ország határain kívülre nem vihető. Ezt igen okos politikusként Bethlen nem is szegte meg, azaz sohasem vált a korona elrablójává, csupán taktikus birtoklójává. A királyság keleti határvidékén fekvő, távoli és jól védett Ecseden ugyanakkor biztonságban tarthatta a koronázási ékszereket.

Révayval ellentétben a pozsonyi alvárnagy, Kinchy András mindvégig a koronálada mellett maradt, miközben azt Zólyomban a vár részben újonnan fogadott őrsége, majd Kassán és Ecseden a fejedelem testőrségének, az úgynevezett kék gyalogosoknak egy hadnagysága (50 fő) biztosította Buday Dániel vezetésével. Az ő névjegyzékük nemcsak koronaőrségünk, hanem a fejedelmi testőrség történetének is kiemelkedő dokumentuma. Mindez jól mutatja, a fejedelem úgy vigyázott a koronára, mint saját szeme fényére. Egészen 1622 márciusáig, amikor azt Ecsedről Kassára szállíttatva visszaadta II. Ferdinánd biztosainak.

A POZSONYI KORONATORONY PÁRATLAN VASAJTAJA

A Szent Korona történetében Bethlen különleges módon nem csupán a koronáladát – benne a koronázási jelvényekkel – vitette el Pozsonyból. Noha elsősorban szinte hihetetlennek tűnik, a koronaőr helyiség vasajtáját, mondhatnánk, trezorját is végigszállította a felségjelvény sok száz kilométernyi közép- és kelet-magyarországi útján. Ezt több dolog is vitathatatlanul igazolja.

A fejedelem 1620. november 23-án Nagyszombatból elrendelte biztosainak, hogy Zólyomban „mindjárt elsőben is egy oly erős boltot keressenek a

BETHLEN GÁBOR ERDÉLYI FEJEDELEM ECEDEDI KORONAŐRZŐ KATONASÁGÁNAK (KÉK TESTÖRGYALOGSÁGÁNAK) FIZETÉSI JEGYZÉKE | 1621. november 4., Ecsed

Buday Dániel hadnagy tizede		[25.] Nagy István	3 Ft
[1.] Buday Dániel hadnagy	20 Ft	[26.] Pap András	3 Ft
[2.] Karaszny Márton zászlótartó	4 Ft	[27.] Liszky Sebestyén	3 Ft
[3.] Dobos Mihály	4 Ft	[28.] Tárkány János	3 Ft
[4.] István deák	3 Ft	[29.] Máthé Imre	3 Ft
[5.] Badolay István	3 Ft	[30.] Tálás Lukács	3 Ft
[6.] Erdélyi András	3 Ft	Görgényi János tizedes tizede	
[7.] Daróczy István	3 Ft	[31.] Görgényi János tizedes	4 Ft
[8.] Botrády János	3 Ft	[32.] Nagy Péter	3 Ft
[9.] Tályay István	3 Ft	[33.] Nagy István	3 Ft
[10.] Geczey Tamás	3 Ft	[34.] Hajdú Mihály	3 Ft
Gyulay János tizedes tizede		[35.] Tolcsvay Lukács	3 Ft
[11.] Gyulay János tizedes	4 Ft	[36.] Szőlőssy Máté	3 Ft
[12.] Kassay János	3 Ft	[37.] Kankoly János	3 Ft
[13.] Tarpay János	3 Ft	[38.] Szacsvay Lukács	3 Ft
[14.] Toronay János	3 Ft	[39.] Rác János	3 Ft
[15.] Nagy András	3 Ft	[40.] Nagy András	3 Ft
[16.] Huszty Gáspár	3 Ft	Oroszy Mihály tizedes tizede	
[17.] Sipos Lőrinc	3 Ft	[41.] Oroszy Mihály tizedes	4 Ft
[18.] Köntös István	3 Ft	[42.] Csöndes Demeter	3 Ft
[19.] Pincés János	3 Ft	[43.] Dobos Pál	3 Ft
[20.] Simay Péter	3 Ft	[44.] Tarpay János	3 Ft
Tóth János tizedes tizede		[45.] Nagy János	3 Ft
[21.] Tóth János tizedes	4 Ft	[46.] Tarnay Mihály	3 Ft
[22.] Nagy György	3 Ft	[47.] Tót Pál	3 Ft
[23.] Szabó Gergely	3 Ft	[48.] Kovách Pál	3 Ft
[24.] Lugassy Péter	3 Ft	[49.] Hajdú Miklós	3 Ft
		[50.] Nagy Lőrinc	3 Ft

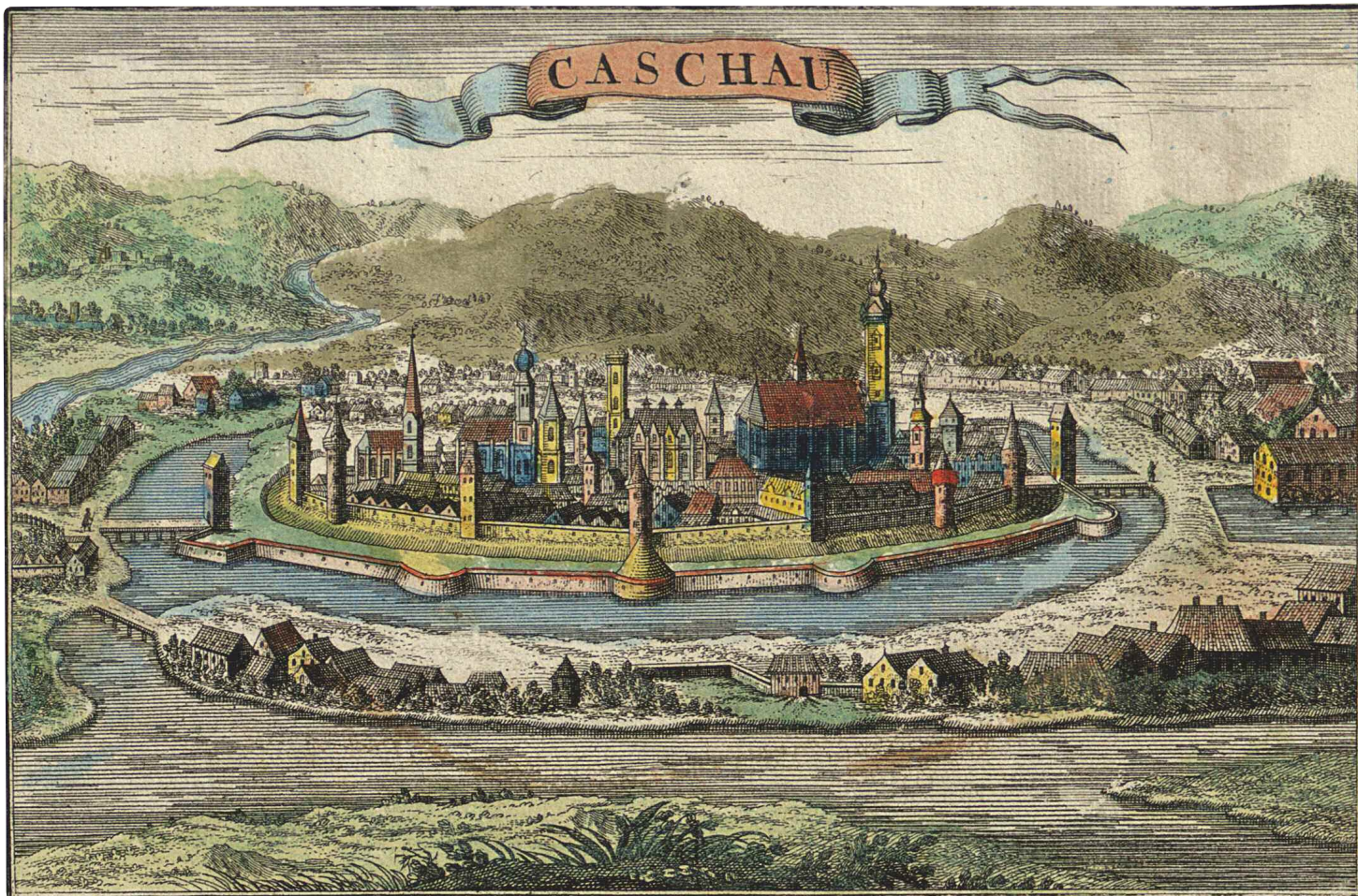
Mindösszesen 173 Ft

várban, amelyet a koronaőrző urak is javalljanak és az Szent Koronát abban helyeztessék. Az mely vasajtó Pozsony várából az Szent Koronával együtt odavitetik, ugyanazon ajtót arra az boltra, az melyben az Szent Korona léssen, erősen felcsináltassák.” Ez végül 1621. január 29-én történt meg. A munkát elvégző kőműves 2,5 forintot (kb. egyhavi zsoldot) kapott, amit a körmöcbányai pénzverde jövedelmeiből fedeztek. A zólyomi várban ezt a helyiséget még később is koronartartó helyként emlegették. A vár egyik legbiztonságosabb része volt, és az „úr háló házából” választották le, amely a felső emeleti nagy ebédlőből nyílt.

A koronázási jelvényekhez hasonlóan a pozsonyi koronaterem vasajtaja sem maradt örökre Zólyomban. Követte nemzeti ereklyénk hosszú vándorlását. Ezt igazolja a másik magyar koronaőr, Pálffy István levele, amelyet immár a fejedelem által visszaadott és Trencsénbe szállított korona mellől intézett 1622. június 23-án Nagyszombat városához:

„Császár urunk öfelsége [II. Ferdinánd] és [Thurzó Szaniszló] palatinus uram őnagysága parancsolta és írása szerint ezt az korona vasajtáját, akit mindenütt együtt vele hordoztak, és akit ím most is innét Pozsonyba hagytak, hogy oda küldjük, azért az öfelsége parancsolta szerint ím az Trencsén városa maga szekeren Nagyszombatig oda küldette. Ti kegyelmetek is ez levél látván az öfelsége parancsolta es palatinus uram írása szerint onnét Nagyszombatból adjon egy olyan kocsi alája, amelyen Pozsony váráig felvihessék jó módjával. Ebben semmi késedelmet kegyelmetek ne tegyen, hanem addig, míg az Szent Koronát oda viszik, felcsinálhassák az régi helyre.” Ez 1622 nyarán valóban meg is történt.

Joggal merül fel a kérdés, miért tarthatta mind Bethlen Gábor, mind utóbb II. Ferdinánd és a magyar rendek is ennyire fontosnak, hogy a pozsonyi Koronatorony vasajtaja előbb kövesse a koronát Zólyomba, azután Kelet-Magyarországra, majd visszakérüljön régi helyére, a pozsonyi várba. Vélemé-

Kassa szabad királyi városa, 1620-tól Bethlen Gábor fejedelem és választott magyar király egyik magyarországi rezidenciája és hatalmi központja. A Szent Korona 1621 kora nyarán és 1622 tavaszán is megfordult a városban

nyünk szerint ez egyértelműen arról tanúskodik, hogy nem akármilyen, sőt valóban szinte páratlan ajtóról volt szó. Méghozzá több szempontból.

Egyfelől elősegíthette a „korona vasajtájának” elvitelét, hogy annak kulcsait 1608 végétől a mindenkori koronaőrök őrizték, így a felségjelvények elzárását továbbra is biztosítani tudták. Ebben újfent Révay koronaőr játszhatta a legfőbb szerepet. Másfelől az ajtónak különleges reprezentatív erővel kellett bírnia. Feltevésünk szerint azon egy, a Szent Koronához és annak korabeli eszmeiségéhez kifejezetten kötődő, szegecsekkel felerősített, díszes tábla volt elhelyezve, miként az a már említett koronafestményen is látható.

Noha jelenlegi ismereteink szerint a vasajtó később elpusztult (talán a 19. században, amikor a pozsonyi várát már nem használták), különleges ter-

met védett Pozsonyban. Olyat, amely ténylegesen és szimbolikusan is egyfajta „rendi nemzeti” trezor és emlékhely volt. Egyrészt a koronázások között a koronaőrök segítségével a magyar rendek vezetői itt nemcsak a koronázási jelvényeket, hanem ládáikban olykor még saját értékesebb kincseiket is elhelyezték. Másrészt a ceremóniák után, a felségjelvények elzárásakor a bécsi udvar és a rendek legfőbb képviselői – kora újkori graffitiként – neveiket felírták emlékül a terem falára, miként például 1618 júliusában a császár egyik legfőbb tanácsadója, Melchior Khlesl bíboros és a többi előkelőség.

Ha hihetünk a Révay Péterről szóló halotti beszédnek, az ajtón a híres koronaőr maga is feliratot helyezett el. Később a nagy zárrakkal ellátott vasajtó a vár egyik fő látványosságának számított, amelyet a külföldi utazók olykor meg is tekinthettek, főként, ha az őrség tagjainak ezért fizetni is hajlandóak voltak. 1784 tavaszán még majdnem biztosan ez védte a koronát, amikor II. József törvénytelenül bécsi kincstárába vitette. Az ajtó azonban ekkor biztosan a pozsonyi várban maradt.

A SZENT KORONA ÁRA

Az erdélyi fejedelem fejére végül sohasem került fel a Szent Korona. Pedig elviekben erre megvolt a lehetőség, hiszen a felségjelvény Bethlen birtokában volt, amikor a hozzá csatlakozott magyar rendek 1620. augusztus 25-én Besztercebányán királyukká választották. Az esztergomi érsek celebrálta törvényes koronázásról persze nem álmodhatott, hiszen Pázmány Péter ekkor éppen Bethlen hadai elől volt kénytelen Bécsbe menekülni, majd ott éveket eltölteni. Ám a protestáns Pfalzi Frigyes fejére is rákerülhetett 1619. november elején a cseh korona, azaz teljességgel az erdélyi fejedelem koronázása sem volt elképzelhetetlen, bár érvényessége megkérdőjelezhető lett volna.

Bethlen végül maga mondott le megkoronázásáról, mégpedig hónapokkal a cseh felkelők fehérhegyi veresége előtt, a királysági rendek jelentős támogatása közepette és magyarországi hódításai csúcán. Így 1620 második felétől a Szent Korona csupán újonnan készült pecsétjeire és pénzeire került rá, saját címere fölé, amivel egyértelműen jelezte igényét a magyar trónra.

Az erdélyi fejedelem és választott magyar király igazán nagy formátumú uralkodóvá mégis talán éppen azért vált, hogy vérbeli reálpolitikusként komoly hatalmi ambícióinak még a korona birtokában is képes volt határt szabni. Hatalma egyik csúcspontján maga döntött úgy, hogy nem lesz teljes jogú, azaz megkoronázott magyar uralkodó, noha a kísértés számára igen nagy lehetett. Az európai protestáns szövetségi rendszerben aratótt számottevő sikerei ellenére a fejedelem tisztában volt azzal, hogy önálló külpolitikát a török szultán vazallusaként csak egy adott határig folytathat, ami számára több ízben be is igazolódott.

Bethlen felismerte tehát, hogy tényleges magyar királysága az általa bírt magyarországi területek török megszállását és saját bukását is előidézheti. Miként 1620-ban írta: „Ha én magamat megkoronáztattam volna, soha én nálamnál bolondabb, de nyomorultabb fejedelem nem lött volna, mert a Porta mindjárt az országnak végházait én tőlem megadni kívánta volna, melyet ha nem cselekedném, azontúl avval fenyegetne, hogy ellenem támad az német mellé.” Erdély nyugalmát és uralkodása által meghozott aranykorát így nem tette kockára egy bizonytalan következményekkel járó koronázással.

Bethlen leginkább politikai aduként tekintett a Szent Koronára. Furcsa kimondani, de e tekintetben hasonlóan járt el, mint a 15. század közepén III. Frigyes német-római császár, aki 1463 nyarán csupán komolyabb nyugat-magyarországi birtokok és 80 000 aranyforint fejében volt hajlandó Hunyadi Mátyásnak visszaadni a Szent Koronát, s aki ugyancsak választott magyar uralkodó is volt. A császárhoz hasonlóan végül a fejedelem számítása is teljességgel bevált: a királyi koronáért cserébe királysági területekhez jutott, nem is akármilyenekhez.

Az 1621 legvégén a morvaországi Nikolsburgban kötött békeszerződésben a fejedelem és II. Ferdinánd követei (egyfelől Thurzó Imre, majd Thurzó Szaniszló, másfelől Pázmány Péter esztergomi érsek) a Szent Korona sorsát is rendezték. Bethlen lemondott magyar királyi címéről, és megígérte a korona visszaadását. Ennek azonban hatalmas ára volt.

Egyrészt élete végéig megkapott hét felső-magyarországi megyét (Borsod, Abaúj, Zemplén, Szatmár, Szabolcs, Bereg és Ugocsa), aminek köszönhetően Felső-Magyarország na-

gyobb része és központja, Kassa városa (a fejedelem egyik új rezidenciája) tartósan birtokába került. Személyes kielégítésképpen pedig elnyerte a sziléziai Oppeln és Ratibor hercegségeket. Sőt II. Ferdinánd az említett megyék végvárainak fenntartására évi 50 000 forint fizetését is megígérte.

Ezzel az Erdélyi Fejedelemség története legnagyobb kiterjedését érte el. Nem kis mértékben tehát a Szent Koronának köszönhetően Bethlen uralkodása csúcsára ért. A törvényes magyar uralkodó és a magyar rendek hatalmas váltságdíjért tudták tehát visszaszerelni az erdélyi fejedelemtől és választott magyar királytól a magyar koronát. Az érvényes koronázáshoz nélkülözhetetlen felségjelvény azonban minden pénzt és területet megért. S

A Szent Korona a Magyar Korona országainak tíz címerével és Zólyomba szállításának emléktáblájával. Oajfestmény, 1650–1660 körül

miközben az erdélyi fejedelem igencsak jól járt, döntésével összességében maga is hozzájárult a történeti magyar állam fennmaradásához.

A békeszerződés értelmében a koronát végül maga a fejedelem adta vissza 1622. március 20-án II. Ferdinánd és a magyar rendek biztosainak. Virágvasárnap délelőtt 11 órakor a királyi követek – miként 1463-ban Hunyadi Mátyás megbízottai – ellenőrizték, hogy Bethlen minden jelvényt visszaad-e kassai palotájában. Mivel Révay Péter

és Kinchy András 1619 ősze óta gondosan figyelt a koronálódásra, semmi sem hiányzott. Azaz a legendákkal ellentétben a protestáns fejedelem nemcsak nem helyezte fejére a koronát, de nem is nyúlt a felségjelvényekhez, azaz nem végeztetett rajta átalakításokat. Az átadásakor a jelvényeket összeírták, a koronát pedig egy kis asztalra tették, ahol a jelenlévők megtekinthették.

SOPRONBAN, MAJD ÚJRA POZSONYBAN 1622 NYARÁN

A felségjelvényeket ezt követően a királyi biztosok a Szepességen és a Vág völgyén át néhány hét alatt Trencsén városáig szállították. Mivel azonban június 5-én meghalt tántoríthatatlan őruk, az evangélikus Révay Péter, hamarosan a másik (a katolikus) koronaőr, Pálffy István érkezett értük, akit korábban Bethlen nemcsak nem engedett a korona közelébe, de még fogságba is vetett.

A koronaterem vasajtájával ellentétben a felségjelvényeket Pálffy koronaőr Trencsénből 1622. július elején nem bevett őrzési helyükre, a pozsonyi várba, hanem Sopronba szállíttatta. Ezt több körülmény indokolta. Egyrészt a magyar főváros még romos állapotban volt, hiszen az elmúlt évek háborús időszakai alatt négyszer ostromolták. Másrészt ebben az időben Sopronban ülésezett a magyar országgyűlés, és a rendek maguk is szerettek volna bizonyosságot nyerni arról, hogy Bethlen Gábornótól, majd az elhunyt koronaőr (Révay Péter) özvegyétől minden jelvényt hiánytalanul visszakaptak.

Erről végül a régi soproni városháza tanácstermében, a magyar parlament felsőházának ottani üléstermében 1622. július 12-én bizonyosodtak meg. Előbb a Kassán márciusban felvett leltár alapján a diéta képviselői maguk ellenőrizték a jelvényeket. Majd egészen különleges dolog történt. A nemrég választott új nádor, Bethlen egyik korábbi főkapitánya, az evangélikus Thurzó Szaniszló – az itt összegyűlt nagy tömeg lelkes ovációja közepette – egyenként felmutatta azokat a városháza ablakában. Először magát a Szent

Koronát, majd a jogart, az országalmát és a koronázási kardot. Ilyen különleges formában végrehajtott hivatalos (rendi körben lezajló), majd szélesebb körű (a nép számára biztosított) közszemlére a Szent Korona történetében csak Sopronban került sor.

Végül a nyugat-dunántúli városba szállítás még egy okból volt nélkülözhetetlen. II. Ferdinándnak az volt a terve, hogy a rendekkel történő kiegyezés jegyében feleségét, Gonzaga Eleonóra Anna császárnét magyar királynévá koronáztatja, ez viszont elképzelhetetlen volt a Szent Korona nélkül. A magyar királynék esetében ugyanis az a különleges szokás élt már valószí-

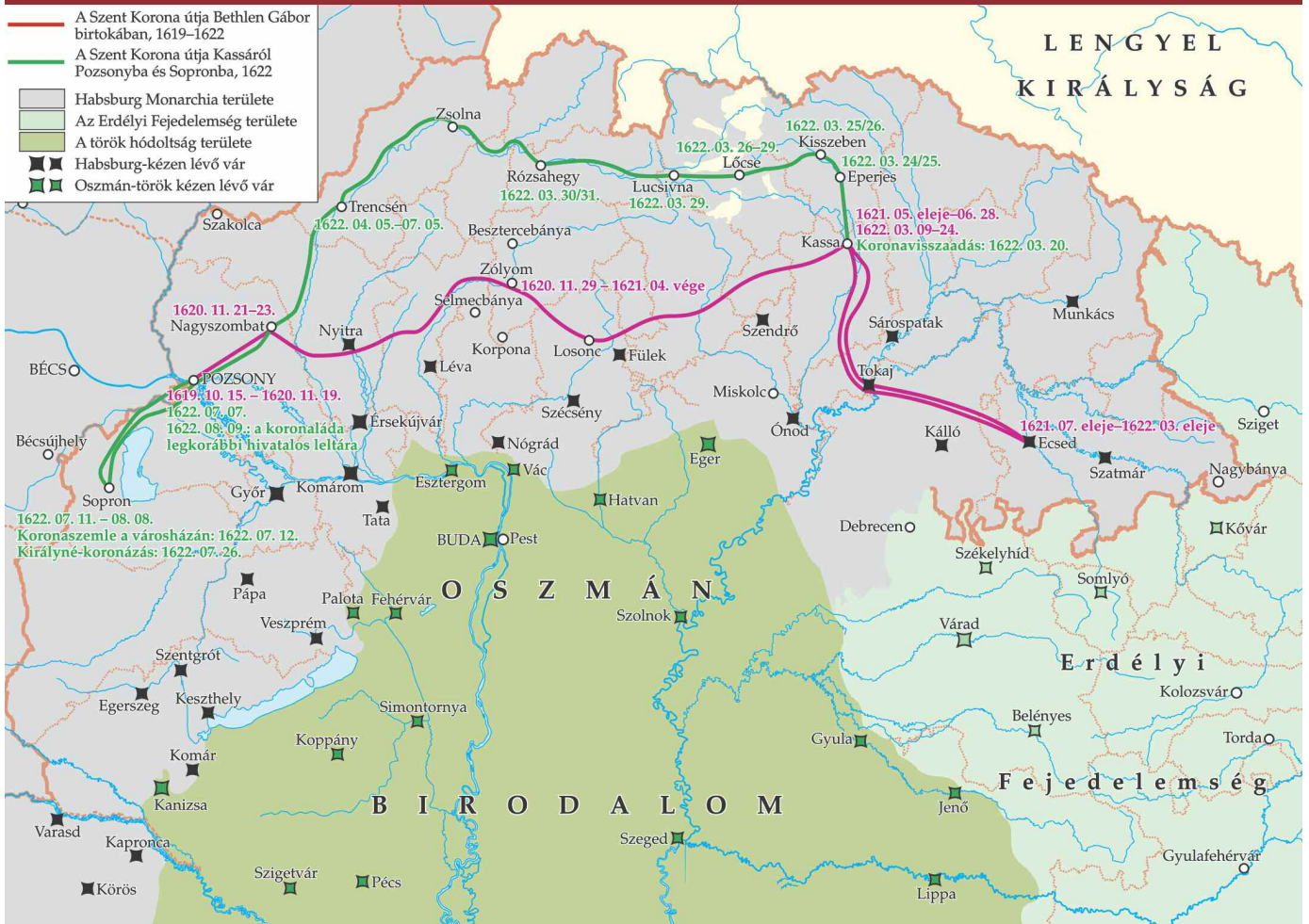
nűleg a késő középkortól kezdve, 1563 szeptemberétől azonban bizonyosan, hogy őket ugyan nem a Szent Koronával, hanem egy házi koronával koronázta a veszprémi püspök, de a magyar koronára is szükség volt a szertartáson. A királynénak mint az uralkodó támaszának a jobb vállát érintették meg vele a szertartás során, ezzel fejezve ki, hogy az uralkodót a feleség segíti Magyarország kormányzásában.

Így került sor 1622. július 26-án az első soproni királyné-koronázásra, amikor a főtéri ferences templomban Eleonóra Anna királynét a Pázmány Péter érsek celebrálta szentmisében Magyarország királynéjává koronázták. Míg a

II. Ferdinánd magyar király teljes alakos portréja a Szent Korona hiteles ábrázolásával

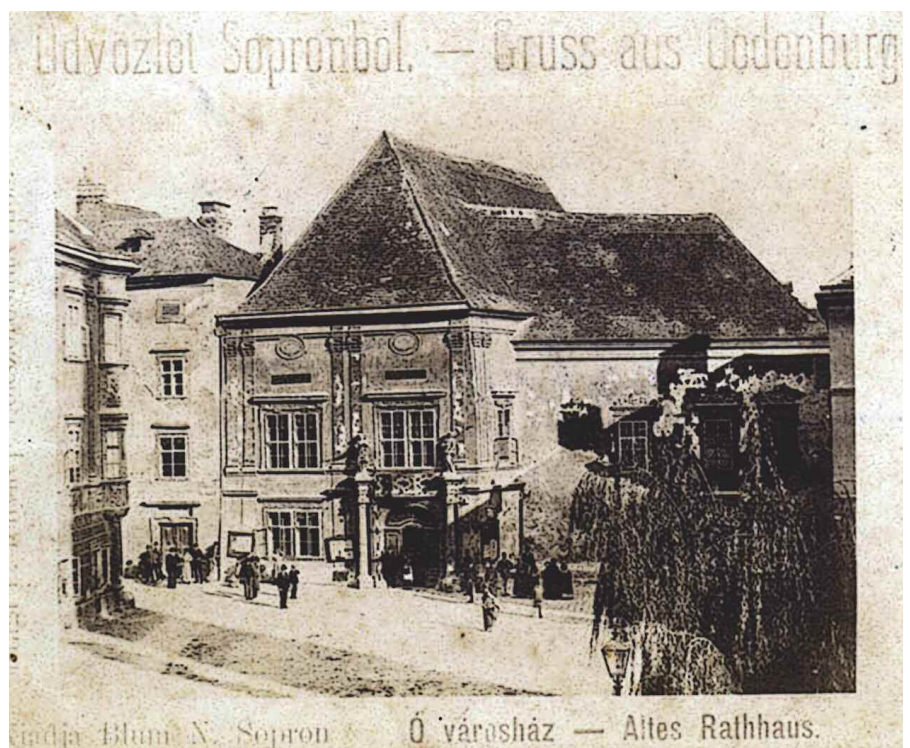
A SZENT KORONA BETHLEN GÁBOR BIRTOKÁBAN, MAJD A SOPRONI ORSZÁGGYŰLÉSEN

középkori szokások szerint a királyné fejére a veszprémi püspök, Ergelics Ferenc helyezte fel a házi koronát, addig vállalt a Szent Koronával maga Pázmány érintette.

Két héttel később a nádor mellett ugyancsak az érsek vezette azt az udvari és rendi bizottságot, amely hosszú országjárásuk után a koronázási jelvényeket 1622. augusztus 9-én a pozsonyi vár Koronatornyába visszahelyezte, mégpedig az ott újra felszerelt különleges vasajtó védte a koronátartó teremben. Erről ekkor latin nyelven hivatalos leltár is készült, amely nemrég került elő a Magyar Nemzeti Levéltárból. Ez koronázási jelvényeink eddig ismert legkorábbi hivatalos összeírása. ♦

A soproni Régi Városháza, a magyar koronázási jelvények 1622. júliusi különleges közszemléjének helyszíne egy 19. század végi képeslapon

Deutliche Vorstellung, mit was Herlichkeit
 Herz Leopold Ignatius Erzhertzog zu Osterreich
 zum König in Hungarn einmühtig erwählt und darnach

A. Ihre Röm. Kay. Majest. B. Ihre Königl. May. vor im Altar kniet. C. Des Kön.
 E. Herren Nuncius Bapst. Heyl. sampt andern Herren Botschaften. F. Dero Kö.
 Oster. Herolden H. Ihre Kay. May. die Fel. Kayserin sampt dero Frauen zitter. I. Ihre
 Stenden den Ajd præstiert. M. Wie Ihr Köni. May. auff dem Berg mit St. Steffa

PÁLFFY GÉZA

A LEGKEVÉSBÉ ISMERT HAZATÉRÉS

A SZENT KORONA BÉCSBEN, 1663–1664

...chtigkeit der Durchleüchtigste Fürst vnd Herzog, es den 16. Junij im Jahr 1655. Zu Dreßbürg am 27. eius: mit gewöhnlichen Solemnitate gekronet worden.

Königreichs Hungaren Cron Apfel, Creütz und Schwert. D. Ihre Königl. May. Thron. Königreich, 10 Insignia und Fahnen. G. Der Röm. Kay. Köni. Reichs auch Ung. Bohm. Ihre Kay. May. Majest. K. Das Königliche Schloß. L. Wie Ihre Königl. May. den offnaris Schwert 4 Creützstreich verricht.

I. Lipót pozsonyi koronázása 1655. június 27-én. A Habsburg főherceg a koronázást megelőző királyválasztás előtt tette le a koronázási esküjét, amelyben a Szent Korona Magyarországon őrzését is megígérte. Ismeretlen mester színezett rézmetszete, 1655

A Szent Korona majd tucatnyi hazatérése közül többet igen alaposan és régóta ismerünk. Az 1664. végi hazaérkezéssel azonban ez ideig történettudományunk és koronakutatásunk keveset foglalkozott. Nem szól erről nemzeti ereklyénk történetének egyetlen régebbi vagy újabb összefoglalója sem. Akiik pedig röviden mégis írtak róla, többnyire a bécsi Habsburg-udvar abszolutizmusával hozták

összefüggésbe, hogy az újabb nagy török háború idején, 1663 őszén I. Lipót Bécsbe vitette a magyar koronát. Valóban a magyarok mellőzésével és erővel szállította el koronánkat a német-római császár és magyar király? Majd miért és miként hozták haza 1664 decemberének második felében? A korona mindaddig alig ismert története Pálffy Géza írásában friss kutatások alapján új megvilágításba kerül.

ASzent Korona 1608-ban, több mint fél évszázadnyi bécsi, majd prágai tartózkodás után hazatért. Egy esetleges újabb elvitel megakadályozása érdekében a rendek az esztendő végén Pozsonyban tartott koronázó országgyűlésen a korona őrzéséről is törvényt (4. artikulus) hoztak. Nevezetesen még II. Mátyás (1608–1619) koronázási ceremóniája előtt, annak különleges feltételeként. A törvény szerint a II. Rudolf császár által visszaadott kincset az ország határain belül, Pozsonyban a rendek által választott koronaőröknek (egy katolikus és egy evangélikus nagyúrnak) kellett őrizniük.

GYŐRI KITÉRŐ

A törvénycikk igen fontos volt a rendek számára, jól mutatja ezt, hogy a Szent Koronának az ország határain belüli őrzését a következő uralkodótól, II. Ferdinándtól (1619–1637) kezdve minden királyunk úgynevezett koronázási hitlevele is rögzítette. Sőt, az ő 1618. nyári koronázási ígérete a következő diétán, 1622-ben Sopronban törvényerőre is emelkedett, hiszen a 2. törvénycikk külön paragrafusban (16. §.) szólt róla:

„Király Őfelsége az ország koronáját semmi okból avagy keresett szín alatt, semmi törekvéssel és mesterkedéssel az országból ki nem viszi és ki nem viteti, hanem az országglakók régi szokása és szabadságai értelmében bizonyos, a maguk kebeléből, a két vallást követők közül egyértelemmel megválasztott és arra kirendelt világi személyekkel az országban őrizteti.”

Az 1608. évi törvényt – feltehetően a neves koronaőr, Révay Péter tanácsára – még Bethlen Gábor erdélyi fejedelem (1613–1629) sem merte megszegni. Pedig ő 1619. október közepén a harmincéves háborúban a Magyar Királyságban gyorsan előrenyomuló csapatainak köszönhetően a Szent Korona birtokába jutott. Azt mégsem vitte el Erdélybe, csupán az ország keleti határvidékére, Ecsed várába, majd 1622 tavaszán komoly területekért és „váltságdíjért” adta vissza II. Ferdinándnak és a magyar rendeknek.

Hogy ez meg ne ismétlődjön, utóda, az ugyancsak Habsburg-ellenes magyarországi hadjáratot folytató I. Rákóczi György fejedelem (1630–1648) elől a magyar politikai elit már maga menekítette el a koronát. Bár az ese-

mény országosan alig ismert, miként a mellékelt térkép részletesen mutatja, az uralkodó, III. Ferdinánd (1637–1657) beleegyezésével 1645 áprilisában Lippay György esztergomi érsek (1642–1666) és Esterházy Miklós nádor (1625–1645) Köpcsenyén és Magyaróváron át Győrbe szállította a felségjelvényt. Az erdélyi fejedelem elől tehát a Magyar Királyság két legfőbb rendi vezetője helyezte biztonságba a koronát. Ez a győri Püspökvárban végül majd másfél évig maradt, s csak a fejedelemmel kötött linzi békét követően, 1646. szeptember elején érkezett vissza Pozsonyba, az ott megkezdődő országgyűlésre.

VÉGVESZÉLYBEN A TÖRÖK HÁBORÚ ALATT

III. Ferdinánd utóda, I. Lipót (1657–1705) még apja életében tartott, 1655. június végi koronázása előtt ugyancsak esküt tett a Szent Korona Magyarországon történő őrzésére. Sőt, 1657. évi trónra lépését követően koronázási hitlevelét a következő diéta ugyancsak törvénybe (1659. évi 2. artikulus) iktatta:

„Őfelsége az ország koronáját Magyarországból semmi oknál fogva, vagy keresett szín alatt és semmi mesterkedéssel vagy fuffanggal ki nem viszi, sem kivitetni nem fogja, hanem hogy a régi

A fiatal I. Lipótról készült metszet magyar királlyá koronázása alkalmából, 1655. A portré felett a Szent Korona ábrázolása, jobb és bal oldalon pedig a Magyar Koronához tartozó oszágok címerei láthatók, amelyek a koronázási ceremónián a koronázási zászlókat is díszítették (balra)

A győri végvár a 16. században, ahol a székesegyházzal szemközt álló Püspökvárban 1645 tavaszától nemzeti kincsünket másfél évig őrizték (lent)

szokáshoz s az országlakók szabadságaihoz képest, bizonyos, közülük egyértelműleg erre választandó és megbízandó, mindkét vallásbeli világi személyekkel az országban fogja őriztetni.”

Az 1663–1664. évi nagy török háború alatt, a Pozsonyhoz közeli Érsekújvár elfoglalását (1663. szeptember 25.) követően, szeptember 28-án a Szent Korona mégis elhagyta Magyarországot. I. Lipót király így kétségkívül törvényszegést követett el, sőt koronázási esküjét is megszegte. A törvénytelen azonban a magyar politikai elit számos vezetője is osztozott az

uralkodóval, sőt, egyenesen a magyar koronaörök kérték rá az uralkodót. Reálisan nézve más lehetőségük a kialakult háborús végveszélyben nemigen lehetett. Ekkor már a korona török kézre kerülése, azaz megmaradása volt a tét, s a vis maior helyzet még a törvényeket is felülírta.

MENEKÜLÉS A FELELŐSSÉG ELŐL

A korona elviteléig hosszú tárgyalássorozat vezetett I. Lipót és a magyar rendek legfőbb vezetői között. A korona biztonságba helyezése első ízben még 1663. július elején került szóba, azt követően, hogy fél évszázad után Magyarországra ismét nagy török hadjárat indult, amelynek során június végén Köprülü Ahmed nagyvezír mintegy száz ezer fős seregével elérte Budát. Noha ekkor még nem lehetett pontosan tudni, hogy csapataival Győr, Érsekújvár vagy Bécs ellen vonul-e, a bécsi Udvari Haditanács azonnal kikérte a korona ügyében Wesselényi Ferenc nádor (1655–1667) véleményét. A világi elit első emberének ekkori állásfoglalását

nem ismerjük, az egyeztetések azonban a növekvő veszély közepette hamarosan folytatódtak. Az oszmánok augusztus 7-i Párkány melletti győzelmük után, a hónap közepétől ugyanis már Érsekújvárt ostromolták.

Az újabb egyeztetéseken a korona külföldre vitele augusztus közepén még annak ellenére sem került szóba, hogy a kulcsfontosságú érsekújvári erőd csupán 80 kilométernyire feküdt a felségjelvény őrzési helyétől. Sőt, a pozsonyi királyi várat nemcsak erősíteni kezdték, hanem a háborús helyzetben I. Lipót augusztus 21-én ideiglenes lakóhelyül átengedte azt Lippay György esztergomi érseknek és Wesselényi nádornak. Wesselényi egészen augusztus 29-ig valóban a pozsonyi várat használta szállásul. Mindezek egyértelműen azt jelzik, hogy ekkor még a rendek és az udvar vezetői sem kívánták külföldre szállítani a koronát.

Szeptember elejére azonban a hadi helyzet számottevően romlott. A császári hadvezetés Raimondo Montecucoli tábornagy vezetésével a Pozsony melletti táborba csupán mintegy 15 000 főnyi hadsereget tudott összehívni. Ezzel nem volt komolyabb esély a török

főerővel való sikeres összecsapásra, legfeljebb a Duna vonalának védelmére.

A csekélyebb harcértékkel bíró magyar nemesi felkelő csapatok még lassabban gyülekeztek. A mintegy 10 000 főnyi sereget szeptember 17-én mustárta meg a Marcal folyó menti Vatnál (Vas megyében) a betegeskedő nádort helyettesítő új főkapitány, Zrínyi Miklós horvát–szlavón bán. Ez a haderő még kevésbé lehetett alkalmas Érsekújvár felmentésére vagy Pozsony hathatós védőhadak már a Duna és a Vág vidéke mellett, Morvaországban és Ausztriában portyáztak. Mivel így Pozsonyt is egyre komolyabb veszély fenyegette, újra napirendre került a korona menekítése. Az udvar ezért szeptember elején immár harmadszor kérte ki a magyar főméltóságok véleményét. Mellőzésükről tehát szó sem volt.

A magyar politikusok ekkor már nem képviseltek egységes álláspontot. A pozsonyi veszélyhelyzetet személye-

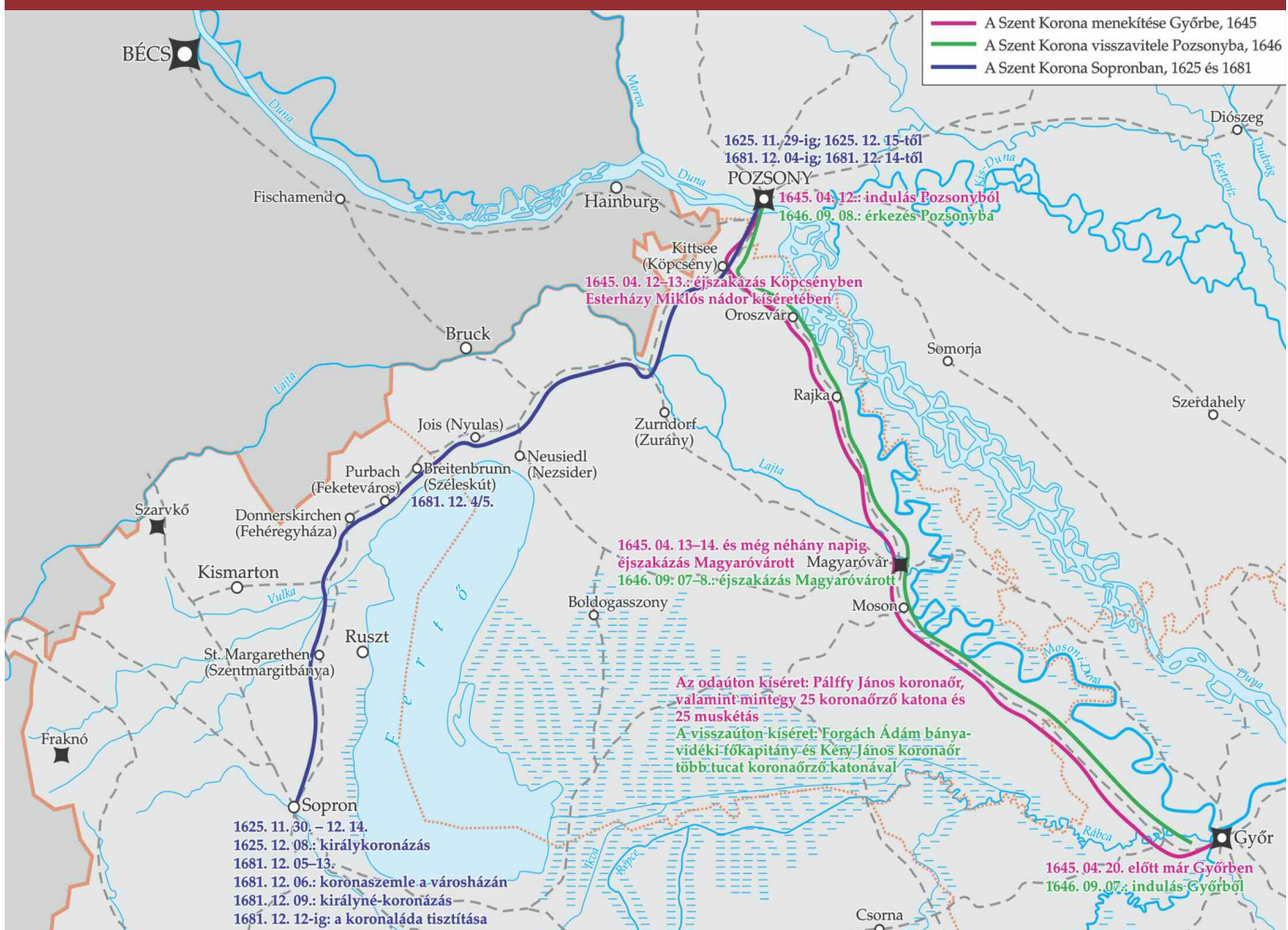
sen átélő Zichy István koronaőr (1661–1693) szeptember 6-án egyértelműen a menekítés mellett foglalt állást, miként ez idő tájt már Lippay érsek is. Sőt, szeptember 17-én a koronaőr már egyenesen maga kérte a felségjelvény elvitelét, miután a portyázó török csapatok elérték Pozsony városát. Ezt a bécsi titkos tanácsosok is támogatták. Ám saját érvelését erősítendő és a felelősséget részben hátrítandó a koronaőr azt is felvetette, hogy az ország legfőbb kincsét Wesselényi nádor vezetésével a magyar főméltóságoknak kellene Bécsbe szállítaniuk.

Zichy koronaőrnek a katonai helyzet által indokolt menekítési javaslata a világi elit vezetőjét roppant kellemetlen helyzetbe hozta. Miközben a korona külföldre vitele racionálisan teljesen indokolt volt, a nádor ezt nyíltan aligha támogathatta, hiszen akkor maga is a törvénysértés részese lett volna. Így amikor a koronaőr javaslatáról értesült, szeptember 9-én hevesen kifakadt,

hogy ő olyan tanácsot nem adna uralkodójának, amellyel elárulná nádori esküjét és nemzetét. Majd rendkívül taktikusan a felelősséget igyekezett az uralkodóra hátrítani: „*Király, az mi kegyelmes urunk, atyja Magyarországnak, feltalálja, mint kell országát, Szent Koronáját megoltalmazni, senki szemben nem ugrik Őfelségével, de minekünk különböző sorsunk, áruló nevünk kelhet, magunk, maradékunk kövel verettetik agyon gyalázatosan.*”

Wesselényi nádor álláspontja teljesen érthető volt. A Szent Korona általa történő Bécsbe vitele ugyanis valóban az ország törvényeinek, nádori esküjének és a rendi nemzet érdekeinek megsértését eredményezte volna. Ez pedig óriási politikai presztízvesztést jelentett volna számára. Így abban bízott, hogy Érsekújvár védői kitartanak. Ám hiába: szeptember 25-én, több mint negyvennapos ostrom után az oszmánok elfoglalták Érsekújvárt. Montecucoli a császárváros előterében a Duna

A SZENT KORONA ÚTJA GYŐRBE S VISSZA POZSONYBA, 1645–1646

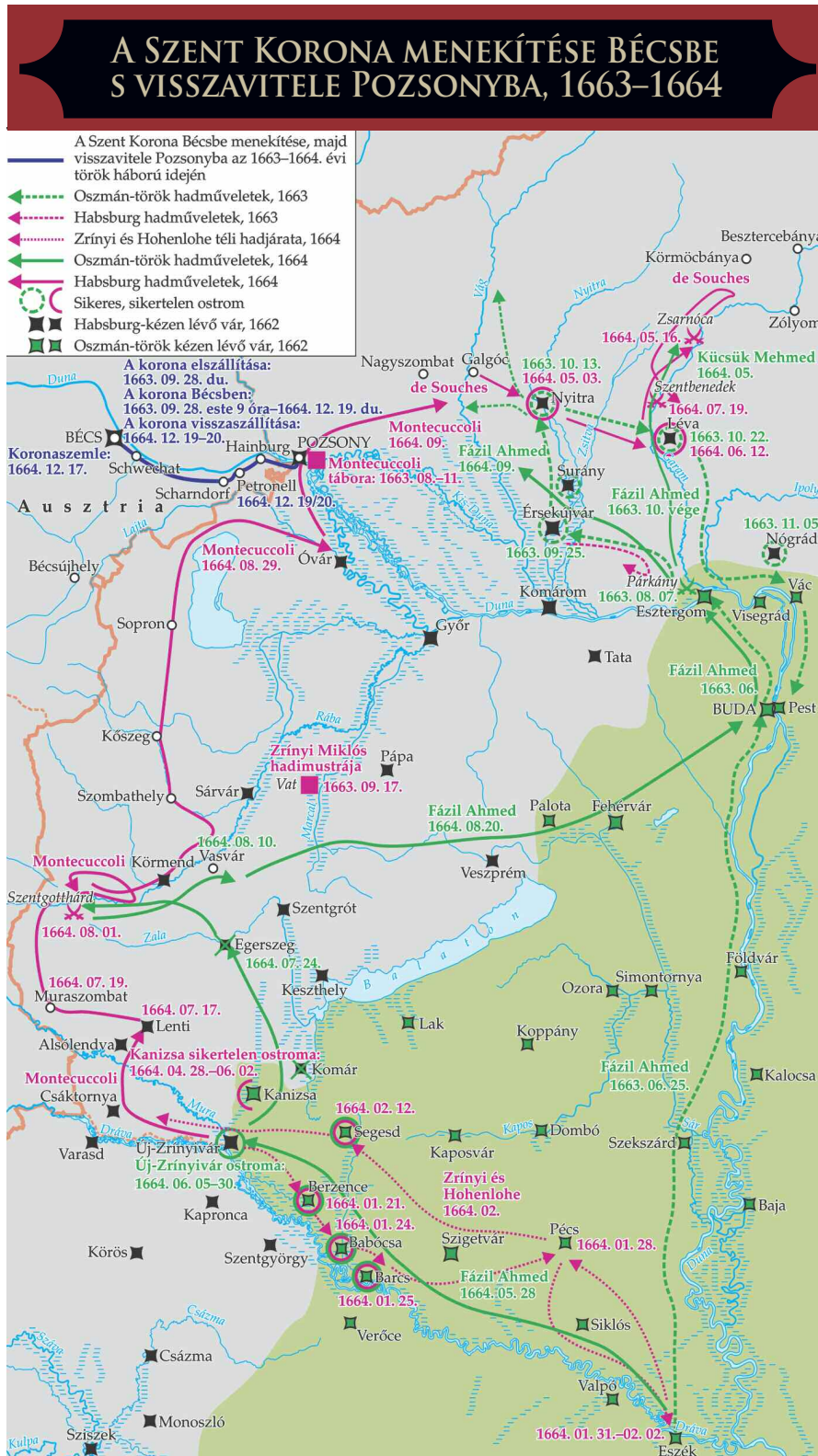
vonalát próbálta védelmezni csapataival, a nemesi felkelők komolyabb katonai akcióra alkalmatlanok voltak, sőt főkapitányuk, Zrínyi – nem tévedés – végvári és reguláris csapatokért birtokaira és Stájerországba indult, ahonnan csak október elején tért vissza. Ekkor viszont már késő volt. Így sem az olasz, sem a magyar tábornok nem volt képes olyan katonai akcióra, amely elodázhatta volna a korona elszállítását. Ráadásul 1645-tel ellentétben a portyázó török–tatár hadak miatt egy esetleges Győrbe menekítés rendkívül kockázatos lett volna. Lipót király Bécsben és a két magyar koronaőr Pozsonyban kutyaszorítóba került.

MENEKÍTÉS A BÉCSI KINCSTÁRBA

Érsekújvár eleste teljesen új helyzetet teremtett. Pozsony közvetlen fenyegettségbe jutott, amit jól jelzett, hogy Montecuccoli tábornagy szeptember 30-án már úgy tudta, a törökök teljes erejükkel a magyar főváros ellen készülnek. Bár az oszmánok támadása szerencsére elmaradt, a magyar főméltóságok hátrítása után I. Lipót szeptember 27-én végül úgy döntött, megelőzi a felségjelvény esetleges török kézbe kerülését. Zichy koronaőr sürgetései ellenére – Wesselényi nádor idézett ellenállása és hátrítása miatt – az uralkodó tehát a legvégső ókig kivárt, majd maga határozott a korona Bécsbe szállításáról.

Nem tudjuk, hogy erről a magyar főméltóságokkal egyeztettek-e, a nádor és Nádasdy Ferenc országbíró ugyanis szeptember 22-től 26-ig a császárvárosban tartózkodott. Az egyeztetés a kullisszák mögött feltehetően megtörtént, bár ennek ellenkezője sem zárható ki. Ami bizonyos: a nádor és a legfőbb magyar méltóságok végül semmiféle szerepet nem vállaltak a korona külföldre menekítésében, ezt az uralkodóra és a koronaőrökre bízták, pontosabban hátrították. Így nem kellett esküjüket és az ország törvényeit megszegniük, ám nem is gondoskodtak országuk és nemzetük legfőbb szimbólumáról.

A Szent Koronát végül 1663. szeptember 28-án a lehető legnagyobb csendben a két magyar koronaőr, Zichy István és Pálffy Miklós szállította – az uralkodó megbízottja, a magyar nemességgel is bíró Rottal János 60 vértese kíséretében – a császárvárosba, a Pozsonyt Béccsel összekötő Hainburg–Scharndorf–Schwechat útvonalon, mi-

ként a mellékelt térkép mutatja. Természetesen nem önmagában, hanem a többi koronázási jelvénnel együtt a koronálásában, hiszen abból kivenni nem lehetett. A korabeli szokásoknak megfelelően ugyanis a ládát az előző koronázást, I. Lipót 1655. júniusi végi pozsonyi ceremóniáját követően az uralkodó és a rendek legfőbb képviselőinek pecsétjeivel zárták le. A koronázási jelvények végül este 9 órakor a bécsi vár kapuján keresztül érkeztek meg a Hofburgba. Itt a két koronaőr jelenlétében Johann Maximilian von Lamberg bécsi udvari főkamarás (1661–1673) vezetésével a császári kincstárban, az ezüstoltár alatt helyezték el őket.

Vice General Capitain. Anno. 1649. Stephannus Tschudi de Tschudi, S. C. Praed. Pres.

Sperandum et ferendum.

Conf. eidem Janni: Pres. 1685.

Zichy István (1616–1693) még győri vicegenerálisként 1646-ban, aki utóbb koronaőr volt 1661-től haláláig

MINDENKI BIZTOSÍTTJA MAGÁT

A korona Bécsbe vitele nemcsak a nyilvánosság érthető kizárása miatt zajlott különleges körülmények között. A koronaőrök a rendkívüli feladatra szeptember 27-én kaptak megbízóleveleket az uralkodótól, amelyeket Rottal vitt nekik Pozsonyba. Sőt, ugyanezen a napon I. Lipót a magyar rendek számára még egy latin nyelvű elismervényt is kiállított, amelyet a koronaőrök a bécsi átadáson kaptak meg, hogy a pozsonyi vár Koronatornyában mintegy különleges „könyvtári őrjegyként” a Szent Korona helyére tegyék mindaddig, amíg oda a klenódiumpok vissza nem kerülnek. Az uralkodó ebben megfogadta, hogy amint lehetséges, haladéktalanul visszaviteti a koronát bevett őrzési helyére. Erőszakos elvitelről tehát szó sem volt, minden a magyarok tudtával, sőt elsősorban a koronaőrök kérésére történt. A törvényszegésben ugyanakkor a magyar elit legfőbb tagjainak nem kellett tevőlegesen részt venniük. Abból – legalábbis részlegesen – taktikusan kimaradtak.

Bármennyire furcsa, a törvényszegést végül uralkodói döntésével Lipót vállalta magára, persze nyilván udvarhú magyar tanácsadói javaslatára. Említett igazolólevelében ugyanis kifejtette, tisztában van azzal, hogy a korona Bécsbe vitelével megsértette koronázási esküjét és hitlevelét. Azonban Magyarországon már nem volt alkalmas hely, ahol a koronát nagyobb veszedelem és elvesztésének veszélye nélkül lehetett volna őrizni, s ilyet maguk a rendek sem tudtak megnevezni, ezért kényszerült azt rezidenciájába menekíteni.

Még ennél is érdekesebb, hogy az uralkodó részben maga is hártott vagy legalábbis biztosítékot keresett magának. Amennyire lehetséges volt, a koronát részben és átmenetileg a magyar előkelők által kijelölt személyekkel, elsősorban Zichy koronaőrrel őriztette Bécsben. Így kívánta biztosítani azt, hogy a bécsi udvarban a Szent Korona legalább szimbolikusan a magyar rendek kezében maradjon. Amennyiben hihetünk Zichy koronaőr 1693. évi halotti beszédének, mindez a felségjel-

vény visszaszállításig nagyjából így maradt. Eszerint a koronát Zichy „*az 1663. esztendőben, Újvár veszésekor, bátorságosb és megcsalhatatlan megtartására, az akkorbéli kollégájával, boldog emlékezetű néhai méltóságos gróf Pálffy Miklóssal, az ő természet szerint való urához, fölséges királyához vitte [Bécsbe], és annak oldala s őrizete mellől el nem távozott mindaddig, míg nem az ő szokott helyében [ti. Pozsonyba] viszont visszavitte.*”

A fentiek ismeretében még az sem zárható ki, hogy a koronának a Hofburgban történő átadását, majd szimbolikus magyar őrzését az uralkodó a császárvárosban tartózkodó magyar főméltóságokkal a kulisszák mögött együtt találta ki. I. Lipót elismervénye ugyanis a rendek irányában oly finom nyelvi gesztusokkal és alaposággal érvel, hogy annak megfogalmazásában mindenképpen magyar személy, talán Szelepcsényi György kancellár (1644–1666), a későbbi esztergomi érsek részvétele merül fel.

Miután tehát a háborús végveszélyben a koronát mindenképpen menekíteni kellett, az elkerülhetetlen törvényszegést az összes érintett fél igyekezett minél jobban a másikra háritani, a maga számára pedig biztosítékokat szerezni. Míg ezt a magyar főméltóságok könnyebben megteheték, az uralkodónak és a koronaőröknek kevesebb mozgásterük maradt. Az akciót ugyanis az előbbinek kellett elrendelnie, az utóbbiaknak pedig lebonyolítaniuk. Mind ezt a nyilvánosság szinte teljes kizárásával végül oly ügyesen tették meg, hogy az utókor történetírása csak sok évszázaddal később figyelt fel a korona 1663. őszi Bécsbe menekítésére.

HAZAHOZATAL A VASVÁRI BÉKE UTÁN

A magyar főméltóságok a hazahozatalban sem vállaltak tényleges szerepet. Különösen, hogy ez igen feszült politikai helyzetben következett be. Az 1664. szeptember 27-én I. Lipót által ratifikált vasvári béke (augusztus 10.) ugyanis Magyarországon erőteljes felháborodást váltott ki – elsősorban megkötésének körülményei és az országot szinte kettészelő török foglaltságok (mindenekelőtt Érsekújvár eleste) következtében.

Ebben a helyzetben a korona Pozsonyba történő visszavitelének nem csupán szimbolikus jelentősége volt.

Annál is inkább, mert a november 25-re Bécsbe hívott, a békével igen elégedetlen magyar tanácsosok csupán vonakodva érkeztek a császárvárosba. A december 4-től heteken át tartó tárgyalásokon erőteljesen emeltek szót a béke megkötésének körülményeivel és feltételeivel kapcsolatban. Így Lipótnak nem volt nehéz felismernie, hogy a felségjelvény visszaadása mind az udvar, mind a rendek számára legalább részleges enyhülést hozhat, és elősegítheti a tárgyalások folytatását. Ezért nem is habozott.

Az uralkodó rendelkezésére 1664. december 17-én Lamberg főkamara az összes Bécsben tartózkodó magyar tanácsost a császári kincstárba vezette, ahol ellenőrizték a még Lipót 1655. nyári koronázása után a ládára került pecsétek sértetlenségét. Ez azt jelentette, hogy a magyar őrizet sikeresen megvalósult a császári rezidencián: a felségjelvényekhez nem juthatott hozzá idegen, a koronáládát senki nem nyithatta fel. Ekkor viszont a ládát kinyitották, és – az 1655. évi leltár alapján – alaposan ellenőrizték az összes klenódiump meglétét. A Szent Korona ezen – a Habsburg Monarchia és a Magyar Királyság legszűkebb vezető elitje körében lezajlott – különleges megsejteléséről ez ideig nem tudott a kutatás.

Majd miután mindent rendben találtak, a koronázási jelvényeket sértetlenül visszahelyezték, és a ládát a szokott módon újra lepecsételték. Ehhez az uralkodó és bécsi udvarmestere mellett a legfőbb magyar főméltóságokra, a koronaőrökön túl a nádorra, az érsekre és az országbíróra is szükség volt. Wesselényi és társai ebből tehát már nem maradhattak ki, a koronáláda visszazárása és lepecsételése nélkülük nem volt lehetséges.

A Szent Koronát végül december 19-én ünnepélyes keretek között, de szűk körben kapták vissza a magyar főméltóságok. Ezen a napon az uralkodó tanácstermébe hívatta a magyar előkelőket, odavitette a lepecsételt koronáládát, és rövid beszédben előadta: mivel Magyarországon a török háborút követően a békesség végre helyreállt, nem kívánja a királyságot legnagyobb kincsétől megfosztani, hanem ígéretének megfelelően visszaadja azt, hogy szokott helyén, Pozsonyban őrizhessék. Majd Lipót egy figyelemre méltó gesztust is tett, amikor azt kívánta a magyaroknak, hogy menekítésre többé soha ne kerüljön sor, sőt Buda visszafoglalása után a korona egyszer a régi

királyi fővárosba kerülhessen. Ezeket a szavakat a magyar tanácsosok nevében Lippay érsek köszönte meg.

Mindezek után Wesselényi nádor a két nappal korábbi szemle alapján a felségjelvények hiánytalan meglétét és visszaadását igazoló latin nyelvű elismervényt adott át az uralkodónak. Ezt az érsek, a nádor, Szelepcsényi György kancellár, Nádasdy Ferenc országbíró, Pálffy Miklós és Zichy István koronaőrök, valamint Osztrócs Mátyas magyar tanácsos írták alá és pecsételték le. A királyság legfőbb rendi vezetői ekkor visszaadták Lipótnak azt az elismervényt, amelyet még 1663. szeptember 28-án kaptak tőle és eddig Pozsonyban, a koronálada helyén őriztek, majd onnan a december 17-i kincstári koronaszemle után Bécsbe hozták. A felségjelvények Bécsbe menekítésével ellentétben azok visszaszerzésében tehát a királyság oszlopai már szerepet vállaltak. Ez szükség esetén akár némi politikai tőkét is hozhatott volna számukra.

A koronálását 1664. december 19-én a bécsi Várbástyán egy nagyobb kocsira rakták, majd a két koronaőr kíséretében vitték vissza Pozsonyba. Mindehhez katonai biztosításul a császár saját testőrsége fél kompániáját (50 főt) biztosította. A magyar főméltóságok viszont ez esetben sem kísérték személyesen a felségjelvényeket, a törvénysértés helyreállításából is igyekeztek kimaradni. Wesselényi nádor pél-

dául csak december 21-én utazott át Pozsonyba, miután Bécsből még előző nap röviden értesítette Rottal Jánost a korona visszaszállításáról: „Az koronát ő Fölsége megadatá, s Pozsonyban tegnap vitték vissza.” A nádor információja azonban csak részben felelt meg a valóságnak. A koronálását szállító konvoj a december 19-i átadást követően este csupán Petronellig jutott, ahol az ottani Traun-várkastélyban töltött éjszákát követően végül másnap, december 20-án érkezett meg Pozsonyba. A két koronaőr itt a lepecsételt koronálását visszazárta a királyi vár Koronatornyába, amelynek kulcsait maguk őrizték. A Szent Korona titokban, de 1664 végén újra hazatért.

I. LIPÓT KÉZIRATA A SZENT KORONÁRÓL

A korona Bécsbe szállítása kapcsán I. Lipót nemcsak latin nyelvű elismervényével igyekezett magát biztosítani. Közel egykorúan elsőként és jelen sorokig valójában utoljára egyedül ő foglalta össze a korona 1663–1664. évi történetét. A dokumentumot hamarosan több példányban lemásolták, így az a bécsi és budapesti levéltárakban több változatban maradt ránk. Sőt, az uralkodói beszámolót nemsokára hasznosították is, amikor 1681 végén a soproni királyné-koronázó országgyűlésre a Szent Korona Pozsonyból Sopronba történő ünnepélyes átszállítását megtervezték. Ekkor is kiemelték, hogy 1663–1664-ben mind a Bécsbe szállítást, mind a hazahozatalt egyedül a magyar koronaőrök hajtották végre, így ez mintául

szolgálhatott a Sopronba szállításhoz.

I. Lipót német nyelvű kéziratát több dolog teszi páratlanul értékessé. Egyrészt a magyar korona török háború alatti történetét a császár hét oldalon saját kezűleg vetette papírra, ami még akkor is különlegességnek számít, ha tudjuk, hogy Lipót grafomán uralkodóink közé tartozott. Másrészt ismereteink szerint ez az eddigi egyetlen olyan forrás, amelyben egy magyar király maga jegyezte le a Szent Korona történetének egy, mégpedig fordulatos epizódját. S noha természetesen saját maga igazolására is állította össze a dokumentumot, ennek ellenére az koronánk sok évszázados történetének és 1663–1664. évi kalandjának egyik legfontosabb forrása. Az események számos elemét ugyanis kizárólag ebből tudjuk rekonstruálni. Végül a forrás jól tanúskodik arról, hogy még a valóban ellentmondásos Habsburg uralkodó is igencsak tisztelte a Szent Koronát, hiszen a „*királyság nagy kincsének*” nevezte, majd úgy vigyázott rá, mintha saját drága klenódiuma lenne.

Az viszont már a sors különleges finitora volt, hogy I. Lipót még a kéziratában papírra vetett kívánságának sem tudott eleget tenni. Noha 1664. december 19-én, a jelvények visszaadásakor azt kívánta, hogy a Szent Korona újabb menekítésére a jövőben sohase kerüljön sor, sőt azt a magyarok hamarosan Buda várában őrizhessék, uralkodása alatt a felségjelvény még két ízben (1683, 1703) ismét a bécsi rezidencia-városba került. Buda várába pedig – 1541. évi utolsó ott-tartózkodása után – csaknem 250 esztendő elteltével, 1790-ben juthatott el ismét.

Érsekújvár fülesbástyás erődítménye a 17. században. Iacob Koppmair metszete

KORONA ÉS ABSZOLUTIZMUS?

A fentiek alapján kijelenthető: I. Lipót nem abszolutista intézkedései jegyében vitette a Szent Koronát 1663 szeptemberének végén Bécsbe. A Habsburgudvar vezetői nem erővel és a magyar főméltóságok megkérdezése nélkül, hanem velük hónapokon át egyeztetve döntöttek a felségjelvényeknek a császári kincstárba szállításáról. Sőt, a rendek vezetőinek (elsősorban Wesselényi nádornak) a véleményét tiszteletben tartva Lipót a legvégsőkig kivárt, és csupán az Érsekújvár eleste utáni háborús végveszélyben és a magyar koronaörök többszöri sürgetésére határozott a korona biztonságba helyezéséről.

A Szent Korona török kézbe kerülését a magyarok aligha bocsátották volna meg az uralkodónak, ám őrzésére a török háború közepette az ország határain belül biztonságos helyet már maguk sem tudtak megnevezni. Az 1608. évi törvények szerint azonban a korona kül-

földre nem volt szállítható. A magyar főméltóságok a felelősséget és a törvényt sértést rendkívül taktikusan igyekeztek I. Lipótra hárítani, mégpedig összességében sikerrel. Ezzel magyarázható, hogy – a koronaöröktől eltekintve – sem az el-, sem a hazaszállításban nem vállaltak szerepet, így egyik esemény sem kapott nagyobb nyilvánosságot.

Lipót viszont tisztában volt azzal, hogy a korona Bécsbe szállíttatásával megsérti mind a törvényeket, mind koronázási hitlevelét, ám tudatában volt a felségjelvény kiemelkedő jelentőségének, pótolhatatlan voltának és legitimációs erejének. Miként a magyar koronaörök is, akik az ország kincsének megőrzéséért ténylegesen feleltek. Ezért kölcsönösen biztosították egymást. Lipót a koronát egy speciális elismervény ellenében vette át tőlük, amely mintegy „könyvtári őrjegyként” a pozsonyi vár Koronatornyában a koronáláda helyére került. Maguk a koronaörök pedig egy ideig bizonyosan rész vehettek a korona bécsi őrzésében, így az

Érsekújvár ostroma 1663-ban. A törökök 40 napos ostrom után, szeptember 25-én elfoglalták a Pozsonyt a Duna bal partjáról biztosító erődítményt, ezért I. Lipót szeptember 27-én úgy döntött, hogy megelőzi a felségjelvény esetleges török kézre kerülését. Másnap a két magyar koronaőr, Zichy István és Pálffy Miklós felügyelete mellett a Szent Koronát a császárvárosba szállíttatta.

még a császárvárosban is szimbolikus magyar őrzés alatt maradt.

A felségjelvényekhez a bécsi kincstárban sem juthatott hozzá idegen, azok sértetlenek maradtak. Abszolutizmusról vagy magyarellenességről a korona kapcsán szó sem volt. A Szent Korona 1663–1664. évi kalandja így öszszességében azt is jól jelzi, hogy a magyar történetírásnak még a legfőbb nemzeti jelképünk históriája kapcsán is érdemes szembenéznie a 19–20. századi romantikus koncepciók jegyében teremtett mítoszokkal. ♦

MENEKÍTÉS NÉMET

PÁLFFY GÉZA

FÖLDRE

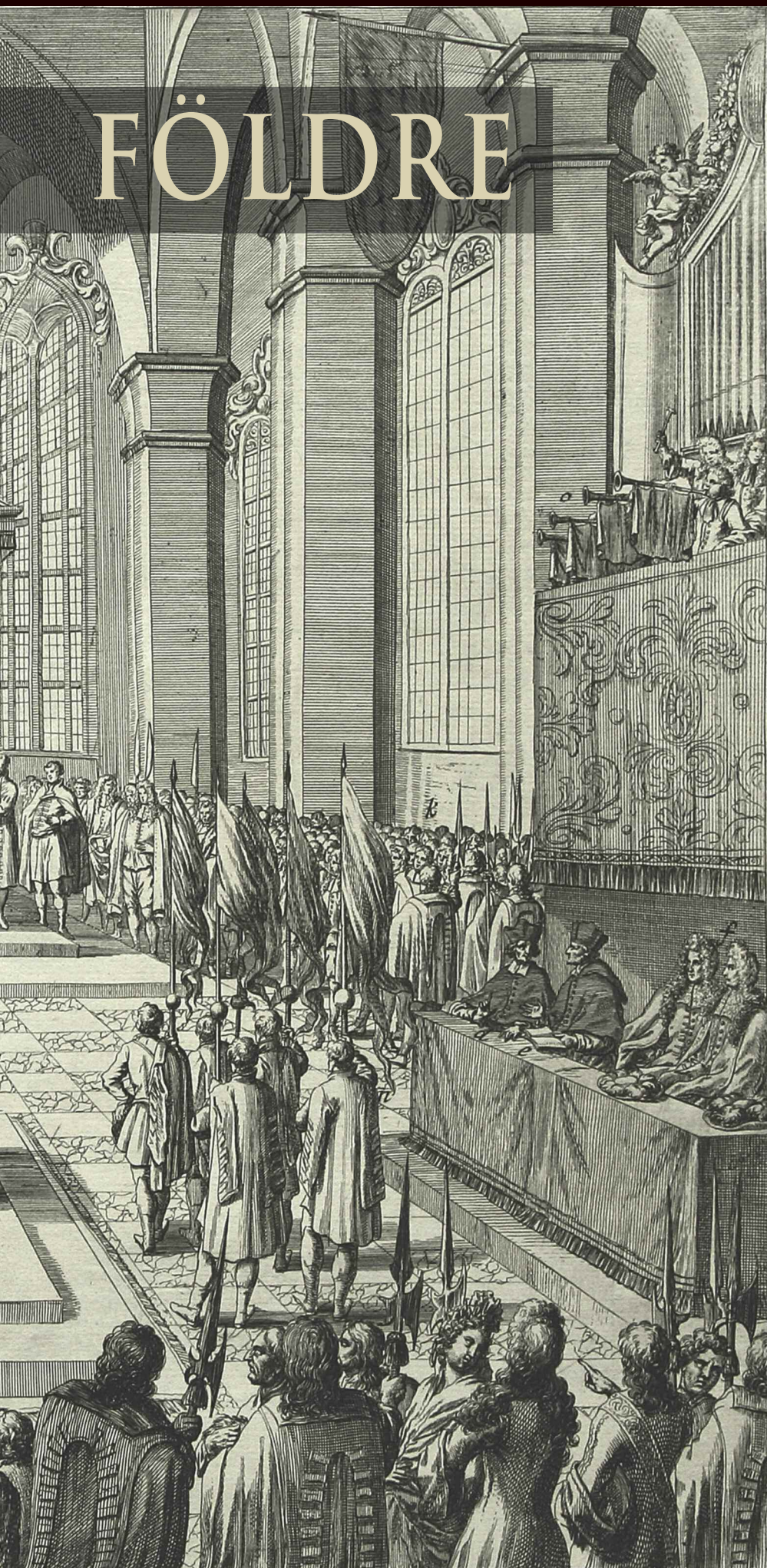
1683

1687

Az 1664. évi vasvári békét követően Bécsből Pozsonyba hazaszállított Szent Korona közel húsz esztendő múlva, 1683 nyarán ismét elhagyta Magyarországot. Az újabb nagy háborúban Bécs második török ostroma miatt hamarosan még tovább kellett menekíteni. Miközben I. Lipót már másodszer kényszerült a magyar törvények és koronázási esküje megszegésére, a felségjelvények először jutottak el német földre.

A menekítésben, majd később a hazaszállításban a magyar politikai elit vezetői aktívabb szerepet vállaltak, mint 1663–1664-ben. Ezúttal ugyanis rövid időre nemcsak a korona, hanem Magyarország is igazi végveszélybe került. A koronázási ékszerek végül csak Buda visszafoglalása után egy esztendővel, 1687 őszén, I. József koronázására térhettek haza.

József koronázási szertartása
Pozsonyban, 1687. december 9.

Avasvári béke (1664) után közel két évtizeddel Magyarország területén újra oszmán hadak maróztak. A lengyel és az orosz hadszíntereken vívott sikeres háborúkat követően a török Porta ismét elérkezettnek látta az időt, hogy ezúttal Kara Musztafa nagyvezír vezetésével megkísérelje a Habsburg Monarchia fővárosának, Bécsnek az elfoglalását. Noha hatalmas hadserege (kb. 40 ezer főnyi reguláris és duplaennyi irreguláris katona) 1683. július közepétől közel két hónapon át ostromolta a császárvárost, végül sú-

lyos vereséget szenvedett. A szultáni hadvezetés ugyanis nem számolt kelőlőképpen azzal, hogy bécsi hadjárata kezdőnapján (március 31.) Sobieski János lengyel király (1674–1696) kölcsönös segítségnyújtási szövetségre lépett I. Lipót császárral (1657–1705).

ISMÉT VÉGVESZÉLYBEN

Thököly Imre felkelése miatt ugyanakkor a magyarországi helyzet igen kedvezőnek mutatkozott a nagy török

I. Lipót német-római császár és magyar király, történelmünk egyik legellentmondásosabb uralkodója, aki háromszor menekítette Bécsbe a koronát, csapataival felszabadította Magyarországot a török alól, miközben lefejeztette a Wesselényi-összeesküvés vezetőit és megpróbálta bevezetni az abszolutizmust Magyarországon

hadjáratra, hiszen az észak-magyarországi területeket birtokló „kuruc király” hadaival a hódítókat támogatta. Ráadásul a szélében portyázó török-tatár és kuruc csapatoknak 1683 késő nyarára még a magyar nagybirtokosok egy jelentős része is meghódolni kényszerült – Esterházy Pál nádor (1681–1713) azonban tántoríthatatlanul kitartott.

A Magyar Királyság hamarosan végveszélybe került. A felvonuló török hadak június végétől – kuruc segítségével – bevették a dunántúli várak többségét (Veszprémet, Tatát, Pápát és Szentmártont), majd Győr külvárosait is felgyújtották. Sőt, július elején a Rába-vonal mentén felsorakozott mintegy harmincezer fős császári sereg Lotharingiai Károly herceg parancsnokságával az oszmán hadak közeledténél hírére Bécshez vonult vissza. Az ország nagy része ideiglenesen török és kuruc fennhatóság alá került.

Ettől kezdve már Pozsony sem maradt biztonságban. Ezzel mind a bécsi udvar és a királyság politikai-katonai vezetői, mind a magyar koronaörök, Zichy István (1661–1693) és Erdődy Kristóf (1680–1704) tisztában voltak. Június 30-án Esterházy Pál nádor a Vág folyó partján elhelyezkedő semptei táborból I. Lipótnak írt levelében már maga sürgette a korona elszállítását, mégpedig az egyre növekvő hadi veszély és Pozsony várának védhetlensége miatt. Hiába javasolták még májusban a koronaörök a királyi vár megerősítését, ennek végrehajtására már nem volt sem idő, sem lehetőség. Így a Szent Korona menekítése már június közepén felvetődött Bécsben és Pozsonyban is.

1663 őszével ellentétben tehát nemcsak a koronaörök, hanem a világi elit első embere, Esterházy Pál nádor is belátta: a felségjelvény nagyobb kockázat nélkül nem maradhat tovább bevett őrzési helyén, a magyar fővárosban. Az 1663 óta török kézben lévő Érsekújvár közelsége, a nagyvezíri hadak dunántúli felvonulása, a tatárok és a kurucok

I. Lipót latin nyelvű elismervénye a Szent Korona Bécsbe menekítéséről, 1683. július 5., Bécs (Österreichisches Staatsarchiv, Wien)

portyázása miatt más királysági város vagy erődítmény (Győr vagy Komárom) nem jöhetett már szóba.

1683 nyarán a megkezdődő nagy török háború közepette tehát újra vis maior helyzet állt elő. Két lehetőség maradt csupán: vagy veszélynek teszik ki a Szent Koronát, vagy ismét külföldre szállítják, még ha ez újra törvénysértést is eredményez. Az aggodalom nem volt alaptalan: július 25-én Pozsony városa már az oszmánok vazallusa, Thököly Imre kuruc hadainak birtokában volt, akit szépszájú török-tatár csapatok támogattak. A veszély tehát teljesen reális volt, bár a pozsonyi vár végül szerencsével kitartott addig, amíg a császári-királyi hadaknak július 29-én sikerült kiszorítaniuk Thököly híveit a magyar fővárosból.

ÚJABB MENEKÍTÉS BÉCSBE

Esterházy nádor június végi sürgetésére I. Lipót gyorsan és határozottan cselekedett. A forgatókönyv 1663. szeptember végéről szinte adott volt. A fokozódó veszély közepette a bécsi udvar már június közepe előtt kikérte a koronaőri posztot 1661 óta betöltő Zichy István véleményét, aki latin nyelvű jelentésében be is mutatta az 1663–1664-ben történeteket. Ezeket azonban az uralkodó sem feledte el, hiszen korábban egy hosszabb, német nyelvű kéziratban maga foglalta össze.

Az uralkodó parancsára és az általa biztosított fegyveres kísérettel 1683 nyarán ismét a két magyar koronaőrnek kellett Bécsbe vinnie a felségjelvényeket. Késlekedésre az oszmán és kuruc csapatok előrenyomulása miatt nem maradt idő. A felelősséget ezúttal is Lipót császár és a két koronaőr volt kénytelen vállalni, ám az uralkodó döntését ekkor a rendek vezetői sokkal nyíltabban támogatták, mint két évtizeddel korábban. Egymásra mutogatásról ezúttal nem tudunk.

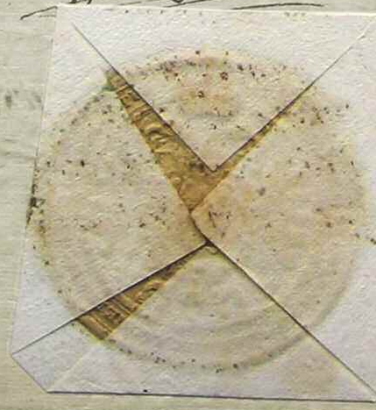
A Győrt is elért török csapatok miatt kialakult végveszélyben 1683. július 2-án I. Lipót megbízta Kaspar Zdenko Kaplírót, a Haditanács alelnökét, hogy a két koronaőr segítségével szállítsa a Szent Koronát Pozsonyból

Bécsbe. A tábornok két nappal később már úton is volt a magyar fővárosba. Július 4-én Pozsonyba tartva az oszt-rák-magyar határ menti Köpcsényben azonban még találkozott és egyeztetett Lotharingiai Károly főparancsnokkal.

A Szent Koronát végül másnap, 1683. július 5-én Kaplír vezetésével és 200 lovas biztosításával a két magyar koronaőr, Zichy István és Erdődy Kristóf kísérte Pozsonyból Bécsbe. Mindez ezúttal is a nyilvánosság kizárásával történt. Bár a menekítés pontos útvo-

mutaret. Quae omnia praesenti Nostra aspectu, ratione literarum, sigillo Nostrorum atque subscriptione Cas. et Regia firmatis, recognoscimus ac testatum facimus, Praejectis Statibus et Ordinibus Regni Nostrae Hungariae Universis, in Verbo Nostrorum Regis promittentes et pollicentes, quod vobis primum Deo largiente eadem Corona Posonium reduci et ibidem securo conservari poterit, sine ulla Impedimento, excusatione et praetextu, aut praetensione qualicunque eandem Coronam Posonium reduci et ad suum locum reponi curabimus et permittemus, sicuti etiam in praedictorum Regnicolarum potestate manebit, si eam alii quocumque praemissis secures et commoda locis, intra ambitum Regni reponi et conservari votis communibus velint aut statuant. Habentur in civitate Nostra Viennensi, die quinta mensis Julij anno millesimo sexcentesimo octuagesimo tertio, Regni Nostrorum, Romani vigesimo quinto, Hungarici vigesimo nono, et Bohemici vigesimo septimo.

L. Cappadoc

Ed mandatum Sac. Cas. et Regia, Maiestatis Imperialis
Christophorus Dorschner

nalát nem ismerjük, a koronálását feltehetően az 1663. őszi, Hainburg-Scharndorf-Schwechat útvonalon vitték a császárvárosba. Majd a Hofburgban I. Lipót személyes jelenlétében a koronázási jelvényeket Gundacker von Dietrichstein főkamrás vette át a transzport vezetőitől, s ezúttal is a kincstárban helyezte el azokat.

Az 1663. őszi menekítés nemcsak a lebonyolítás és az útvonal tekintetében számított mintának. I. Lipót ezúttal is elismervényt állított ki a magyaroknak az átvételről, hogy igazolja a korona

vábbi 100 gyalogos oltalmazásában. A hosszú szekér- és kocsikonvoj rögtön átkelt a Duna-hídon a folyó északi (bal) partjára, majd Linz irányába indult tovább. Miként a mellékelt térkép mutatja, innen több éjszakai megállón (Korneuburg, Krems, Melk, Amstetten, Enns) keresztül közel egy hét alatt, július 13-án jutottak el Felső-Ausztria központjába.

Am nemsokára már Linz vidéke sem számított biztonságos területnek. Július közepén ugyanis nemcsak Bécs ostroma indult meg, hanem a török-tatár portyázó csapatok Felső-Ausztriát is elérték. Az udvarnak a kincstárral együtt innen is menekülnie kellett. A Szent Korona követte a császárt és magyar királyt, ezúttal már nem szárazföldön, hanem hajóval a Dunán.

I. Lipót a magyar koronával két éjszakázás (Aschach an der Donau és Engelhartzell) után, 1683. július 17-én már Passauban tartózkodott. Néhány nap múlva (július 21–23.) a lassabban szállított kincstár és levéltár különféle részei is megérkeztek, ám az előbbi nagy részét hamarosan Innsbruckba vitték tovább. A Duna-parti városban az uralkodói szállást elsősorban a passai püspök, Sebastian von Pötting biztosította. Ő a császár igazi híve és barátja volt, hiszen 1676 decemberében a passai dómban ő adta össze Lipótot harmadik feleségével, a bajor hercegnővel, Eleonóra Magdolnával.

A Szent Korona először jutott el német földre. Ám nem maradt itt sokáig, csupán közel hat hétig. Ennek több oka volt. Egyrészt a viszonylag kis területű püspöki város nem volt igazán alkalmas a nagy létszámú Habsburg-udvartartás – a császár és felesége, valamint az özvegy császárné, III. Ferdinánd özvegye, Gonzaga Eleonóra, továbbá a gyermek főhercegek udvarainak – befogadására. Hamar komoly lakhatási és ellátási problémák jelentkeztek. Másrészt érkezőben voltak a Bécs felmentésére igyekvő lengyel csapatok: az előhadak augusztus 25-én elérték a morvaországi Nikolsburgot (ma Mikulov Csehországban), amely már csupán 100 kilométernyire feküdt Béctől, sőt másnap egy jelentősebb tatár–kuruc hadat meg is vertek. Így a császárnak fel kellett készülnie a szövetséges lengyel királlyal való találkozásra, aki végül augusztus 30-án érkezett Nikolsburgba.

VISSZATÉRÉS LINZBE, MAJD BÉCSBE

Ekkor I. Lipót már jó néhány napja újra osztrák földön tartózkodott. 1683. augusztus 26-án az uralkodó – az udvartartás egy részét Passauban biztonságban hagyva – mindössze egy nap alatt visszahajózott Linzbe. Hajóján majdnem biztosan magával vitte leg-

Bécs felszabadítása 1683. szeptember 12-én.

A kahlenbergi győzelem koronázási jelvényeink történetében is új fejezetet nyitott, hiszen 1683 őszén német földről vissz térhettek előbb Bécsbe, négy esztendővel később pedig Magyarországra

féltettebb kincseit, köztük a magyar koronát is. Felső-Ausztria fővárosa a következő két hétben, egészen szeptember 8-ig újra koronánk őrzőhelye lett. Valószínűleg ismét a linzi rezidencián tartották a magyar koronázási jelvényeket.

Miután Sobieski János lengyel király csapatai szeptember 6-án Tullnnál elérték a Dunát, s egyre több bajor, szász és császári-királyi kontingens gyűlt össze Bécs felmentésére, Lipót császár ismét közelebb költözött a hadszíntérhez. Szeptember 9-én továbbhajózott a Dunán, egészen a Krems feletti Dürnsteinig, ahol négy éjszakán át tartózkodott. A Szent Korona feltehetően továbbra is vele maradt, bár azt sem zárhatjuk ki, hogy egy ideig még Linzben hagyták. Végül szeptember 12-én Lipót Dürnsteinnél értesült a koalíciós hadak aznapi kahlenbergi döntő győzelméről, amely Bécs felmentését hozta. A császárváros török elfoglalása Közép-Európa és Magyarország szerencséjére másodszorra sem sikerült.

I. József koronázási szertartásának képei: a koronázási menet a magyar koronázási jelvényekkel; a nevezetes kardvágások a négy égtáj felé; ünneplés az ideiglenes szökőkútnál, amelyből bort csapoltak; végül az utakat és tribünöket takaró posztó széttépése, 1687. december 9.

A szövetséges csapatok fényes győzelme nemcsak I. Lipót és Bécs, hanem Magyarország és a Szent Korona sorsában is gyökeres változást hozott. Az uralkodó egy éjszakai megállóval (Klosterneuburg) gyorsan a felszabadított császárvárosba hajózott, majd szeptember 14-én déltájban a Stubentoron keresztül lovagolt be rommá lőtt fővárosába, ahol a katonai sikerek legfőbb résztvevői és generálisai fogadták. Közel egy hónappal később, október 9-én a párkányi csatát szintén a szövetségesek nyerték. A török háború menete megfordult: Kara Musztafa nagyvezír a bécsi kudarcért életével fizetett – selyemzsinór végzett vele –, s megkezdődött Magyarország felszabadítása.

Nem zárható ki, hogy a magyar korona már 1683. szeptember közepén, I. Lipót bevonulásakor visszakerült Bécsbe, ám az sem, hogy csupán az év vége felé szállították vissza Linzből, amikor a kincstár és a levéltár különféle más részei is fokozatosan visszatértek. A visszatelepülés ugyanis lassan és csendben történt, így alig rendelkezünk róla forrásokkal. A hatalmas károkat szenvedett bécsi Hofburgot – magához a császárvároshoz hasonlóan – 1683 ősztől ugyanis újjá kellett építeni, lakhatóvá és használhatóvá tenni.

Ilyen körülmények között Lipót sem maradhatott sokáig saját fővárosában. Mivel palotája romokban hevert, szeptember 14-i bevonulása után őt magát is csupán egy alkalmi szálláson tudták a bécsi vár később istállóknak helyet adó Stallburgjában néhány napon át elhelyezni. Így Lipót szeptember 19-én már úton volt vissza a családjához Linzbe, ahol azután még hónapokon át tartózkodott.

Jelképesnek tekinthető, hogy Esterházy nádor is csupán szeptember 20-án térhetett vissza kismartoni kastélyába, amelyet a nádor felesége, Thököly Éva révén élvezett „kuruc védnöksége” miatt a törökök csodával határos módon megkíméltek. Bécs és Nyugat-Magyarország mégis fokozatosan felélekezhetett. A nagy török háborúban a Szent Korona ismét megmenekült, noha ennek egyetlen lehetősége a külföldre szállítás volt.

MAGYAR ŐRIZETBEN

Miként 1663 szeptemberében is történt, a Szent Koronát nem egymagában, hanem a többi koronázási jelvénnel együtt a vasból készült nagy koronálá-

dában menekítették előbb Bécsbe, majd a Duna mentén német földre. A koronáládából kivenni ugyanis nem lehetett, hiszen azt az Eleonóra Magdolna királyné 1681. decemberi soproni koronázása után ráhelyezett pecsétek zárták. Így módon biztosítva került előbb a bécsi kincstárba, majd I. Lipót szekérkonvojára, végül Passauba tartó hajójára.

Ám nem egyedül. A koronáládát ugyanis ausztriai és németországi vándorlása idején különleges módon első sorban nem a császári testőrök biztosították. Másként szólva a Szent Korona a császár mellett is magyar őrizetben maradt, ami egyfajta biztosítékot jelentett a magyar rendek számára. 1663 őszen Bécsben jó ideig Zichy István koronaőr maradt a felségjelvény mellett, 1683 nyarán ugyanezt a feladatot előbb Bécsben a két koronaőr együtt, majd a jóval fiatalabb Erdődy Kristóf (1649–1704) látta el.

Nem tévedés, Erdődy koronaőr Bécs teljes török ostroma idején a császárral együtt menekített koronáláda mellett maradt, azaz követte Linzbe, majd Passauba, illetve onnan vissza a császárvárosba. Mint utóbb vizsgálja kérelmében maga írta, hosszú peregrinációt tett a korona mellett. Hasonlóan ahhoz, ahogyan 1620–1622-ben Révay Péter koronaőr vagy Kinchy András pozsonyi alvárnagy vállalt állandó őrizetet a Bethlen Gábor fejedelem által elvitt koronáláda mellett. Erdődy a szolgálataiért, amelyek tetemes kiadásokkal jártak számára, később jelentős jutalomban, egy összegben 1000 forintban részesült. Ezt maga I. Lipót hagyta jóvá számára 1684. augusztus közepén Bécsben.

A koronaőr hűségét és a felségjelvény melletti szolgálatát az uralkodó más módon is honorálta: Erdődy 1684 májusában a pozsonyi Magyar Kamara elnöke lett, miután két esztendeje már annak alelnökeként szolgált. Ezzel a fiatal arisztokrata a magyar pénzügyigazgatás egyik irányítójává és Magyarország egyik legfontosabb politikusává vált, miközben székhelyén, Pozsonyban továbbra is elláthatta koronaőri feladatait. Az utóbbiakra viszont csak 1687 ősztől nyílt újra lehetősége, amikor a Szent Korona végül visszakerült Pozsonyba.

ÚJRA POZSONYBAN

A nagy török háború alatt nem szállították azonnal vissza a koronázási jelvényeket Pozsonyba. Bár több közel

egykorú bécsi és magyarországi forrásban is az szerepel, hogy 1684-ben a két koronaőr visszavitte azokat a magyar fővárosba, ez nem felel meg a valóságnak. A jelvények csak 1687. szeptember elején tértek haza bevett őrzési helyükre. Ennek elsősorban a javában zajló török háború és a Thököly-felkelés volt az oka. Noha Esztergom már 1683. október végén felszabadult, Buda első ostroma 1684 őszen kudarcba fulladt, a Pozsonyhoz közeli Érsekújvár pedig egészen 1685. augusztus közepéig oszmán fennhatóság alatt maradt.

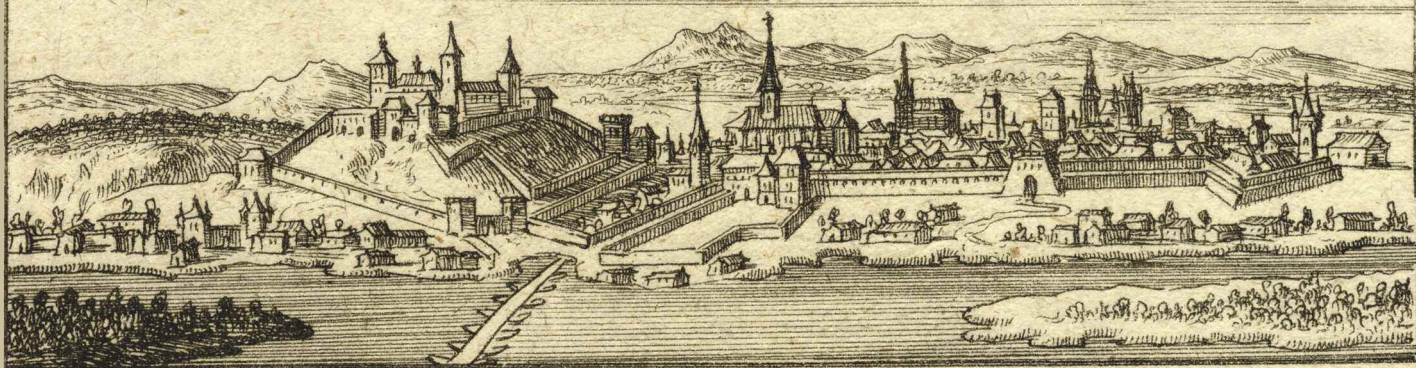
Noha a hosszú török háború végül egészen 1699-ig tartott, a korona hazatérését két dolog tette lehetővé. Egyrészt Buda 1686. szeptember eleji visszafoglalásával megkezdődött Magyarország középső területeinek, majd a következő esztendőben Erdélynek a felszabadítása is. E folyamatban az úgynevezett második mohácsi csata, a nagyharsányi győzelem (1687. augusztus 12.) újabb mérőföldkönek számított. Így ugyanis a frontvonal messze került a magyar fővárostól, a háború folytatódása dacára a hátsó részben fekvő Pozsony már biztonságban volt. Másrészt I. Lipót 1687. augusztus 22-én országgyűlést hirdetett Pozsonyba, ahol növekvő területű Magyarországon a Habsburgok fiági örökösödésének elfogadtatása mellett idősebb gyermekét, József főherceget szeretette volna magyar királlyá koronáztatni. Az érvényes szertartáshoz természetesen szükség volt a koronázási jelvényekre.

Az uralkodó augusztus 10-én Bécsben a magyar tanácsosokkal megkezdte az egyeztetéseket a koronázási jelvények visszavételéről Pozsonyba. Majd a nagyharsányi győzelem hírének megérkezése után, talán nem véletlenül éppen az országgyűlés meghirdetésének napján, augusztus 22-én megtörtént a koronázási jelvények ellenőrzése a bécsi kincstárban.

Miként 1664 decemberében, az eseményen ekkor is az uralkodó, a bécsi főudvarmester és főkamrás, valamint a magyar rendi elit legfőbb vezetői vettek részt: Esterházy Pál nádor, Zichy István és Erdődy Kristóf koronaőrök, Korompay Péter kancellár (1686–1690), továbbá más magyar mágnások és főpapok. Előbb eltávolították a koronáládát biztosító sértetlen pecséteket, amelyek azt igazolták, hogy a kincsekhez a többéves külföldi tartózkodás idején sem férhetett hozzá idegen. Majd a ládából kivéve ellenőrizték a jelvényeket az 1681. végi soproni királyné-koro-

Königl: Crönungs-Statf PRESBURG in Hungarn.

I. József koronázási szertartásának képei: bevonulás Pozsony városába; a Magyar Királyság fő- és koronázóvárosa a Duna északi partján; I. József koronázási érmeinek két példánya az uralkodó mottójával – „amore et timore”, azaz „szeretettel és félelemmel” –, valamint a koronázás dátumával, Pozsony, 1687. december 9.

ÚJABB BÉCSI KITÉRŐ

HENDE FANNI

A SZENT KORONA A RÁKÓCZI-SZABADSÁGHARC IDEJÉN

1703
1712

I. József király 1687. végi pozsonyi koronázása után a Szent Koronát a magyar törvényeknek megfelelően tizenhat évig ismét Pozsonyban tartották. Ám 1703-ban újra Bécsbe szállították, ahol kilenc évig őrizték. A koronázóvárosba csak 1712-ben III. Károly tavaszi magyar királlyá koronázására került vissza.

Miközben az elvitel körülményeiről és módjáról kevés korabeli forrás számolt be, a korona visszaszállításáról már bővebben szólnak a beszámolók. Az alábbi írás ezeket mutatja be.

III. Károly koronázási szertartása a pozsonyi Szent Márton-templomban 1712. május 22-én

Történetírásunkban két eseményt szoktak megemlíteni a korona 1703. évi elvitelének okaként. A pozsonyi Koronatorony, ahol a koronát a koronázási jelvényekkel együtt őrizték, 1703. június 3-án leégett. Ennél is nagyobb súllyal esett a latba az 1703 nyarán II. Rákóczi Ferenc vezetésével megindult szabadságharc. Az esztendő őszén Rákóczi serege nyugat felé vonulva elfoglalta Észak-Magyarország városait, várait, és haladt a királyság fővárosa, Pozsony felé. November végén már a kurucok kezére került a közeli Zólyom, Léva és Nagyszombat is. Sőt, december 10-én Bercsényi Miklós kuruc generális Pongrácz Gáspár ezereskapitány vezetésével Pozsony ellen indított egy ötezer fős sereget, amelyet azonban Peter Joseph Viard császári ezredes szétkergetett.

ELSZÁLLÍTÁS BÉCSBE A KURUC HADAK ELŐL

A fővárosban nagy volt a riadalom a kuruc portyázások miatt, a lakosok közül sokan elmenekültek, ezért I. Lipót 1703. december 12-én az Udvari Haditanács elnöke, Savoyai Jenő javaslatára elrendelte, hogy a magyar koronaőrök a jelvényeket őrző koronáládát a biztonságot jelentő Bécsbe vigyék. Ezzel a király uralkodása alatt már harmadik alkalommal menekítette Pozsonyból Bécsbe a koronát, miután 1663-ban és 1683-ban a törökök elől kellett azt elszállíttatnia.

A Bécsbe menekítés ez esetben is a magyar politikai elit vezetőinek tudomásával és bevonásával történt. Erdődy Kristóf koronaőr a koronával és a hozzá tartozó jelvényekkel december 17-én érkezett Bécsbe, a császári lovardába, ahonnan a ládát a császári kincstárba vitték. Heinrich Franz von Mansfeld udvari főkamrás jelenlétében a magyar koronaőr egy rövid beszéd kíséretében átadta a ládát az uralkodónak. Ezután Lipót kifejezte örömét, hogy a kincseket biztonságba helyezték, ugyanakkor hangot adott afeletti bánatának is, hogy a körülmények nem engedik a felségjelvénynek a királysá-

Savoyai Jenő, az Udvari Haditanács elnöke, akinek javaslatára 1703. december 12-én I. Lipót elrendelte, hogy a magyar koronaőrök a jelvényeket őrző koronáládát a kuruc hadak elől biztonságot jelentő Bécsbe vigyék

Pongrácz Gáspár, aki Pozsony támadását vezette 1703-ban

gon belüli őrzését, de ígéretet tett a visszavitelre, amint ismét béke köszönt be Magyarországon. Az uralkodó beszédét követően Herman Gabriel von Völckern kincstárnok a még 1687 végén lepecsételt koronáládát az ún. ezüstoltár alá helyezte.

A koronázási jelvények külföldre szállítása a magyar törvények megsértését jelentette. A magyar rendek ugyanis 1608-ban Pozsonyban törvénybe foglalták azok pozsonyi őrzését, s ezt 1622-ben és 1635-ben, illetve 1655-ben is megerősítették. I. Lipót 1703 végén tehát, az újabb háborús helyzetben immár harmadszor volt kénytelen megszegni a koronázási hitlevelében foglalt ígéretét. Ebben az is szerepelt, hogy a Magyar Királyság területéről a koronát semmilyen indokkal nem viteti el. Az 1663. és 1683. évi elszállításokat is tartalmazó jegyzőkönyvben azonban ő maga e három

esetet utóbb „*atyai gondoskodásnak*” nevezte, hiszen a felségjelvények így épségben maradhattak.

HAZASZÁLLÍTÁSI TÖREKVÉSEK

A törvénytelenység megszüntetését a szabadságharc harmadik évében kötött fegyverszünet idején II. Rákóczi Ferenc is megpróbálta elérni. 1706-ban Nagyszombatban béketárgyalások kezdődtek, amelyek keretében a kurucok összeállították huszonhárom pontból álló békefeltételeiket. Ezek között a nyolcadik helyen szerepelt a korona hazahozatala és Murány várában őrzése.

A SZENT KORONA A RÁKÓCZI-SZABADSÁGHARC ALATT

A követelés alátámasztása végett a kurucok a fent idézett törvényekre utaltak, amelyek a királyságon belüli őrzésről rendelkeztek. A bécsi udvar azonban kifogásolta a javasolt helyszínt, mégpedig ugyancsak a kurucok által citált törvénycikkelyekre hivatkozva és hangsúlyozva, hogy mindegyik artikulus a pozsonyi várat jelölte ki a korona őrzésére. Válaszul Rákócziék tudatták a császári-királyi féllle, hogy Murány mellett nem a törvények, hanem a vár földrajzi elhelyezkedése miatt döntöttek, ez a védelemre alkalmas vár ugyanis a királyság közepén fekszik.

I. József és a mellette kitartó magyarok érthetően nem fogadták el a kuruc javaslatot. Sőt, Bécsben egy röpirat is megjelent, amelyben a szerző az ezzel kapcsolatos rosszállásokat fejtette ki. Jelentős veszedelemként értékelte, hogy Murány vára a felkelők kezén van, a hozzájuk hűséges területek kellős közepén, így a korona ottani őrzése valójában abszurd követelés. Ezenkívül a vár korábbi tulajdonosa Wesselényi Ferenc nádor volt, aki az 1660-as években a nevével elhíresült Habsburg-elle-

nes összeesküvés vezetőjeként vált ismertté. Ennek emléke még élénken élt a bécsi udvarban, így a szerző meg is nevezte a magyar főurat, ezzel is a lázadás fészkeként jelölve meg a várat. A röpiratban egy további Habsburg-ellenes esetet is megemlítettek, mégpedig a Szent Korona Ecsedre szállítását 1619-ben, amikor a harmincéves háború során a koronázási jelvények a magyar király ellen támadó erdélyi fejedelem, Bethlen Gábor birtokába kerültek. Egy évvel később Besztercebányán a rendi gyűlés Bethlent királlyá is választotta, ám koronázására végül nem került sor.

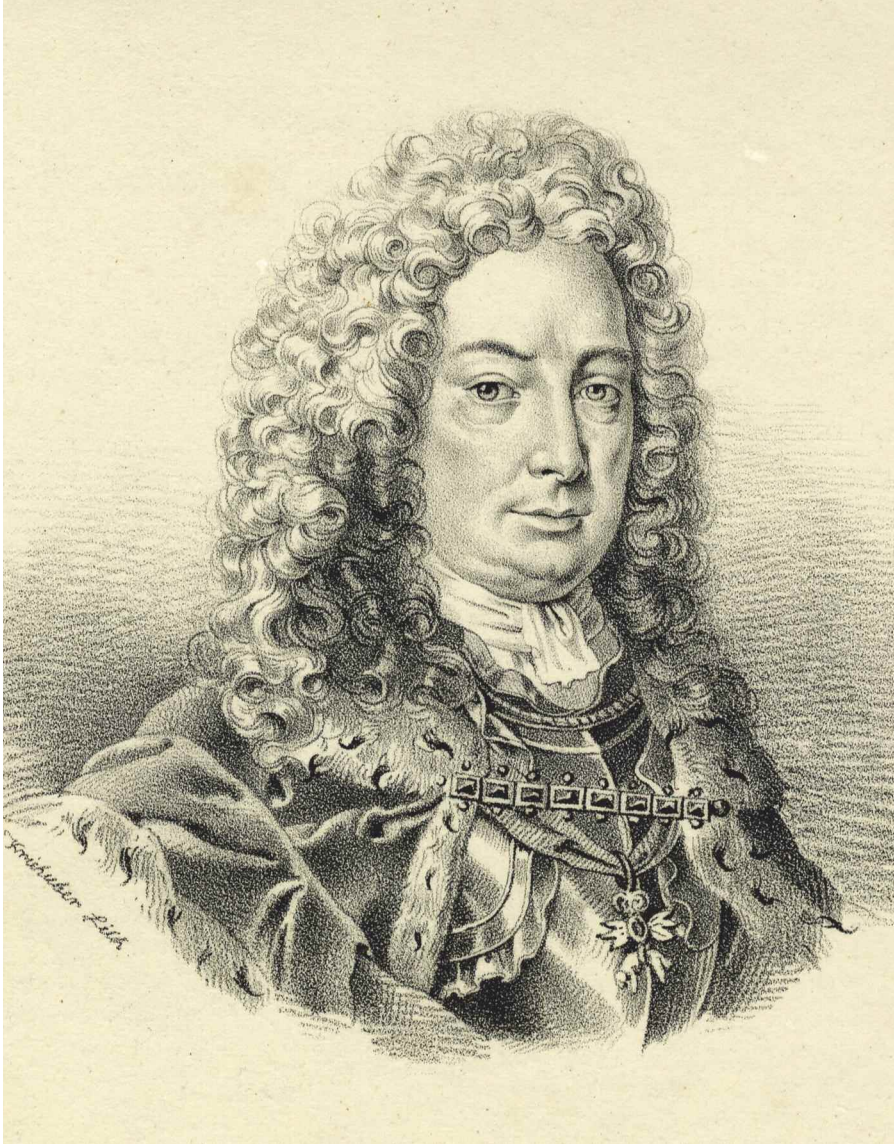
Bécsben alaposan mérlegelhetők ezeket az eseményeket, amikor a korona vissza nem adásáról döntöttek. S nem is alaptalanul, hiszen a szabadságharc alatt hamarosan a Habsburgok trónfosztására is sor került. A kurucok és a bécsi udvar között Nagyszombatban tartott béketárgyalások nem vezettek eredményre. A két fél nem tudott megegyezni Erdély hovatartozását illetően, ezért a fegyverszünetet nem hosszabbították meg, s a harcok kiújul-

tak. A Szent Korona érthetően nem kerülhetett vissza a hadszíntérre, így továbbra is Bécsben maradt.

A korona magyar területen őrzését azonban nemcsak Rákóczi hívei szorgalmazták, hanem a császár és királyhoz hű magyar rendek is. Miután 1707-ben Ónodon a konföderált kuruc rendek kimondták a Habsburg-ház trónfosztását, válaszként I. József 1708-ban összehívta Pozsonyban az országgyűlést. A diéta elején a Habsburg-párti rendek a szokásoknak megfelelően összeírták sérelmeiket, s a listát átadták az uralkodónak. Követeléseik között szerepelt a korona visszahozatala is, mégpedig a korábbi koronázási hitlevelekre hivatkozva, amelyek szerint az uralkodó semmilyen indokkal nem viteti ki a királyság területéről a koronázási jelvényeket. I. József 1687 végén azonban csak az országban való őrzésükre tett esküt, az elszállítását meg-

III. Károly, akinek koronázására visszaszállították a koronázási jelvényeket Pozsonyba

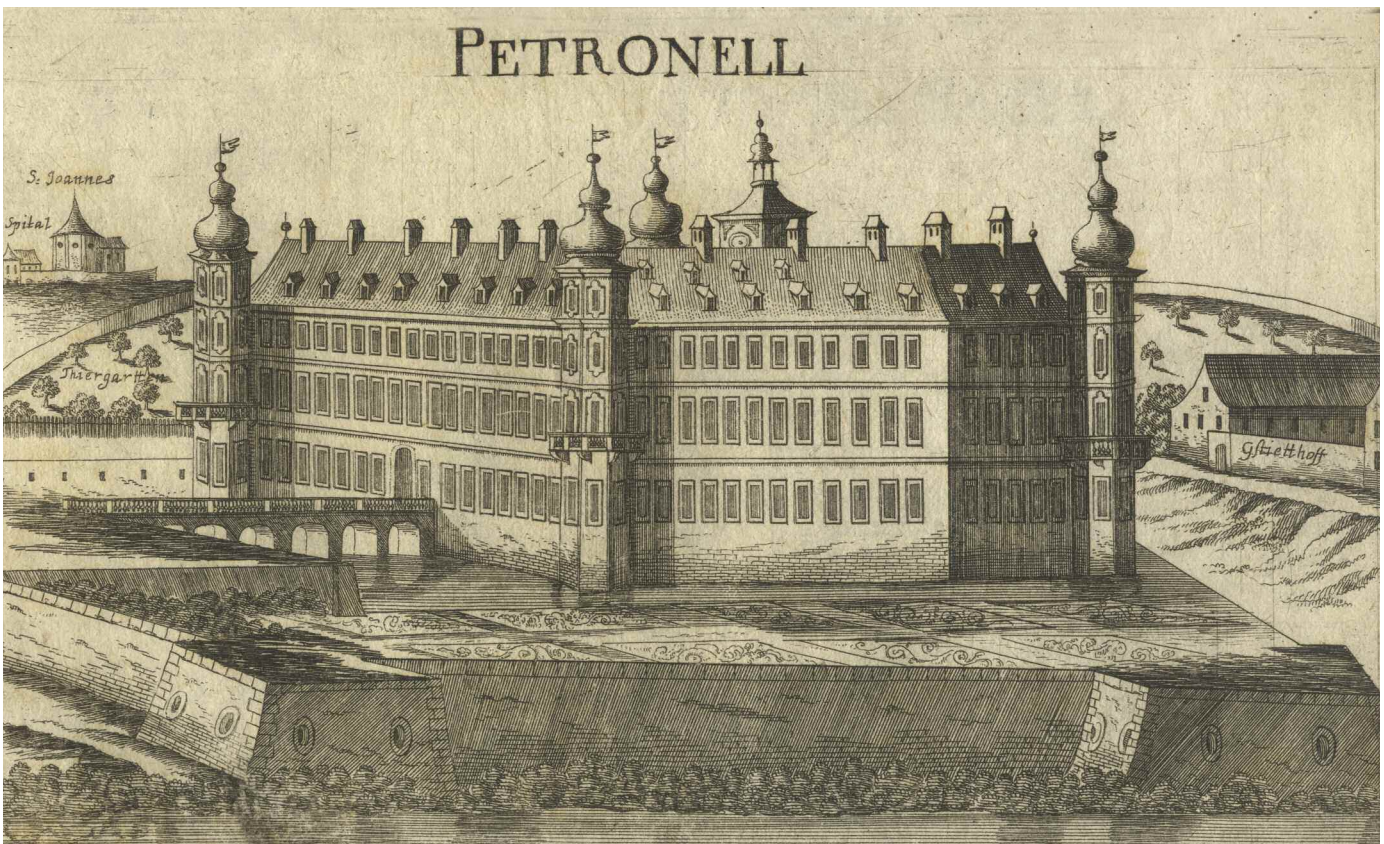

tiltó kitételre nem. A rendi sérelmekre válaszul adott királyi leirat ezért leszögezte, hogy a koronázási kincseket a fennforgó háborús veszély miatt kényszerből szállíttatta Pozsonyból a biztonságosabb Bécsbe.

Az esetből okulván a koronát 1712-ben visszajuttató III. Károly magyar király az elődjeinek mintájára kiadott hitlevelében tett ígéretet módosította egy, a korábbi évszázadok előírásaitól eltérő kitételt tartalmazó törvénycikkelyel: eszerint a felségjelvényeket elvitetheti a pozsonyi várból, ám kizárólag fenyegető veszély esetén és a mindenkori nádor tudtával.

Ezzel uralkodói jogköre hivatalosan is bővült, hiszen legitim módon szállíthatta másik helyre a koronát, ha a háborús körülmények alapján szükségesnek látta. Fontos része volt azonban a törvénynek, hogy a nádornak tudnia kellett erről, vagyis az uralkodó nem dönthetett a magyar rendek első embere nélkül. Így a magyarok nem veszítették el az ellenőrzést a korona őrzése felett. Ez egyébként megegyezett a ko-

← Pálffy Miklós koronaőr 1712-ben (balra)
A Traun-kastély Petronellben, ahol Pozsonyba
tartva 1712. április 14-15-én éjszakázott
a magyar korona (lent)

rábbi tényleges gyakorlattal, hiszen a vezető magyar politikusok mind 1663-ban és 1683-ban, mind 1703-ban nemcsak tudtak a korona elszállításáról, hanem a háborús végveszélyben nagyobb részük kifejezetten támogatta azt, maguk a koronaőrök pedig mindig aktív részt vállaltak az általuk szorgalmazott menekítésben.

HAZATÉRÉS POZSONYBA A KIRÁLYKORONÁZÁSRA

I. József 1711-ben, a szatmári tárgyalások idején meghalt. Utódja testvére, III. Károly lett, aki feladva a spanyol trónért folytatott fegyveres küzdelmét, Bécsbe érkezett átvenni örökségét, benne a magyar trónt is. Károlyt 1712. május 22-én koronázták magyar királlyá Pozsonyban. A ceremónia előkészítésének meghatározó része volt a koronázási jelvények visszahozatala a magyar fővárosba, amire április közepén került sor. 14-én délelőtt a bécsi Hofburg tanácstermében Anton von Liechtenstein főudvarmester, Rudolph von Sinzendorf császári főkamarás, Erdődy László nyitrai püspök, Volkra Ottó veszprémi püspök, Erdődy Gábor egri püspök, Illésházy Miklós magyar udvari kancellár, valamint a két koronaőr, Pálffy Miklós és Kollonich Ádám gyűltek össze, hogy átvegyék a koronáládát. III. Károly szintén részt vett a koronáládát 1687 óta lezáró pecsétek vizsgálatán, amelyek továbbra is sértetlenek voltak, majd az uralkodó rövid beszédet tartott. Pálffy Miklós koronaőr köszönetet mondott, és a küldöttség kézcsókra járult az uralkodóhoz.

A koronáládát végül egy hatlovas hintóban helyezték el, amelyen a koronaőrök is helyet foglaltak. A kocsi mellett a császári testőrség különböző alakulataihoz tartozó lovasok vonultak a Burgplatzra, ahol további testőrök csatlakoztak a díszes kísérethez. A város szélén többségük visszafordult, és a hintó úgynevezett arciera- és darabont testőrökkel folytatta útját. Aznap este csak Petronellig jutottak, ahol Otto Ehrenreich von Abensperg und Traun tábornok alsó-ausztriai kastélyában szálltak meg. Másnap, április 15-én délelőtt 10-11 óra tájban értek a Magyar Királyság határához, ekkor dördültek el először a pozsonyi vár ágyúinak üdvözlő lövései. Végül dél-

Otto Ehrenreich von Abensperg
und Traun tábornok

A SZENT KORONA KÜLHONBA SZÁLLÍTÁSÁNAK SZABÁLYOZÁSA

I. Lipót koronázási hitlevele (1659. évi 1. törvénycikkely):

„Hogy a király Ő felsége az ország koronáját, [...] semmi okból avagy keresett szín alatt, semmi törekvéssel és mesterkedéssel az országból ki nem viszi és ki nem viteti.”

I. József hitlevele 1687-ben (nem lett törvénybe iktatva) és III. Károly hitlevele (1715. évi 2. törvénycikkely):

„...az ország koronáját az országlakók régi szokása s a hazai törvények szerint, bizonyos, az ő körükből erre választott és kiküldött világi személyekkel ez országban őriztetjük.”

1715. évi 38. törvénycikkely:

„Ő felsége hozzájárultával végezték, hogy az ország szent koronáját a hozzá tartozókkal együtt Magyarországon, a törvényesen kijelölt helyen, Pozsonyban kell tartani, s csak fenyegető veszély vagy szükség esetében, a nádorispán ur előleges tudtával lehet onnét elvinni.”

után 2 óra körül érkeztek meg a koronázási jelvények díszlovások közepette a városba, amelyet a korona tiszteletére feldíszítettek.

Lányi Pál gömői alispán feljegyezte naplójába, hogy a Dunahídon címeres zászlókat helyeztek el, de a kirendelt testőrség miatt a feliratokat nem látta. A hídtól a városi polgárok álltak az úton sorfalat, köztük haladt el a hatlovas hintó a jelvényekkel. A Bécsi- vagy Vödric-kaput a királyság és a város címerével, illetve a Szent Korona képével dekorálták. Ezek alatt egy kronosztikon állt, amelynek kiemelt betűiből az 1712-es évszámot olvashatták ki a jelenlévők: *ReX MagnVs CaroLVs SeXtVs InaVgVranDVs VIVat*. (Éljen VI. Károly, a megkoronázandó nagy király!) A szemtanú beszámolt az egy nappal korábban hibásan felfestett képről is, ugyanis a korona helyén egy főhercegi süveg szerepelt, Magyarország címerébe pedig „öt vizet” ábrázoló sávot rajzoltak a négy ezüstsáv helyett.

A koronaőröket és a jelvényeket a pozsonyi bíró és a tanács fogadta a Bécsi-kapunál, ahol Paksy János városi jegyző mondott köszöntőbeszédet. A koronát először az apostoli királyság becseként, másodszer égből küldött ajándékként, végül a dicsőség zálogaként szolgáltatta meg, amely a Szentháromság bölcsességéből küldött király érkezését előzte meg. A két koronaört név szerint is említette, akik most idegen tartományból hozták vissza a kincset Pozsonyba. Ezt követően Pálffy Miklós koronaőr elmondta, hogy a jelenlévők magát a Szent Koronát aznap ugyan még nem nézhetik meg, de hamarosan az uralkodó fején láthatják.

A kapunál a városi tisztviselők is csatlakoztak a belvárosban át a Szent Mihály-kapun keresztül a várba tartó menethez. A vár lépcsőjénél a klérussal együtt Keresztély Ágost esztergomi érsek főpapi öltözetben várta a hintót, amelyből a vörös bársonnyal lefedett koronáládát a várkapornába vitték és az oltár elé tették. Az esztergomi érsek szenteltvízzel meghintette, majd harangzúgás és díszlovások kíséretében hálaadó szentmisét celebrált. A szentmise után a bő nyolc esztendeig távol lévő koronázási jelvényeket az 1608. évi törvények által rögzített őrzési helyükön, a Koronatoronyban helyezték el, egészen III. Károly közelgő koronázásáig. ♦

Legyező a Szent Korona
Budára hozatalának
allegorikus képével, 1790

II. József a Magyar Királyság szuverenitását, rendi alkotmányát, törvényeit és jogszokásait sértő politikájának szerves részét képezte 1784-ben a Szent Korona és a magyar koronázási jelvények Bécsbe vitele és elhelyezése a Császári Királyi Udvari Kincstárban (K. K. Schatzkammer), majd ott a Habsburg Monarchia más koronáival és klenódiumaival együtt történt kiállítása, mintegy múzeumi tárgyakká degradálása. Ez mélyen beleivódott a korabeli és a későbbi nemzedékek emlékezetkultúrájába. Ugyanez igaz a királyságban – többek között a „kalapos király” uralkodása miatt – kialakult súlyos politikai válság szülte kényszerhelyzet következtében 1790 elején foganatosított intézkedésekre (köztük a koronának az ország központjába, Budára szállítására), melyek már egykoron is a magyar politikai és társadalmi élet meghatározó mozzanataivá váltak.

SOÓS ISTVÁN

THE HER WAR.

A SZENT KORONA
DIADALMENETE
BÉCSTŐL BUDÁIG

1790

A SZENT KORONA BÉCSBE VITELE

AZ URALKODÓ TERVE

II. József 1782-ben határozta el, hogy a Habsburg Monarchia országainak és tartományainak koronáit és koronázási ékszereit Bécsben, pontosabban a Császári Királyi Udvari Kincstárban gyűjti össze. A cseh koronát és klenódiumokat már 1743-ban, Mária Terézia cseh királynővé koronázása után – a porosz veszély miatt – Prágából a bécsi udvarba hozták, és nem sokkal később a kincstárban helyezték el. Itt a királyi ékszereket titokban, elrejtve őrizték, mígnem II. József 1782. április 14-én úgy rendelkezett, hogy azok egy szekrényben – a már ott található többi császári és királyi koronával és klenódiummal együtt – mint valami kiállítási tárgyak nyilvánosan is megtekinthetők legyenek. Ugyanezt a sorsot szánta két esztendővel később az uralkodó a Szent Koronának és a magyar felségjelvényeknek.

A magyar koronázási jelvények Bécsbe vitelében döntő szerepet játszott II. József 1783. január 17-én kiadott

rendeletével, amelyben egy új felfogású és színvonalú, a katolikus felvilágosodás szellemében nevelendő klérus képzését írta elő. Ennek megvalósítása érdekében 1783. november 1-jétől a növendék papokat – világiakat és szerzetbelieket – a felsőfokú intézményekkel párhuzamosan *seminarium generalibus* kellett hivatásukra nevelni. A király a szeminárium és a növendék paposság egyik szállásának a pozsonyi királyi várat jelölte ki, ahol 1608 óta a Szent Koronát őrizték, és ahol őrzéséről ez időben egy 60 főből álló koronaőrség gondoskodott.

Az Egyházügyi Udvari Bizottsághoz benyújtott jelentés szerint a pozsonyi várnak a szeminárium céljára történő átalakításához mindenképpen szükséges volt a Szent Koronának és a koronaőrségnek máshová, esetleg a budai királyi várba történő áthelyezése. A bizottság egyetértett az előterjesztéssel, és véleményét közölte a Magyar Királyi Udvari Kancelláriával, amely osztotta ezt az álláspontot, hangsúlyozva: az a magyar törvényekkel és a rendi alkotmánnyal is összhangban áll, s így a koronát és a klenódiumokat az ország határain belül lehetne tartani. Továbbá utalt arra, hogy II. József a Magyar Királyi Helytartótanácsot és a Magyar Királyi Udvari Kamarát Pozsonyból Budára kívánja áthelyezni. A magyar kor-

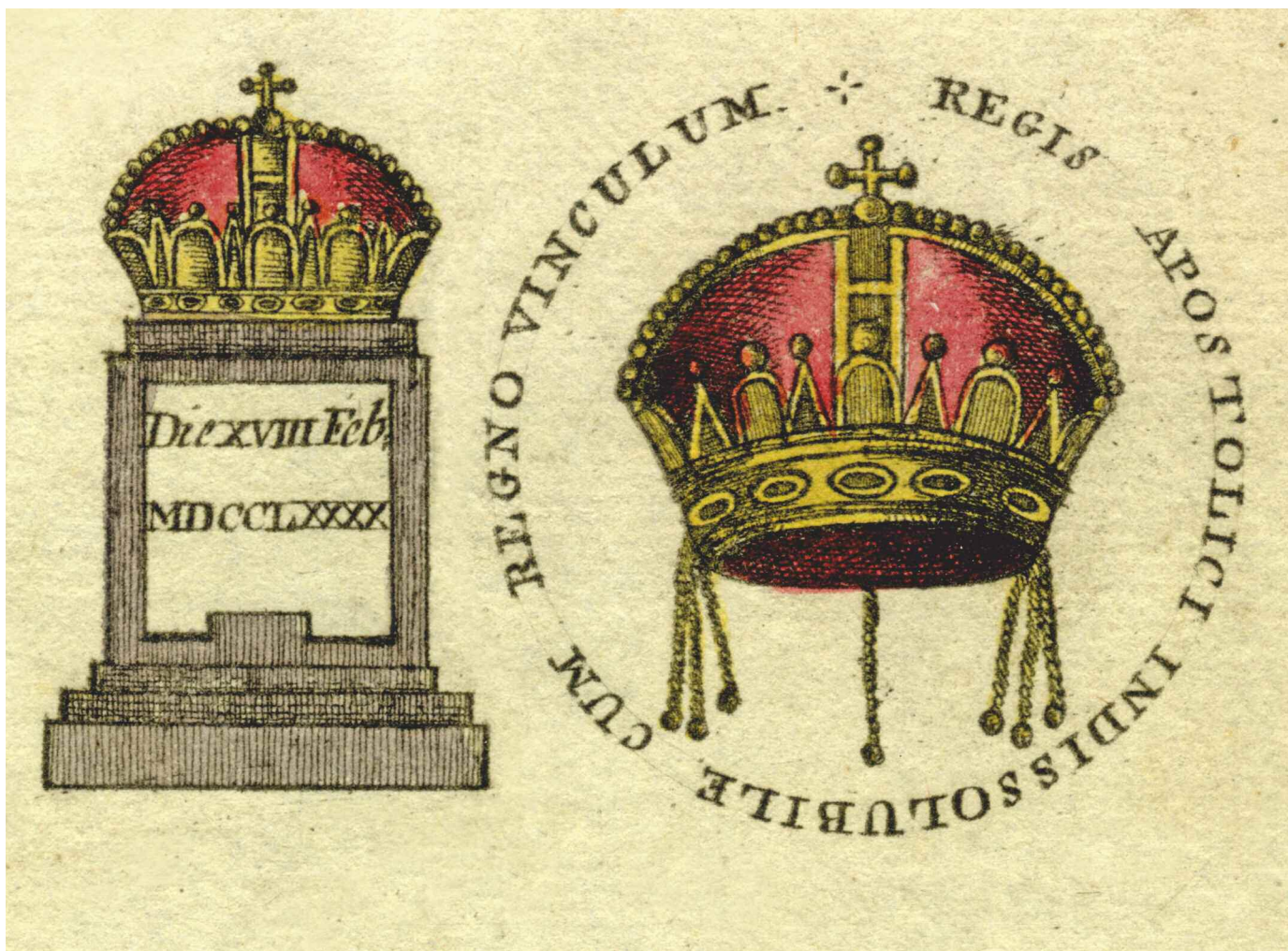
mányszék ezt követően feliratban fordult az uralkodóhoz.

A KIRÁLY DÖNTÉSEI ÉS AZ ELLENREAKCIÓK

Az 1783. december eleje óta Itáliában tartózkodó II. Józsefhez 1784. március 2-án jutott el a bizottság protokolluma és a kancellária felirata. Az ezekre adott válaszában mindkettőt elutasította. A kancelláriának küldött leiratában cáfolta azt az álláspontot, hogy a Helytartótanács és a Magyar Kamara Budára helyezése a korona elvitelével bármilyen összefüggésben lenne, egyszersmind megfogalmazta a koronázási jelvényekre vonatkozó döntését: „*A legegyszerűbb, a legtermészetesebb és legillendőbb dolog az lesz, hogy azt [ti. a koronát] a maga idején a bécsi kincstárban a monarchia összes többi koronáival és klenódiumaival egyesítsék, és azokat a magyar koronaörök általi elzárása alatt azután ott hagyják; így a koronaőrség magától értetődően megszűnnek.*”

A kancellária a királyi rezolúció kézhezvétele után, még aznap feliratban reagált. Ebben lényegében megismételte korábbi véleményét: alkalmasabb lenne a koronát és a klenódiumokat Budán őrizni. A kancellária emlékeztette a királyt arra, hogy a honi törvények tiltják a koronának az ország határain túltra vitelét, illetve szigorúan elő-

A Szent Korona sematikus képe, 1790.
Johann Nepomuk Schauff színezett rézkarca

írják a Magyar Királyság határain belül maradását, ami alól az 1715. évi 38. törvénycikk értelmében csak háborús végveszély jelenthet kivételt. Felhívta továbbá az uralkodó figyelmét arra is, hogy a korona Bécsbe vitelére nem kis zavart idézhet elő az országlakosok körében.

A király március 30-án kiadott határozatában már visszavonhatatlan tényként erősítette meg korábbi álláspontját, és egyúttal a korona Bécsbe vitelének módjáról is rendelkezett: „Ami a koronának az itteni kincstárba történő áthelyezésére vonatkozó nehézségeket illeti, ahol az összes koronát őrzik, ilyeneket nem tudok elképzelni. Méltóbb helyet találni erre nem lehetne; s ahol a király, ott a koronája is. [...] A koronát tehát a két koronaőr és négy nemesi testőr, akik majd abban a kocsiban ülnek [ti. amelyben a jelvényeket tartalmazó koronálada lesz elhelyezve], hozzák ide a kincstárba, és a kulcsok, miként azokat korábban is őrizték, maradjanak a koronaőröknél. Az áthelyezést illő módon, de pompa nélkül, minél előbb hajtsák végre.”

A kancellária nem nyugodott bele a király döntésébe, és arra reagáló felterjesztésében április 2-án ismételtel kifejtette korábbi álláspontját: a Szent Koronát és a koronaékszereket Pozsonyból nem Bécsbe, hanem Budára kellene szállítani. Ezt azzal indokolta, hogy az ország egykori székvárosában megfelelő helyet lehetne kialakítani számukra, valamint ott a koronaőrseget is el lehetne szállásolni. A kormánysszék egyszersmind kötelességének érezte megismételni: az uralkodó szándéka elmentés az ország törvényeivel és alkotmányával, sőt még Pragmatica Sanctióban foglaltakkal is, ráadásul a korona Bécsbe vitelét az állam és a közélet érdekei sem szolgálják. Nemcsak a koronának kell a Magyar Királyságban tartózkodnia, hanem – ha azt az európai ügyek engedik – még magának a királynak is. Ráadásul az egész intézkedésből II. Józsefnek semmi haszna nem fog származni. Az országban pedig majd nagy lesz a felzúdulás, és sok tiltakozó felterjesztéssel kell számolni.

Az uralkodó a kancellária felterjesztésére reagálva jelezte, hogy továbbra is ragaszkodik eredeti elképzeléséhez, s mivel a korona áthelyezése igen egyszerű dolog, „így azt, amire immáron harmadszor tesztek utasítást, minél előbb hajtsák végre”. Ennek szellemé-

I. József arcképe cégéren, 1780-as évek, olajfestmény rézlemezen

ben készült el az április 5-én kibocsátott királyi leirat, amelyben II. József immáron véglegesen megmásíthatatlanná tette a korona és a klenódiumok Bécsbe vitelét: „A fiatal papok képzésére szolgáló szeminárium céljára a pozsonyi várat jelöltem ki, ennél fogva a Szent Korona őrzésére a vár semmiképpen sem megfelelő hely. Ezért úgy határoztam, hogy azt addig, amíg számára más alkalmasabb helyet az országban nem lehet előkészíteni, ide, Bécsbe, az udvari kincstárba, ahol más országok koronáit is őrzik, kellő tisztelettel és illemdősséggel szállítsák át. Ennek folytán tehát a koronaőröknek utasításba adtam, hogy az ország koronáját a többi klenódiumokkal együtt négy magyar testőr kíséretében ide, Bécsbe hozzák és ezt követően azokat azonnal megőrzésre udvari kincstárunkban helyezték el. Utasításba adom továbbá nektek, hogy ezen legfelső rendelkezésünk végrehajtásakor ügyeljete arra, amiként arról az országbíró közbenjárására rendelkeztem: tudniillik a koronáládán a pecséteket kegyelmetek jelenlétében törjék fel és nyissák ki azt, a koronát pedig a koronaőrökre és a kiküldendő magyar testőrökre bízzák rá. S megparancsolom kegyelmeteknek, hogy [a rendeletet] az emberek tudomására ho-

zandó az ország és a hozzá tartozó részek összes törvényhatóságainál tegyék közzé.”

A kancelláriával egyidejűleg a Helytartótanács szintén feliratban fordult a királyhoz, és kompromisszumos javaslatot terjesztett elő: amennyiben a Szent Korona őrzése a jelenlegi helyén, Pozsonyban a papképző szeminárium miatt nem lehetséges, és mivel úgy tűnik, az országban a korona számára megfelelő helyet nem tudnak előkészíteni, az a jövőben is maradjon a magyar koronaőrök felügyelete alatt. Őket az uralkodó tartsa meg tisztségükben, és rajtuk kívül senkinek és semmi esetre se engedjék meg a koronálada felnyitását.

A felterjesztéseket II. József válasza sem méltatta. Sőt, újabb intézkedéseket foganatosított a rendelet végrehajtására. Még április 5-én leiratban fordult gróf Franz Xaver von Orsini-Rosenberg cs. kir. udvari főkamráshoz, a Cs. Kir. Kincstár igazgatójához, amelyben közölte: pátense értelmében a magyar koronát és a klenódiumokat a koronaőrök és négy testőr kíséretében Bécsbe kell szállítani s a kincstárban kell elhelyezni. A koronát, ahogy „az eddig szokásban volt”, a koronaőrök kulcsaival kell majd elzárni. Orsini-Rosenberg főkamrás ezt követően tájékoztatta a magyar kancellárt arról, hogy az uralkodói leirat kézhez vételét követően utasította a Magyar Királyi Nemesi Testőrség kapitányát, herceg Esterházy Miklóst a koronát Bécsbe kísérő négy testőr kiválasztására, valamint arra, hogy egyeztessen Keglevich József koronaőrrel a korona elszállításának időpontjáról.

A már megmásíthatatlan királyi döntés ellenére Niczky Kristóf tárnokmester és gróf Csáky János országbíró még egy kísérletet tett a koronának és a klenódiumoknak az országban tartására. Április 8-án feliratban fordultak II. Józsefhez, s azt hangsúlyozták, nem értenek egyet a korona elvitelével, és a közvélemény nyugalmanak megőrzése végett fontos lenne, ha a király megfontolná a döntését és visszavonná azt. II. József április 10-én kelt válaszában ugyan tudomásul vette azokat az észrevételeket, amelyeket a dikasztérium részéről a korona elvitelével kapcsolatban előterjesztettek, ám nem volt hajlandó elhatározását megmásítani, és újra megerősítette korábbi rendelkezését.

A kancellária a fent említett napon a királyhoz intézett felterjesztésében szintén még egy utolsó, kétségbeesett kísérletet tett arra, hogy az uralkodót rendeletének megváltoztatására, esetleg visszavonására bírja. Együttal azt a javaslatot terjesztette elő, hogy amennyiben a korona nem maradhat a pozsonyi várban, vigyék azt át a Szent Márton-templomba, ahol a koronázások előtt a székesegyház sekrestyéjében rövid ideig egyébként is tartani szokták. A király a feliratot válasz nélkül hagyta. Ezután a magyar kormányzervek ellenállási lehetőségei kimerültek, és kénytelenek voltak az uralkodói akaratnak eleget tenni.

A KORONALÁDA FELTÖRÉSE

1784. április 8-án a két koronaőr a kancellárnak küldött levelében közölte, hogy az előző napon kézhez vették a királyi rendeletet, és a Helytartótanáccsal, illetve az országbíróval egyetértésben április 13-ra tűzték ki a koronázási jelvények Bécsbe vitelét. Együttal jelezték, hogy hosszabb időre lesz szükség az ajtók kinyitására, melyeken keresztül a Szent Koronát őrző teremhez jutnak, továbbá a koronálada felnyitására és a koronázási jelvények átvételére.

Gróf Balassa Ferenc koronaőr (1783–1785) arcképe, 1790-es évek, Johann Georg Mansfeld rézmetszete

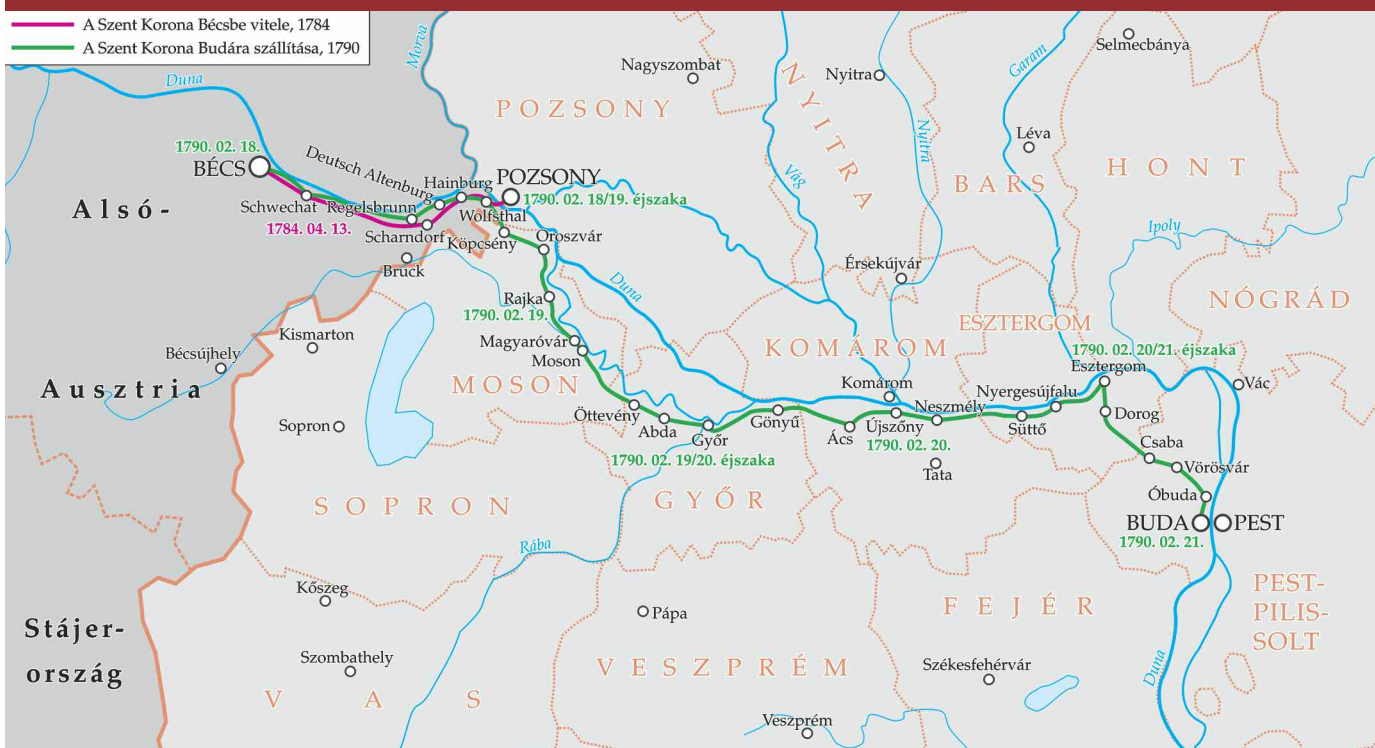
Következésképpen a koronázási jelvényekkel csak az esti órákban tudnak majd Bécsbe érkezni.

Április 13-án tíz órakor Niczky Krisztof az esztergomi érsekkel, gróf Batthyány Józseffel és a Helytartótanács

tagjaival együtt megjelent a pozsonyi vár Koronatornyában, ahol a lepecsételt koronáladát őrizték. A koronaőrök a koronát őrző teremhez három megerősített ajtón keresztül jutottak el, ahol egy faállványra téve őrizték a vörös posztóval letakart koronáladát, benne a koronával és a klenódiumokkal. A ládát a négy nemesi testőr kivitte a szomszédos szobába, és ott egy finom selyemszőnyeggel leterített asztalra helyezték, majd kivont karddal az asztalt körülvették.

Ezt követően az odarendelt lakatosmester egy előlegeitett vaszerszámmal a ládáról a biztosító vaszpecsétet leolvasztotta. Mivel a koronálada kulcsai még nem érkeztek meg Bécsből, kénytelenek voltak a láda zárjait feltörni. A lakatosmester azokat – mivel a zárok a Mária Terézia 1741. évi koronázása óta eltelt 43 esztendő alatt megrozsdásodtak és elvasodtak – nagy erőfeszítések árán eltávolította. A koronálada a kinyitás közben jelentős sérüléseket szenvedett. A ládát így nem lehetett olyan állapotba hozni, hogy ismét megfelelően be lehessen zárni, ezért Balassa a Magyar Királyi Udvari Kamara Főpénztári Hivatalából egy másik ládát hozatott. Egyszermind utasítást adott arra,

A SZENT KORONA ÚTJAI – 1784, 1790

hogy az eredeti koronálását a Főpénztári Hivatalban javítsák meg.

Miután a leltározási jegyzékeket és a koronázási jelvényeket a ládából kivették, a koronaőrök és a jelenlévők észrevették, hogy a Szent Korona keresztje az egyik oldalra némileg elhajlott. Azt is megállapították, hogy a jogarról egy darab aranylánc és egy aranygömb leesett, amelyek a jogartokjában egy papírban voltak becsomagolva. A koronaőrök ezt követően a koronát és a klenódiumokat kellő tisztelettel és körültekintéssel az új ládába tették, azt lezárták, kulcsait pedig magukhoz vették. A ládát Balassa koronaőr hintójára helyezték és rögzítették. A hintóban a testőrök a koronáláda mellett foglaltak helyet, a koronaőrök egy másik hintóba ültek be. A menet, amely kb. délután két órakor indult el Pozsonyból, este nyolc óra körül érkezett meg a bécsi udvarba, ahol a ládát a császári-királyi kincstárban helyezték el és Domenico del Dono kincstárnok felügyeletére bízták.

Ezt követően a főkamrás a Szent Koronát a klenódiumokkal együtt a kincstárban egy üveges szekrénybe helyezte, majd azt bezárta, s az átvételről szóló elismervényt aláírva és lepecsételve átnyújtotta a koronaőröknek. Az üveges almárium kulcsait a koronaőrök átvették megőrzésre. Két nappal később az uralkodó határozatilag megszüntette a koronaőrseget. A két koronaőr azonban posztján maradt, hiszen már csak az almáriumkulcsok őrzése miatt is szükség volt rájuk.

A Szent Korona és a klenódiumok Bécsbe vitele – amint azt a kancellária előre jelezte – országszerte óriási felháborodást váltott ki. A vármegyei rendek

az uralkodóhoz írt tiltakozó felterjesztéseikben a hatályos magyar törvényekre és jogszokásokra hivatkozva kérték a királyt rendeletének visszavonására. Őt azonban nem hatották meg a rendek érvei, és nem is reagált azokra. A korona és a klenódiumok így 1790. február 17-ig háborítatlanul és érintetlenül az „üvegalmáriumban” maradtak.

II. JÓZSEF FORDULATA 1790 ELEJÉN

A RENDI SÉRELMEK ORVOSLÁSA

A Szent Korona és a felségjelvények Bécsbe vitele az első volt azon rendeletek sorában, amelyek a magyar rendek heves kritikáját váltották ki. Az 1780-as évek második felében a rendi alkotmányt és a törvényeket sértő vagy figyelmen kívül hagyó intézkedéseket követően a rendek ellenállása – különösen 1788-tól – már nyílt elégedetlenségbe torkollott. Mindezt fokozta a Habsburg-ellenes németalföldi felkelés, az 1787–1789. évi törökellenes háború kudarcosorozata, az évről évre rossz termés következtében fellépő élelmiszerhiány. Az uralkodó eleinte indulatosan elutasította a rendeknek a vármegyei közgyűléseken megfogalmazott, uralkodását kritizáló felterjesztéseket.

1789. december elejétől azonban a magyarországi elégedetlenség lecsillapítása végett már engedékenyebb han-

got ütött meg. A vármegyei sérelmekre és panaszokra december 18-án kiadott leiratában a „békesség” helyreállítása érdekében megígérte, hogy országgyűlést fog összehívni. Mindazonáltal a vármegyék nem szűnő tiltakozását, továbbá mind a személyével, mind a kormányzatával szembeni igen „illetlen viselkedését” határozottan elítélte, és gróf Pálffy Károly kancellárt arra szólította fel, hogy találja meg azokat az eszközöket, amelyekkel rábírhhatja a vármegyéket a királyi rendelkezések következetes betartására és végrehajtására. Egyúttal utasította a kancellárt, hogy a magyarországi helyzetről a kormányshoz tartson értekezletet. Az ezen hozott határozatban a tanácskozás résztvevői a súlyos magyarországi belpolitikai válság „megoldása végett” kérték a királyt a „törvénytelennek tekintett rendeletek” hatályon kívül helyezésére és a rendi sérelmek orvoslására. Ezek sorában az első helyen a Szent Korona és a klenódiumok visszaküldését javasolták Magyarországra.

II. József a hozzá intézett felterjesztésre reagálva ismételten ígéretet tett arra, hogy 1791-ben országgyűlést hirdet, s azt is szükségesnek látta, hogy az ország koronáját és a klenódiumokat Magyarországra küldje. Ezt követően, 1790. január 28-án bocsátotta ki nevezetes pátensét, amelyben – három kivételével – a magyarországi uralko-

Legyező a Szent Korona Budára szállításának allegorikus képével

dásának kezdete óta kiadott összes rendeletét visszavonta, s újra megerősítette, hogy országgyűlést fog hirdetni és a Szent Koronát Budára viteti.

A rendeletben – a király korábbi kijelentésével ellentétben – nem történt említés arról, hogy konkrétan mikor kerüljön sor a koronázási jelvények Budára szállítására. Mivel a kancellár a január 28-i pátensre nem válaszolt azonnal, II. József három nappal később sürgette Pálffy-t, mint írta, szerfeletten fontos lenne, hogy a Magyar Királyság karaihoz és rendjeihez intézett királyi rendeletet a kormányzók a lehető leg-rövidebb időn belül „*méltósággal és tisztelettel*” az ország törvényhatóságai számára is megfogalmazza.

A király ekkor konkrétan kitért a Szent Korona és a klenódiumok Budára szállításának ügyére. Parancsot adott arra, hogy a koronázási jelvényeket abba a budai kápolnába vigyék, ahol a Szent Jobbot őrzik, a Szent Jobbot pedig vigyék át a budai nagy jezsuita templomba. Az említett kápolnát azután el kellene falazni úgy, hogy annak csak a bejárata maradjon meg. A koronáládát befogadó terembe pedig, amelyet egy nagy vasajtóval le kell majd zárni, a templomon keresztül lehessen bejutni. A koronázási jelvények elszállításának végső határidejeként az uralkodó 1790. március 1-jét jelölte meg.

A király, miután jóváhagyta a Szent Koronának és klenódiumoknak „*ősi és törvényben rögzített székhelyére, Magyarország kebelébe*” szállításáról szóló határozatát, külön utasítást adott a két koronaőrnek, Keglevich Józsefnek és Nádasdy Mihálynak. Ebben előírta, hogy egy később kijelölendő napon és meghatározandó módon négy magyar királyi nemesi testőr és őrmesteri rangban lévő kapitányuk kíséretében szállítsák a Szent Koronát és a klenódiumokat Budára, ahol azokat a királyi várban az ország zászlósurai a királyi helytartósági biztosoknak és a Helytartótanács tagjainak jelenlétében ünnepélyesen vegyék majd át. A király a kancellár február 9-én kelt felterjesztését – amelyben Pálffy a Magyarországon kialakult feszült hangulat miatt annak a véleményének adott hangot, hogy a koronát és a klenódiumokat minél előbb Budára kell viteni, és ott az országbíró által kijelölendő helyen kell őriztetni – másnap elfogadta, s mintegy rezignáltan hozzátette: „*számomra teljesen mindegy, mikor történik meg*” a korona elvitele.

A HAZASZÁLLÍTÁS ELŐKÉSZÍTÉSE

A királyi jóváhagyó döntést követően felgyorsultak az események a koronázási jelvények elszállítása ügyében. A kancellária a király nevében megfogalmazta a különböző magyarországi főméltóságokhoz és kormányzervekhez intézett leiratokat, többek között egy ideiglenes koronaőrség felállításáról, a hazaszállítási útvonal katonai biztosításáról és a koronaékszerek fogadásáról. Pálffy ezután jegyzéket intézett herceg Georg Adam von Starhemberg főudvarmesterhez, amelyben kérte, hogy a főudvarmester jelölje ki a koronát kísérő testőröket. Pálffy még aznap ugyanerről tájékoztatta az országbíró-t, azzal a kiegészítéssel, hogy a Szent Koronát és a klenódiumokat a két koronaőrön kívül két udvari titkár is el fogja kísérni.

A kancellár egyúttal kijelölte a koronát szállító menet főbb állomáshelyeit, azaz az éjszakai megálló helyszíneit: Köpcsényt, Győrt, Esztergomot és Budát. A korona budai ünnepélyes fogadásának megszervezését és lebonyolítását Zichy belátására bízta, de ragaszkodott ahhoz, hogy a korona és a klenódiumok átvételére a budai királyi palota nagytermében, a királyi felségjelvényhez és kincshez méltó módon kerüljön sor. Pálffy további jegyzékekben informálta a korona és a klenódiumok Budára viteléről azokat a személyeket, akik a koronaékszerek magyarországi fogadásában elsődlegesen érintettek voltak: Esterházy Miklóst, a köpcsényi kastély birtokosát, Fengler József Keresztély győri püspököt, az esztergomi káptalan nagyprepostját, a nagyszombati plébánost, valamint gróf Keglevich Zsigmondot a Szent Korona esztergomi fogadása és éjszakai elhelyezése az ügyben.

A király február 15-én kibocsátott, aláírásával hitelesített rendeletében véglegesen jóváhagyta és pontosan meghatározta a Szent Korona Budára szállítását. II. József állítólag még az elszállítás ünnepélyes ceremóniájára is ügyelt, tudniillik megkövetelte, hogy a Szent Koronát és a klenódiumokat „*egész pompával*” vigyék Bécsből Budára. A források tanúbizonysága szerint a Szent Korona elszállításának ceremóniális részleteit ténylegesen nem a király, hanem minden valószínűség szerint a magyar kancellária előterjesztése és talán a koronaőrök javaslatai alapján a főudvarmesteri hivatal dolgozta ki Bécsben.

Az „*ordo*” előírásai szerint a koronaékszereket február 18-án, mégpedig a

reggeli órákban kell útnak indítani, miután Orsini-Rosenbergtől és kincstárnokától a két koronaőr átveszi és a koronáládába helyezi. A koronaőrök kíséretében öt magyar királyi nemesi testőr (egy kapitány és négy hadnagy), valamint két udvari titkár legyen. A testőrök közül hárman (a kapitány és két hadnagy) négylovas hintón utazzanak. Ezt egy hatlovas hintó kövesse, rajta a koronáládával, a kocsni mindkét oldalán egy-egy testőr lovagoljon kivont karddal. A koronaőrök és a két titkok hatlovas hintóban a Szent Koronát és a klenódiumokat szállító hintó után haladjon. A menetet egy négylovas hintó zárja, rajta a kíséretet ellátó szolgálakkal és a komornyikkal.

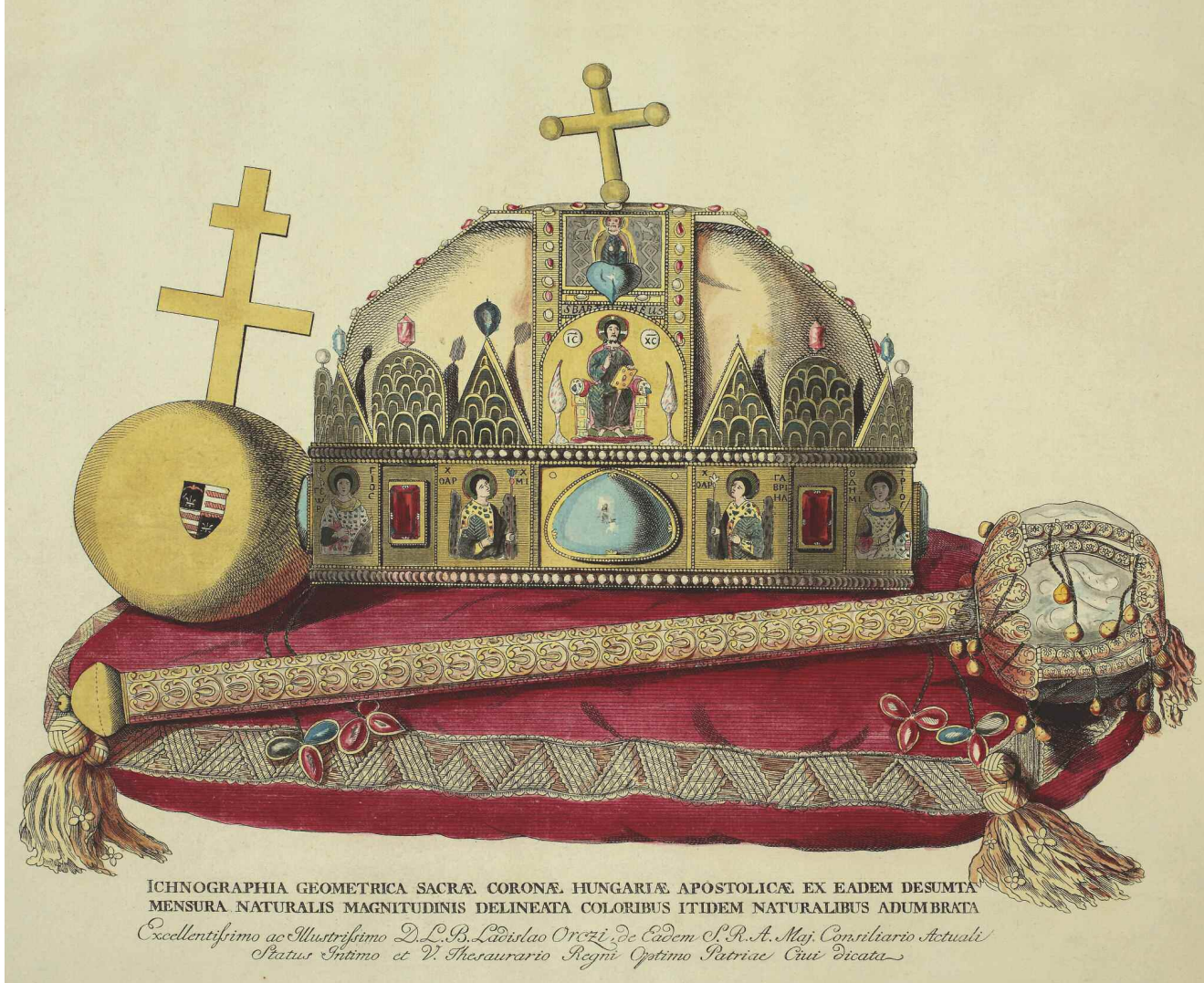
Az út során ott, ahol a Szent Korona éjszakázik, a magyar nemesi testőröknek a klenódiumok mellett kell tartózkodniuk. Győrben, Esztergomban és Budán a korona őrzésére és a rend fenntartására a helyi garnizonokból katonákat kell kirendelni. Minden postaállomáson 26 váltóló álljon rendelkezésre. Budán pedig nappal három, éjszaka négy ór vigyázzon a Szent Koronára és a felségjelvényekre.

A kancellária II. József február 15-én kiadott rendeletét követően, február 16-án megfogalmazta és megküldte a Helytartótanács számára azt a leiratot, amelyben kérte a kormányzékot, hogy köriratban rendeletileg értesítse az ország megyés püspökeit, káptalanjait, főispánjait, vármegyéit és városait a Szent Korona és a klenódiumok Budára szállításáról.

A FELSÉGJELVÉNYEK VISSZAADÁSA A BÉCSI KINCSTÁRBAN

Miután a kancellária megtette a szükséges előkészületeket és Orsini-Rosenberg főkamarrással előzetesen egyeztetett a Szent Korona és a klenódiumok elvitelének időpontjáról, február 17-én a császári kincstárban megtörtént a korona és a koronaékszerek átvétele. Délután öt órakor összegyűltek a Magyar Királyság Bécsben tartózkodó főméltóságai. Őket a kincstárban Orsini-Rosenberg, del Dono kincstárnok és Pipperger segédkincstárnok várta. Pászthory Sándor kancelláriai referens felolvasta a főkamarrás által 1784. április 14-én a koronáról és a felségjelvényekről készített jegyzéket.

Mindezek után a főkamarrás saját kezűleg kivette a Szent Koronát és a klenódiumokat a 10. számú üveges almáriumból, s egyenként átadta azokat a

koronaöröknek, akik ellenőrzés után az időközben megjavított és a kincstárban elhelyezett vas koronáladába helyezték azokat. Ezután a ládát három kulccsal lezárták, majd az átvételről szóló elismervényt a jelenlévők aláírásukkal és pecsétjükkel hitelesítették, megerősítve azt a tényt, hogy a jegyzékben feltüntetett koronázási jelvények hiánytalanul és épen kerültek átadásra, illetve átvételre. A ládát másnap reggelig a kincstárban hagyták.

Február 18-án reggel 8 óra körül három cs. kir. hatlovas és egy négylovas udvari hintó érkezett a kincstár elé. Innen két udvari lakáj hozta ki a vörös bársonnyal letakart koronáládát, és helyezte a legdíszesebb hintóra. Közben már felsorakoztak a kijelölt testőrök, a korábban kért négy, illetve öt fő helyett végül hatan. A ládavivők mellett a hintóig kétoldalt egy-egy magyar testőr haladt kivont karddal. Mihelyt a ládával a kincstártól levezető lépcső alsó fokához értek, a lovon várakozó két másik testőr szintén kardot rántott és azonnal a koronát szállító hintóhoz lovagolt. A hintó két ülésére deszkákat helyeztek, és azokra rakták fel a ládát, amelyet szíjjakkal rögzítettek.

A Szent Korona és a klenódiumok ünnepélyes keretek közötti hazaindulásának híre már szóbeszéd tárgya volt a császárvárosban. Február 17-én városzerte a korona papírra festett „képét” árulták. Másnap pedig kora reggel nagyszámú érdeklődő gyűlt össze, „hogy ily ritka szemléssel legeltethesse a maga szeméit, annyival is inkább, mivel sokan azt gondolták, hogy tsupaszon lehet szemlélni a’ Koronát a’ hintó üvegén által, és kétség kívül ugyan onnan eshetett, hogy süveg vetve tola-koztak a’ hintó felé”. A Szent Koronát néhány Bécsben tartózkodó magyar arisztokrata (így többek között herceg Esterházy Antal, gróf Esterházy Ferenc) egészen a városon kívülre elkísérte.

A SZENT KORONA ÉS A KLENÓDIUMOK HAZASZÁLLÍTÁSA

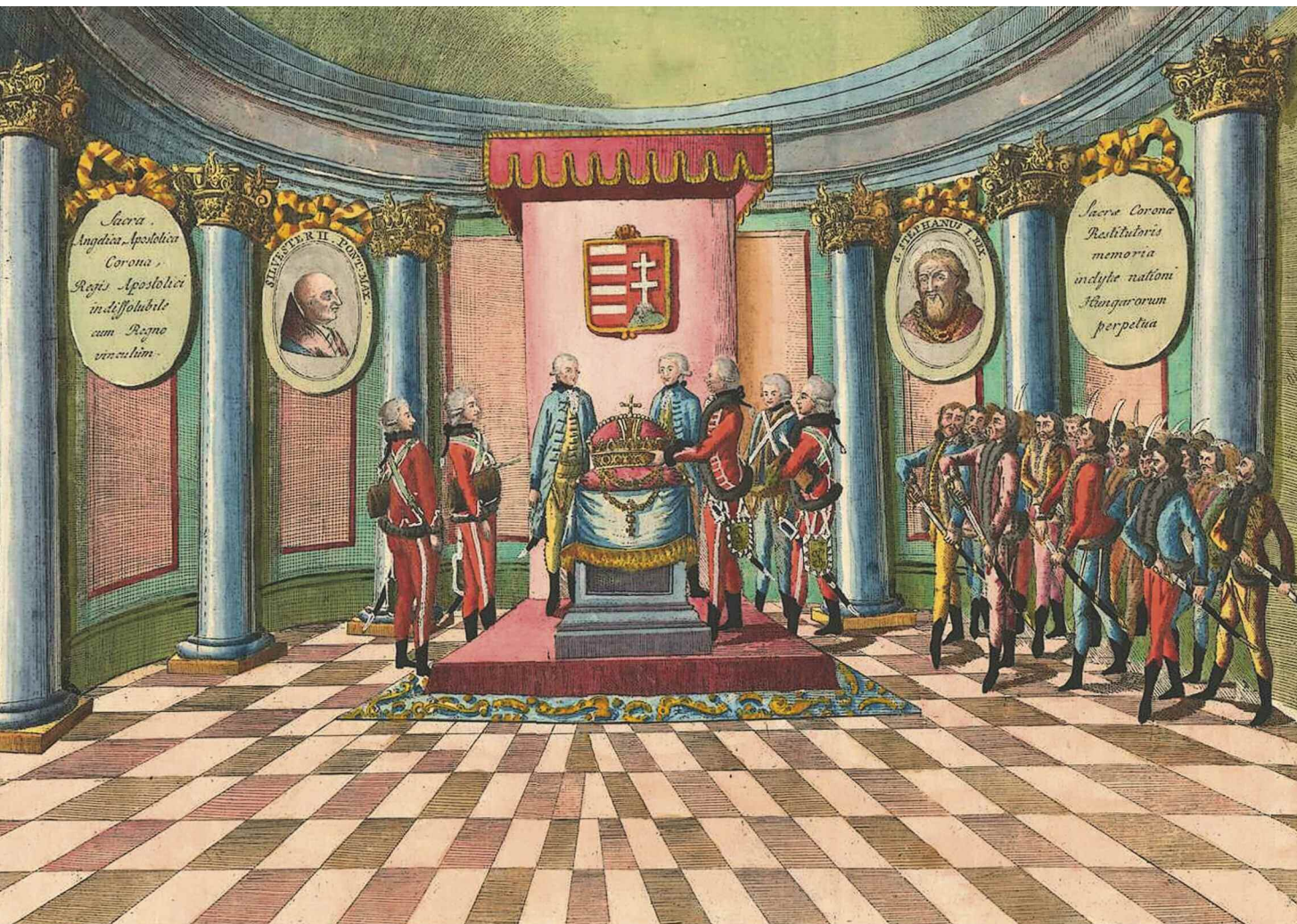
FOGADÁS AZ OSZTRÁK–MAGYAR HATÁRON

A Szent Korona és a klenódiumok hazaszállítása a korabeli híradások szerint valóságos diadalmenet volt. Amint a magyarországi vármegyék kézhez

A magyar Szent Korona és a koronázási jelvények, 1790, színezett rézmetszet

kapták a Helytartótanács leiratát a Szent Korona és a klenódiumok hazahozataláról, határtalan lelkesedéssel, nagy hazafias buzgalommal üdvözlötték a nem mindennapi hírt. Azok a vármegyék és városok pedig, ahol a koronát szállító ünnepélyes menet áthaladt, illetve éjszakára megpihent, az említett utasításoknak megfelelően lázas készülődésbe kezdtek.

Az előkészületekben különösen élenjárt Pozsony vármegye főnemesége, mely úgy döntött, hogy népes küldöttséggel a korona elébe megy és azt már az osztrák–magyar határon köszönti. A mánásokhoz lelkesen csatlakozott a vármegye köznemesége, valamint a szomszédos Moson vármegye fő- és köznemesi küldöttsége is, hogy a korona hazahozatala felletti „szívbeli örömet”, a hazának ezt a „víg napját még a’ későn következő maradék előtt is örökké emlékeztessé” tehesse. A Pozsonyban összegyűlt mánások összesen 128 főből álló lovasban-

A Szent Korona kiállítása a köpcsényi kastélyban. Clark Christian Viktor: Chronicon Viennense, 1790

dériumot alakítottak. Hozájuk csatlakoztak a város küldöttei, a fő- és köznemes férfiak és hölgyek, valamint a pozsonyi jogi akadémia diáksága. A díszes menet, amely gróf Forgách Miklós és Makripodáry Miklós alispán vezénylete alatt indult a határra, időközben kiegészült a Moson vármegyei küldöttség tagjaival.

A Szent Koronát és a klenódiumokat szállító menet délután három óra (más források szerint három és fél négy között, illetve fél négy körül) érkezett meg Alsó-Ausztria és a Magyar Királyság határára. Midőn a koronát szállító menetet megpillantották, 12 mozsárágyúból leadott lövések dörgeése, trombiták harsogása és dobpergés közepette felvonultak a korona fogadására kijelölt helyre. Az ágyúk hangjára Pozsony városában az összes ha-

rang megkondult. A Szent Koronát és a koronaőröket a két vármegye és Pozsony város küldötteinek nevében báró Perényi Imre címzetes bácsi püspök, esztergomi kanonok magyar nyelven tartott ünnepi beszéddel köszöntötte. Az üdvözlőbeszédre Keglevich József koronaőr röviden válaszolt. Ezt követően a menet a kivont karddal vonuló vármegyei lovasbandériumok felvezetésével örömkialtásoktól, ágyúdurróságoktól és trombiták zengésétől kísérve megindult a Szent Korona első magyarországi állomáshelyére, a herceg Esterházy család köpcsényi kastélyába.

A KÖPCSENYI FOGADTATÁS

Időközben Köpcsényben szintén rengeteg ember gyűlt össze a környező és távolabbi településekről, hogy szemtanúja legyen a korona fogadásának. A köpcsényi Esterházy-uradalomhoz tartozó négy helységből és magából Köpcsényből ünnepi ruhába öltözött jobbágyok, valamint a mezőváros lakosai szintén díszes ruhában a kastélyhoz vezető fasor mentén felsorakozva vár-

ták a felségjelvény érkezését. Amikor a menet délután öt órakor a köpcsényi kastély előtti kis dombhoz érkezett, az ott felállított tíz mozsárágyúból dízlövéseket adtak le. Ferenczy Mihály, a köpcsényi Esterházy-uradalom fiskálisa magyar nyelvű beszéddel köszöntötte a „nemzet palládiumát” és a koronaőröket. Ezután eldördültek az ágyúk és megszólaltak a harsonák, peregték a dobok.

A beszéd közben állítólag a mezőváros bírái és esküdtjei (más hagyomány szerint a mezőváros lakosai) kifogták a lovakat a Szent Koronát szállító hintóból, és azt maguk húzták egészen a kastélyba vezető lépcsőig. A koronálását 2-2 fő- és köznemes vitte a kastély nyugati szárnyába, a herceg hálószobája melletti legszebb, gazdagon feldíszített szobába, ahol azt a herceg arcképét ábrázoló vörös szőnyeggel letakart asztalra tették. A jelenlévőknek, különösen a II. József által korábban bolondnak titulált és hivatalából elbocsátott Forgách Miklósnak a kérésére a koronaőrök kinyitották a ládát, s a koronát egy

óra közszemlére tették. A kijelölt idő leteltével a koronát ismét a ládába rakták, amelyet azután bezártak.

A Szent Koronát kísérők, a fő- és köznemesi bandériumok tagjai a mezőváros előjáróival együtt a helyi „öreg templomban” hálaadó misén vettek részt. Késő este a kastélyban a herceg említett tisztviselői és Köpcsény magisztrátusa a koronaőrök és kíséretük, valamint 90 meghívott vendég tiszteletére pompás vacsorát adtak. A társaság a vacsorát követően másnap reggel öt óráig ünnepelt, csak magyar táncot járva. A koronaláda mellett az arra kiválasztott fő- és köznemesek közül négyen – négyóránként váltva egymást – őrködtek, követve az ordóban előírtakat, miszerint a korona őrzésében a fő- és köznemesek egyaránt részesüljenek.

Másnap reggel – az előző naphoz hasonlóan – a Szent Koronát ismét rövid közszemlére tették a feldíszített teremben. Itt egy új terítővel letakart emelvényen helyezték el. A korona mellett a mágnások és a köznemesek mindvégig kivont karddal álltak. Eltelven a kiszabott idő, a koronát ismét visszatették a koronaládába, majd lezárták azt. Ugyanolyan előírás szerint, miként a fogadás történet, zajlott le a korona búcsúztatása is: azaz harangok zúgása, mozsárágyúk döngése, trombiták harsogása, dobpergés és zeneszó mellett. Majd Pozsony vármegye bandériumai és küldöttei a koronát Köpcsény határáig kísérték. Innen a pozsonyi bandérium visszatért Köpcsénybe, és részt vett a helyi plébános által celebrált szentmisén. A fő- és köznemes urak és hölgyek ezután a helyi szegények számára korábban összegyűjtött pénzt mint bőséges almizsnát szétosztották.

A Moson vármegyei küldöttség tagjai a köpcsényi uradalom határánál vették át a korona díszkíséretét, ahol ráfordultak a Győr felé vezető országútra. Oroszárt követően, Rajka határában csatlakoztak a kísérőkhöz nagy számban az óvári uradalom küldöttei, Németjásfalui lakosai, Rajka mezőváros bírája és esküdtjei (kb. 30 fő), mindannyian egyforma díszruhába öltözve. A menet az országút szélén kétoldalt felsorakozott nagyszámú nép ujjongásától, örömteli kiáltásaitól, mozsárágyúk döngésétől, trombiták harsogásától kísérve érkezett meg Rajkára, ahol a korona és a koro-

naőrök tiszteletére egy díszegyenruhába öltözött gyalogos katonai egység állt díszsorfalat. Miután lovakat váltottak, Magyaróvár felé vonultak tovább, amelynek határában 24 helybéli lovas és nagy tömeg fogadta a menetet.

A városkapunál trombitaszóval és dobpergéssel köszöntötték a koronát és kíséretét. A helyi polgárság díszuniformisban, fegyveresen, lobogó zászlókkal háromszor éljenezte meg a koronát és a koronaőröket, majd a több helyen felállított mozsárágyúkból díszlövéseket adtak le. Rövid pihenő után a menet Moson felé távozott, ahol szintén hasonló fogadtatásban volt része a koronának. Itt ismét lovakat váltottak. Délután négy óra volt, amikor a menet Moson vármegye határát is átlépte, ahol Győr vármegye 60 nemesi lovasból álló bandériuma kivont kardokkal és lobogó zászlókkal átvette a mosoniktól a díszkíséretet, és szintén beszéddel köszöntötte a koronaőröket.

A KORONA GYÖRBEN

A korona ünnepélyes fogadására Győr vármegye, a város és a püspökség lázas előkészületeket foganatosított. Az eseményről megjelent egykorú beszámolóiban dicsérrel és elismeréssel szóltak a helybeliek nagy hazafias „buzgóság-

A Pest vármegyei koronaőrző bandérium huszártársolya, 1790

gáról”, amellyel a Szent Korona iránt viseltettek. Midőn a korona és kísérete a város határához (Újmajor) érkezett, a magyar díszruhába öltözött győri magyar és német polgárőrség 14 százada fogadta. A Belső városon kívül sorakozott fel a városi polgárőrség, szintén fegyverben. A közelben a város magyar iskoláinak diákjai álltak díszsorfalat.

A Szent Korona és népes kísérete késő délután öt órakor ért a Bécsi-kapuhoz, amikor is eldördültek a vár bástyáin elhelyezett mozsárágyúk, megkondultak a harangok, felharsantak a trombiták, szóltak a sípok és peregetek a dobok. Amint a koronát vivő hintó áthaladt a kapun, a menet az előre megtervezett ceremónia szerint vonult a püspöki palota felé. A bevonulás alatt folyamatosan dörögtek az ágyúk, szóltak a harangok, a sípok és a kürtök, s az összegyűlt sokaság folyamatosan azt kiáltotta: „Éljen a Magyar Szabadság!”

Miután a menet áthaladt a nyugati Városkapun, a püspöki palota felé vezető úton „meghasonlás”, illetve „egyenetlenség” támadt a papok és a nemesek között. Az utóbbiak ugyanis azt kívánták, hogy a Szent Koronával a város főbb utcáin az ún. Öreg-templomba, azaz a székesegyházba menjenek, és azonnal afelé vették az útjukat. A papok azonban nem engedtek a nemesek óhajának, és a menetet egyenesen a Püspökvár felé irányították. Amikor a korona csaknem a várhoz ért, és a papok már-már le akarták emelni a hintóról a koronaládát, az odatóduló nemesek ezt megakadályozták, azt kiáltva: „Nem engedjük! Nem engedjük! Az Öreg Templomban vagyunk a helye, azon az oltáron, a hol Szent László Király Koponyája tiszteltetik, a melly Főn valaha ez a Szent Korona már meg nyugodott.” Végül a koronaőrök vetettek véget a civakodásnak, helyet adva a nemesek kívánságának: a Szent Koronát fél hat körül (más tudósítás szerint hat órakor) a templomba vitték, ahol Hollósy Mihály kanonok mondott magyar nyelvű köszöntőbeszédet. Ezután a koronaládából kivéve a koronát az oltárra helyezték, hogy a nép megtekinthesse.

Amint besötétedett, az egész város ünnepi fénybe borult: több ezer gyertya és fátyla világította meg az utcákat, a köz- és magánépületeket. Több helyen fénylő transzparenseket emeltek magyar és

latin nyelvű feliratokkal. Egész este és éjszaka városszerte magyar zenét játszottak. A koronát és a klenódiумokat 9 órakor a székesegyházból átvitték a püspöki udvari kápolnába, ahol a koronálada mellett a cs. kir. helyőrség katonáin kívül a nemesség és a polgárság kiválasztott tagjai kettesével álltak őrt egész éjszaka, óránként váltva egymást. Fengler József püspök zenés díszvacsorát rendezett a koronaőrök, a Szent Koronát kísérők és számos meghívott nemesi és polgári vendég számára. A városi tanács a külső városgyűrű mentén felállított állványokon két nagy

hordó magyar borral és több száz cipóval a helyi lakosságot és az idetódult környékbeli sokaságát vendégelte meg. A püspök a városi szegények között kétszáz forintot osztatott szét.

Másnap, február 20-án reggel hét órakor ugyanolyan pompával, mint ahogyan a városba érkezett, elbúcsúztatták a Szent Koronát és kíséretét: a nemesség és a polgárság fegyverben vonult fel, s természetesen jelen volt a püspök és a papság is. A koronát és kíséretét, amely a Fehérvári-kapun át hagyta el a várost, a Győr vármegyei bandérium egészen a város határáig kísérte. A bú-

csúztatást követően a korona szerencsés hazatérése alkalmából a székesegyházban hálaadó misét celebráltak.

A FELSÉGJELVÉNYEK ÚJSZŐNYNÉL

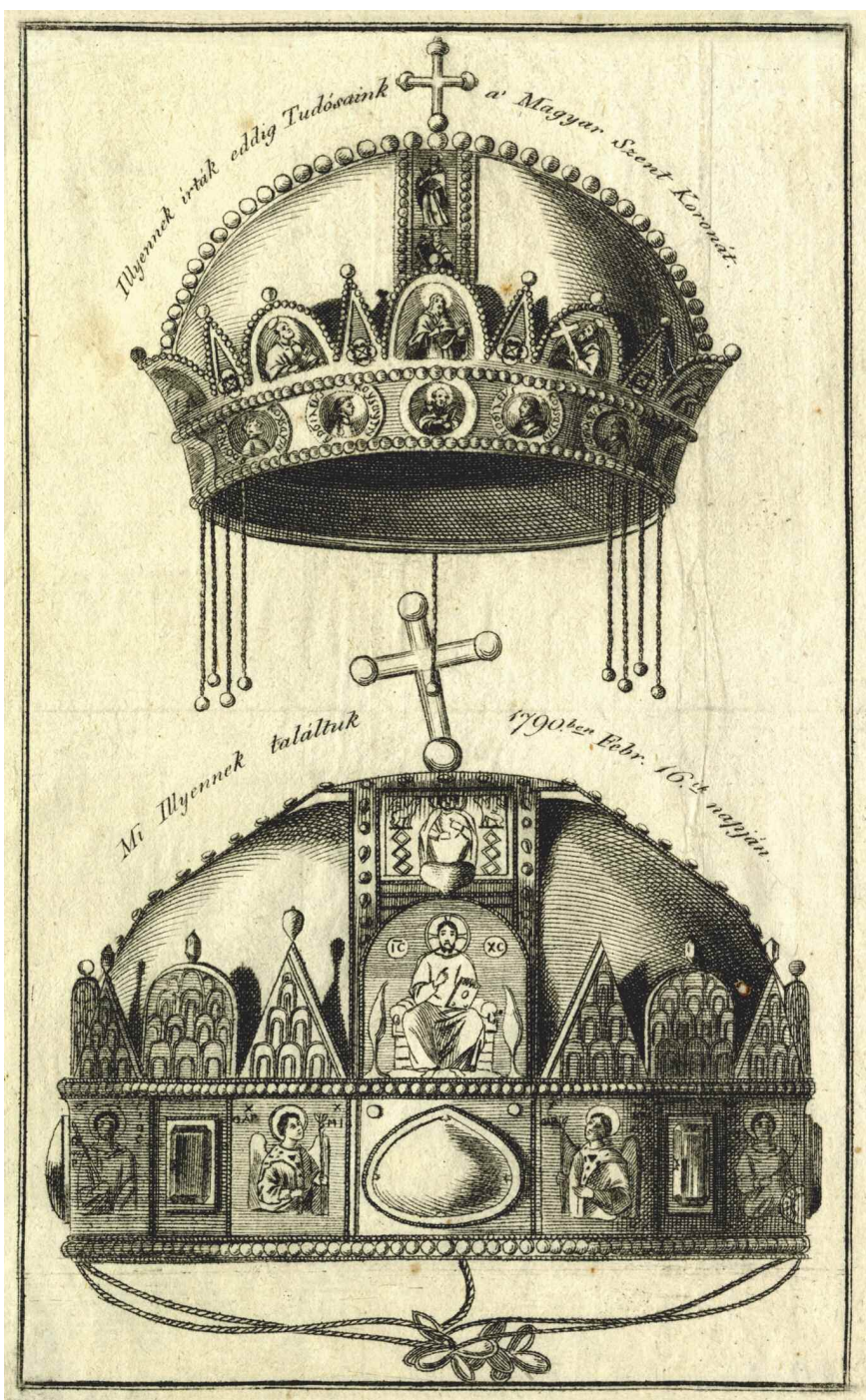
Komárom vármegye nemesi bandériuma már Gönyűn, a Győr és Komárom közötti első postaállomáson, ahol lovakat váltottak, fogadta a Szent Koronát. Innen a bandérium tagjai a koronát szállító hintó előtt kivont karddal lovgoltak egészen Ácsig, a következő postaállomásig. Itt ismét lovakat cseréltek, majd a Komárommal átellenben lévő Újszőnyig folytatták az utat, ahová délután egy óra tájban érkeztek meg, s szintén új lovakat fogtak a hintók elé.

A Duna partján a vármegye 300 nemesi lovasa, a szolgabíró és Komárom városának 500 polgára karddal és puskával felfegyverkezve várta a koronát. A postaállomáshoz vezető országút mentén mindkét oldalon több ezer ember sorakozott fel „muzsikával, rozmaringgal, téli zöldekkel”. A hintójukból kiszálló koronaőröket „rövid, de ékes Magyar beszédek”-kel üdvözölték, Péczeli József komáromi költő, író és lapkiadó pedig az erre az alkalomra „nagy sietséggel” írt és kinyomatott verset nyújtotta át a koronaőröknek a vármegye és a város nevében tisztelete jeléül.

Újszőnytől a korona és kísérete taps, örömmujongások, muzsika zengése, puskák ropogása és ágyúk dörgése mellett indult tovább Esztergom felé. A menet közben letért a Buda felé vezető országútról, és a Duna mentén haladva folytatta útját Neszmélyig, ahol a Komárom vármegyei lovas nemesség egy másik bandériuma köszöntötte. Miután az itteni postaállomáson a kíséret tagjai újfent lovakat váltottak, a bandérium a korona hintója előtt lovgolva a menetet Süttön és Nyergesújfalun át egészen Esztergom vármegye határáig kísérte.

A KORONA ESZTERGOMBAN

A több egységre felosztott Esztergom vármegyei nemesi bandérium a vármegye határától az Esztergom felé vezető úton egymástól azonos távolságra fel-

A korona 1790. februári hazatérte fordulópontot jelentett ábrázolásaiban: mivel a számos közszemle alkalmával többen alaposan lerajzolhatták, a Révay Péter-féle korábbi sematikusabb ábrázolás helyére sokkal precízebb koronakép lépett

sorakozva várta a Szent Koronát. A város szélére Kondé József szolgabíró 60 fős csapata vonult ki. A vármegyei bandériumon kívül a királyi város több mint 100 díszegyenruhás fegyveres lovas és ugyanennyi, szintén díszes uniformist viselő gyalogos polgárőrt állított ki. Az érsek ugyancsak számos egyenruhás fegyverest vonultatott ki saját zászlók alatt. Rajtuk kívül 300, egyforma magyar ruhába öltözött, hajában rózsaszín pántlikát viselő, egyik kezében rózsát (este pedig égő gyertyát) tartó hajadon leány várta az Esztergomba bevezető út mentén felsorakozva a „drága kincs” érkezését, amely este kilenc óra tájban lépte át a város határát.

A királyi város legszelebb utcáját, amelyen át a Szent Koronát hozták, mindenütt megszámlálhatatlan égő fáklya és gyertya világította be. Miután a hintókkal az esztergomi káptalan gazdasági épületének udvarára hajtottak, nem sokkal később megérkeztek oda Esztergom és Hont vármegye magisztrátusainak vezetői és Esztergom városbírája is. A koronálását a káptalan előre pompásan feldíszített és gyertyákkal fényesen megvilágított termébe vitték és egy gazdagon hímzett frígiai vörös bársonyszöveggel letakart asztalra helyezték. Kondé Miklós esztergomi helynök, főesperes hazafias hangvételű magyar

nyelvű beszéddel köszöntötte a Szent Koronát és a koronaőröket. Erre Keglevich József röviden, szintén magyarul válaszolt. A nemesség és a polgárság kérésére a koronaőrök – Köpcsenyhez és Győrhez hasonlóan – itt is hozzájárultak ahhoz, hogy a koronát kivegyék a ládából, és meghatározott időre közszemlére tegyék.

Késő este a koronaőrök és a felségjelvény kísérői számára díszvacsorát adtak, 10 órakor pedig nagy létszámú sokaság jelenlétében hálaadó szentmisét tartottak. Az éjszaka folyamán mind a királyi, mind az érseki város házait és ablakait gyertyákkal és fáklyákkal világították ki, továbbá a korona győri fogadásához hasonlóan fénylő transzparenszeket és piramisokat emeltek. A Káptalandombon felállított mozsárágyúkból éjjel 11-től éjfélig többször lövéseket adtak le. A koronálása mellett egész éjszaka fegyveres nemesek álltak őrt.

A Szent Koronát szállító menet február 21-én reggel 7 órakor ágyúdörgés, trombitaharsogás és zeneszó mellett indult el a városból utolsó állomására, Budára. A korona búcsúztatására a vármegyei alispán és szolgabíró vezetésével megjelentek a magisztrátus tagjai. A felségjelvényeket szállító hintó előtt, ugyanúgy, mint a korona megérkezésekor, ezúttal is a 300, kezében feldíszí-

A korona fogadása Budán, Hieronymus Löschenkohl színezett rézmetszete

tett faágakat tartó ifjú leány kettős sorfala haladt. A koronát a városon kívül a vármegye bandériuma egészen Dorogig kísérte. Amíg a menetet látni lehetett, az ún. Strázsa-hegyen felállított nyolc mozsárágyúból folyamatosan lövéseket adtak le. Dél előtt 10 órakor a helybéli és környékbeli nemesek és polgárok ismét szentmisére gyűltek össze, megköszönve, hogy a korona a város „vendége” volt.

ÜNNEPÉLYES FOGADTATÁS ÉS KÖZSZEMLE BUDÁN

Az Esztergom és Pest vármegyéjét elválasztó határtól kezdve a Zichy Károly országbíró utasítására kidolgozott és nyomtatásban is kiadott ordóban pontosan szabályozták a Budára vezető útvonalat, a Szent Koronának és a koronaőröknek a határon történő köszöntését, a vármegyei bandérium és a különböző lovascsapatok kivonulását ugyanúgy, mint a korona ünnepélyes köszöntését Budán, a királyi várba való bevonulását, fogadtatását, elhelyezését, végül pedig a klenódiумok közszemlére tételét. Buda magisztrátusa, miután a február 16-án kelt helytartótanácsi leiratot a ko-

rona hazatéréséről kézhez vette, a „*nemzet palládiumának*” méltó fogadására azonnal intézkedéseket tett: elrendelte a magánházak és a középületek díszkivilágítását, fénylő transzparenszek felállítását, népünnepély tartását.

A Szent Koronához kapcsolódó budai ünnepségsorozat február 21-én reggel vette kezdetét és három nap múlva fejeződött be. Ennek első eseményére – az ordóban előírtaknak megfelelően – az Esztergom és Pest vármegye határát képező Leányvári hídnál került sor. Az Esztergom vármegyei bandériumtól Veres István, a vármegye Pilisi járásának főszolgabírája és Belányi István, a vármegye kapitánya nyolc, díszegyenruhába öltözött vármegyei huszárral együtt vette át a koronát és köszöntötte annak kíséretét. Nem sokkal később csatlakozott hozzájuk Bicskey Sándor pilisi alszolgabíró 100 lovas nemesel. A menet Csabánál (Piliscsabánál) rövid pihenőt tartott.

A következő állomásnál, Vörösvárnál (Pilisvörösvárnál) az immáron nagyszámú koronakísérő mellé felsorakoztak Szentendre és Óbuda mezővárosok lovas egységei, mind egyforma díszruhában. Így haladtak, kivont karddal a Kerék vendégfogadóig. Itt a menetet vármegyei nemesek, kecskeméti, jász és kun lovascsapatok, a vármegye küldöttsége kocsikon, végül a nádori lovas fegyveres bandérium várták. Amint a Szent Korona a fogadó elé érkezett, a környéken felállított mozsárágyúkból lövéseket adtak le, hogy jelezzék Buda városának a korona vármegyébe érkezését. A felségjelvényeket és a koronaőröket az előző állomásokon történetekhez hasonlóan itt is beszéd-el üdvözölték.

Az üdvözlő szavak elhangzása után a korona kísérete a fent említettekkel együtt folytatta útját Buda felé. A menetet Laczkovics József vármegyei másodalispán és hat nemesi lovas vezette fel. Mögöttük a klenódiумokat szállító hintó haladt, oldalán egy-egy nemesi testőrrel. Közvetlenül utánuk a nádori bandérium, a „*válogatott paripákon és fölötté 's drága világos-kék arannyal ragyogó egyenlő uniformisban öltözött Mágánások és Nemesek*” lovagoltak, majd őket a koronaőrök hintója követte. A menetet a vármegyei nemeség lovakon és kocsikon, a vármegyei deputátusok ugyancsak kocsikon, valamint a kecskeméti, a jász és kun lovaság tárogatózene hangjai mellett zárta.

Amikor a menet Óbudára ért, a helyi lakosok négyszeri „*salve*” kiáltás-

sal köszöntötték a koronát és a koronaőröket. A helybéli zsidóság is tiszteltgett a korona előtt, rendben felsorakozva az út mentén. Egy óbudai ácsmester a háza elé diadalkaput is emelt, amely mellett a városi ácsmesterek tábori muzsikát szolgáltattak. Újlaknál csatlakozott a menethez Buda város lovas polgárőrsége, besorolva a szentendrei és az óbudai lovasok mellé. Ugyanezt tette a pesti lovas polgárőség három százada is.

Nem messze a városrész határától, a Budára vezető országút mentén gyülekeztek az itteni szerzetesrendek tagjai, a növendék papság, a budai és a pesti tanulóifjúság. Ők szintén bekapcsolódtak a menetbe, amely a Széna téren, az új kórház mellett haladt tovább. A kórház falain egy piarista papnak és a budai főgimnázium tanárának a Szent Koronát üdvözlő magyar nyelvű versei voltak olvashatók. Az ispotályt elhagyva a menet a Bécsi-kapu irányába fordult, miközben a szerzetesek és a világi papok mellett a Pesti Egyetem és a főgimnázium tanárai és diákjai is díszsorfalat álltak.

A Bécsi-kapu elé már reggel nyolc órakor megérkezett Buda város öt gyalogos polgárőr százada (köztük két tüzér „kompania”). Egy óra múlva ért a kapuhoz a pesti polgárőség hét gyalogosszázada. A kapu jobb oldalán a budai magisztrátus és a választott polgárság tagjai várakoztak. A kapu közelében tartózkodtak két német ezred katonái is. A koronát és a koronaőröket a kapu előtt a budai magisztrátus nevében Balássy Ferenc városi jegyző rövid latin nyelvű beszéddel köszöntötte. A beszéd elhangzása után a vár bástyáin felállított 18 mozsárágyúból 70 díszlövés dördült.

Körülbelül délután négy órakor kezdetét vette az ünnepélyes bevonulás a várba. A menetet a rendtartásban kijelölt útvonalon (Káptalan utca), a Brunswick-ház előtt érkezett a Dísz térre. A nádori bandérium a Várpiacon, a bal oldali kapu felé sorakozott fel. Midőn az udvari hintó a koronáláddal a királyi palota előtti térre érkezett, a korábban kijelölt hat köznemes leemelte a ládát, majd a palota fölépcsőjén a pompásan feldíszített terembe vitte és egy háromlépcsős magas, vörös damasztal leterített asztalra helyezte. Ezt követően az egyházi és világi közjogi méltóságok, a meghívott nagyszámú mágánás és köznemes, valamint a Helytartótanács tagjainak jelenlétében Zichy országbíró üdvözlőbeszédet intézett a korona-

őrökhöz, akik a jelenlévők kérésére kinyitották a koronáládat. Keglevich koronáőr ezután kivette a ládából a Szent Koronát, és a palota erkélyéről (más egykorú tudósítás szerint annak a tér felé eső folyosójáról) a palota előtti udvaron várakozó lelkes tömegnek háromszor felmutatta. Közben szóltak a budai és a pesti harangok, dörögtek az ágyúk. Majd Keglevich visszavitte a koronát a terembe, és a koronáládba helyezte, amelyet azután lezártak.

A koronát és a klenódiумokat befogadó terem az előírásoknak megfelelően hármassal őrség vigyázta: közvetlenül a terem előtti szobába a nádori bandériumból díszegyenruhába öltözött két tisztet és négy „közvitét” állítottak. A külső ajtó előtt a budai polgárőrlovasok két századából kiválasztott 20, a gyalogos polgárőrök közül 24 fő látta el az őrséget. A külső őrségbe, a palota bejáratához a helyi garnizonból kivezényelt cs. kir. gyalogos katonákat rendeltek.

Este és egész éjszaka nemcsak a Várnegyed, hanem a budai városrészek is ünnepi fényárban úsztak. A budai városháza előtt egy kaput és egy piramist állítottak fel. A kaput ezer lámpával világították meg és a piramissal együtt latin nyelvű feliratokkal látták el, amelyekben a szabadságot jelképező koronát dicsőítették. Számos középület és magánház falait fénylő transzparenszekkel díszítették. A városháza előtti említett kapunál egész este és éjjel trombitaharsogás, dobpergés és folytonos muzsikaszó mellett a népnek ingyen ötven akó vörös- és fehérbort, valamint ezer cipőt osztottak szét. Az emberek csapatostul vonultak fel és alá, s azt kiáltották: „*Éljen a magyar szabadság!*” Még aznap este az országbíró 150 meghívott – köztük mágánások és köznemesek, Buda és Pest magisztrátusának tagjai, valamint a két város polgárőségének tisztjei – számára adott díszvacsorát. A budai tanács pedig a szomszéd város polgárait (mintegy 140 főt) látta vendégül.

Másnap, február 22-én elrendelték, hogy a Szent Koronát és a klenódiумokat „*háromféle Strázsák őrizete alatt*” a „*Várbéli templomban*”, azaz a Szent Zsigmond-kápolnában (a későbbi várplébánián) három napra közszemlére tegyék, ahová reggel kilenc és este hat óra között „*minden tsinos öltözetű Személyek bé botsáttattak azoknak nézésekre*”. A három nap elteltével, február 24-én a koronát és a klenódiумokat visszatették a koronáládba, amelyet a

koronaőrök bezártak, majd maguk és a jelen lévő országos főméltóságok pecsétjeikkel lepecsételték. A hatalmas országos érdeklődésre tekintettel a felségjelvények 1790-ben még két alkalommal – június 13–21. között Budán és november 16–18. között Pozsonyban – újra nyilvános közszemlére kerültek.

Még február 22-én délelőtt 10 órakor a budavári Nagyboldogasszony-templomban Batthyány József hercegprímás több világi és egyházi méltóság (ez utóbbiak között a kalocsai érsek, a váci püspök, tituláris püspökök, apátok és káptalanok tagjai) jelenlétében hálaadó szentmisét celebrált. A misét követően az országbíró díszbédet adott a meghívott vendégek számára, este pedig Nádasdy Mihály másodkoronaőr fényes táncmulatságot rendezett. A Szent Korona hazahozatalának budai ünnepi eseménysorozatát a cs. kir. lovas- és gyalogoszadok díszszemléje zárta.

A koronázási jelvények őrzése február 24. után eleinte a budai Várban, majd a Szent Zsigmond-kápolnában kialakított új helyen részben az Orczy László parancsnoksága alatt álló nádori

bandérium tagjaira hárult, akik naponta váltották egymást. Ez azonban csak ideiglenes megoldás volt, mivel a koronaőrség újbóli felállításáig mindenképpen szükség volt a koronaékszerek folyamatos vigyázására. Ezért a Pest vármegyei rendek folyamodványban fordultak az országbíróhoz, amelyben – különös tekintettel arra, hogy a koronát az ország kebelében, egykori fővárosában helyezték el – felajánlották: a vármegyei nemesek a nagyobb biztonság végett készek a következő országgyűlés kezdetéig a királyi fejk és a felségjelvények folyamatos őrzését ellátni. Később ehhez a kezdeményezéshez 29 vármegye csatlakozott, és bandériumaik több hónapon át egymást váltva látták el a koronaőrzés feladatát.

A Szent Korona és a klenódiumok őrzéséről a rendek II. Lipót pozsonyi koronázását (november 15.) követően rendelkeztek. A koronázási ékszereknek az ország hajdani fővárosában jelöltek ki új őrhelyet, és mindent elkövettek annak érdekében, hogy a koro-

A korona megérkezése Budára, 1790. február 21., Gelinek Ferenc rajza után Tischler Antal színezett rézmetszete

naőrséget ismételtelen felállítsák. A II. Lipót által szentesített 1791. évi 6. törvénycikkben – megerősítve egyúttal a korábbi törvényt (1715. évi 38. tc.) – rögzítették a korona új őrzési helyét (Budát), s határozottan kijelentették, hogy a koronázási jelvényeket kizárólag „*váratlan vagy nyílt veszély esetére, a veszély elmúltáig*”, azaz csak ideiglenesen szabad máshová áthelyezni. Jóllehet a törvényben előírtaknak megfelelően a következő évtizedekben a Szent Korona budai „otthonát” csak ilyen különleges alkalmakkor (1808, 1825, 1830: pozsonyi királyné- és királykoronázásokra, ill. 1805–1806, 1809: a napóleoni háborúk idején történt menekítések miatt) hagyta el, 1790. évi hazatérte után közel hat évtizeddel, 1849 nyarán azonban históriája talán legkülönlegesebb, „föld alatti száműzetésébe” kényszerült. ♦

ből. Az új hatóság vezetőjének kinevezett Johann Kempen von Fichtenstamm altábornagy kiemelt feladatként kezelte a magyar koronázási jelvények felkutatását, azonban csak 1853 tavaszán sikerült megtalálnia a megfelelő embert, aki olyan információkkal szolgált, amelyek új lendületet adtak a keresésnek. A császári hatóságok ugyanis csak úgy tudtak közelebb kerülni a korona rejtkehelyéhez, hogy egy ügynök (Wargha István) révén Kossuth bizalmi körébe férkőztek, mivel valószínűnek látszott, hogy ebben a társaságban többen is ismerhetik a láda sorsát.

Az akció végül sikeresnek bizonyult, 1853 májusában Kempen kezébe került a korona rejtkehelyének titkosított (rejtjeles) leírása és a feltöréshez szükséges kulcs. Utóbbi szövege a Kossuth-nóta egy variánsa volt, amely alapján a bécsi külügyminisztérium rejtjelirodájában próbálták „desifrizálni” a titkosított leírást. Két kifejezéssel viszont meggyűlt a dekódolással megbízott hivatalnok baja: mivel a rejtjelkulcsban nem szerepelt a „p” betű, ezért az „eperfa” és a „sorompó” szavak megfelejtése, illetve a „sorompós fa” kifejezés értelmezése is nehezítette a megoldást.

Ezzel azonban még nem ért célba a kutatás, a megjelölt tereptárgyak (eperfa, sorompós fa) beazonosítása érdekében Karger őrnagy – Kempen felkérésére – 1853 júniusában inkognitóban, polgári ruhát öltve, álnéven utazott a helyszínre. Munkáját nehezítette az áradás, sőt azt sem sikerült pontosítania, hogy a Cserna-patak jobb vagy bal partján kell keresni a ládát. Ráadásul feltűnt egy másik személy is a kérdéses területen, akiről feltételezhatték, hogy Kossuth megbízásából próbálja megszerezni a koronázási jelvényeket.

Augusztus végére világossá vált, hogy Wargha személyes közreműködése nélkül nem lehetséges annak a helynek a kijelölése, ahol ásni kell, ezért Kempen Gabriel Jasmagy kíséretében Orsovára küldte Warghát, aki szeptember 5-én beazonosította a területet, majd másnap vissza is utazott Bécsbe, kerüendő a feltűnést. A kijelölt részen a munkások párhuzamos árkokat kezdtek el ásni, és szeptember 8-án sikerült is megtalálniuk a ládát, amelyet Orsovára szállítottak és ott nyitottak fel.

—
Habsburg Albrecht főherceg, Magyarország katonai és polgári kormányzója, a megtalált koronázási jelvények egyik első megsejmlője
—

ORSOVÁTÓL BUDAIG

A megtalálás híre gyorsan elterjedt. Ó-Orsovára így hamarosan megindult a környező lakosság, magyarok és románok egyaránt, hogy megtekinthessék a kincseket. Az izgatottságot tovább növelte, hogy aznap szeptember 8., vagyis Szűz Mária, a magyarok védőszentjének napja volt, ami még inkább felerősítette az esemény csodálatos voltát. Este kivilágították a várost, és megéljenezték Ferenc Józsefet.

A megtalált kincsek elszállításáról Albrecht főherceg, Magyarország katonai és polgári kormányzója személyesen intézkedett. Szeptember 10-én el is indult az Albrecht nevű hadigőzös a koronázási jelvényekkel Pest-Budára, ahol aznap a megtalálás híreről értesült „népesség késő estig felhevülten hullámozott az utcákon”. Az út nem volt zökkenőmentes, az al-dunai Bázisnál ugyanis a hajó viharba keveredett, végül azonban szeptember 15-én megérkezett. A megérkezés napján – az előzetesen közreadott szertartásrend alapján – délután 4 órára tervezték a koronát szállító gőzös fogadását az egyházi és világi főméltóságok részvételével. A következőképpen zajlott az ünnepség. A meghívottak egy feldíszített gőzösről a tabáni kikötőnél várták Albrecht főherceget. A hajóhoz vezető utakat őrizték, a kikötőnél jelen volt egy tisztelgő század zászlóval és zenével, egy másik cs. k. katonai zenekar pedig a hajón foglalt helyet. Amint Albrecht a hajóra lépett, a *Néphimnusz* (*Gotterhalte*) kezdték játszani, a hajóra felhúzták a császári zászlót, amelyet a budai Vár, a gellérthegyi erőd és az Albrecht hadigőzös ágyúi üdvözöltek.

Albrecht főherceg délután 5 órakor hajózott át a budai sétaterről a Promontornál (Budafoknál) horgonyzó hadigőzöshöz az igazolásra kijelölt bizottsággal. A főhercegnek adták át a koronázási jelvényeket, ezután jegyzőkönyvet vettek fel azok valódiságáról. A korona és a koronázási jelvények valódiságát tanúk jelenlétében kilenc személy igazolta, „kikről az országban tudva van, hogy a koronát és a koronajelvényeket tökéletesen ismerik” – név szerint Scitovszky János hercegprímás, Esterházy Pál herceg, Pálffy Fidél gróf, Keglevich Gábor gróf, Keglevich János gróf, Batthyány Keresztély János gróf, Pálffy Antal herceg, Ranolder János

Esterházy Pál herceg, a koronázási jelvényeket megvizsgáló bizottság egyik tagja

Scitovszky János esztergomi érsek, aki a koronázási jelvények megtalálásának örömeire rendezett budai ünnepségen hálaírást mondott

veszprémi püspök és Fábry Ignác kaszai püspök.

A ládában talált tárgyak közül kiemelten kezelték a koronát, a palást, a kard, az országalma és a jogar eredetiségének igazolását, ezeket egyenként felmutatták, a bizottság tagjai pedig a károsodást is figyelembe véve esküt tettek azok valódiságára. A felvett jegyzőkönyvet Albrecht főherceg, illetve Hauer István, a kormányzás polgári osztálya vezetőjének aláírása zárta.

Ezt követően Scitovszky hercegprímás hálaírást mondott, majd a zenekar megint a *Néphimnusz*t játszotta, a hadigőzös elsütötte ágyúit – a Vár és a Gellérthegy válaszolt. Végül megszólaltak Buda és Pest harangjai – a harangozás negyedórán át tartott. A korona és a jelvények ezután katonai őrizet alatt a gőzösről maradtak, Albrecht és Scitovszky pedig a másik gőzössel ágyúörgés közepette visszatért Budára.

A következő napon, szeptember 16-án reggel 9-kor érkezett meg a hadigőzös a pesti kikötőhelyre, ahonnan a Lánchídon át szállították a koronázási jelvényeket Budára, a Vártemplomba. A ládát egy hatlovas díszhintó vitte, amelyet Ferenc József erre az alkalomra küldött Bécsből. Ezen a napon és a következő kettőn ünnepélyesen közszemlére tették a jelvényeket.

A tudósítások szerint a pest-budai ünnepségek pompás külsőségek között zajlottak le. Pesten és Budán Albrecht főherceg és Scitovszky hercegprímás mellett a koronajelvények vitelére kijelölt nyolc magyar főúr, Karger őrnagy, hadbíró és az igazolóbizottság tagjai voltak a főszereplők, az ünnepségekhez asszisztáltak cs. k. tábornokok és tisztek, a hatóságok vezetői és a főurak, a pesti és a budai polgármester a magisztrátussal, valamint a budai helytartósági alelnök és a pest-pilisi megyefőnök. A jelvényeket szállító díszhintót dzsidások, illetve az említett nyolc főúr (két főhercegi kocsiban) kísérte. Jobbról Albrecht főherceg szárnysegéde, balról a cs. k. pest-budai katonai kerület parancsnoka lovagolt mellettük. A koronát vivő kocsi mindkét oldalán tizenkét altiszt vonult egy cs. k. tiszt vezérlete alatt, a kocsiajtóknál főhercegi házi-szolgák lépdeltek.

BUDÁRÓL BÉCSBE ÉS VISSZA

Szeptember 19-én reggel 7-kor indították el a koronát és a többi jelvényt tartalmazó ládát a pályaudvarra, hogy a Pest–Vác–Esztergom–Nána–Pozsony–Marchegg–Bécs útvonalon vonattal szállítsák Bécsbe díszes kíséret mellett. A bécsi fogadóbizottság délután 4 órától várta az érkezőket. A vonat kétszer állt meg, először az esztergom-nánai (a mai párkányi) pályaudvaron fél 11-kor, itt a hercegprímás a cs. k. díszkocsi

ablakaiból mutogatta az összegyűlteknek a koronát. Délután 2-kor pedig Pozsonyban is közszemlére tették az álmóson.

Bécsben a császári főudvarmester fogadta a küldöttséget a koronázási jelvényekkel, majd díszes kíséret mellett és a magyar gyalogság sorfala között vonult be a menet a Hofburgba. A kíséretet a császári udvartartás tagjai alkották, Scitovszky hercegprímás szerepét az udvari lelkész vette át. A koronát és a jelvényeket a császárvárosban is először a várkápolnába szállították, ahol hálaímat mondtak megtalálásuk örömére, majd az udvari kincstárba kerültek.

Ferenc József ezekben a napokban az olmtüzi katonai táborban tartózkodott, csak szeptember 19-én este érkezett Bécsbe, hogy másnap átvegye Albrecht főhercegtől a magyar koronát és a koronázási jelvényeket, majd visszaküldje azokat Budára. Szeptember 20-án délelőtt 10 órától gyülekeztek a bécsi udvar és a magyar küldöttség tagjai a Hofburgban. A koronázási jelvényeket 11 órakor vitték át a díszterembe, ahol az uralkodói trón mellé, selyempárnákra helyezték azokat.

A ceremóniát Albrecht főherceg beszéde nyitotta meg, amelyben a főherceg kitért az 1848–49. évi eseményekre: „*a legyőzött felforgatási párt [...] tőle [az uralkodótól] a méltóság jelképét, a királyi Szent Koronát és koronajelvényeket eltartóztatni törekedett.*” Majd így folytatta: „*Istennek az ausztriai uralkodóház fölötti oly láthatólag örökös gondviselése úgy intézte, hogy e drága kincsek is [...] ezen ország törvényes Urának kezeibe visszakerültek. Ennek híre az országot véghetlen örömmel töltötte el, melynek visszhangját mint a valódi alattvalói hűség színlésztelen kifejezését szerencsésnek érzem magamat ezen küldöttség élén Felsőged elé legalázatosabban hozhatni.*” Ferenc József a következő szavakkal válaszolt: „*Átveszem a Szent Koronát és a koronajelvényeket az Kedvességéd kezéből, s tisztetem azt, mint új jelét a fölöttem és birodalmam fölött oly láthatóan örökös isteni gondviselésnek [...].*” A beszédben eredetileg a császár mint a koronajelvények jogos viselője szerepelt, azonban ezt a részt kihúzták. Az viszont elhangzott, hogy a korona és a többi ékszer visszaszállítása Budára Ferenc József bizalmát és császári jóakarátát bizonyítja a számára kedves Magyarország irányában.

A császári megtekintés ceremóniája egyszerű volt, a beszédek után az ural-

kodó és az udvartartás átvonult a várkápolnába, ahol az udvari lelkész ismét Te Deumot celebrált. Ferenc József ezután visszavonult, a jelvényeket pedig az egyházi kincstárban helyezték biztonságba. A császár még az ünnepség napján visszatért Olmützbe, ahol a következő napra várták az orosz cár látogatását.

Szeptember 21-én reggel 7 órakor ismét elindult a koronázási jelvényeket szállító menet, hogy – a császári utasításnak eleget téve – vonatra szállva visszavigyék az értékes tárgyakat Budára, ahova aznap délután 4 órakor meg is érkeztek, ismételten a Bécs–Pozsony–Esztergom–Nána–Vác–Pest útvonalon. A korona megtalálása utáni ünnepségsorozat zárásaként Albrecht főherceg – a jelvények megtalálásának örömére – többeknek megkegyelmezett. A kutatásban szerepet vállalók közül többen kitüntetésben részesültek. Ferenc József Karger őrnagynak a Szent István-rend lovagkeresztjét adományozta.

TALÁLGATÁSOK AZ ÁRULÓ SZEMÉLYÉRŐL

A kutatás és a megtalálás részletei – érthetően – erősen foglalkoztatták a lakosságot, és ezt az igényt többen is igyekeztek kielégíteni. A sajtó beharangozta, hogy Karger őrnagy meg fogja írni a megtalálás történetét, illetve a helyszínről készült metszetek jelentek meg, és a korona történetével foglalkozó munkák száma is tovább gyarapodott.

A legérdekesebb kérdés nyilvánvalóan az volt, hogy hogyan is jutottak a császári hatóságok a koronaékszerek nyomára. A találgatások leggyakrabban a párizsi és a londoni emigráció köreiben vélték fellelni azt a személyt, aki segíthetett a rejték hely felfedezésében. Ez a szál egészen Kossuthig vezetett, akiről német lapok azt állították, hogy esetleg szándékában állt hatalmába keríteni a koronát, de Szemere ezt megakadályozandó inkább elárulta a korona titkát. Szemere erre reagálva megjelentetett egy cikket, amelyben tiltakozott a gyanúsítás ellen.

A *Times* bécsi tudósítója egy horvát embert említett, aki jelentkezett Josip Jellačićnál, majd Budán is járt kihallgatáson. E szerint a történet szerint a koronát Perczel Mór és Guyon Richárd rejtette el. Ez a téves információ a *Die Presse* című lapban is megjelent. Igen korán bekerült a lehetséges árulók közé Wargha István is, elsőként az aug-

A budai koronaörség gránátosai a *Vasárnapi Ujság* 1866. február 4-i számában

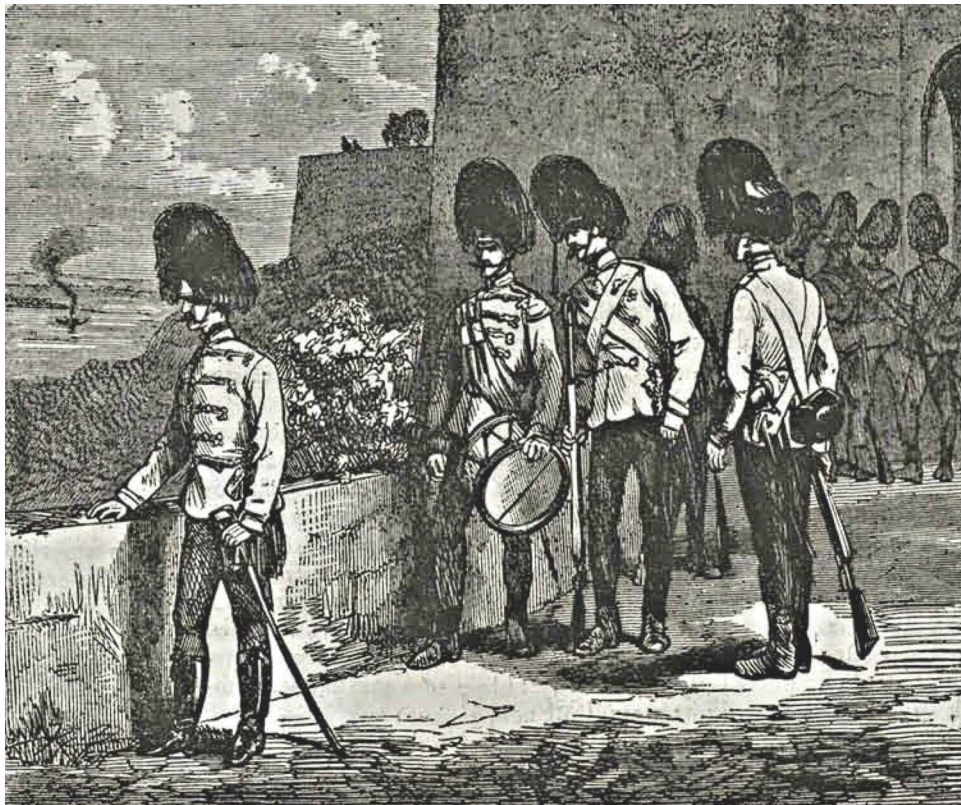
burgi *Allgemeine Zeitung* bécsi levelezője említette a nevét, mire Wargha a lapban cáfolatot tett közzé, amely után a bécsi újságokban is megjelent. A *Pesti Napló* név nélkül írta, hogy Kossuth egyik munkatársa, a magyar minisztérium egyik titkára segítette a császáriakat a korona rejték helyének felderítésében.

A korona rejték helyének ismerete értékes információnak számított, ezt tudták azok is, akik birtokában voltak. Fülepp Lipót közvetlenül, Szemere Bertalan pedig Batthyány Kázméron keresztül közvetve gondolt az értékes titok felhasználására. Batthyány Kázmér felesége ugyancsak eljátszott a gondolattal, hogy kiadja a – valószínűleg Szemerétől – kapott információkat, azonban végül nem tette. A korona megtalálását követően Szemere neve mellett Batthyány Kázmér is felmerült mint lehetséges árulóé, valójában azonban nem ők fedték fel a titkot a császáriak előtt, és nem is a korábban ezzel kacérkodó Fülepp.

A korona megtalálásának híre alaposan felbolygatta a magyar emigránsok köreit is. A hír elterjedésével párhuzamosan megkezdődött a gyanúsítgatás, hogy ki árulhatta el a rejték helyet. Rónay Jácint a megtalálás híret is kételkedve fogadta, és egy – Fülepp-től Jersey-ből kapott – levél alapján úgy vélte, hogy a császáriak csak árulással akadhattak a koronára nyomára. Felmerült az a lehetőség is, hogy Kossuth küldött ki megbízható embereket azért, hogy kiássák a koronát, és máshol elrejtésük. Az 1853 őszén Londonba érkező Wargha jelentősen megjavult anyagi helyzetét látva végül az emigránsok között az a gyanú erősödött meg, hogy ő adta fel a rejték helyet. Kossuthnak is ez lehetett a véleménye, így 1854-ben megszakította kapcsolatát korábbi bizalmasával.

A KORONA BUDÁN

A hivatalos jelentés szerint a koronázási jelvények már 1853. szeptember 15-én az Albrecht hadigőzös fedelzeten átkerültek eredeti vasládájukba, amelyet előzőleg megjavítottak és új, hármas zárral láttak el. Ez jelenlegi ismereteink szerint csak úgy képzelhető

el, hogy az elásás következtében megrozsdásodott és károsodott régi koronáládát – amennyire ilyen gyorsan lehetséges volt – közben megjavították, azaz abból a megtalálás után Orsován ideiglenesen egy pótládba helyezték a jelvényeket. A későbbiekben a koronaékszereket ismét egy új vasládában őrizték (ennek okát és körülményeit azonban sajnos nem tudjuk), és végül csupán 1862 augusztusában kerültek vissza véglegesen a régi koronáládba. Nevezetesen azt követően, hogy 1861 őszén a cs. k. várnagy (*Schloß-Inspektor*) hivatalában megtalálták a „*Mária Terézia kezével bélyegzett*”, valójában II. Mátyás monogramjával ellátott régi koronáládát, amely 1848 decemberéig biztosan, majd legkésőbb 1849 nyarától nagy valószínűség szerint újra őrizte a jelvényeket.

1853 őszén a korona és a jelvények budai visszaérkezésével az ünnepélyes ceremónia lezárult, a kincseket a királyi palota megfelelő őrizet alatt álló termében helyezték el. A korábban erre a célra használt helyiséget ismét alkalmassá kellett tenni a feladatra, ezért a szoba ajtaját új zárral szerelték fel, illetve annak érdekében, hogy az örök a szobát ne a fölépcső felől közelítsék meg, a helyiség előszobájából külön ajtót nyitottak. Problémát jelentett a tűz elleni védekezés, valamint az éjszakai világitás és a fűtés kérdése,

ezeokról a főudvarmesteri hivattalal egyeztettek.

A ládában őrzött és az orsovai elásás miatt jelentősen károsodott iratokat, azaz a ládaleltárakat Albrecht főherceg utasítására lemásolták, a hiteles másolatok 1854. január végére készültek el. A korona és a hitelességét bizonyító koronairatok fennmaradásának és biztonságos őrzésének tárgyi feltételeit tehát megteremtették, koronaőröket azonban nem neveztek ki. Pedig Albrecht főherceg a korona megtalálása alkalmából már 1853 szeptemberében javasolta, hogy hívják újra életre a koronaőri hivatalt két magyar titkos tanácsos kinevezésével, akiket ezzel megnyerhetnének a kormányzat számára, s így egyúttal gesztust tennének a magyar főurak felé. A főherceg meg is nevezett néhány személyt, akiket alkalmasnak talált a tisztségre, az udvarban azonban nem találták megfelelőnek az időt a koronaőrség megújítására.

A koronázási jelvények természetesen nem maradtak védelem nélkül 1853 után Budán: gránátos katonák őrizték az értékes tárgyakat. A koronaőrséget Ferenc József 1861. áprilisi leirata állította vissza, az egység a cs. k. haderő alárendeltségébe tartozott. Koronaőr kinevezésére végül nem 1853-ban, hanem néhány évvel később került sor. Jelenlegi ismereteink szerint Károlyi György gróf 1858-tól viselte a tisztséget, Prónay Al-

bert báró pedig a a Bach-rendszer bukása után, 1860-tól töltötte be azt. Utóbbit 1865-ben Nyáry Antal báró váltotta.

ÖSSZEZÉS

A magyar korona 1853. szeptemberi megtalálása egy sikeres rendőri akció eredménye volt, amelyben egy kettős ügynök is szerepet kapott. A kutatás négy évet vett igénybe, vagyis a koronázási jelvények története szempontjából csak 1853 szeptemberében zárult le a szabadságharc. Az elásott értékes tárgyak igen megsínyllették, hogy ennyi ideig rejtőztek az Orsova melletti árterület földjében, kijavításukra végül az 1867. nyári koronázás előtt került sor. A megtalálás után, 1853. szeptember 15-én lefolytatott igazolási eljárás során bizonyossá vált a jelvények eredetisége, a háromnapos budai közszemle (szeptember 16–18.) pedig a szélesebb közönség számára is lehetővé tette a megbizonyosodást. A pest-budai lakosság örömmel fogadta a megtalálás híret, és vidéken is ünnepek kísérték a korona hazatértét.

Ferenc József részéről azonban nem váltott ki egyértelmű örömet az esemény. A kötelező gesztusokra ugyan gondosan ügyeltek, azonban a császári elismerés elmaradása a hírt hozó Johann Kempen von Fichtenstamm felé, a visszafogott beszéd, amelyet az uralkodó a koronaékszerek bécsi megtekintésekor, szeptember 20-án mondott, a koronaőrök kinevezésének elutasítása az esemény „leértékelésére” utal. Az okot abban kell keresnünk, hogy a korona megkerülése kényes kérdéseket vetett fel, hiszen Ferenc József nem volt koronás magyar király. A koronázás mellett ráadásul felmerülhetett volna a Szent Korona országainak területi-közigazgatási újraegyesítése is. 1853-ban azonban egyik sem állt a bécsi kormányzat szándékában.

Az orsovai, pest-budai és bécsi fényes ünnepek után a korona ismét „eltűnt” a lakosság szeme elől, de legalább nem Bécsben őrizték, mint II. József idején, hanem Budán – s összességében megfelelő körülmények között. Noha természetesen nem került múzeumba, megkezdődött műtárgyként való tanulmányozása Ferenc József többi uralkodói jelvényével egyetemben, amelyek közül végül csak a magyar Szent Korona töltötte be eredeti funkcióját, és került a császár fejére a kiegyezést követően, 1867. június 8-án. ♦

HOLLÓSI GÁBOR

JELKÉP VAGY FOGALOM?

A SZENT KORONA-TAN

A Szent Korona története újabb évforduló kapcsán kerül előtérbe idén: negyven éve annak, hogy az Amerikai Egyesült Államokból hazatért országunk alkotmányos állami folytonosságának e jelképe. A „jelkép” kifejezést szándékosan használjuk már itt, a bevezető sorokban, hiszen a magyarok számára a „látható” korona mellett létezik egy másik, azt övező, „láthatatlan” korona. A láthatatlan korona azon gondolatok összességét jelenti, amelyeket Szent Koronánk megtestesít. Alkotmánytörténeti szempontból ezek közül a legfontosabb az úgynevezett Szent Korona-tan, ezzel foglalkozunk az alábbiakban.

A SZENT KORONA-ESZME ÉS A SZENT KORONA-TAN

A két fogalmat egymással azonos értelemben is szokták használni, azonban helyesebb a kettőt különválasztani. A Szent Korona-eszme a korona szimbolikáját fedi – itt tekintsünk el attól, hogy egyáltalán mikortól lehet a magyar királyi koronát szentnek tekinteni. Például Szent István királynak (1001–1038) fiához, Imre hercegehez intézett *Intelmeiben* a korona a földi királyi hatalom s egyszersmind az égi, örök hatalom jelképeként is megjelenik. A Szent Korona később az államterületet is szimbolizálta, gyakran találkozzunk ezzel a kifejezéssel: „a Szent Korona országai”.

Az említett jelképekkel szemben a Szent Korona-tan egy közjogi („alkotmányjogi”) doktrína, melynek első megfogalmazását Werbőczy István (1458 körül–1541) országbírói ítélőmesterre vezetik vissza. A tan kiindulópontja, hogy a magyar államot a király és a nemzet alkotja. (A korban a nemzethez tartozást nem az anyanyelv, hanem a nemesi mivolt határozta meg.)

Az állam két fő személyi összetevője – a király és a nemzet – alkotja együtt a „*Szent Korona egész testét*”. A legfőbb államhatalom a Szent Korona egész testét illeti meg. Ebből következik egyrészt az, hogy a korona jogán a nemzet tagjai is részt vesznek az államhatalom gyakorlásában, másrészt hogy a király nem saját jogán, hanem a korona jogán bírja hatalmát. A koronázás nálunk tehát nem formális, hanem közjogi aktus volt: a koronázással szállt át a királyi hatalom a koronáról a királyra. A tannak tehát a hatalommegosztás a lényegi eleme, s Magyarországon egyeduralkodó királyt, despotát nem ismert el.

A SZENT KORONA-TAN RÖVID FEJLŐDÉSTÖRTÉNETE

A szimbolika fejlődése a tannal természetesen összefüggésben van, és e tekintetben fontos, hogy a Szent Korona a 15. századra már nem a király hatalmát, hanem a királytól független államhatalmat jelképezi. Jól látható ez már 1401-ben, Luxemburgi Zsigmond (1387–1437) örizetbe vétele idején, amikor a főurak a trónját megszüntnek tekintették. A királyi tanács országos tanácsá alakult át, mely a Szent

Korona nevében folytatta a hatalom gyakorolását.

A tant Werbőczy 1514-ben megjelent *Tripartitumában* (*Hármaskönyv*) azzal teremtette meg, hogy összekapcsolta a hatalommegosztás gondolatát, az államhatalmat szimbolizáló Szent Koronát és az organikus államszemléletet. (Az organikus államszemlélet, azaz az állam élő testhez hasonlítása már az ókorban megjelent. Például Rómában Menenius Agrippa az emberi testhez hasonlította az államot, amelynek egyaránt részei a patríciusok és a

plebejusok. Bár az organikus államszemléletet a középkorban az egyház Krisztus testének képében közvetítette, Werbőczy e szimbolikát akár római jogi tanulmányaiból is ismerhette. Bizonyítja ezt, hogy a *Tripartitum*-ban megkísérelt egy-egy római jogi szabályt is átvenni, más kérdés, hogy ezeket a bírósági gyakorlatba nem sikerült átültetni.)

A *Tripartitum* egyik leggyakrabban idézett része így szól az uralkodó és a nemesek kölcsönös egymásrautaltságáról, azaz a hatalommegosztásról: „*Mert a fejedelmet is csak nemesek választják, és a nemeseket is csak a fejedelem teszi azokká [...] És az ily nemesek [...] a szent korona tagjainak tekintendők.*” Az utóbbi mondat tükrözi az organikus államszemléletet, amelyben Werbőczynél az emberi test helyére a Szent Korona teste lép. Igaz, Werbőczy a törvényhozásban való egyenlő részvételt inkább a népfenség elvére igyekezett visszavezetni, de nem állítjuk, hogy a tan Werbőczynél végleges és összefüggő formában megfogalmazódott. A tant csak a 19. század közjogászai fejlesztették „éretté”.

Werbőczy építménye a Habsburgokban rogyadozni kezdett, bár az I. Ferdinánd idején, 1553-ban elkészült *Quadripartitum* (*Négyeskönyv*) a Szent Korona tanát még elismerte, illetve báró Révay Péter Turóc vármegyei főispán, koronaőr 1613-ban megjelent,

De sacrae coronae regni Hungariae... című könyvében a törvények törvényének nevezte. 1687-ben, I. Lipót alatt azonban felfüggesztették a királyválasztás jogát, így a 17. századtól kezdve a korona ismét inkább csak jelkép, mely szimbolizálta a király hatalmát. A szimbolikának ezenkívül még a területi integritásra vonatkozó értelme volt folytonos, így érte meg a 19. századot.

Az 1848-as alkotmányjogi reformok érintették a Szent Korona-tant is, hiszen 1848 előtt csak a földbirtokos nemesek voltak a Szent Korona tagjai, ekkortól viszont az állampolgári jogegyenlőség elve alapján már minden honpolgár, beleértve a volt jobbágyokat is. Továbbá – összefüggésben az ősiség eltörlésével – megszűnt a Szent Koronának az ország területére vonatkozó főföldesurasága is. (A Szent Korona-birtoktan ugyanis korábban minden birtokjog gyökerének a Szent Koronát tekintette.)

Werbőczy tanítását a dualizmus közjogászai és jogtörténészei modernizálták. Hajnik Imre jogtörténész (1840–1902) a királyt és a nemességet egyesítő koronatestet már az országgyűlésben látta, és ő volt az első, aki a „Szent Korona-tan” kifejezést használta. Hajnik szerint a nyugati, hűbéres társadalmakkal szemben a magyarságot a közjogi gondolkodás jellemzi, e közjogiaságot tükrözi a Szent Korona-tan is.

Timon Ákos (1850–1925) volt azonban a Szent Korona-tan igazi kidolgozója, aki sajátos misztikával is felruházta azt. A tan Timonnál már nem korlátozódik térben és időben, mert úgy vélte, hogy annak legfőbb elemei a honfoglalás korában ugyanúgy érvényesek, mint a saját korában. A Szent Korona-tant „hungaricumnak” tekintette, abban az értelemben, hogy a koronának ez a megszemélyesítése máshol a világon nem lehető fel. Úgy vélte, hogy „*a magyar nép alkotmányfejlődésének legsajátosabb alkotásáról van szó*”, amelynek jelentősége csak az angollal mérhető össze.

AZ ECKHART-VITA

Timon nézetei a 20. század elején már kritika tárgyává váltak, Szekfű Gyula (1883–1955) történész például a Szent Korona-tan gyökereit a rendi társadalom kialakulásában látta, nem pedig egy különböző korszakokon változatlanul átívelő magyar közjogi géniuszban. A tan teljes kialakulását Werbőczy

WERBŐCZY ISTVÁN, AZ ÍTÉLŐMESTER

Születését többen 1460 és 1470 közé teszik, szülőhelyének az Ugocsa vármegyei Verbőcöt – mások a Bereg vármegyei Kerpes községet – tekintik. Valamelyik itáliai – talán a bolognai vagy páduai – egyetemen folytatta jogi tanulmányait, de általában tanult Bécsben is. 1521-ben vendég volt a wormsi birodalmi gyűlésen, ahol vitába bocsátkozott Lutherrel. Werbőczy Ugocsa vármegyének volt az országgyűlési követe, politikai sikereinek egyik legszebbike az 1505. évi rákosi gyűlés nemzeti királyság visszaállítása tárgyában hozott végzése. A hazának tett szolgálatai elismeréséül portánként két dénár jutalmat szavazott meg számára

az országgyűlés. 1517-ben királyi személynek lett; Velencében, Rómában, Wormsban, majd Nürnbergben járt, mindenütt a török elleni segély kieszközlése érdekében fáradozott, de nem járt sikerrel. 1525-ben nádorrá választották, a nagyurak azonban megbuktatták. Szapolyai János (1526–1540) királlyá választásakor kancellárjává és tanácsosává tette, Werbőczy pedig Konstantinápolyt is megjárta királya érdekében. Buda megszállása után a szultán kinevezte a meghódolt keresztények bírójává, később azonban megharagudott rá, ezért 1541-ben Budán megmérgezték a „tisztelőtér” rendezett lakomán.

MI A TRIPARTITUM?

1498-ban az országgyűlés elrendelte, hogy „*az ország szokásait és jogait*” írják össze. A megbízást Werbőczy István országbírói ítélőmester kapta meg. Bár az 1514. évi országgyűlésen a rendek elfogadták, a király pedig megerősítő levélbe foglalta Werbőczy művét, a király utóbb mégsem látta el pecsétjével, azaz nem szentesítette, így azt a vármegyéknek nem küldték szét, tehát elmaradt a kihirdetés. Így a *Tripartitum* csak jogkönyv maradt, nem került be a törvények sorába. Werbőczy azonban Bécsben kinyomatta alkotását, és feltehetően maga küldte meg a vármegyéknek, így utóbb mégis bekerült a bírósági gyakorlatba.

A *Tripartitum* („*Hármaskönyv*”) neve onnan ered, hogy a bevezetésen kívül három részre oszlik Werbőczy jogkönyve. A bevezetés az általános fogalmakat, például az igazságot, a jogot, a törvényt, a szokást vagy a bíraskodást tárgyalja. Az első rész a nemesi magánjogot fogja át, eszerint a személyes szabadság, a királyi bíróság alá tartozás, az adómentesség és az ellenállási jog a négy legfontosabb nemesi kiváltság. A második rész a nemesi perjoggal foglalkozik, a harmadik pedig a városi és jobbágyi jogot, illetve az erdélyiek jogát részletezi. Az 1514. évi országgyűlés a jobbágyságot röghöz kötötte, a „teljes és örökös szolgaságot” Werbőczy utólag vette fel művébe. A *Tripartitum*nak sem közjogi, sem büntetőjogi része nincs, de elszórtan számos ilyen szabályt lehet benne találni. Érdekes, hogy Werbőczy egy-egy római jogi szabály átvételére is kísérletet tett (például gyámság), ezeket azonban a bírósági gyakorlat nem vette be.

ECKHART FERENC, A FORRÁSKUTATÓ JOGTÖRTÉNÉSZ

1885-ben született Aradon, Budapesten folytatta felsőfokú tanulmányait történelem–latin szakon. Miután doktorált a bölcsészkaron, állami ösztöndíjjal Bécsben és Lipcsében oklevéltani kutatásokkal foglalkozott. 1911-ben a Közös Pénzügyminisztérium bécsi udvari kamarai levéltárának munkatársa lett, 1928-tól már a bécsi Magyar Történelmi Intézet igazgatója, de csak rövid ideig, mert 1929-ben pályázat útján a budapesti egyetem jogi karának jog- és alkotmánytörténelmi tanszékén professzori állást nyert. Az állást – több jogász tiltakozása ellenére – Szekfű Gyula történész javaslatára és Klebelsberg Kuno kultuszmi-

niszter támogatásával kapta meg. Eckhart hosszú levéltári tevékenysége is hozzájárult ahhoz, hogy az alapos és hiteles forráskutatás mind jogtörténelmi, mind gazdaságtörténelmi munkásságában szerepet játszott. 1931-ben a szellemtörténelmi irányzatot követő pozitivisták kutatási módszer híveként szembeszállt a korábbi romantikus-nacionalista jogtörténelmi szemlélettel (Eckhart-vita). A kommunista hatalomátvétel nem kedvezett Eckhartnak, 1949-ben akadémiai rendes tagságát tanácskozási tagsággá minősítették vissza. 1957-ben halt meg Budapesten, akadémiai rendes tagságát 1989-ben állították helyre.

munkásságához társította. A Horthy-korszak közjogászainál – elsősorban Tomcsányi Móricznál (1878–1951) és Molnár Kálmánnál (1881–1961) – viszont döntően Timon szemléletmódja vált uralkodóvá. A vitát Eckhart Ferenc (1885–1957) jogtörténész 1931-ben megjelent programtanulmánya robbantotta ki, s nem jutott nyugvópontra a mai napig.

Mielőtt tömören összegezzük a nézeteltérés főbb pontjait, néhány paradoxonra térünk ki. Például, hogy Timon meghalt 1925-ben, így a nézeteivel kapcsolatos vitát Eckhart a saját kortársaival, jogászokkal és politikusokkal folytatta le. Eckhartnak nem volt jogi végzettsége, de a vele szemben álló közjogászok sem voltak egyúttal történelemtudós bölcsészek. Tomcsányi a jogtörténetről egyenesen azt vallotta, hogy „*mint önálló tudomány, nagyfontosságú, de a közjognak mégis csak segéd tudománya*”. Süketek párbeszéde volt tehát a vita. Ráadásul a Szent Korona-tan lényegét is alig érintette, Eckhart megállapításai – Mályusz Elemér (1898–1989) történész megfogalmazásával élve – „*éppen hogy csak súrolták a szentkorona-tan Timon-féle magyarázatát*”.

Eckhartnak az volt a véleménye, hogy a vita semmit sem tett hozzá a Szent Korona-tan történetéhez. A *Szent Korona-eszme története* csak tíz évvel később, 1941-ben jelent meg, mely könyvét Eckhart a vita nyomán írta meg. Eckhart 1931-es programtanulmányával a jogtörténetírást szerette volna kritikai szemléletűvé tenni, csak hogy a Trianon utáni érzelmvilágba tökéletesen illeszkedtek Timon nézetei. Így Eckhart írását olyan felháborodás követte, hogy például ifjabb Ugron Gábor az egyetemi katedrójától való megfosztását követelte.

Eckhart tagadta, hogy Szent Istvánig visszavezethető volna a koronatan. Nézete szerint nem lelhető fel az *Intelmek*ben az első alakja. Csak a 15. századtól fejezi ki a király és a rendek együttes hatalmát a korona. Úgy gondoljuk, nem feltétlenül helyes, ha a koronaszimbolikát keressük az *Intelmek*ben, mivel a tannak a hatalommegosztás a lényege. Más kérdés, hogy a hatalommegosztás gondolata mikor kapcsolódik össze a Szent Koronával, illetve hogy a hatalomban a megosztás révén még kik részesednek és milyen mértékben. Ha ilyen szemszögből olvassuk át az *Intelmeket*, találunk egy érdekes helyet: „*A tanács állít királyo-*

kat, dönt el királyi sorsokat...” Ez álláspontunk szerint „rímél” a Werbőczytől idézett sorokra.

Eckhartnál tartalmában folyamatosan módosult a Szent Korona-eszme, és annak megfelelően alakult, hogy milyen társadalmi csoportok mekkora szerepet játszottak a király mellett. Molnár Kálmán viszont az alkotmánytörténeti folytonosságot hangsúlyozta, és hogy a magyar közjogi géniusz a forrásokban nem feltétlenül tükröződik vissza.

A magyar jogfejlődést Eckhart is egyedinek tartotta, de nem elszigeteltnek, mert véleménye szerint lengyel és cseh hatások alatt fejlődött a magyar koronatan. Úgy gondolta, hogy az angol és a magyar viszonyok között párhuzamot vonni nem más, mint „nemzeti önhittségből származó fantázia”. Tomcsányi szerint a királyi hatalom és az egyéni szabadság kettősségére épülő államszemlélet létezett más nemzeteknél is, beleértve az angolokat, nem volt azonban olyan szemléletes konstrukciója, mint nálunk a Szent Korona-tan.

A koronázásnak sem Angliában, sem Franciaországban nem volt olyan jelentősége, mint hazánkban. Nálunk ugyanis ismeretlen volt a *rex non moritur* (a király nem hal meg) elv, azaz hogy pillanatnyilag sem áll be trónüresedés, mivel a trónörökösödésre jogosult azonnal a király helyébe lép a király halálakor. A francia közjog ezt az elvet mint „*le roi est mort, vive le roi*” (meghalt a király, éljen a király) ismerte. Ezzel szemben nálunk a Szent Korona volt a királyi hatalom folytonosságának képviselője.

Jelzi ezt, hogy I. Ulászló (1440–1444) királlyá választásának idején Luxemburgi Erzsébet, Zsigmond király özvegye ellopatta a Szent Koronát, hogy három hónapos fiát, V. (Utószülött) Lászlót (1444–1457) királlyá koronáztassa vele. Igaz, a rendek erre olyan határozatot hoztak, mely szerint a rendek akarata a királyi hatalom forrása, nem pedig a korona (1440). Tomcsányi ebből kiindulva viszont megállapította, hogy ha esetleg elpusztulna a Szent Korona, akkor a nemzetet illeti meg annak pótlásának joga, és ugyanígy a nemzet szükség esetén a királyi szert is pótolhatja. Közjogilag így (is) megalapozható Horthy Miklós kormányzósága.

Eckhart a közjogászoknál jogosan hiányolta a forráskritika alkalmazását. Például az Anonymus által leírt etelközi

vérszerződési pontokat Tomcsányi és Molnár is hiteles forrásnak tartotta. Pedig a középkorban kritikai történetírás még nem létezett, a „történetírók” saját koruk gondolatait szívesen vetítették vissza régi időkre. A vitába a történészek oldalán beálló Bartoniek Emma (1894–1957) is kifejtette, hogy Timon a Szent Korona-elméletét sok ponton nem helytállóan rajzolta meg, mert azt csak Werbőczy művéből és néhány középkori oklevélből ismerte. Ismét megjegyezzük azonban, hogy nézetünk szerint a hangsúly nem a vérszerződés történetének hitelességén van, hanem hogy létezett-e bármiféle hatalommegosztás az ősi magyar társadalomban. Ha igen, akkor az a későbbi Szent Korona-tan előzménye lehet.

A vita nem zárult le a Horthy-korszakban, inkább csak abbamaradt. Az 1950-

es években kialakult második vita hozzájárult Eckhart egészségének romlásához és halálához. „Szellemtörténettel” vádolták meg 1956-os tevékenysége miatt, de a meghurcoltatástól megmenntette a halál. A harmadik vita a Szent Korona-tan továbbélésének kérdéséről az 1989/90. évi rendszerváltoztatást követően bontakozott ki, és tart napjainkban is. Tény azonban, hogy a „láthatatlan korona” jelentős szerepet játszott abban, hogy a Szent Koronát a Magyar Nemzeti Múzeumból az Országgházba helyezték át az államalapítás 1000. évfordulója alkalmából. Elismerve a magyar történeti alkotmányban betöltött szerepét, így hivatkozik rá a 2011-ben elfogadott Alaptörvény: „Tiszteletben tartjuk történeti alkotmányunk vívmányait és a Szent Koronát, amely megtestesíti Magyarország alkotmányos állami folytonosságát és a nemzet egységét.” ♦

UJVÁRY GÁBOR

A SZENT KORONA-TAN A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

Az őszirózsás forradalom és a tanácsköztársaság reakciójaként 1919 őszétől – kezdetben kaotikus körülmények között – kiépülő új hatalom nemcsak az előző esztendőben vallott ideológiáktól, de részben a dualizmus eszmerendszerétől is elhatárolódott. Az 1918 végétől mindinkább balra tolódó kormányzattal, illetve az internacionalizmus jegyében tevékenykedő vörösuralommal szemben ellenforradalmiként határozta meg magát, és – különösen az 1919 szeptemberétől 1920 közepéig terjedő időszakban – radikális jobboldali politikát képviselt. A közszereplők többsége olyan, tartalmukban pontosan soha nem tisztázott, inkább csak a jelzőszavak szintjére jutó fogalmakat hangoztatott, mint a keresztény-nemzeti, a szegedi vagy a Szent István-i gondolat. Magyarország földarabolásának visszahatásaként ezekhez társult a minden idegent örömmel befogadó, a

nemzetiségekkel állandóan türelmesen és megértően bánó Szent István-i magyar állam fikciója, valamint – legkisebb közös politikai többszörösésként – a revízió minden politikai erő által hirdetett követelése.

TIMON ÁKOS HATÁSA

Emellett a magyarság jogi érzékének és államalkotó képességének bizonygatása is számtalan politikai megnyilatkozás állandó elemévé vált. A Horthy-korszak legfontosabb példaképeivé pedig – az 1919. augusztusi „újrakezés” fiktív előzményeként – a kereszténységet felvevő, államalapító Szent Istvánt, illetve a revolúcióval szemben az evolúcióban hívő reformpolitikust, Széchenyi Istvánt emelték. Kultuszuk lépten-nyomon érezhető volt, a Szent Imre- és a Szent István-émlékekben (1930, 1938), Széchenyi műveinek kri-

tikai kiadásában és rengeteg hasonló jelenségben tükröződött. Alig volt olyan politikai szónoklat vagy emlékezés, amelyben ne hangozott volna el valamelyikük neve. Ebbe az ideológiai keretbe illeszkedett – mindenekelőtt Timon Ákos összegzéseiben – a jogi, elméleti konstrukcióba helyezett Szent Korona-tan, amely az 1919-es rendszerváltások és a történelmi Magyarország fölbomlása miatt a két világháború között élte aranykorát.

A negyedszázados korszakban a Szent Korona-tanról mindvégig Timon értelmezése maradt a legnépszerűbb és a leginkább jellemző (minderről Hollosi Gábor e számban közölt írása szól bővebben, Kardos József pedig önálló kötetekben dolgozta föl a tanról 1919 és 1944 között folytatott közjogi viták történetét, illetve azok kapcsolódását a legitimizmushoz).

Timon szerint az „ősi magyar alkotmány” az egész világon egyedülálló,

A SZENT KORONA-TAN RÖVID ÖSSZEGZÉSE, 1943

A Szent Korona minden hatalom forrása, a szuverenitás alanya.

A Szent Koronát viselő király egyfelől és a nemzet egyeteme másfelől együttesen alkotják a Szent Korona testét, a mai értelemben vett államot. Az állam és az állami élet minden tényezője közvetlen kapcsolatban van a Szent Koronával. Így az állam területe egyben a Szent Korona területe. A felségjogok nem királyi jogok többé, hanem a Szent Korona, vagyis az állam jogai, amelyeknek gyakorlása a koronázással ruháztatik a ki-

rályra. A törvényhozás – mint az állami szuverenitás legfőbb megnyilvánulása – a Korona egészének, az államnak joga. Gyakorlása – mint általában minden közhatalom gyakorlása – együttesen illeti meg a királyt és az országgyűlés képviselte nemzettagokat, állampolgárokat. A szentesítés joga szintén a koronázással száll át a királyra.

Így érthető, hogy koronázás nélkül nincsen törvényes király, és király nélkül csak átmeneti formája van az államéletnek. Így érthető az is, hogy a magyar király közjogi

természetű felségjoga és az osztrák örökös tartományokra vonatkozó császári uralkodói jogok sohasem olvadhatnak össze, s a magyar állam – noha a Pragmatica Sanctio érvényben léte alatt mindig ugyanazt a főt illették Szent István koronájával, mint amely fő egyben az osztrák örökös tartományoknak is korlátlan jogú uralkodója volt – mindig megtartotta a maga különálló állami függetlenségét.

(*Magyar Tájékoztató Zsebkönyv. Második kiadás, 1943*)

ami mindenekelőtt a Szent Korona-tanban nyilatkozik meg. Ez szinte alig változott Werbőczy István *Hármaskönyve* (1514) óta, tartalma az 1848-as jobbagyfelszabadítással mégis átalakult, hiszen a „népet” is beemelte az addig csak a nemeseket magában foglaló „nemzetbe”. Így a Szent Korona-eszme a dualizmus idején már – társadalmi helyzetüktől és nemzetiségüktől függetlenül – a formailag azonos jogokkal bíró állampolgárok és az uralkodó egységét jelentette.

Timon értelmezése alapján a Szent Korona-tanban nemcsak a magyar nemzet államalkotó képessége, „*organikus egysége*”, de „*Szent István biro-*

dalmának közjogi egysége, egységes főhatalmi szervezete” is kifejeződött. A „Szent Korona testébe” ezért az egykori társországokat (Horvátországot, Szlavóniát és Dalmáciát) is beleértette, őket is „a szent korona tagjának” tartotta. Mindez pedig okkal dagasztotta a Trianon utáni „csonkaországban” élők – különösen a határokon kívülre került szülőföldjükről az új magyar államba költözöttek mintegy négyszáz- ezres tömege – nemzeti büszkeségét, és érvanyagot szolgáltatott a revíziós törekvéseknek is.

A Timon-féle Szent Korona-tant különböző, egymástól olykor gyökeresen eltérő politikai célok szolgálatába lehe-

tett állítani. Mindez már az 1918–1919-es átalakulás idején is megfigyelhető volt. Amikor IV. Károly 1918. november 13-án lemondott politikai jogainak gyakorlásáról, a legtöbben úgy vélték, hogy a király és a nemzet Szent Koronában kifejeződő egysége is megszűnt, ezért a nemzet – mint azt az uralkodó is elismerte – szabadon választhatta meg államformáját. A népköztársaság 1918. november 16-i kikiáltása részben ennek következménye volt.

A szeged-alsóvárosi templom plébánosa, a nagy hatású szónoklatairól is ismert Zadravec István – 1920 és 1926 között táborigazbíró – azonban már 1918. december 1-jén követelte a forradalmi hatalom képviselőitől, „*hogy ezt a Tárgyunkat [a Szent Koronát], [amely] évezredünk történelmét [jelképezi,] sérthetetlen tiszteletben tartsák, sőt annak egy nemzeti ünnepet rendeljenek el, mert a levegőbe nem esküdhetnek, törvényeket nem hozhatnak. Hozzák a törvényeket e szent Koronának nevében, ítéleteket Annak erejével.*”

Ugyanó a Szegedi Katolikus Kör 1919. június 29-i matinéján tartott beszédében – egy hamisnak bizonyult szóbeszédre hivatkozva – a Szent Korona-eszmen alapuló örökséget állította szembe a köztársasággal és a kommünnel: „*Míg a nemzetnek joga volt számon kérni azokat, kik koronát hordtak – fakadt ki –, ki adta meg a jogot Szamuelynek, hogy [...] fejszével verje szét Szent Koronánkat!?*” Egyben kifejtette, hogy a Szent Korona a legfőbb magyar jogforrás, és „*ha azt elikkasztják, megszűnt Magyarország*”. A Szent Korona meggyalázásának feltételezése olyannyira elterjedt lehetett, hogy nem sokkal Horthy Miklós kormányzóvá választása után, 1920 márciusában megvizsgálták, és örömmel konstatálták épségét.

A JOGFOLYTONOSSÁG KÉRDÉSE

1919 őszétől a Szent Korona-tan a forradalmakat a múltból kitörő jogfolytonosság eszméjének alátámasztására is alkalmas volt. Szinte minden politikai erő azt vallotta, hogy az 1918. október 31. után történtek megszakították a Szent Koronából levezetett alkotmányosságot és közjogi állandóságot, de azt is számosan hangoztatták, hogy a köztársasági államforma eleve idegen a magyarságtól. Az új berendezkedés alapját rögzítő törvényjavaslat előadó-

jaként Túri Béla leszögezte: „A korona a nemzetnek eleven megtestesítője [...] És ha a szent korona jogelmélete szerint is a szent korona magában egyesíti az államhatalom összes alkatelemeit, akkor csak világos, hogy ha ezeknek az alkatelemeknek, tényezőknak, közjogi szerveknek működése megszűnik, akkor a nemzet joga az, hogy ennek pótlásáról gondoskodjék. [...] A nemzetgyűlés a szent koronában élő jogán akar intézkedni, a szent koronában foglalt államfői hatalom gyakorlásáról akar gondoskodni.”

A nemzetgyűlés a törvénytervezetet csaknem ellenvetés nélkül fogadta el, az így született 1920. évi I. törvénycikk 9. §-a pedig megállapította: „Az úgynevezett népköztársaság és tanácsköztársaság szerveinek néptörvény, rendelet vagy más elnevezés alatt kibocsátott mindennemű rendelkezései érvénytelenek. Hasonlóképpen érvénytelenek az úgynevezett nemzeti tanácsoknak és szerveiknek mindennemű rendelkezései és határozatai is. Az Országos Törvénytárból az oda beiktatott úgynevezett néphatározat és néptörvények töröltetnek.” Bár a törvénycikk nem rendelkezett Magyarország államformájáról, a kihirdetése után három héttel miniszterelnöki rendelet határozott a királyság helyreállításáról, majd szintén egy miniszterelnöki rendelet „az állami hatóságok, hivatalok és intézmények elnevezéséről és az állami címereken a szent koronának alkalmazásáról”.

A korszakban számos további, a Szent Korona-tanhoz kapcsolódó rendelkezést hoztak: IV Károly második

A SZENT KORONA ELLENŐRZÉSE

Az 1918. október 31-e óta lezajlott forradalmak szükségessé tették annak megállapítását, hogy a királyi várpalota külön helyiségében őrzött szent korona és a koronázási jelvények sértetlenek maradtak-e. Evégből ma délelőtt tizenegy órakor megjelentek a szent korona őrzésére szolgáló helyiségben Horthy Miklós kormányzó és Csernoch János bíboros hercegprímás, Simonyi-Semadam Sándor miniszterelnök, Dessewffy Aurél országbíró, Ambrózy Gyula koronaőr, a nemzetgyűlés képviselőjében Rakovszky István, a nemzetgyűlés elnöke, Lukovich Aladár háznagy, Dömötör Mihály és Rupert Rezső dr. [...] A bizottság megállapította, hogy a szent koronát tartalmazó ládán lévő pecsétek és kötelékek épségben vannak, majd felbontva a ládát, megállapították azt is, hogy úgy Szent István koronája, mint a többi jelvények hiány nélkül és sértetlen állapotban megvannak. (Friss Ujság, 1920. március 21.)

visszatérési kísérlete után – erős külföldi nyomásra – az egykori király uralodói jogainak és a Habsburg-ház trón-

örökösödésének megszüntetéséről (1921: XLVII. tc.); a Szent Korona és a hozzá tartozó drágaságok gondviseléséről (1928: XXV. tc.) vagy éppen a törvénykezés egyszerűsítéséről (1930: XXXIV. tc.). Utóbbi kimondta, hogy a „bírói hatalmat az állami bíróságok a Magyar Szent Korona nevében gyakorolják”. Szent István király dicső emlékének megörökítését (1938: XXXIII. tc.) is ezen jogszabályok közé sorolhatjuk.

A SZENT KORONA-TAN AZ 1920-AS ÉVEK ELEJÉN

Három nappal a trianoni békeszerződés aláírása előtt, 1920. június 1-jén a budapesti tudományegyetem dékáni tisztéből távozó jeles történész, Angyal Dávid az akkoriban általánosnak tekinthető csodavárástól óvott, mivel sokan – gyakran éppen a Szent Korona-eszmére utalva – a történeti magyar állam földarabolását gyorsan megváltoztatható ténynek tekintették. Figyelmeztetett: bár „a magyar közvélemény e szörnyű állapotot könnyen megdönthetőnek, csak ideiglenesnek, hamar elmúlónak tekintti”, sokkal valószínűbb, hogy a „magunk katonai erejével vissza nem szerezhetjük azt, amit elvesztettünk. Szövetségünk nincs, ellenségeink bármily hitványak, sok fegyverre és igen erős szövetségesekre támaszkodnak. Az új szomszéd államok felbomlását sem szabad közeli lehetőségnek tekintenünk.”

Ugyanakkor kijelentette: „Ha szomszédjaink kajánsága elhitethetné a világgal azt, hogy mi a justitiát semmibe

TIMON ÁKOS A SZENT KORONA-TANRÓL

A magyar nép az államot, mint az összeség érdekében szervezett társadalmat, mint szerves egységet a szent koronában látta megtestesítve. Ehhez képest a szent koronát úgy fogja fel, mint egyfelől a magyar államiság jelképét, szimbólumát, mely kifelé más államokkal szemben kifejezésre juttatja a magyar nemzet szuverenitását, nemzetközi önállóságát; másfelől személyesítve, mint a nemzetben gyökeredző, a királyt és a politikai értelemben vett népet, a nemeseket együtt megillető közhatalom birtokosát. [...]

Az állami élet és szervezet minden egyes tényezője közvetlen kapcsolatba lép a szent koronával s attól nyeri életető erejét. Egyfelől

minden jognak és hatalomnak kútforrása a szent korona, másfelől az összesség, az állam érdekében teljesítendő szolgálatok a szent korona felé irányulnak, az ország lakói kivétel nélkül a szent korona hatalma alatt állanak (Sacrae Coronae subjecti). [...]

Werbőczy legnagyobb érdeme, hogy ő biztosította nálunk a nemzeti jog fennmaradását az idegen jog behatásával szemben, megőrizte a magyar jognak nemzeti jellegét, rendszeres törvénykönyvbe foglalván a középkorban kifejlődött saját magyar jogot. Nagy érdeme továbbá, hogy ő rakta le először a szent korona elméletének alapjait, ő formulázta világosan a nemzetben élő azt a közjogi felfogást, hogy a

szent korona az állami főhatalom birtokosa, hogy a törvényhozó hatalom megoszlik a király és a nemzet között, valamint hogy minden birtokjognak forrása a magyar államot jelképező, a magyar állami főhatalmat birtokló szent korona. Mind e fejtegetései és tanításai nagy mértékben fejlesztették a nemzetben az alkotmányos érzületet, az állami önállóság és függetlenség tudatát. Kifejtette továbbá a királyi főkegyúri jog alapját, valamint Magyarország függetlenségét egyházkerületi szempontból.

(Timon Ákos: Magyar alkotmány- és jogtörténet különös tekintettel a nyugati államok jogfejlődésére. Hatodik kiadás, 1919)

sem vesszük, halálos ítéletünk meg volna pecsételve. De ha minden erővel azon leszünk, hogy tettekkel meghazudtoljuk a kajánságot, ha megfogyatkozott állapotunkban is Széchenyi ideálja felé törekszünk az igazság és justitia útján, oly fegyvereket szerzünk, melyek ki nem csavarhatók kezünkől akkor, amikor egyszer kitör a várva-várt küzdelem a magyar szent korona területének birtokáért. És ha folyton, egy percer sem szünetelve készülünk a nagy küzdelemre, az a csoda erő, melyet a régi magyarság tulajdonított a szent koronának, majd ismét felragyog és győzelemre vezet.” Angyal még közvetlenül a halála előtt, 1943-ban írt emlékezéseiben is így idézte föl az akkori időket: „Azt gondoltam, minden magyarnak egyesülnie kell érzelemben a Szent Korona régi területéhez való ragaszkodásban és a régi királyi család jogainak tiszteletében. De ez a tisztelet a Trianon után keletkezett intézmények megbecsülésével összeütközésbe ne kerüljön.”

Így gondolta az ekkoriban még Angyalhoz hasonlóan legitimista érzelmű Teleki Pál is, amikor a kormány tagjainak nevében miniszterelnökként üdvözölte a kormányzót 1921. január elején. Ő a szociális újjáépítés előfeltételének tartotta a tekintélyek visszaállítását, s ebben – mint megállapította – „elől kell járnia a kormánynak, az államférfiaknak és mindenkinek, mert csak így fogjuk elérni azt, hogy egy új, erős Magyarország épülhessen, amely a tekintélyen és elsősorban a legfőbb tekintélyen, a magyar szent korona tekintélyén alapszik. A magyar szent korona tekintélye mindenkor Magyarország királyának is a tekintélye, és Magyarország tekintélye ma a kormányzó tekintélye, amely a királyéna részese, mert ő a királyi hatalom helytartója. Ilyen a nemzetgyűlés és a kormány tekintélye is.”

SZENT ISTVÁN ÜNNEPE 1920-BAN

Most ez az ország csonka, ki van fosztva, meg van alázva, latrok osztozkodnak rajta. Fejedelmi palástod gazdátlan, királyi koronád árva és nemzeted, mint a nyáj, melyet farkasok megdúltak, meghasonlásában szétfutott és a pusztákban bolyong.

Jövel Szent István király, szedd össze szétzúllott népedet, egysítsd szent koronád varázsával újra nemzetté, egy akarattá, egy hitté. A te koronád nem fejedelmi ékszer, hanem nemzeti intézmény. A te koronád a nemzet maga. És a király nem a választástól lesz, hanem a te szent koronádtól magyar királlyá. Mert a választást emberek csinálják, az tehát emberi munka. A te koronád pedig Istentől van és hatalma, ereje, titka és varázsa isteni akarat és isteni munka.

(Budapesti Hírlap,
1920. augusztus 20.)

A Szent Korona-tan sokoldalú értelmezhetőségének jeleként az 1920-as évek elején, különösen IV. Károly 1921-es visszatérési kísérleteikor a – többnyire nemzeti királyban gondolkodó – szabad királyválasztók és a Habsburgok örökösödésében bízók ugyanúgy a Szent Korona-tanra hivatkoztak, mint a kormányzói tisztség és a király nélküli királyság államformájának védelmezői. Az előbbieket szerint a nemzet elidegeníthetetlen joga az uralkodó

választása, az utóbbiak viszont a törvényes uralkodó, azaz IV. Károly jogainak visszaállítását – 1922-es halála után pedig fia, Ottó megkoronázását – kívánták elérni. Abban azonban, különösen a politikai, majd gazdasági konszolidáció érezhető jeleinek hatására, mindkét tábor egyetértett, hogy a kormányzói méltóságot egyelőre nem szabad megkérdőjelezni.

Raffay Sándor evangélikus püspök 1921 decemberében kijelentette, hogy a „*protestánsoknak szentén szent a kereszt*”, mivel Jézus őket is megváltotta. Nem igaz a vád, hogy protestáns uralkodót szeretnének, „*elsősorban [a] magyar nemzeti király*” mellett állnak ki. „*Nekünk, protestánsoknak – tette hozzá – az apostoli király és a magyar szent korona fogalma örökké szent és sérthetetlen. A magyar nemzet ezer év előtt a kereszténységre és a nemzeti eszmére építette fel önmagát, és ezért kell támogatnunk a keresztény nemzeti egyesülést.*”

A LEGITIMISTÁK ÉS A KORMÁNYZÓ

A legitimista felfogás egyik legjelesebb közjogász képviselője a Timon Ákos nézeteit valló – és azokat a megváltozott viszonyokra alkalmazva továbbfejlesztő – Molnár Kálmán volt, aki szerint a Szent Korona-tan a királyi hatalom visszaállítását igényli. Miként 1919. november elején papírra vetette: „*A nemzet a koronázás által ruházza át a főhatalmat a királyra, a király a szent korona feje, az országgyűlésileg egybegyűlt állampolgárok a szent korona tagjai, s a törvényhozásban együttműködő országgyűlés és király együtt alkotják a szentkorona egész testét.*” Ennek ellenére hamarosan – hangsúly-

A MAGYAR ORSZÁGOS VÉDERŐ EGYESÜLET PESTVÁRMEGYEI OSZTÁLYÁNAK KIÁLTVÁNYA IV. KÁROLY TEMETÉSEKOR

MAGYAR TESTVÉREINK!

A Mindenható Isten megmásíthatatlan akaratából a magyarok királyja, akinek hornokát egykor Szent István ragyogó koronája ékesítette, meghalt. [...] Magyar Testvéreink! A mindenkifelett való végzet fellebbezés nélküli akaratából a nemzet egységét

veszélyeztető vita a váratlan szomorú gyásszal megoldást nyert.

Becsületes hazafiak, akik még tegnap szemben állottak egymással, ma már kell, hogy kiengesztelődjenek. Ezentúl kéz a kézben, vállvetve igyekezzenek a magyar igazság, magyar jövő diadalára egységes, hatalmas tábort alkotni. [...] Szűnjön meg

köztünk minden viszály, pártállásra való tekintet nélkül. Béküljön meg a gyászoló nemzet önmagával, ne marja tovább egymást a magyar, legyünk egyek, legyünk erősek, a keresztény nemzeti gondolaton fölépülő Nagy-Magyarország megteremtésére.

(Szózat, 1922. április 5.)

MOLNÁR KÁLMÁN A SZENT KORONA-TANRÓL

A szent korona-tan nem mondvascinált, nem mesterkélrt írott jogalkotás szüleménye, hanem a nemzeti szellemnek olyan ösztönszerű megnyilvánulása, mint például a nemzeti nyelv, a nemzeti irodalom, a nemzeti művészet – vagy amint az emberi szellem természetes és önkéntelen megnyilvánulása, az istenhít, a vallásos érzés. Innen van egyrészt, hogy nemzeti önmagunkra eszmélésünknek ez a részben jogi konstrukciója oly mélyen gyökerezik a magyarság tudatában és lelkében, hogy túlnövi a jogéret és jogi meggyőződés határait és szinte vallásos áhítatba átmenő szent érzéssé magasztosul bennünk. Innen van másrészt, hogy nemzeti öntudatunknak ez a sajátos megjelenési alakja annyira nemzeti, annyira magyar, hogy azt az idegen soha sem képes teljesen átérteni.

Ha király nélkül csonka az államélet, ha az állami szuverenitás alkotmányoszerű megnyilvánulásának nincs meg a lehetősége, azt jelenti-e ez, hogy mai csonkaságában meg kell állni az állam és nemzet életműködésének, s tétlen rezignációval kell bevárni az illyképpen valóban nem nagyszerű halál bekövetkezését?

Ez a szent korona tanából éppen nem következik. A szent korona tan nem áll ellentétben az állami élet természetével, s ennek gyakorlati követelményeivel.

Vitán felül áll, hogy az állam, ha tovább élni és fennmaradni akar, életműködéseit nem szakíthatja meg. [...] Nem lehet tehát alkotmányésértésről beszélni, ha minden, ami a kényszerhelyzetben és annak nyomása alatt az alkotmány szabályaitól eltérőleg történik, az ideiglenesség, a szükségbeliség jellegével bír. [...] A fejtől

megfosztott magyar államcsonknak is folytatnia kell életműködéseit úgy, ahogy lehet. Nem szabad lefogni az orvos kezét, sőt elő kell segíteni élesztési kísérleteit, a mesterséges lélegzést, az injekciókat, mik az élőt nemzettestbe az életet visszavezetik. [...]

A szent korona volt az, mely a magyar állam területének, a szent korona országainak egységét egy évezreden át fenntartotta, az elszakadt részeket bűvös fénykörébe visszaédesgette. [...] Ma jóval nagyobb az eszme jelentősége, mint bármikor volt ezeréves történetünk folyamán, A szent korona tan értelmében a szent korona magát az államot jelentette. Ma több ennél. Ma az állam: Csonka-Magyarország. A szent korona: az ezeréves Magyarország,

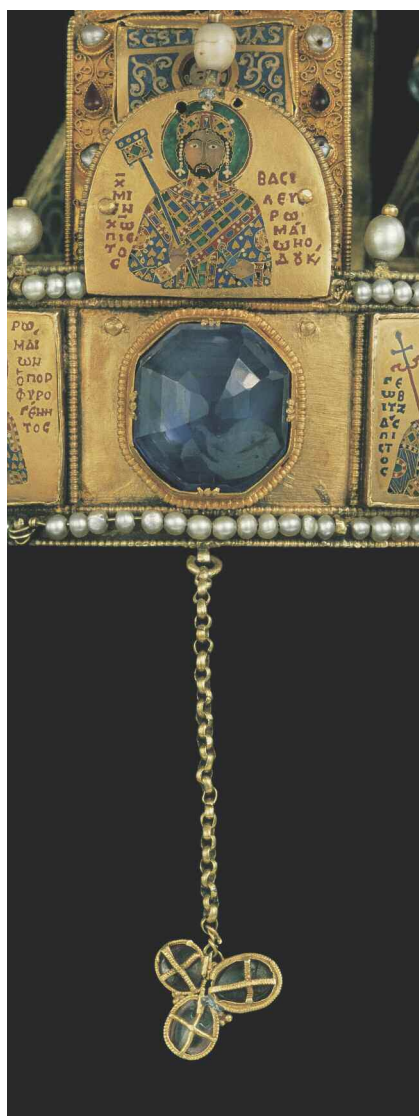
A mai magyar állam határait az emberi rövidlátás és gyűlölködés által rétek és szántók között önkényesen szétszórt határkövek jelzik. A szent korona területének határait a természet nagy alkotója emberi mesterkedések által el nem mozdítható hegyóriásokkal, folyamokkal és tengerrel jelölte meg. [...] A mai magyar állam alkotmánya: a szent korona jogszerű szerveit ideiglenesen helyettesítő kisegítő szervektől származó közjogi provizórium. A szent korona alkotmánya: ezer év vérvél és verejtékével megalkotott, megvédett és megszentelt ősi magyar alkotmány. [...] Legelsősorban és legfőképpen közös kincsünk a szent korona, és minden intézmény, minden személy és minden érzés, aki és ami a szent koronával kapcsolatban van, ami hozzá fűződik.

(Molnár Kálmán: A Szent Korona-tan kifejlődése és mai jelentősége. A Magyar Nők Szent Korona Szövetségében 1927. február 2-án tartott előadás.)

lyozottan csak átmeneti megoldásként és ideiglenes jelleggel – már ő is elfogadta Horthy Miklós államfőségét.

A Habsburg uralkodók jogfolytonosságát valló legitimista elvek képviselőjére 1926-ban jött létre az arisztokraták irányította Magyar Nők, illetve Magyar Férfiak Szent Korona Szövetsége, amelyek a „törvényes örökösödés” elismertetését tűzték zászlajukra, és Ottó királyfi királlyá koronázását szorgalmazták. Vezetőik között volt Csekonics István, Károlyi György, Apponyi Albert, Cziráki György és nőrokonai. Az egyetemisták és a főiskolások 1927-től működő országos szervezete, a Szent István Bajtársi Szövetség pedig a legitimista fiatalokat – de már diplomát szerzett korábbi tagjait is – tömörítette. Emellett különböző, a Szent Korona-tant ugyancsak gyakran idéző, ám viszonylag csekély társadalmi támogatottsággal rendelkező, legalább részben legitimista jellegű pártok is alakultak (Egyesült Keresztény Párt, Keresztény Ellenzéki Párt, Keresztény Gazdasági és Szociális Párt, Keresztény Néppárt, Keresztény Női Tábor, Nemzeti Legitimista Néppárt).

Többnyire azonban ezek a főleg katolikusokból álló formációk sem kérdő-

jelezték meg Horthy Miklós államfői rátermettségét. Amikor a kormányzót a Képzőművészeti Társulat tiszteletbeli tagjának választották, az egyébként királypárti Glattfelder Gyula csanádi püspök a Szent Korona-tanra utalva jelentette ki, hogy „megértő lélek öröklik a komoly magyar művészet fölött”.

A kormányzó 1920. évi I. törvénycikkben meghatározott jogkörének fokozatos kiterjesztése (1920: XVII., 1933: XXIII. és 1937: XIX. törvénycikk) szintén arról tanúskodott, hogy a kezdetben csak ideiglenesnek tekintett hatalomgyakorlást a legitimista érzelműek is mindinkább elfogadták. Ebben persze szerepet játszott a már idősödő Horthy emelkedő népszerűsége, Ottó királyfi fiataltsága, valamint a nemzetközi helyzet változása is. A legitimisták ugyanis – elsősorban vallásellenessége és fokozódó fajgyűlölete miatt – elutasították a nemzetiszocialista rendszert, illetve annak hazai hirdetőit, és rettegtek a Német Birodalom 1930-as évek közepétől erősödő európai térnyerésétől. Ugyanakkor bíztak benne, hogy a 19. század végi normákat és viselkedésformákat magáénak valló, konzervatív kormányzó legalább részben megóvja a német befolyástól Magyarországot.

1938

Utóbbi szempontból a keresztény Magyarországot is jelképező Szent Koronaszemléhez való ragaszkodás akár pozitívnak is tűnhetett, hiszen minden korszerűtlensége ellenére óvott a szélsőségektől. Mindez elsősorban 1938-ban, a 34. Eucharisztikus Világkongresszus és a Szent István-émlékév megrendezésében, illetve a „csodás forradalmat” hirdető (1938. szeptember-október) Imrédy Béla miniszterelnök oltjainak elutasításában nyilvánult meg.

Az 1938. május végén nagy sikerrel szervezett Eucharisztikus Világkongresszuson a németországi hívők – mivel megtiltották nekik – nem vehettek részt. Ugyanekkor a pápa követe, Pacelli bíboros – akit 1939 márciusától már XII. Pius pápáként tiszteltek – arra kérte Horthy Miklóst, hogy megtekintesse a Szent Koronát. A kormányzó hozzájárulásával május 31-én, a kongresszusi ünnepségek lezárulása után meg is tehetette ezt. Mindez bizonyítja, hogy nemcsak a magyarok számára jelentett különleges szimbólumot és értéket a Szent Korona.

Az 1938. június végén indult Szent István-émlékévben a korona és a koronázási jelvények, valamint a Szent Jobb is kitüntetett szerepet kapott. Augusztus 16-án és 17-én a budai királyi várpalota fehér márványtermében első ízben bocsátották közszemlére a koronázási jelvényeket, majd a nagy érdeklődésre tekintettel a kormányzó óhajára lehetővé tették, hogy augusztus 19-én is láthassa e kincseket a nagyközönség. Az újságok tudósításai szerint már az első két nap több tízezren látták „a Szent Koronát, a jogart, az almát, a kardot és első apostoli királyunk, Szent István palástját”. Ugyanekkor, augusztus 18-án Teleki Pál, Hóman Bálint és a Nemzeti Múzeum főigazgatója, Zichy István tizenöt magyar és külföldi tudós társaságában „több mint egy órán át tudományos kutatást végeztek a Szent Koronán és a szent ereklyéken. Számos fényképfelvételt csináltak a Szent Korona és a koronázási palást egyes díszítéseiről, nagyítókkal vizsgálták át a korona görög felírásait, és általában alapos tudományos vizsgálat alá vették a királyi jogart, a királyi almát és Szent István kardját.”

1938. május 31-től október elejéig az aranyvonaton tett országjáró körutat a Szent Jobb, amelynek szokásos, ám az addigiaknál is pompásabb körmenetét augusztus 20-án rendezték a budai Vár-

GLATTFELDER PÜSPÖK HORTHY MIKLÓSRÓL

[...] megnehezült az idők járása felettünk, árva lett Szent Koronánk és csökkent fénye nemcsak a magyar hatalom megfoghatóságát, hanem a magyar művészet erőforrásainak elapadását is jelenti. Ámde örökös felettünk egy isteni Gondviselés, s nem engedi, hogy árvaságunkban védtelennek is érezzük magunkat. A legművészibb nemzet uralkodója [III. Viktor Emánuel olasz király] mondta nemrég, hogy van a Szent Koronának öre, mi pedig már nagyon rég tanúskodhatunk arról, hogy e férfiban a Szent Korona tradíciójának is hivatott védője áll öröklényen. Horthy Miklós, Magyarország kormányzója olyan vágású ember, hogy aki szemébe néz, látja, itt méltatlan és torz gondolatnak nincs keresnivalója. Az idő, amelyben élünk, a stílszerűtlenség kora. Bizonyára az iránytalanul tapogatózó és meggyőződés nélkül, vakmerően kísérletező erkölcsi üresség miatt is. Ilyenkor stílusos egyéniséget látni helyén a biztonság érzete s a köznyugalom garanciája.

Budapesti Hírlap,
1937. december 21.

ban Serédi János hercegprímás vezetésével. Az ereklyét az őrzési helyéről, a róla elnevezett királyi és udvari várplébánia-templomból a Palotasoron, a Szent György-téren, a Szent György utcán, a Dísz téren és a Tárnok utcán át vitték a koronázó (Mátyás) főtemplomba, ahol a hercegprímás tartott ünnepi nagymisét és szentbeszédet.

A Szent Korona-tan híveinek nagy örömet okozhatott az a 26 állam képviselőit fogadó, 1938. szeptemberi budapesti nemzetközi ügyvédkongresszuson elhangzott beszéd is, amelyet a francia nemzetközi jogász, Jean Appleton mondott. Ezt gondolati konstrukciójuk helyességéről adott újabb visszacsatolásként értékelték.

Imrédy kormányfő totalitárius elképzelései részben már a Szent István-émlékévet megnyitó, 1938. június 25-i

beszédében megnyilvánultak. Ebben kifejtette, hogy Szent István a „saját lelkében átélte [...] a múlttal való szakításnak nagy tragédiáját”, ezért „vele szemben könnyű volt csatasorba állítani minden sértődött dacot, minden hagyományt, minden ösztönös aggodást, mely a megújulásban a lényeg elvesztésétől tartott. [...] És ha Szent István király arcán már a belső harc is megkeményítette a vonásokat, a vér, amelyet ontani kellett, még mélyebbé szántotta a barázdákat. Koppány, Ajtony és Gyula legyőzése a három állomás. Néhány év műve volt ez. A gyors cselekvés igazolja, hogy István világosan látta útját. Nem alkudott, nem tétozott. A belső csata, amelyet önmagában megnyert, megkönnyítette számára, hogy a külső harcot felvegye. De ezzel véget is ért az erőszakos beavatkozás, és tevékenységét terveinek békés megvalósítására összpontosíthatta. S itt jött művének talán legnehezebb, a gyakorlati alkotás nehézségeit ismerő számára csodálatra legméltóbb része.”

A miniszterelnök a kormányzó kíséretében tett németországi útja után, 1938 szeptemberében Kaposvártól szóló először terjesztett szorgalmazó „csodás forradalmáról”. Törekvéseit általános értetlenség fogadta, s az ebből adódó belpolitikai válság végén, 1939 februárjában az Actio Catholica országos igazgatója, Mihalovics Zsigmond – megint csak a Szent Korona-tannal példálózva – kijelentette, hogy „az örültek ugrása lenne a forradalom”. Ezzel egyértelműen és sokak véleményét tolmácsolva utalt a szélsőjobbos átrendezés veszélyére.

A SZENT KORONA-ESZME ÉS A REVÍZIÓ

Az Imrédyt a kormányfői tisztségben Mihalovics beszéde után két nappal, 1939. február 16-án követő Teleki Pál ugyancsak sokszor példálózott a Szent Korona-tannal. 1931-ben Berlinben úgy jellemezte, mint amely – az angol alkotmányhoz hasonlóan – nem „keletkezik valamely meghatározható, bizonyos időpontban hozott törvényből, hanem a természetesen kialakuló és megerősödő hagyományon alapszik”. Képviselőházi bemutatkozó beszédében megállapította, hogy „[...] mai politikai, majdnem akut és legakutabb problémáinknak gyökerei visszanyúlnak a messze és a legmesszebb múltba, vissza évszázadokra. Él a Szent Korona

PACELLI BÍBOROS TISZTELGÉSE A SZENT KORONA ELŐTT

A kormányzó engedélyével ma, hétfőn délután 6 órakor megjelent a szent koronának őrzési helyén, a királyi várban lévő kápolnában vitéz Imrédy Béla miniszterelnök, a szent korona őrei: báró Perényi Zsigmond és gróf Teleki Tibor, továbbá gróf Teleki Pál kultuszminiszter, Hóman Bá-

lint tárca nélküli miniszter, Bárcziházi Bárczy István, Barsi Aladár s a koronaórság vitéz Máriássy ezredes és Pajtás őrnagy vezetésével teljes díszben. Pontban 6 órakor érkezett Pacelli bíboros Uray Istvánnak, a kabinetiroda főnökének kíséretében a szent korona őrzési helyére.

Feltörték a vasláda pecsétjeit, s a vasládából kiemelték a szent koronát a koronázási jelvényekkel együtt s egy díszes szövevel letakart asztalra helyezték.

Pacelli bíboros letérdelt s buzgó imába merült. Ezután gróf Zichy István ismertette a szent korona és a koronázási jel-

vények jelentőségét, valamint szerepét a magyar történelem folyamán. A pápai legátus kísérete is megtekintette a szent koronát, amelyet távozásuk után visszahelyeztek a vasládába, azt lezárták, s a kormányzó pecsétjével látták el. (Makói Ujság, 1938. május 31.)

tana, él mint saját eszmei valóságunk és tud fenntartani egy nemzetet ősi és felszívódott anyagokból együtt. [...] Ezt átmenteni, átvinni a jövőbe s ennek útján maradni magyaroknak Európában: ez a kötelességünk."

A Szent Korona-tan politikai súlya leginkább a revíziós propagandában, majd az 1938 és 1941 közötti terület-visszacsatolások idején mutatkozott meg. Sopron és környékének Magyarországon maradását például *Baranyavármegye Hivatalos Lapja* így értékelte 1922 legelejen: „Az ország elrablott területének egy értékes darabkája, Szent István koronájának egyik ékköve azonban immár Istennek hála mégis visszazereztetett és a szent korona egységének visszaállítása vetett megdönthetetlen hitünk és reményünknek újabb tápot ad."

Hasonló megnyilatkozásokkal lép-ten-nyomon találkozunk a korszakban, különösen 1927, a magyar külpolitika lehetőségeinek bővülése és a Magyar Revíziós Liga megalakulása óta. Az elszakított országrészek Szent Koronához való visszatérésének vágyáról vagy közeli beteljesüléséről szónoklatok ezrei szóltak, ma már olykor megmosolyogtató retorikával, érzelmi telítettséggel és a legtöbbször bizony sablon-szerűen. A revízió követelése a minden- napokban is állandóan jelen volt, az iskolától kezdve a használati tárgyakon át a városi és községi terek kialakításáig, az utcanévadásig. Mindez persze érthető volt, hiszen valamilyen módon – rokonok vagy ismerősök révén – minden magyar állampolgárt érintett a trianoni békeszerződés.

Kmety Károly közjogi kézikönyvében már 1926-ban tudni vélte, hogy „a magyar szentkorona jogrendje újra élővé lesz a Kárpátoktól az Adriáig". Amikor 1938 novemberében az első bécsi döntést, a Felvidék déli sávjának visszaadását ünnepelték a képviselő-

házban, a lapok kiemelték: „A pártel- lentétek mintha eltűntek volna, a vá- laszfallak leomlottak, mindenki össze- forrt az örömben és boldog meglege- dettségben."

Ugyanekkor a kiváló kultúrfilozófus, Kornis Gyula házelnök hangsúlyozta: „A népi örendelkezés húsz évvel ezelőtt eltemetett igazságának földrengése ki-

A NEMZETKÖZI ÜGYVÉDI UNIÓ DÍSZELNÖKE A SZENT KORONA- TANRÓL

Jean Appleton díszelnök kifejtette, hogy az unió kongresszusai a jövőben jobban foglalkozhatnak összehasonlító és nemzetközi joggal, mert a helyszínen tanulmányozhatják egyes országok jogát, köztük Magyarország történeti alkotmányát, mely nagyban hasonlít az angol alkotmányhoz.

Dacára a többrendbeli módosításnak, megmaradt tisztán nemzeti alkotásnak. A történelem eseményei is igazolják ezt a tant, mert hiszen Magyarország akkor is királyság maradt, amikor nincsen betöltve a trón. Közjogász nagy szakértelemmel foglalkozott a Magyar Szent Korona tanával, alkotmányunk legújabb fejlődésével, a közigazgatási bíraskodásra vonatkozó törvényekkel és Werbőczy Hármaskönyvének jellemzésével.

(Budapesti Hírlap,
1938. szeptember 10.)

dobta az ősi magyar rögből a Trianonban faragott bitorló határkövek egész sorát. Nem hiába hordoztuk körül szerte az országban a csonka határokig Szent István esztendejében az ország-építő nagy király soha el nem porladó csontját, hálás nemzetére áldást hozott és palástját újra ráborította a Szent Koronájától elszakított földre. [...] Milliósnyi magyar, ezeresztendős múltunk minden örömeinek és fájdalomának hű részese most ismét a Szent Korona tagja." Nem véletlenül hangoztatták valamennyi revíziós siker alkalmával, hogy ezek a területek „a Magyar Szent Korona testéhez" tértek vissza.

Kárpátalja Magyarországhoz kerülése után olyan, látszólag jelentéktelen eseményekben is megmutatkozott a Szent Korona tisztelete, mint a técsői tanácsháza épületének díszítése. „A kárpátaljai Técső tanácsházának épületéről a csehek eltávolították a magyar Szent Korona mását – jelentették a lapok 1939 áprilisában. – A szent szimbólumot az ottani magyarok megőrizték, és most, hogy a magyar honvédség felszabadította a Kárpátalját, a Szent Korona elrejtett mását ünnepélyes keretek között állították vissza régi helyére."

A Szent Korona-tanról szintén sokat értekező alkotmányjogász, Egyed István az akkoriban jellemző – ám napjainkban is sokszor ismételt – felfogást összegezve egy 1939. novemberi beszédében kijelentette: „Szent István hagyta utódainak örökül azt a figyelmeztetést, hogy bánjanak jól az idegenekkel, mert az egynyelvű ország gyenge és törékeny. Ez a figyelmeztetés volt programunk s az a nem magyar anyanyelvű népek részére a legnagyobb szabadságot hozta. A Szent Korona-tan olyan politikai keretet adott, amely a Duna-völgyi népek békés együttélését századokra biztosította." Az ismét jelentős lélekszámú idegen ajkú népességet ma-

A SZENT KORONA-TAN ÉS A SZENT ISTVÁN-I ÁLLAMESZME

TUDÓSÍTÁS MIHALOVICS ZSIGMOND HASONLÓSÁG
A MA ÉS A MÚLT KÖZÖTT CÍMŰ ELŐADÁSÁRÓL

Előadásában főként a Szent Koronában gyökerező keresztény államisággal foglalkozott. Botor az és vétkezik a nemzet ellen, aki nem ragaszkodik teljes erővel a keresztény államisághoz és ennek megszemélyesítőjéhez, a titokzatos Szent Koronához. El kell utasítani minden forradalmi gondolatot és forradalomhoz nyúlást. Nálunk nem lehet azt mondani, hogy annyira romlott volna minden, hogy más nem segít, csak a forradalom. Ezt a keresztény etika nem engedi meg. Forradalommal csak a lelkiismeretlen és a józan meg-

fontolást elvesztett emberek kísérleteznek. Eszeveszett állapot volna, ha jönnek álmódosítók és azt mondják, átvevessük a hatalmat, és mi jobban fogjuk kormányozni. Ez az örültek ugrása lenne. Most a Nyugat kísérti a magyart és nem a Kelet. Akkor leszünk igazán Szent István országa, ha teljes meggyőződéssel ragaszkodunk a 900 éves tradíciókhoz, a keresztény állameszméhez, amelynek megszemélyesítője a Szent Korona.

(Magyarország, 1939. február 16.)

SZEKFŰ GYULA A SZENT KORONA-ESZMÉRŐL

Trianon után is a szentkorona csonkasága kellett, hogy a revízió követelésére ösztönözzön; hogy eléggé felhasználtuk-e tekintetben a szentkorona-eszmében rejlő lehetőségeinket, ezzel most nem foglalkozunk. A historikus nem hisz az államéletet és politikát alakító, tehát nagyon is világias misztériumokban, s általában nem szereti a homályt. [még] ha azt nemes indokból terjesztik [is]. Azt sem tudja összeegyeztetni tudományával és annak módszereivel, hogy egy ezeréves nép alkotmányos és politikai gondolkodása ne változzék, hanem megakadjon a kiinduló ponton.

A szentkorona-eszme nem azért felemelő és nagyszerű, mert valami ősi misztériumot revelál, melynek birtokában Európa első alkotmányos népének érezhetjük magunkat, hanem mert a magyarság politikai érettségének gazdag ajándéka, melyen századok nemzedékei dolgoztak a magyar szellemben, a magyarság javára. A szentkoronának immár évezredes eszméje az ő időnkénti változataival nemzeti géniuszunknak olyan alkotása, mely egyik legszebb bizonyítéka nemzetünk ősi politikai tehetségének.

(Szekfű Gyula: A szentkorona-eszme. In: Uő: Állam és nemzet. 1942)

HÓMAN BÁLINT A SZENT ISTVÁN-I GONDOLATRÓL

A legújabb korban pedig Szent István sokoldalú és színekben gazdag egyéniségéből minden irányzat a maga ízlésének és törekvéseinek megfelelő vonásokat ragadja ki és avatja tisztelete tárgyává, nem egyszer hamis képet alkotva és rajzolva róla.

A romantikus és liberális történet szemlélet tükrében Szent István kora az osztrák-magyar államközösség nyomán keletkezett magyar-német ellentét időszak szemponjtjainak megvilágításába került; ő maga a keleti és nyugati világtájak között ingadozó, lelkileg meghasonlott hős képében tűnik fel. A forradalmi történet szemlélet a törzsökös magyarsággal szembeállítja az ősi hagyományokat tűzzel-vassal irtó forradalmi újítót avatja. A nemzetiségi történetfelfogás korunk problémáinak múltba vetítésével valami soknyelvű kisebbségi állam alapítóját véli felismerni a magyar faj és nemzet Duna-völgyi szupremáciájának megalapítójában. Bús magyar álmódosító nemzetünk történeti életének elveit és jelenségeit teljesen félreismerve a magyar vért, Koppányt, Vászolyt, Tanuszabát siratják és átkot szórnak a legmagyarabb magyar királyra.

A küszködő eszmeáramlatok forgatagában tradicionalisták és reformerek, evolucionisták és forradalmárok, legitimisták és szabad királyválasztók, konzervatívok és liberálisok, alkotmányvédők és tekintélyuralomért sóvárgók, mind egytől egyig magukénak vallják s a legnagyobb szubjektivitással és minden történeti érzék híján sajátítják ki maguknak az egyetemes magyarság kilencszáz éves szellemi örökségét: a szentistváni gondolatot.

(Hóman Bálint: Szent István. 1938)

TELEKI PÁL A SZENT ISTVÁN-I ÁLLAMESZMÉRŐL

Mi Szent István hagyományában, a szentistváni gondolatban, a szentistváni gondolat emlékeiben és hagyományában élünk. [...] Ez a szentistváni eszme, vagy gondolat vagy tan valami örökérvényű kell, hogy legyen, valami az egy ember által kitervezetten túli. Ez az eszme nem egy ember agyában született meg, mint egy, akár az egész világ, akár a világ egy része számára általános érvényű tan. [...] A szentistváni állameszme két hagyománynak, a lélek két tartalmának, a magyarnak és a kereszténynek egységesítése. [...]

A szentistváni állameszme nem imperialisztikus, nem néz sohasem a Duna-medencén túlra. Nem az

uralom, hanem a hivatás és kötelesség eszméje, amely megnyilvánul nagyjaink cselekedeteiben, [...] az emlék és hagyomány hordozójában, a Szent Korona élő tanában. [...] A változó viszonyokon keresztül hol magyarabb, hol vegyesebb népeségek fölött, de mindenkor ennek a kötelességnek a jegyéből származott az az uralom, amely, ha egy ember meg is feledkezett kötelességéről, de végeredményben mindig megmaradt az Ősforráshoz visszatérő kötelessége mellett.

(Teleki Pál beszéde a Katolikus Nagygyűlésen, 1939. május 19. In: Gróf Teleki Pál: Beszéd. 1939)

BIBÓ ISTVÁN A MAGYAR TRADÍCIÓKRÓL

A politikai konzervativizmus, mely a külföld szemében a magyarságnak mint politikai egységnek jellemző vonásoként jelenik meg, kibogozhatatlan összevisszaságban foglalja magában a magyar nagyurak díszmagyarját, a nemzetiségek és parasztok oligarchikus elnyomását, a titkos választójog hiányát, a magyar alkotmány ősi voltát, a Szent Korona tiszteletét, a királyság intézményéhez való ragaszkodást és a legitimizmust. Ez a képzetcsoport együttvéve úgy szerepel, mint politikai téren való érdekes, de egyben érthetetlen maradiság, amely, ha mélyebb tradícióinál és kultúrájánál fogva nem is kerül egy kalap alá a háború előtti Oroszország, Törökország vagy a Balkán elmaradottságával, de végeredményben mégiscsak valamiféle elmaradottságként könyvelődik el. [...] a külföld bennünket valamiféle politikai álmvilágban lát élni.

(Bibó István: A mai külföld szemlélete a magyarságról. 1936)

gában foglaló Magyarország azonban leginkább a második bécsi döntés, majd az 1941-es délvidéki bevonulás után szembesült azokkal a nehézségekkel, amelyeket a nemzetiségi súrlódások okoztak.

A SZENT KORONA-TAN UTÓÉLETE ÉS KRITIKÁJA

A Horthy-korszakot közvetlenül követően két esemény hívta föl a figyelmet a Szent Korona fontosságára. 1944. november 4-én a hatalmat jó két hete átvett Szálasi Ferenc a budai várpalota márványtermében, a csonka országgyűlés két házának együttes ülésén a Szent Korona előtt tette le nemzetvezetői esküjét. 1946 januárjának utolsó napján pedig Slachta Margit a parlamentben a Magyarország államformájáról szóló törvényjavaslat vitájában igyekezett meggyőzni a nemzetgyűlési képviselőket a királyság megtartásának szüksé-

gességéről. Slachta – aki egyébként 1920 és 1922 között az első magyar képviselő volt – ugyanarra hivatkozott, mint oly sokan 1944 előtt: a Szent Korona a magyar állam megszületése óta egyesíti a népet és az uralkodót.

Hasonló érveléssel utasította el ekkoriban a köztársasági államformát Mindszenty József hercegprímás is. Mindez azonban hiábavalónak bizonyult, hiszen Magyarország szovjet érdekszférába tartozása már korábban nyilvánvalóvá vált. A Szent Korona-tan politikai kiaknázhatóságáról hosszú ideig szinte szólni sem lehetett, hogy aztán az 1980-as évek végétől ismét életre keljenek az ezzel kapcsolatos szándékok, néha a két világháború közötti – sokszor már akkoriban is kritizált – gondolati konstrukciókon is túlmutató, a Szent Korona-eszmét mitikus keretekbe helyező értelmezésekkel.

Mindennek kapcsán arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy az 1930-as évek elejétől többen is felhívták a figyel-

met a továbbra is meghatározó Timon-féle felfogás elavultságára és tudományos fogyatékoságára. Emiatt 1931-ben méltatlan, egyetemi tanítási jogának visszavonásával is fenyegető támadások érték Eckhart Ferencet, amelyekkel szemben Klebelsberg Kuno kultuszminiszternek kellett őt megvédenie.

Ezért 1941-ben, tíz évvel azelőtti kritikájánál már jóval alaposabban – tanulmányrészlet helyett egy teljes kötetben – értekezett a Szent Korona-eszme történetéről. De sok mindenki mást is sorolhatnánk, hiszen a korszak legnépszerűbb történésze, Szekfű Gyula is kételkedett a Szent Korona-tan állandóságában, mint ahogy Hóman Bálint is joggal tette szavá, hogy a legkülönbözőbb célok szolgálatába állítják a Szent István-i gondolatot. Bibó István pedig önmeghatározásunk külföldiek szemében tükröződő torzulásairól írt a Szent Korona tisztelete kapcsán.

Jó lenne megfontolandó véleményükre napjainkban is ügyelni. ♦

SZAKÁLY SÁNDOR

A MAGYAR KIRÁLYI KORONAŐRSÉG PARANCSNOKAI, 1919–1945

Báró Perényi Zsigmond és gróf Teleki Tibor koronaőrök a Szent Koronával
és a koronázási jelvényekkel a Szent Korona közszemlére tételekor
a Szent István jubileumi év alkalmából, 1938.
Mögöttük a Koronaőrség tagjai, balról jobbra: Szavádi József főtörzsőrmester,
Takács Ferenc főtörzsőrmester, Máriássy László ezredes
és Pajtás Ernő őrnagy

A magyar királyi Koronaőrseg feladatait, létszámát alapvetően az uralkodó – 1920 után az államfő – által szentesített, elfogadott jogszabályok határozták meg. I. Ferenc József 1861. április 6-án rendelkezett a magyar királyi Koronaőrseg visszaállításáról, és 50 főben állapította meg annak létszámát. A koronaőröket „félrokkant” katonák közül választották ki. A kiegészítést követően viszonylag hamar megszületett a szabályozás a magyar királyi Koronaőrsegről, illetve elfogadásra került annak szabályzata (*Szabályzat a m. kir. korona-őrsegnek a honvédség tetteles állományából leendő alakítását, fenntartását s kiegészítését illetően*), amely 1872. január 1-jén lépett életbe. A magyar királyi Koronaőrseg – 1945. májusi megszűntéig – a mindenkori Honvédelmi Minisztérium irányítása alatt állt.

A későbbi években kiadott szervezeti határozatok és különböző utasítások az 1872-es szabályozást alapvetően nem változtatták meg, csak kisebb módosításokat jelentettek. Az 1896-ban kiadott *Szervi határozatok a m. kir. korona-őrseg részére* című dokumentumban a következő olvasható: „A m. kir. korona-őrseg a m. kir. honvédség állományából alakított állandó katonai testület, mely békében és háborúban az ország szent koronája, a koronázási és egyéb országos jelvények őrzésére van hivatva [...] ezen kívül a legfelsőbb udvarnál időnként megtartandó ünnepélyeken és díszszertartásokon, továbbá katonai és egyházi ünnepélyeken sorfal, vagy kísérő külföldi katonaként is részt vehet.”

Az 1860-as évektől 1945-ig a magyar királyi Koronaőrseg létszáma ötven és harminc fő között mozgott, és az állományhoz két, esetleg három tiszt tartozott. Utóbbiak a Koronaőrseg parancsnoki, parancsnokhelyettesi beosztását töltötték be, míg a legénységi állományt rendfokozat nélküli, illetve tiszties, altiszti rendfokozatban szolgáló személyek alkották.

A két világháború közötti időszakban az 1928. évi XXV. törvénycikk 8. paragrafusában olvasható meghatározás szerint a koronázási jelvényeket „az ország székesfővárosában a királyi várpalotának ez idő szerint is erre a célra rendelt pánckamrájában a magyar királyi koronaőrég állandó őrállása mellett kell tartani és szorgos és hűséges gondviseléssel őrizni”.

A fentebb megfogalmazott feladatokat ellátó magyar királyi Koronaőrsegnek 1919 ősze és 1945 májusa között mind-

A MAGYAR KIRÁLYI KORONAŐRSÉG PARANCSNOKAI 1919–1945

HALÁSZ GYULA**

1919–1921. január 10.

HALÁSZ GYULA

1921. január 10.*–1922. október 31.

BARTHA LÁSZLÓ**

1923. február–1924. január 7.*

GÖRGEY MIKLÓS

1923. október 10.*–1930. december 6.*

ARADY ISTVÁN

1930. december 6.*–1933. május 1.

PERCEL OLIVÉR

1933. május 1.–1935. május 1.

NAGY LEHEL

1933. május 1.–1937. február 24.

MÁRIÁSSY LÁSZLÓ

1937. március 3.–1943. január 1.

PAJTÁS ERNŐ

1943. január 1.–1945. május

* A Kormányzói Elhatározás kelte.

** Ideiglenesen megbízva

összesen 8 parancsnoka volt, akik időrendben az alábbiak szerint követték egymást.

NAGYBAKTAI HALÁSZ GYULA

UNGVÁR, 1875. ÁPRILIS 27.–
BUDAPEST, 1922. OKTÓBER 31.

A gimnázium első négy osztályát Egerben végezte, majd a magyar királyi Honvéd Ludovika Akadémia növendéke lett 1889-ben. 1893. augusztus 18-án avatták hadapród-tisztelhelyettesé a miskolci magyar királyi 10. honvéd gyalogezred 2. zászlóaljához. Alig kétszertendi szolgálat után a budapesti magyar királyi 1. honvéd gyalogezred állományába helyezték át, ahol alantiszt, ideiglenes zászlóaljsegédtiszt és ideiglenes századparancsnoki beosztásokban (is) szolgált.

1897 októbere és 1898 áprilisa között a felsőbb honvédtiszti tanfolyamot végezte el, de a császári és királyi Hadiiskolára nem került be. 1900 októ-

berében az 1. honvéd gyalogezredből a bécsújhelyi torna- és vívótanfolyamra került. Miután ezt 1901. áprilisában sikeresen elvégezte, visszatért csapattestéhez. 1903. május 1-jével a nyitrai magyar királyi 14. honvéd gyalogezredhez helyezték át, de 1903. november 1-jétől már a magyar királyi Koronaőrsegnél volt próbaszolgálaton.

1904. február 16-án véglegesítették, és alantostisztként kezdte meg szolgálatát. 1895. május 1-jével hadnagyi, 1897. november 1-jével főhadnagyi kinevezést nyert. 1907. május 1-jével 2. osztályú százados, 1915. november 1-jével őrnagy lett. Alezredesi kinevezése 1920-ban valószínűsíthető. A Koronaőrseg parancsnoki beosztásában, betegség következtében hunyt el 1922. október 31-én.

SZÁRAZAJTAI BARTHA LÁSZLÓ

SZÁRAZAJTA, 1879. FEBRUÁR 3.–
BUDAPEST, 1943. ÁPRILIS 22.

A polgári iskola négy osztályának elvégzését követően lett a magyar királyi Honvéd Ludovika Akadémia növendéke 1894-ben, és 1898. augusztus 18-án avatták hadapród-tisztelhelyettesé a brassói magyar királyi 24. honvéd gyalogezredhez. Rövid alantostizti szolgálat után áthelyezték a magyar királyi 21. honvéd gyalogezredhez, ahonnan 1903 márciusában a császári és királyi külön vívótanfolyamra került. Annak elvégzését követően a magyar királyi 14. honvéd gyalogezred állományába került, ahol századszolgálatot teljesített, illetve ideiglenes századparancsnok is volt. A német, román és szlovák nyelven is beszélő fiatal tiszt 1890. november 1-jével hadnagyi, 1905. május 1-jével főhadnagyi kinevezést nyert. Szolgált a magyar királyi 13. honvéd gyalogezredben is, 1912. november 1-jével százados lett, majd 1918. május 1-jével őrnagy.

1908 és 1910 között a Ludovika Akadémián tanított (gyakorlati szabályzat, gyakorlati kiképzés, katonai ügyirány). A világháború éveiben zászlóaljparancsnokként, különítményparancsnokként szolgált, de tanított a nagyváradai Magyar Királyi Honvéd Hadapródiskolában is. Katonai teljesítménye elismeréseként 1929. június 16-án vitézzé avatta az államfő. 1918–1921 között a Ludovika Akadémia parancsnokhelyettese, illetve zászlóaljparancsnoka volt. 1919 júniusában a ludovikás ellenforrad-

←
Görgői és toporczi Görgey Miklós
koronaőr ezredes, 1930
←

lomban való részvételéért életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték. 1919. augusztus 4-én szabadult Vácról.

Halász Gyula halálát követően a Koronaörség parancsnokságával bízta meg az államfő. Ideiglenes megbízása alatt ezredesi rendfokozatot nyert el (1923. szeptember 1.), később a Horthy Collegium egyetemi csoport vezetője, majd a magyar királyi 5. honvéd gyalogezred parancsnokhelyettese lett. Az 1926. július 27-én kelt Kormányzói Elhatározás nyomán ugyanezen ezred parancsnoki beosztását vette át. 1928. október 1-jén a debreceni kerület testnevelési felügyelőjévé nevezte ki az államfő, és ezen beosztásában érte el a tábornoki rendfokozatot 1930. november 1-jén. 1933. március 1-jével nyugállományba került, és a későbbiek során mint nyugállományú tábornok Budapesti Vitézi Székkapitányként működött.

GÖRGŐI ÉS TOPORCZI GÖRGEY MIKLÓS

MERNYÉK, 1880. MÁRCIUS 8.–
BUDAPEST, 1943. FEBRUÁR 8.

A gimnázium első négy osztályának elvégzését követően, 1895-ben lett a Ludovika Akadémia hallgatója, és 1899. augusztus 18-án avatták hadapród-tisztelhelytessé a varasdi magyar királyi 10. honvéd huszárezredhez. 1901-ig szolgált a horvát vezényleti és szolgálati huszárezrednél, majd 1902-ben áthelyezték a kassai magyar királyi 5. honvéd huszárezredhez. 1900. november 1-jével hadnagyi kinevezést nyert, 1906. november 1-jével pedig főhadnagy lett. A többször is hosszabb betegszabadságon lévő tiszt 1913-ban a magyar királyi gazdasági tiszti iskolán szolgált Budapesten mint segédtsiszt és osztagparancsnok, 1913. november 1-jétől századosi rendfokozatban. A világháborúban a magyar királyi 5. honvéd huszárezred tisztjeként vett részt. 1918. november 1-jével őrnagyi, majd az 1920-as évek elején alezredesi kinevezést nyert.

1923. október 10-én kelt az a Kormányzói Elhatározás, amellyel a magyar királyi Koronaörség parancsnokává nevezte ki az államfő, és már ezen beosztásában nyerte el az ezredesi rendfokozatot 1924. szeptember 1-jén, 1924.

Arady István, a Koronaörség
későbbi parancsnoka csendőrtiszti
egyenruhában

Perczel Olivér Kelme nevű
lovával, 1922

május 1-jével és ranggal. 1929. június 16-án vitézzé avatta Horthy Miklós. 1930. december 6-án kelt Kormányzói Elhatározással mentette fel az államfő a Koronaörség parancsnoki beosztásából, és 1931. május 1-jével nyugállományba került.

ARADY ISTVÁN

GÖLNICBÁNYA, 1880. OK-
TÓBER 20. – GÖDÖLLŐ,
1954. AUGUSZTUS 1.

1929-ig Aradi István. A Lőcsén tett sikeres érettségi vizsgát követően, 1899-ben lett a magyar királyi Honvéd Ludovika Akadémia hallgatója, és 1902. augusztus 18-án avatták hadnaggyá a császári és királyi 32. tábori vadászászlóaljhoz. 1908. május 1-jén főhadnagy, 1914. május 1-jén százados lett. Alakulatánál szolgált a világháború kitöréséig, és azzal is vonult el a hadművelési területre. Orosz hadifogságba került, ahonnan 1918 őszén tért vissza Magyarországra. 1918. november 1-jével őrnagyi kinevezést nyert és pótzászlóalj-parancsnokként működött. 1919 augusztusáig különböző parancsnokságon szolgált, illetve betegállományban volt. A Magyarországi Tanácsköztársaság összeomlását követően különböző karhatalmi parancsnokságoknál és gyalogezredeknél szolgált, majd próbaszolgálatra jelentkezett a magyar királyi Csendőrséghez.

A csendőrséghez történt átvételét követően 1924. szeptember 15-ig Hajdú vármegyei csendőrparancsnok volt, majd 1926. október 1-jéig a budapesti I. csendőrkerületi parancsnokságon volt beosztott törzstiszt. 1921. szeptember 1-jével alezredesi, 1925. november 1-jével ezredesi kinevezést nyert. 1929. június 16-án kapta meg a vitézi címet. 1926. október 1-jétől 1928-ig állt a budapesti I. csendőrkerület élén, és az 1930. december 6-án kelt Kormányzói Elhatározással lett a magyar királyi Koronaörség parancsnoka, mely beosztásából az 1933. április 5-én kelt Kormányzó Elhatározással mentette fel az államfő, és 1933. május 1-jével került nyugállományba. Nyugállományba helyezését követően Magyarország kormányzója érdemei elismeréseként számára a címzetes tábornoki rendfokozatot adományozta.

BONYHÁDI PERCEL OLIVÉR

KECSKEMÉT, 1882. OKTÓBER 21.–
BERZÉK, 1970. DECEMBER 15.

A gimnázium első négy osztályának elvégzését követően lett a magyar királyi Honvéd Ludovika Akadémia növendéke, és 1901. augusztus 18-án avatták hadapród-tiszthelyettessé a magyar királyi 7. honvéd huszárezredhez, ahol századszolgálatot teljesített, illetve oktatótiszttel volt az altisztképző iskolán. 1902. november 1-jén hadnaggyá nevezte ki a uralkodó. 1904-ben áthelyezték a magyar királyi 1. honvéd huszárezredbe. 1908. november 1-jétől főhadnagyi rendfokozatban szolgált. Az ezred állományából került 1912. augusztus 20-ával a császári és királyi Lovaglótanár Intézet állományába hall-

A Koronaőrseg díszben a laktanyaépülete előtt. Középen Máriaissy László és Pajtás Ernő

gatónak, ahol 1914. július 17-ig tanult. A mozgósítás okán visszakerült csapattestéhez. 1914. augusztus 1-jén századosi kinevezést nyert, és e rendfokozatban szolgált a világháború éveiben.

1918 őszén a Ludovika Akadémiára került, ahol 1923-ig szolgált mint a lovaglás, a lovassági gyakorlati szabályzat, a csapatpedagógia tanára, a lovasgyakorlati kiképzés vezetője, a lovaskülönítmény parancsnoka, illetve tanulmánycsoport-vezető. Az 1919. júniusi ludovikás ellenforradalomnak tevékeny résztvevője volt. 1921. szeptember 1-jével lett alezredes. 1923 januárjától rövid ideig a Vallás- és Közoktatásiügyi Minisztérium XIV. ügyosztályába osztották be, de 1924 augusztusától már a Lovagló- és Hajtótanárképző Iskola tanára volt.

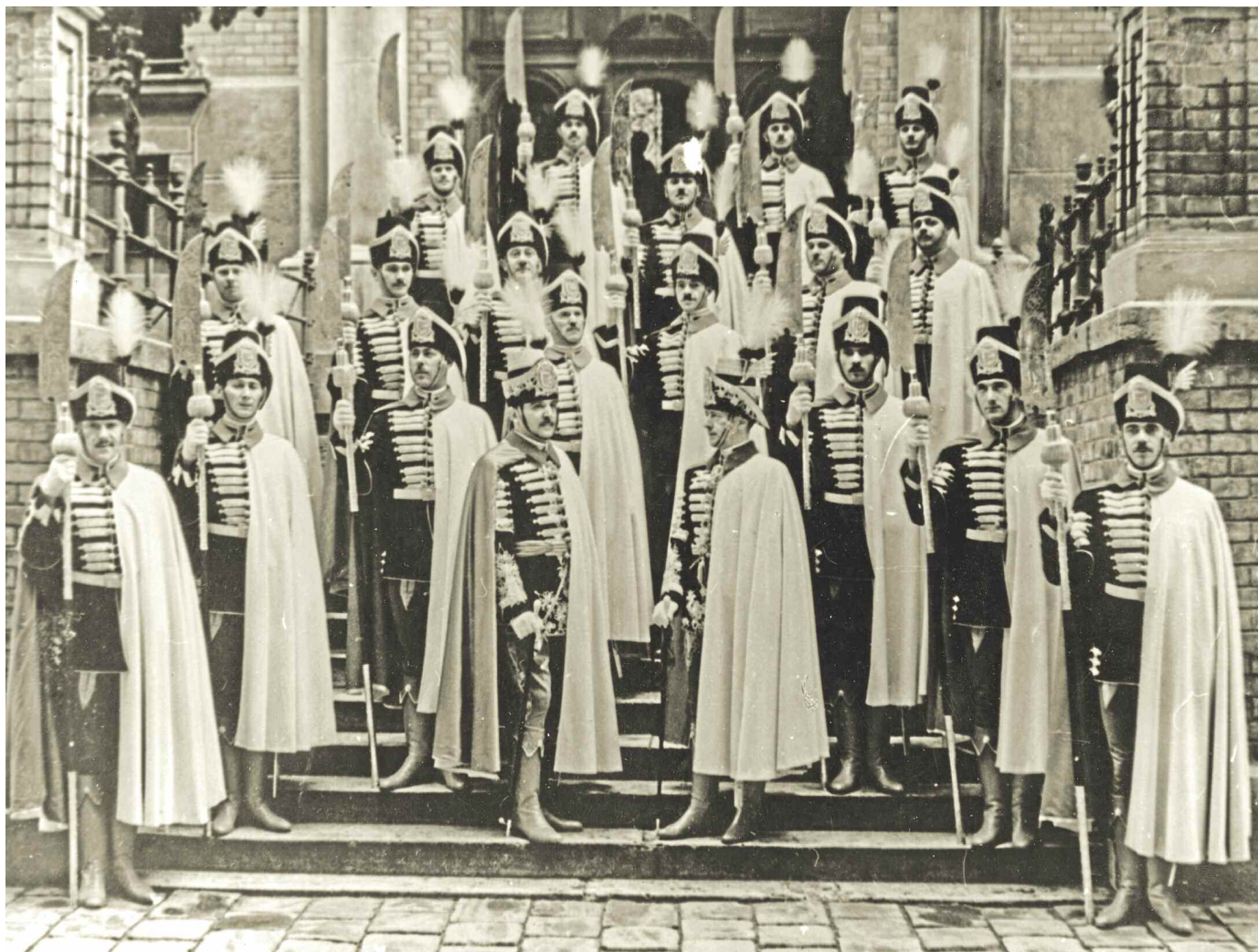
1926 novemberében a magyar királyi 4. honvéd huszárezred II. osztályának lett a parancsnoka, majd 1927. január 1-jével az ezred parancsnoka. Ekkor kapta meg ezredesi kinevezését is. 1933. május 1-jével nevezte ki az államfő a magyar királyi Koronaőrseg pa-

rancsnokává. Ezen beosztásában két esztendeig szolgált. 1935. május 1-jével a magyar királyi 2. honvéd lovasdandár parancsnoki beosztását vette át. 1935. november 1-jével tábornoki kinevezést nyert. 1937. augusztus 1-jével nyugállományba került.

KISLÉGHI NAGY LEHEL

(NÉMET-)PALÁNKA,
1886. ÁPRILIS 16.–BUDAPEST,
1937. FEBRUÁR 24.

Az Újvidéken tett sikeres érettségi vizsgát követően, 1904 októbere és 1905 októbere között egyévi önkéntesi szolgálatot teljesített a császári és királyi 12 ulánusezrednél, majd az ezred állományában maradt próbaszolgálaton. 1906. január 1-jével hadnagyi kinevezést nyert és átkerült a hivatásos állományba. Az ezrednél teljesített szolgálatát követően, 1909 augusztusa és 1911 novembere között a császári és királyi Lovaglótanár Intézet hallgatója volt, melynek sikeres elvégzése után

ismét az alakulatához került vissza. Szolgált századtszti beosztásokban, volt a dandártiszti iskola lovaglótanára, 1912. november 1-jével főhadnagyi kinevezést nyert el.

A világháború éveiben a csapattestével részt vett a harcokban, illetve a pótkeretnél szolgált, 1916. május 1-jétől századosi rendfokozatban. Az összeomlást követően hosszabb ideig nem szolgált – betegállományban volt –, majd 1919 áprilisától június végéig az 1. vörös huszárezred pótkeretének szakaszparancsnoka volt. Ellenforradalmi tevékenysége miatt letartóztatták és július közepéig fogva tartották. Szabadulása után Szegedre „szökött”, és 1919 júliusának végétől a Nemzeti Hadsereg szegedi tiszti századában szolgált, majd augusztus 10-től a Fővezérség törzslovasszakaszparancsnoka volt.

1920. április 1-jével a magyar királyi Testőrség lovasszakaszának lett a parancsnoka, majd 1921. július 1-jétől a lovastestőrség parancsnoka, 1925. január 1-jétől őrnagyi rangban. Beosztását 1935. április 30-ig töltötte be – közben 1931. november 1-jével alezredes lett. Az államfő 1935. május 1-jével a Koronaőrség parancsnokává nevezte ki. 1937. február 24-én bekövetkezett haláláig állt a Koronaőrség élén, és 1937. február 1-jével – „kivételesen és kegyelemből, soron kívül” – ezredesi kinevezést nyert.

MÁRKUS- ÉS BATIZFALVI MÁRIÁSSY LÁSZLÓ

RIMASZOMBAT, 1888. JÚLIUS 10.–
LONDON (EGYESÜLT KIRÁLYSÁG),
1974. FEBRUÁR 22.

A rimaszombati főgimnáziumban tett sikeres érettségi vizsgát követően, 1906 szeptemberében lett a Ludovika Akadémia hallgatója, és 1909. augusztus 18-án avatták hadnaggyá a magyar királyi 5. honvéd huszárezredhez. 1913. november 1-jével főhadnagyi kinevezést nyert, és csapattestével vett részt a világháború harcaiban. Katonai teljesítményéért 1925. június 21-én vitézzé avatta Horthy Miklós, a Vitézek Főkapitánya. 1918. augusztus 1-jén nevezte ki az uralkodó századosná. Az összeomlást követően a Nemzeti Hadseregben, majd a magyar királyi Honvédségben szolgált.

Az 1920-as években a Vitézi Rendnél volt különböző beosztásokban, majd a magyar királyi 1. honvéd huszárezredbe került, s 1927. november

1-jével őrnagyi kinevezést nyert. Nagy Lehel halálát követően már alezredesi rendfokozatban nevezte ki az államfő a Koronaőrség parancsnokává. 1938. május 1-jétől ezredesi rendfokozatban töltötte be a beosztást. 1943. január 1-jével Máriássy Lászlót parancsnoki tiszteből az államfő felmentette, és nyugállományba került.

BANKÓI PAJTÁS ERNŐ MISKOLC, 1896. OKTÓBER 25.– GRABENSTÄTT (NÉMETORSZÁGI SZÖVETSÉGI KÖZTÁRSASÁG), 1950. DECEMBER 5.

A kismartoni császári és királyi katonai főreáliskola elvégzését követően a bécsújhelyi császári és királyi Mária Terézia Katonai Akadémia hallgatója lett 1914-ben. A háborúra tekintettel rövidített tanulmányi idő után, 1915. augusztus 18-án avatták hadnaggyá a császári és királyi 34. gyalogezredhez. Ezredével részt vett a világháború harcaiban, és 1917. május 1-jével főhadnagyi kinevezést nyert. A Nemzeti Hadseregben előbb Abaúj-Torna vármegye katonai parancsnokságán szolgált, majd Miskolcon, a „cenzúrájánál”. 1923 júniusától a miskolci magyar királyi 7. honvéd vegyesdandár parancsnokságán volt beosztott tisztt, és ezen idő alatt végezte el Egerben a szabályzatismertető tanfolyamot.

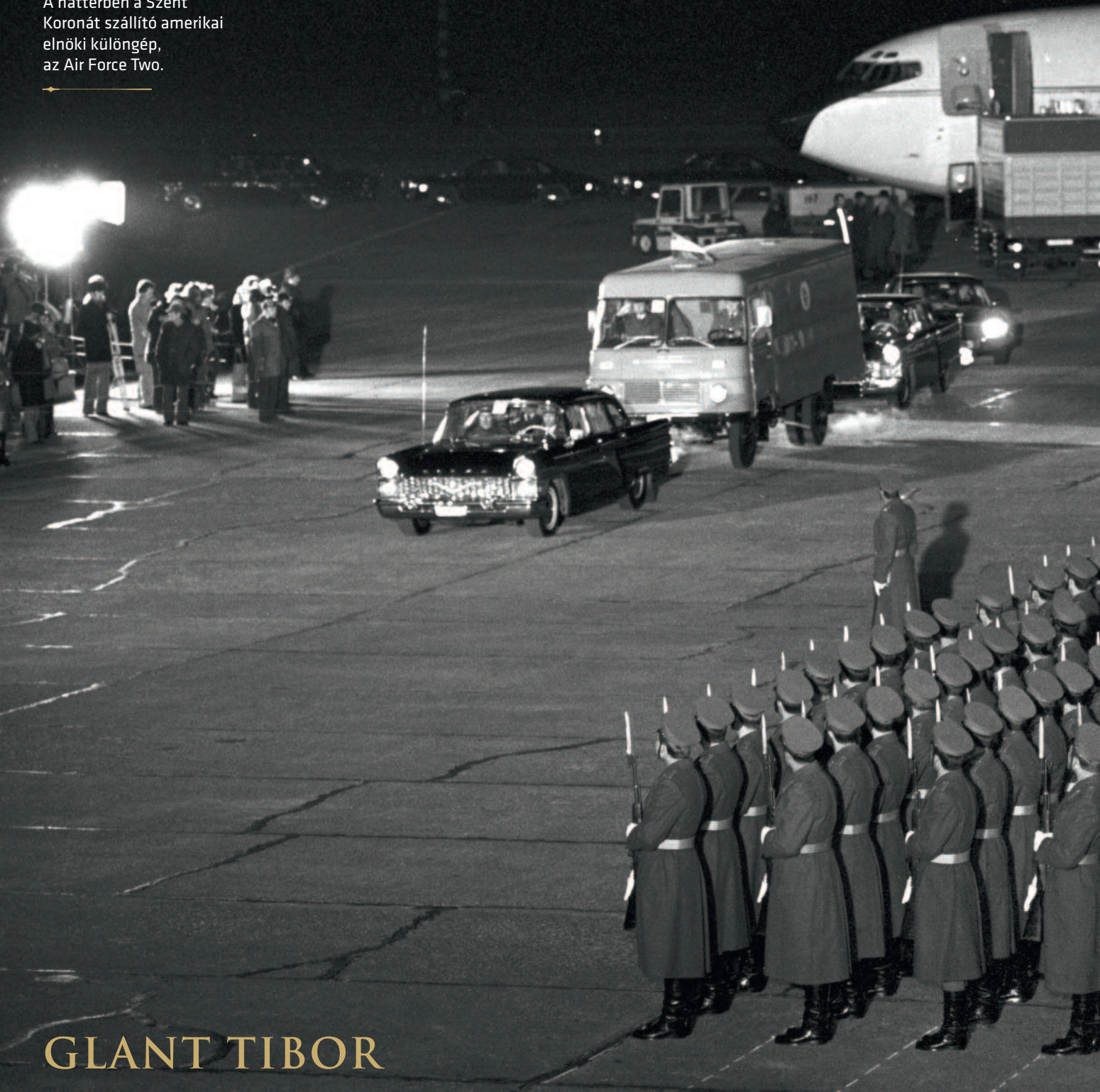
Ezt követően a magyar királyi 14., majd a 2. honvéd gyalogezredben szol-

Pajtás Ernő ezredes, a magyar királyi
Koronaőrség parancsnoka a koronáladával
Heidelbergben, 1945. augusztus

gált, 1925. május 1-jétől már századosi rendfokozatban. 1928. április 15-től a magyar királyi „Leiningen Károly” 2. honvéd kerékpáros-zászlóalj 1. századának volt a parancsnoka Kiskunhalason, ezt követően 1935. július 1-jétől az esztergomi magyar királyi „Vak Bottyán” 3. honvéd kerékpáros-zászlóaljnál teljesített szolgálatot. 1935. november 1-jével lett őrnagy, majd 1939. november 1-jével alezredes. (Utóbbi rendfokozatának rangnapját 1942. november 4-én 1939. május 1-jére javították.)

1937. augusztus 1-jétől szolgált a Koronaőrségnél mint a parancsnok helyettese. Máriássy László felmentését követően, 1943. január 1-jén lett a Koronaőrség parancsnoka. E beosztást 1945 májusáig töltötte be. 1942. október 1-jétől ezredesi rendfokozatban szolgált. A Szent Korona, a koronázási jelvények és számos más nemzeti értéknek az országból történt kiszállítása, azok megőrzése kötődik a nevéhez. Ezt elismerendő 1993. augusztus 20-án posztumusz vezérőrnaggyá nevezte ki a Magyar Köztársaság elnöke, Göncz Árpád. Földi maradványait Grabenstädtből Magyarországra szállították, és Budapesten, a Farkasréti temetőben helyezték örök nyugalomra. ♦

A Szent Korona és az azt kísérő amerikai küldöttség fogadása a Ferihegyi repülőtéren, 1978. január 5. A háttérben a Szent Koronát szállító amerikai elnöki különgép, az Air Force Two.

GLANT TIBOR

AZ UTOLSÓ HAZATÉRÉS

A magyar Szent Korona eddigi utolsó hazatérésére 1978. január 6-án került sor. A Szent Korona ekkor volt a legtávolabb és a második leghosszabb ideig távol Magyarországtól. 33 éven át volt amerikai kézen, előbb német, majd amerikai földön. A koronázási kincseket a koronaőrség a szovjet hadsereg elől menekülő nyilasok parancsára vitte ki az országból és adta át az amerikai hadseregnek. A koronázási ékszereket 1953-ban szállították az Egyesült Államokba, és az amerikai nemzeti aranykincessel együtt őrizték Fort Knoxban, egészen a hazatéréséig. 1969-ben kezdődött az amerikai–magyar viszony normalizálása, és Kádárék mindent megtettek, hogy a klenódiумok hazakerüljenek. Élénk belpolitikai viták és kétoldalú tárgyalások után végül Jimmy Carter elnök döntött a visszaszolgáltatás mellett.

A SZENT KORONA AMERIKAI KALANDJA, 1945–1978

ASzent Korona és a hozzá tartozó koronázási ékszereink hazánk legfontosabb nemzeti szimbólumai és kincsei. Ma a Parlament Kupa-termében vannak kiállítva, míg a koronázási palást a Nemzeti Múzeumban tekinthető meg. Ám a kommunista időszakban a korona nem volt „szent” és a nevét is kötelező volt kisbetűvel írni. Az 1947. évi kommunista hatalomátvételtől az 1978-as hazatéréséig egyetlen szakmunka sem jelent meg róla itthon magyar nyelven. Tabutéma volt a magyar belpolitikában éppúgy, mint a kétoldalú amerikai–magyar kapcsolatokban, hiszen 1947 és 1977 között a magyar koronaékszerek sorát a washingtoni kormányok nem kívánták megvitatni Budapestről. Érde-

kes módon a hallgatás oka mindkét esetben a Szent Korona-tan volt: Rákosiék és Kádárék nem akartak róla beszélni, Washington pedig a trianoni vonatkozások aggasztották.

A Szent Koronához fűződő alkotmányos hagyományokat a Horthy-rendszer fejlesztette tovább, állította az igazságtalan trianoni béke revíziójának szolgálatába és tette hivatalos állami ideológiává. Eszerint a Szent Korona az összes magyart és az összes magyarlakta területet egyesíti és képviseli, így az 1920-ban elcsatolt nemzetrészeket és a második világháború után (tengerentúli) száműzetésbe kényszerült honfitársainkat is. A kommunista diktatúra erről természetesen hallani sem akart, és új, „demokratikus” (értsd: sztálini) alkotmánnyal próbálta a korábbi nemzeti alkotmányos hagyományt felülírni. Washingtont inkább a térség stabilitása érdekelt, mint az itt lakók szabadság iránti vágya vagy egymással szemben megfogalmazott, vélt és valós történelmi sérelmei. Trianon felemlegetése ezt a stabilitást veszélyeztette.

HOGYAN KERÜLT A SZENT KORONA AMERIKAI KÉZRE?

A Szent Koronát a szovjet hadsereg elől menekülő nyilasok – konkrétan Szálasi Ferenc hungarista „nemzetvezető” – parancsára a Magyar Királyi Koronaőrsg vitte német területre, a mai Ausztriába. Ott, Mattsee mellett 1945. április 26-án a Szent Koronát, az országalmát és a jogart egy kettéfűrészelt olajshordóban elásták, majd május 7-én a már csak a kardot tartalmazó, lezárt koronáládát átadták az amerikai hadseregnek. Pajtás Ernő ezredes, az egység parancsnoka azt állította az amerikai vallatótisztnek, hogy a koronaékszerek mind a ládában vannak. Amikor az amerikaiak Gömbösesegede volt) megszerezték a láda kulcsait, kiderült, hogy az csaknem teljesen üres. A koronát és a másik két nemzeti kincset végül július 24-én éjjel kiásták, és a regáliákat másnap dél körül Augsburgban egyesítették. Egy má-

A Szent Korona egyetlen ismert nyugati kiállítása a wiesbadeni gyűjtőközpontban 1946 februárjában. A képen Edith Standen és Joe Kelleher MFAA-ügynökök láthatóak (A washingtoni National Gallery of Art engedélyével)

sik amerikai egység eközben a salzburgi érseknél megtalálta a palástot és a Szent Jobbot.

A koronázási ékszerek ezt követően a muzeológusokból és restaurátorokból toborzott különleges alakulat, a magyarra „Műkincsvadászok”-nak fordított „Monuments Men”, azaz a Monuments, Fine Arts and Archives (MFAA) egység kezébe került. Egy heidelbergi fotózást követően a frankfurti Német Nemzeti Bank trezorjába, majd a náci által elrabolt európai műkincsek összegyűjtésére, katalogizálására és visszaszolgáltatására létrehozott wiesbadeni gyűjtőközpontba vitték. 1946 elején itt a koronáladában tárolt négy koronázási ékszert nyilvánosan ki is állították az amerikai katonák és a nemzetközi sajtó számára. Ez volt a Szent Korona egyetlen nyugati kiállítása, és erről is csak 2016-ban szereztünk tudomást.

A wiesbadeni központ bezárását követően a hasonló céllal létrehozott müncheni gyűjtőközpontba szállították a koronaékszereket. A háború utáni koalíciós kormányra nehezedő szovjet nyomás miatt Nagy Ferenc miniszterelnök 1947-ben nem hivatalosan arra kérte a Truman-kormányt, hogy a regáliákat tartsa amerikai őrizetben. Ezzel párhuzamosan a Nagy-kormányt képviselő Magyar Restitúciós Bizottság vezetője, Hahn Sándor hivatalos visszaszolgáltatási kérelmet nyújtott be a müncheni gyűjtőközpontba. Végül Washington Nagy Ferenc kérésének támogatása mellett döntött. 1948 márciusában Molnár Erik, az új, kommunista kormány külügyminisztere hivatalosan kérte vissza a Szent Koronát, de őt is elutasították. Felmerült a koronaékszerek vatikáni elhelyezése is, de végül az amerikai külügy ez ellen foglalt állást. 1950-ben a rákosista külügy megpróbálta a koncepciót perben elítélt Robert A. Vogeler amerikai üzletember szabadon engedéséért kizsarolni a Szent Koronát az amerikaiaktól. Ennek Washington nyilvánvalóan nem engedhetett, így az ügy hivatalosan lekerült a napirendről.

Az NSZK létrehozását követően, 1949-ben a Szent Koronát ismét a frankfurti széfbe, 1951-ben pedig Bonn mellé, Friedbergbe, egy amerikai pénzügyi központba szállították. A koronaékszerekért személyesen felelő Sam Reber amerikai diplomatát annyira aggasztotta a palást állapota, hogy annak ideiglenes Amerikába szállítása és restaurálása is felmerült 1952 második felében. A palást számára végül Gordon

M. Kline, az amerikai szabadalmi hivatal restaurátora készített először ideiglenesen fából, később, végleges megoldásként alumíniumból védőtokot. Végül 1953 márciusában – az ún. Klondike-akció keretében – az Újvilágba szállították az amerikai kézre került teljes jelvényegyüttest.

Az Amerikai (állami) Pénzverde Fort Knox-i telephelyén, a külügy számára rendelkezésre bocsátott 31-es számú fülkében helyezték el nemzeti kincseinket, és azok ott is maradtak egészen 1978. január 4-ig, amikor – Little Rockon keresztül – repülővel a washingtoni Andrews Légítámaszpontra utaztak. Onnan indultak haza másnap egy 25 fős hivatalos amerikai delegációval

Gordon M. Kline, az amerikai szabadalmi hivatal munkatársa, a palást megmentője
(A National Institute of Standards and Technology Digital Collections engedélyével)

az elnök kettes számú különgépe, az Air Force Two fedélzetén. Az amerikaiak tehát 1945 és 1953 között német földön nyolc különböző helyen őrizték koronázási ékszereinket. A Szent Korona regénybe illő amerikai kalandja során utazott a Hangya szövetkezettől rekvirált német teherautón, amerikai katonai dzsipen és teherautón, csapatszállító hajón, katonai helikopteren, valamint katonai és elnöki repülőn is.

AZ „ELFELEJTETT” ÜGY, 1953–77

A Szent Korona amerikai kalandja során az első nyolc, eseménydús évet 18, látszólag eseménytelen év követte. Ebben az időszakban elképesztő spekulációk is szárnyra kaptak. Ekkoriban történt 1956 és a forradalmat követő megtorlás is. Az 1963. évi „általános” amnesztia jelentette a kádári nyugati nyitás Amerika felé tett első lépését. 1965 februárjában még a vietnami háború elleni „spontán” tüntetés alkal-

mával „nemzetközi diákok” egy csoportja betört az amerikai követségre, és szétverte a teljes földszinti részt, sőt még 1967-ben is volt olyan „spontán” akció, melynek következtében az akkor már nagykövetség egyik diplomatája majdnem elvesztette egyik szemét. Egy másik alkalommal pedig a nagykövetség könyvtárában rendezett filmvetítést zavarta meg az állambiztonság tüsszentőpor szétszórásával.

11 évvel később viszont a Szent Korona már Budapesten volt, és az amerikai–magyar viszony annyira „normalizálódott”, amennyire egy szovjet

A Szent Korona szakmai vizsgálata Fort Konxban 1977. december 15-én. Balról jobbra Szvetnik Joachim és Kovács Éva magyar szakértők, dr. Kovács Károly követségi tanácsos és Victor Covey amerikai szakértő (A washingtoni National Gallery of Art engedélyével)

gyarmat és a szabad világ vezető hatalma között normális lehetett a kapcsolat. A magyar külügy csak 1970 júliusában, egy informális washingtoni megbeszélés során tudta meg, hogy a koronát egyáltalán hol őrzik. Ezzel kezdődött a Szent Korona amerikai kalandjának utolsó nyolc éve, mely az 1978. január 6-i parlamenti ceremóniával ért véget.

1969-től a nemzetközi enyhülési folyamattal párhuzamosan folyt az amerikai–magyar kapcsolatok normalizálása, mely két, gyakran összekapcsolódó szálon futott. Az egyik a hivatalos, kétoldalú kapcsolatok szála volt, a másik egy különös amerikai belpolitikai rituálé. 1969-ben megindultak a tárgyalások, és négy kisebb ügy rendezése után rátértek a nagyobb horderejű problémákra: Mindszenty hercegprímás sorsára, valamint a konzuli, légügyi és vagyoni jogi megállapodások ügyére.

Közismert, hogy Mindszenty az amerikai követségen kért menedékjogot 1956-ban, és ott is maradt egészen 1971 szeptemberéig. Az ő távozásával összefüggésben merült fel először a koronaékszerek esetleges kiadása, de Mindszenty határozottan tiltakozott Nixon elnöknel – és a Vatikánnál – ennek még a gondolata ellen is. Így a Fehér Ház a két ügyet elválasztotta egymástól, a Szent Korona sorsát áttette a később rendezendő kérdések közé. Ezt követően a normalizálás szigorúan diplomáciai ügyekben folyt: 1971-ben Mindszenty távozott Budapestről, 1972-ben légügyi és konzuli egyezményt írtak alá, 1973-ban pedig lezárták az évek óta húzódozó vagyoni jogi tárgyalásokat.

Ahol a Szent Koronát őrizték 1953 és 1978 között: az Amerikai (állami) Pénzverde raktárépületének bejárata a Fort Knox-i katonai támaszponton (A washingtoni National Gallery of Art engedélyével)

1973 és 1975 között Magyarország részt vett a vietnami fegyverszünet nemzetközi ellenőrzésében és a multilaterális felkészülésben az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet tevékenységében (Helsinki záróokmány, 1975). A kétoldalú tárgyalások viszont stagnáltak. Ennek az volt az oka, hogy Magyarország viselkedése számos ügyben sértette az amerikai érdekeket, miközben Budapest diplomáciailag feltűnően udvariatlan lépéseket is tett. Washington előbbire a magyar delegáció vietnami viselkedését és a nemzetközi leszerelési tárgyalások során képviselt magyar álláspontot, utóbbira Deák István történészprofesszor indoklás nélküli kiutasítását (1973) hozta fel példaként. Így 1973 és 1977 között három fontos lezáratlan ügy maradt: egy államközi műszaki, tu-

dományos és kutatási együttműködés aláírása, a kereskedelmi kapcsolatok rendezése a legnagyobb kereskedelmi kedvezmény elve (MFN) alapján, valamint a Szent Korona sorsa.

Budapest szalonképtelen retorikája és politikája mellett azonban egy furcsa amerikai belpolitikai rituálé is a korona hazatérése ellen hatott. Az amerikai sajtó 1970-ben szellőztette meg első ízben a visszaszolgáltatás lehetőségét, és ez politikai szinten elemi erejű ellenállást váltott ki a politikailag aktív kelet-európai származású szavazók (és nem csak a magyarok) körében. A tiltakozások elértek a Kongresszusig, és a Fehér Ház kénytelen volt nyilvános kommunikációban jelezni, hogy nem áll szándékában a Szent Koronát kiadni Kádárnak. Ezen szavazók többsége pedig a demokratáknál kommu-

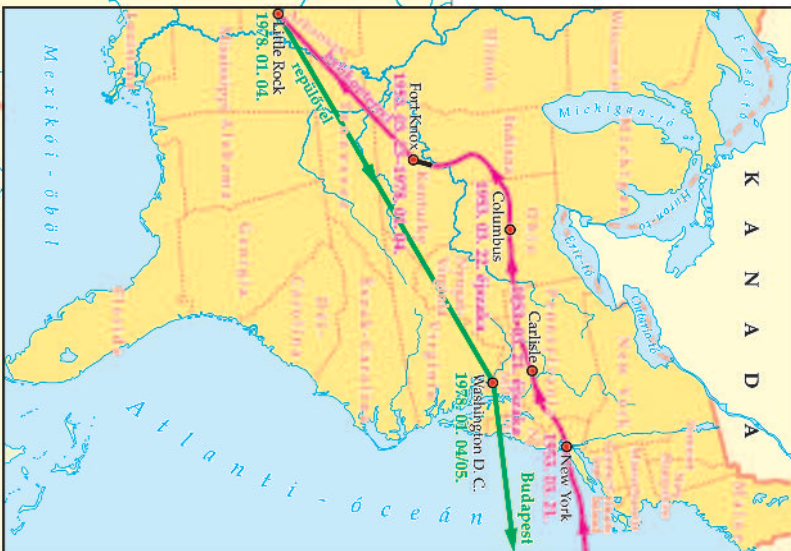
nistaellenesebbnek tartott republikánusokat támogatta a választásokon, mind helyi, mind országos szinten.

1970 és 1975 között ezt „a cikk, tiltakozások, majd hivatalos cáfolat” rituálét legalább fél tucat alkalommal eljátszották. Ahogyan a politikailag aktív amerikai magyarok többsége, úgy a Fehér Ház – Nixon és Ford idején egyaránt – is legitimációs kérdésnek tekintette az ügyet. 1976 decemberében, Ford választási veresége után is az volt a határozott álláspont, hogy „*hagyjuk békén az alvó oroszlánt. Lépjen a következő elnök bele a gulyásba.*” A következő elnök pedig Jimmy Carter volt, aki ezt a konfliktust nyíltan felvállalta, és bele is lépett a gulyásba. Cartert 1977. január 20-án iktatták be, a korona pedig a rákövetkező év január 6-án már magyar földön volt, itthon, Budapesten.

A SZENT KORONA ÚTJA, 1944–2000

- A Szent Korona útja Budapesttől az Egyesült Államokba, 1944–1953
- Frontvonal, 1944. okt. 15.
- A Szent Korona hazatúja, 1978
- ⋯ A szövetséges csapatok találozási vonala, 1945. május közepe
- Németország és Ausztria:**
  - Amerikai megszállási zóna
  - Szovjet megszállási zóna
  - Brit megszállási zóna
  - Francia megszállási zóna

K A N A D A

CARTER ÉS A HAZATÉRÉS

Carter úgy vélte, a koronának itthon a helye, és minél előbb megtörténik a hazaszállítása, annál több ideje lesz a várható belpolitikai vihart elcsitítani az 1978. őszi időközi választásokig. Az első céldátum 1977. augusztus 20. volt, és ebben a Cyrus Vance vezetésével működő külügy partnere is lett volna. Az elnök nemzetbiztonsági tanácsadója, a lengyel származású Zbigniew Brzezinski – aki a Columbián a korábban kiutasított Deák István professzor kollégája volt – azonban azzal érvelt, hogy előbb a kelet-európai politika alapelveiben kellene megegyezni. Ezt a döntést (21-es számú elnöki direktíva) szeptemberre hozták meg.

A következő céldátum december eleje volt, ezt viszont az akadályozta meg, hogy Bob Dole kansasi republikánus szenátor bíróság elé vitte a döntés ügyét. A vita lényege a következőkben összegezhető: amennyiben a Szent Korona sorsa hallgatólagosan az 1947-es magyar békeszerződés része, akkor a visszaszolgáltatásról az elnök egyedül nem, csak a Szenátus bevonásával dönthet. Amerikai magyar körökben ez általánosan elfogadott jogi érvelés volt. Az ausztráliai magyar közösségek egyik vezető alakja, az akkoriban királyi jogtanácsosként dolgozó Anthony Endrey ezt az érvelést 1977-ben angol nyelven is összefoglalta és közzétette. Az ügy végigjárta az amerikai bírósági fórumokat, és az Amerikai Egyesült Ál-

lamok Legfelsőbb Bírósága csak karácsony után döntött. Ezért csúszott át az átadás 1978 elejére.

Így azután december közepén maradt idő egy komolyabb, szakmai átvételre, először Fort Knoxban, majd itthon, Budapesten az ünnepséget megelőző éjszakán. Magyar részről a kiváló, bunyevác származású ötvös-restaurátor, Szvetnik Joachim, vala-

Apró Antal, az Országgyűlés elnöke (jobbra) jelképesen átveszi a koronát és a koronázási ékszereket az Amerikai Egyesült Államok elnökének személyes képviselőjétől, Cyrus Vance külügyminisztertől az Országház Kupolacsarnokában, 1978. január 6.

KRONOLÓGIA

A SZENT KORONA ÉS A KORONÁZÁSI ÉKSZEREK ÚTJA, 1944–2000

1944

OKTÓBER 10–11. ÉJSZAKA:

a koronát elássák (Váralja u. 14.)

OKTÓBER 15.

a koronáláda a korona nélkül Veszprémbe kerül

OKTÓBER 30.

a láda visszatér, a korona visszakerül bele

NOVEMBER 7.

a koronáláda és Szent Jobb Veszprémben

NOVEMBER 16.

a palást Pannonhalmán (1945. március 10-ig)

DECEMBER 5–6.

a koronáláda és a Szent Jobb Kőszegen

DECEMBER 27.

a koronáláda és a Szent Jobb Velemben

1945

MÁRCIUS 10.

a palást is Velemben

MÁRCIUS 19.

a jelvényegyüttest Kőszegre viszik

MÁRCIUS 27–28.

a koronaőrsgég átlépi a koronázási ékszerekkel, majd továbbmegy Semmeringen át Mürzstegbe

MÁRCIUS 31.–ÁPRILIS 1.

Mariazellbe érkeznek, majd továbbmennek Schloss Kammerbe (St. Pölten mellett)

ÁPRILIS 5.

a korona Atterseeben

ÁPRILIS 7.

a korona Mattseeben

ÁPRILIS 26. ÉJJELE:

Mattsee mellett a korona, a jogar és az országalma elásása

MÁJUS 2.

a palást és a Szent Jobb Strasser apátnál (Mattsee), a koronáláda és a kard Zellhofban kerül elhelyezésre

MÁJUS 7.

a koronáláda és a kard amerikai kézen és Augsburgba viszik

JÚNIUS 17.

a palást és a Szent Jobb amerikai kézen és Salzburgba szállítják

JÚLIUS 25.

a korona, a jogar, az országalma együtt Augsburgban a ládával és a karddal

JÚLIUS 25–31.

között ide érkezik a palást is

JÚLIUS 31.

a koronázási ékszereket Seckenheimen át Heidelbergbe viszik, itt kiállítják és lefényképezik

mint a palást nemzetközileg elismert szakértője, Kovács Éva vett részt ebben a munkában. Az első színes képek 1977 novemberében vagy decemberében készültek el a Szent Koronáról. A Fort Knox-i fotós, William Sumits is magyar származású volt.

Az amerikai sajtóban érdekes kampány folyt Budapest és Kádár szaklépessé tétele céljából. Korábban Washington az amerikai–magyar kapcsolatok állapotára utalva utasította vissza az ügy napirendre vételét, most pedig ugyanazzal a Kádárral kellett tárgyalni, akit az emigráció politikailag aktív többsége mereven elutasított az '56-os megtorlások okán. Ennek a PR-kampánynak volt része Billy Graham baptista lelkész, valamint Arthur Schneider New York-i főrabbi beengedése Magyarországra. Graham legendás ígihirdetését Tahiban több tízezren hallgatták, és a rendőrség ezúttal Debrecenben sem oszlatta fel erőszakkal a Szappanos utcai imaház előtt az ígihirdetést hangszórókon hallgató hívőket. Az év végén az amerikai külügy olyan ötoldalas elemzést adott ki a kádári Magyarországról, amelyből egy fokozatosan demokratizálódó, a nyugati gazdasági világba lépésről lépésre integrálódó ország (nyilvánvalóan hamis) képe rajzolódott ki. Ebben az egyoldalú diskurzusban nem szerepelt a korábbi '56-os elítéltek – amnesztia utáni – folytatólagos jogfosztása (pl. Kopácsi Sándor ügye), a methodista egyház üldözése és alig 200 fős közösségének szisztematikus zaklatása, sem az 1973. évi „filozofusper” vádlottjainak (Heller Ágnes, Fehér Ferenc és Vajda Mihály) külföldre kényszerítése.

NYILVÁNOS VITÁK ÉS HÁTTÉRTÁRGYALÁSOK

A hivatalos döntésről a Fehér Ház az őszi ENSZ-ülésszak megnyitóján, 1977. október 1-jén tájékoztatta Puja Frigyes magyar külügyminisztert. A kongresszusi egyeztetések során a visszaszolgáltatás ellenzői is tudomást szereztek a készülő lépésről, és azt az elnök számára a lehető legkínosabb pillanatban, november 4-én hozták nyilvánosságra. Emlékeztetőül: november 4. Szálasi „nemzetvezetői” esküjének és Kádár (szovjet tankok segítségével történt) hatalomátvételének is évfordulója. Így a fentebb már ismertetett pereskedés (Dole szenátor akciója) mellett további két szálon is folytak egyeztetések. Az

Lékai László bíboros, esztergomi érsek és Cyrus Vance külügyminiszter a Szent Korona átadási ünnepsége után, 1978. január 6.

amerikai „belpolitikai rituálé” újabb körében a korábban sikeres etnikai lobbizás csődöt mondott. Hiába tiltakoztak amerikaiak és magyarok, szakszervezeti vezetők és politikusok egyaránt, az elnöki akarat megingathatatlan maradt.

A tiltakozásokkal és látványos tüntetésekkel párhuzamosan, 1977. november 9-én még két fontos eseményre került sor. Délelőtt a Kongresszus egyik albizottságában viharos meghallgatás volt Szent Korona-ügyben: tucatnyi emigráns vezető szólalt fel a visszaszolgáltatás ellen, míg a Fehér Ház álláspontját válogatott tanúk sora védte. A vitát az elnök mellett nyíltan kiálló Nagy Ferenc és Király Béla döntötte el. Ugyanaz a Nagy Ferenc, aki 1947-ben még a hazatérés ellen foglalt állást, most arra kérte az elnököt, hogy küldje haza a Szent Koronát.

A Kádár iránti jóindulattal aligha valószínű – távollétében itthon halálra ítélt – Király Béla is hasonlóan érvelt: ha a korona hazatér, arról fognak beszélni az emberek, beindul egy olyan nemzeti történelmi diskurzus, amely nem a „szovjet–magyar örök barátság” körül forog majd. Ugyancsak november 9-én Walter Mondale alelnök fogadta a tiltakozó magyar emigráns vezetők delegációját a Fehér Házban, és ehhez a megbeszéléshez Carter elnök is csatlakozott. Ez jól mutatta az ügy valós politikai súlyát.

A Szent Korona és a többi klenódiум hazatérését kemény diplomáciai tárgyalások előzték meg. Ezek Nagy János külügyminiszter-helyettes és Philip M. Kaiser budapesti amerikai nagykövet között folytak 1977 októberétől. Amerikai követelés volt a „néptől a népnek” formula, hogy Kádárt kizárhassák az ünnepségből. Ugyancsak Washington ragaszkodott ahhoz, hogy a koronázási ékszerek legyenek itthon nyilvánosan kiállítva, és azokat bárki szabadon látogathassa. Zbigniew Brzezinski, az Egyesült Államok elnökének nemzetbiztonsági főtanácsadója az amerikai delegáció összeállítása során számos békát lenyeletett magyar tárgyalópartnereivel, mert – saját elmondása szerint – nem kívánt egyoldalú vagy annak tűnő gesztust tenni egy kommunista diktatúra felé.

A delegációba felvette Deákot, valamint két olyan amerikai magyart is hazajuttatott, akik '56-os múltjuk miatt itthon sokáig tiltólistán voltak: Takács Józsefet, az Amerika Hangja rádió osztályvezetőjét és Tóth Csanádot, aki végül Vance tolmácsa lehetett az ünnepségen. Ugyancsak amerikai nyomásra engedték be az országba Thomas Bodint, a Szabad Európa Rádió vezető munkatársát, valamint a kelet-európai ügyekben igen tájékozott, de Budapesten kimondottan nem kedvelt Eric Bourne-t, a *Christian Science Monitor* bécsi tudósíóját.

AZ ÁTADÁSI ÜNNEPSÉG

Az átadási ünnepséget a Magyar Televízió „élőben” – valójában kétórás csúszással – közvetítette. Ennek egyik oka az volt, hogy Vance beszédéből csak a legutolsó pillanatban húztak ki egy mondatot a legendás Harry Hill Bandholtz tábornokról, ez a történet pedig a „hagyományos román–magyar történelmi barátság” hazug (pártállami) retorikáját sértette. Budapesten azonban ekkor már minden megoldás érdekelt: a Parlamenten aznap nem volt vörös, csak magyar zászló, az ünnepséget nem az *In-*

AUGUSZTUS 3–17.

a koronát a frankfurti Német Nemzeti Bankban helyezik el

AUGUSZTUS 19.

a Szent Jobb visszaérkezik Budapestre

SZEPTEMBER 17.

a korona Wiesbadenben

1946

ÁPRILIS 17.

a korona Münchenben

1949

MÁJUS 12.

a korona ismét a frankfurti Német Nemzeti Bankba kerül

1951

AUGUSZTUS 21.

a koronát átszállítják Friedbergbe

1952

FEBRUÁR 1.

Sam Reber átveszi a regáliák őrzését Parkertől

ÁPRILIS 7.

a palást Bonn/Bad Godesbergbe kerül

OKTÓBER 11–20.

Kline becsomagolja a regáliákat Bonn/Bad Godesbergben

1953

MÁRCIUS 11:

Bremerhaven, a koronázási kincseket behajózzák a USS General Greelyre (odáig az út Friedbergből 500 km)

MÁRCIUS 21.

megérkezés New Yorkba (innen az út 800 mérföld, 1300 km; két éjszakai megálló: március 21. éjjel: Carlisle Barracks, PA és március 22. éjjel: Columbus, OH)

MÁRCIUS 23. 15.30

megérkezés Fort Knoxba

1978

JANUÁR 4.

a koronázási ékszereket helikopterrel és repülővel Washingtonba szállítják (helikopterrel Little Rockba, onnan katonai repülővel az Andrews Légitámaszpontra, DC-ben)

JANUÁR 5.

repülővel érkezik Budapestre, és aznap éjjel a Parlamentbe szállítják

JANUÁR 6.

átadási ünnepség

JANUÁR 31.

kiállítás megnyitása a Nemzeti Múzeumban

2000

JANUÁR 1.

a koronázási ékszerek a Parlamentbe kerülnek (a palást és a koronáláda kivételével)

Victor Covey, a washingtoni National Gallery of Art munkatársa átadja a Szent Koronát Fülep Ferencnek, a Nemzeti Múzeum főigazgatójának, 1978. január 5.

ternacionálé, hanem a Szózat zárta. A normalizálás második (és egyben utolsó) fázisát végül a legnagyobb kereskedelmi kedvezmény megadásáról márciusban aláírt MFN-megállapodás zárta. Még éppen időben, ugyanis 1979-ben – az iráni túsdrámát és Afganisztán szovjet megszállását követően – ilyen lépésekre már aligha kerülhetett volna sor.

A kétórás csúszással „előben” közvetített átadási ünnepség a magyar televíziózás történetének meghatározó pillanata volt: 1978. január 6-án este hattól mindenki a tévé előtt ült. Aznap este az amerikai PBS csatorna ikonikus hírműsora, a *MacNeil/Lehrer Report* is ezzel az eseménnyel foglalkozott. Először felidéztek a BBC 1976. évi (ittthon máig be nem mutatott) budapesti tudósítását, melynek során például Michael Cockerell Várkonyi Zoltán filmrendezőt faggatta mások filmjeinek

cenzurázásáról. Utána Király Béla és Nagy Julián református lelkész folytatott mai szemmel nézve meglepően intelligens vitát a visszaszolgáltatás észszerűségéről. Az emigráció soraiból Habsburg Ottó a *Katolikus Magyarok Vasárnapjában*, Borbándi Gyula az *Új Látóhatárban*, Pogány András pedig a *Torontói Magyar Életben* fejtegette kiálláspontját az ügyben. Itthon minden jelentős médium beszámolt az eseményről, de a koronát csak a *Vigilia* nevezhette „szent”-nek. 1978-ban került bemutatásra a Kádár-rendszer „hivatalos” koronafilmje *A korona hazakerülése* címmel.

A HAZATÉRÉS KULTURÁLIS HATÁSA

A Szent Korona és a magyar koronázási ékszerek visszaszolgáltatását megelőző tárgyalások során kötött megállapodásnak megfelelően a hivatalos kiállítás 1978. január 31-én nyílt meg a Nemzeti Múzeumban. Az első évben közel kétfélmillió látogató tekintette meg a kiállított nemzeti kincseket. A bizto-

sítás a belügy feladata lett, és a vonatkozó állambiztonsági dosszié tele van érdekes történetekkel.

A biztosításért felelős rendőrtiszt például azzal vádolta a múzeum főigazgatóját, hogy nem veszi komolyan az őrzést, és úgy vélte, egy magasabb rangú elvtársnak el kellene beszélgetni vele. Hasonlóan abszurd történet, hogy 1979-ben átalakították az őrzési rendet, mert két „koronaőr” disszidált egy ausztriai bevásárlóközpont során. Szálasi özvegye kapcsán pedig azt jelentették, örült annak, hogy az amerikaiak megtisztelték a férjét azzal, hogy születésének 81. évfordulóján adták haza a koronát.

A múzeumi kiállítást a történet számos amerikai szereplője is megtekintette. A palástot megmentő Gordon M. Kline éppúgy, mint a kétoldalú kapcsolatok normalizálásában részt vevő, ekkoriban már nyugdíjas amerikai diplomaták (William Seth Shepard, aki Budapesten is szolgált és külügyi magyar referens is volt, valamint Pedersen ex-nagykövet), továbbá a Patrick Joseph Kelleher, aki 1945–46-ban fotózta a koronázási ékszereket, 1951-ben disszer-

tációt és könyvet írt róluk, majd 1977-ben részt vett a Fort Knox-i szakmai át-vételben.

A Szent Korona hazatérése a kul-túra világára is jelentős hatást gyako-rolt. 1978 nélkül aligha lenne ma az *Ist-ván, a király* a nem hivatalos nemzeti rockopera.

Washington nyilvánvalóan elérte „fella-zítási” célját Budapesten. 1979-ben a te-heráni túsodrámával, majd Afganisztán szovjet megszállásával kezdetét vette a

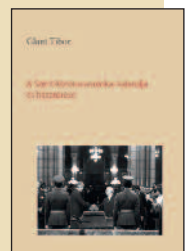
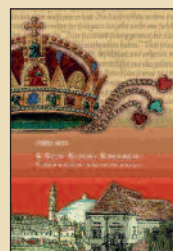
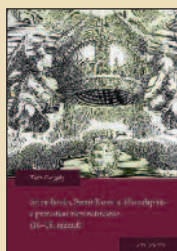
„második hidegháború”, de ebben Ma-gyarország már korántsem volt olyan lelkes szövetségese Moszkvának, mint korábban, például Vietnam kapcsán. 1981–82-ben Magyarország – a projek-tet korábban legalább két ízben meg-akadályozó Moszkva engedélyével – belépett az IMF-be és a Világbankba. 1984-ben megkezdte budapesti műkö-dését Soros György Nyílt Társadalom Alapítványa. 1989-ben, a csodák évé-ben pedig összeomlott az európai szovjet gyarmatbirodalom, és Magyar-ország elnyerte függetlenségét. Azóta

A koronázási ékszerek kiállítási megnyitója a Nemzeti Múzeumban 1978. január 31-én

kiléptünk a Varsói Szerződésből és csatlakoztunk a NATO-hoz, valamint az Európai Unió teljes jogú tagjává vál-tunk. A Szent Korona az első Orbán-kormány döntése értelmében átkerült a Parlamentbe, ahol ma is szabadon lá-toogatható. És amerikai barátainkkal együtt tízévente megemlékezünk 1978. január 6-ról. ♦

KÖNYVAJÁNLÓ

AZ MTA BTK TTI „LENDÜLET” SZENT KORONA KUTATÓCSOPORT KIADVÁNYAIBÓL:

LIGETI DÁVID

A DESZAKRALIZÁLT KORONA

■ 1945. március 27. és 1978. január 5. között a Szent Korona történelmének egyik leghosszabb külföldi epizódjára került sor.

■ Hazánk határain kívül ennél tartósabb távollétre csak 1572 és 1608 között volt példa, akkor azonban a legitim magyar király akaratóból őrizték a koronázási jelvényeket Bécsben, illetve Prágában.

■ A korona, annak ellenére, hogy a 20. század közepén egy emberöltőnyi időszakra – 11 873 napra – külföldre került, továbbá a magyar politikai elit egészen 1970-ig nem is ismerhette az őrzés helyét, viszonylag jelentős szerepet töltött be a magyar belpolitikában. Kétségtelen, hogy a koronázási jelvények a legjelentősebb vitatémát közvetlenül a második világháborút követő években szolgáltatták, majd egy bő húsz évig tartó pangás és hallgatás következett.

■ A kommunista korszak évtizedei lekoptatták a Szent Korona jelzőjét, s egyfajta deszakralizációs folyamat eredményeként a koronázási jelvények értékes, de pusztán múzeumi műtárgyakká váltak.

◆
Az ünnepélyes átadásra kiállított magyar Szent Korona az Országházban, 1978. január 6.
◆

A Szent Korona 1945-ben közel egy évig úgy volt távol az országtól, hogy az formailag még királyság volt. 1945 augusztusában az amerikaiak visszaszolgáltatták a Szent Jobbot, így az ereklye már részese lett az augusztus 20-i ünnepségeknek. A bizonytalan politikai helyzet közepette azonban a Szent Korona már nem kerülhetett magyar földre. 1918 után most először az ország nem pusztán király nélküli királysággá, hanem korona nélküli királysággá változott.

A DETRONIZÁLT SZENT KORONA

A Szent Korona már 1945-ben is többnyire csak „koronaként”, esetleg „magyar koronaként” jelent meg az állami és baloldali források zömében. 1945 júniusának végén érkeztek meg az első – bizonytalan – hírek arról, hogy megtalálták Ausztriában a magyar koronázási jelvényeket. Bár az ország ellenőrzését a szovjet Munkás–Paraszt Vörös Hadsereg szilárdan tartotta kezében, baloldali publicisztikák megfogalmazták azt a félelmet, hogy a Szent Korona nem pusztán a Horthy-rendszer, hanem a nyilaskeresztes rezsim visszatérésének eszköze lesz. Ebben döntő szerepe volt annak, hogy 1944 őszén Szálasi a Szent Koronára tette le nemzetvezetői esküjét.

Am emellett éles támadások keresztüztüzebe került a Horthy-korszak idején kidolgozott Szent Korona-tan is, amelyet az 1946 márciusában megalakított Baloldali Blokk pártjai (Magyar Kommunista Párt, Szociáldemokrata Párt, Nemzeti Parasztpárt) a reakció ideológiájának, valamint antidemokratikusnak bélyegeztek. Többször visszatérő motívum maradt az egész 1945 utáni mentalitásban annak a ténynek a hangoztatása, hogy 1930-tól kezdve minden bírói ítélet így kezdődött: „A magyar Szent Korona nevében!” Mindezek miatt már a Szent Korona említése is a „feudális, Horthy-fasiszta, nyilas, legitimista” stb. jelzőkkel egyenértékű hatást váltott ki.

1946. február 1. a magyar királysági államforma végét hozta, miután az ország történetében másodszor kikiáltották a köztársaságot. (Megjegyzendő, hogy az 1918. évi, ún. I. Magyar Köztársaság valójában a Magyar Népköztársaság nevet viselte – minden hivatalos iraton ebben a formában jelent meg,

sőt több ízben helyreigazították a köztársaság névforma alkalmazóit.) Értelemszerűen a korona kérdése a köztársaság kikiáltása körüli időszakban előtérbe került.

A Nemzetgyűlésben heves viták folytak az államformaváltással összefüggésben. A köztársasági államforma bevezetését támogató törvényjavaslatot Sulyok Dezső terjesztette elő a Nemzetgyűlésben 1946. január 30-án. Másnap Slachta Margit, a Keresztény Női Tábor vezetője fogalmazta meg, hogy a köztársaság bevezetéséről szóló törvény nem tesz említést a Szent Koronáról. Slachta a magyar legitimizmus érvrendszerét képviselve kiállt amellett, hogy „a Szent Korona tana nem fikció, ilyet állítani igen nagy tévedés. A Szent Korona ugyanis ebben a felfogásban állandóan inti a hatalom két hordozóját, a nemzetet és a királyt a jogelviségre.” A képviselő azt is helyesen ismerte fel, hogy ha a koronázási jelvények visszatérnek Magyarországra, „majd intézkedés történik arról, mi legyen a Szent Koronával, és esetleg elhatározzák, hogy betegyék a múzeumba. A detronizált Szent Korona már egy halott korona lesz, nem élő személyiség, mint most, mikor élő jelkép és élő jogforrás. Olyan lesz, mint egy drága halott, kit beteszünk a koporsóba és tudatunk van arról, hogy csak holtteste van itt.”

Felszólalását a kormánypártok képviselőinek részéről – így a kisgazdák részéről is – heves bekiabálások kísérték. Többek között elhangzott, hogy „az ország nem a korona, hanem a magyar nép és Kossuth országa”, „a nép a jogforrás, nem a korona”, vagy a „történelmi tradíció nekünk a Dózsa trónja”. Ahogy a Népszava fogalmazott: „A köztársaság és a demokrácia védelméről szóló törvényjavaslat kirobantotta a belpolitikai válságot. Elérkezett a nyílt színvonal. A nemzetgyűlés demokratikus többsége és a dolgozó osztályok megmozdulása eldöntötte a kérdést – de világossá vált az az egyszerű tény is, hogy akik a közelmúltban olyan sokszor emlegették a »magyar szent koronát« – a köztársaság és a demokrácia ellenségei –, azoknak legfőbb törekvésük, hogy elgáncsolják a fennálló államforma védelmének jogi megalapozását.”

Más szavakkal: a Szent Korona, valamint az arra szimbolikusan épülő magyar történeti alkotmány a II. Magyar Köztársaság egyik fő ellenségévé lépett elő – természetesen döntően az MKP politikálása következtében. En-

nélfogva érthető, hogy ebben a légkörben magának a koronának is fenyegető hatása volt.

A KORONÁTLANÍTOTT CÍMER

Jóllehet hazánk sorsa lényegében már az 1943. évi teheráni konferencián megpecsételődött, vagyis az angolszászok elfogadták, hogy az ország a kommunista blokk részévé fog válni, a kortársak számára ez még nem volt nyilvánvaló. Minden politikai szereplő többé-kevésbé megalapozottnak látta azt a lehetőséget, hogy akár a királyság helyreállítására is sor kerülhet. Ismert tény volt továbbá, hogy az angolszászok körében Habsburg Ottó reputációja jelentős mértékben felértékelődött a második világháború idején, mivel IV. Károly fia a kezdetektől szemben állt a náciizmussal. E tényező révén az amerikaiak komoly fegyverként tudták (volna) felhasználni a Szent Koronát a második világháborúban nem kompromittálódott legitimitást helyrehozásáért és az ország alkotmányos monarchiává alakításáért. Más kérdés, hogy nem éltek ezzel a lehetőséggel, egyben szemétként afelett, hogy Sztálin lesöpri a térképről a kelet-közép-európai demokratikus rendszereket.

A Szent Korona ügye a II. Köztársaság első hónapjaiban a címerkérdésnél jelentkezett. Hasonlóan 1989-hez, az államformaváltással egyidejűleg nem történt intézkedés a címer megváltoztatásáról, így még hónapokig koronás címet használt a köztársaság. A Baloldali Blokk álláspontját ekképp fogalmazta meg a *Népszava* név nélküli publicistája: „Csak jelkép, de a jelképek néha igen sokat jelentenek. Magyarország megszűnt királyság lenni és ezzel megszűnt a szent korona tanának fiktív és okatlan elmélete is. A magyar korona tehát nem közjogi fogalom többé, nem jelképe az államnak, hanem történelmi becsű műkincs. Semmi indoka sincs tehát annak, hogy a magyar állam címerén szerepeljen, mint ahogy nem szerepel a címerben például a Pray-kódex sem.” Ezt a nézőpontot fokozatosan sikerült átvinni társadalmi szinten: a *Magyar Közlöny* 1946. június 4-én jelent meg utoljára a régi címerrel, és 1947-re a Kossuth-címer szinte mindenhol felváltotta elődjét. Más kérdés, hogy két év múlva Rákosi rendszere ismét címert módosított...

Az 1947. február 10-én aláírt párizsi békeszerződés nem foglalkozott a koronázási jelvények ügyével, azokat nem érintette a restitúció. Az amerikai felfogás szerint ugyanis nem hadizsákmányként kerültek a regáliák a US Army kezére, hanem a magyar királyi koronaőrök adta át azokat. Az egyre inkább elhidegülő amerikai-magyar viszony így hosszú évtizedekre befagyasztotta a Szent Korona helyzetét.

1947-ben került sor a honvédségi egyenruhák és sapkák cseréjére: a gombokról eltávolították a koronákat. Az intézkedést így kommentálta a *Népszava* névtelen publicistája: „Látjuk az évszázados feudál-legitimista szellem lassú sorvadását és helyébe a Martinovicsek, Petőfik, Kossuthok és Táncsicsok magyar radikalizmusának izmosodását és a szent korona hamis államjogi tana helyett a népfenség elvének gyakorlati érvényesülését”. A Szent Korona mint szimbólum azonban hamarosan még fontosabb szerepet kapott: a Mindszenty elleni koncepció per részévé vált.

MINDSZENTY „ÖSSZEESKÜVÉSE”

1948 márciusában érkezett a hír az országba, hogy az Amerikai Egyesült Államok megtagadja a Szent Korona visszaszállítását Magyarországra, és a Vatikán is felmerült lehetséges őrzési helyként. A hercegprímás elleni per egyik vádpontja szerint a bíboros azért akadályozta meg a korona hazaszállítását, hogy alkalmas időben megkoronázhassa vele Habsburg Ottót. Az 1948. december 26-án – a nemzetközi jog rendkívüli durva megsértésével – letartóztatott bíborost emellett kétkedéssel, a köztársaság megdöntésével, továbbá valutával való üzérkedéssel is megvádolták. Mindent egybevetve, a Szent Korona ügye a II. Magyar Köztársaság Mindszenty ellen alkalmazott fegyvereinek egyikévé vált.

Milyen valós tényeket forgatott ki a bolsevik államhatalom? A köztársaság kikiáltása után tíz nappal az érsek levelet intézett XII. Piuszhoz, amelyben kérte, hogy a Szent Korona a Vatikánban kerüljön elhelyezésre. Mindszenty okfejtése szerint a magyar republika megszületésével a koronának az eredeti küldő félnél kell lennie, vagyis a pápánál – jóllehet tudjuk, hogy a Szent Korona nem azonos a Szent Istvánnak küldött koronával. A hercegprímás 1947 nyarán valóban tárgyalt Habs-

burg Ottóval, mivel foglalkoztatta a párizsi békeszerződéssel – elméletileg – kialakuló hatalmi vákuum. Más kérdés, hogy épp a világegés idején megkötött angolszász-szovjet megállapodások révén e terveknek nem sok realitásuk volt. Erre egyébként ekkortájt ébredt rá maga a hercegprímás is.

Veres Péter 1949. január 17-i nyilatkozata világította meg a vád valódi ideológiai hátterét: „Hogy micsoda korlátozott fantasztaság kell ahhoz, hogy valaki ma, a szocializmus világmozgalmának győzelmes előretörése idején a minden uralkodóházak közt legsötétebb múltú uralkodóház, a Habsburg-ház visszaállításáról ábrándozzék – még ha csak ábrándozik is –, az szinte érthetetlen. Aki az ilyen gondolatokat komolyan veszi, az nemcsak feudálisan reakciós, hanem a legtisztább értelemben nemzetáruló is.” Alapy Gyula főügyész pedig így fogalmazott: „A tárgyalás folyamán kiderült, hogy a volt királyi koronát ennek a szervezkedésnek a mesterkedése következtében tartották vissza az amerikai haderők. Mindszenty a korona visszatartásával nemcsak államunkat akarta megfosztani ettől a relikviától, hanem biztosítani akarta a maga számára, hogy kéznél legyen a korona, ha ő ezt Habsburg Ottó fejére akarja tenni!”

Szimbolikus jelentősége is volt annak, hogy éppen azon a napon, amikor 1949. február 8-án Mindszentyt életfogytiglani fegyházra ítélték, XII. Piusz megnyitotta IV. Károly boldoggá avatási eljárását. A Mindszenty-pert követően még egy alkalommal került előtérbe a Szent Korona ügye, ez azonban nem kaphatott publicitást hazánkban. Amikor 1950-ben koholt vádak alapján a Magyar Népköztársaság kémkedésért elítélte Robert A. Vogeler amerikai üzletembert, Rákosi felajánlotta, hogy a koronázási jelvényekért cserébe szabadon engedik a férfit. Ilyen alku azonban nem kötött, Vogeler pedig más eredményekért viszonzásul 1951-ben távozhatott az országból.

A HALLGATÁS KORA

Miután lezárult a Mindszenty-ügy és a Vogeler-affér, a Szent Korona lényegében eltűnt a hazai közbeszédből. Rákosi rendszerében, valamint a Kádár-rendszer első tizenöt évében egyértelmű hallgatás jellemezte ezt a témát. 1956 ebből a szempontból nem hozott lényeges változást, amiben jelentős szerepe

volt annak, hogy a tíz évvel korábban még létező legitimista tábor szétesett, és a fiatalság döntő része egyértelműen köztársaságpárti volt. Ennélfogva fel sem merült például, hogy ne a Kossuth-címer legyen a magyarság jövőendő címere. A helyzetet mi sem jellemzi jobban, mint hogy amikor a forradalom napjaiban a kiszabadult Mindszentyhez intézett üzenetében Habsburg Ottó cselekvést kért a Szent Korona ügyében, a bíboros így válaszolt: „*Oly messze vagyunk ettől, oly bizonytalan a helyzet.*”

Az 1956-os forradalom és szabadságharc kimenetele jelentősen befolyásolta a koronázási jelvények sorsát: a megtorlás időszaka beláthatatlan távolságra tette azok visszaszolgáltatását Magyarországnak. A Szent Korona történetének kutatása is lényegében szünetelt az 1945 és 1978 között időszakban. Mindennek ellenére a magyar külügy a hatvanas évek végéig összesen négy alkalommal kísérelte meg a koronázási jelvények visszaszerzését.

Miután 1963-at követően jelentősen enyhült az amerikai–magyar feszültség, és a Kádár-rezsim fokozatosan szalonképessé vált a nyugati világban, ismét előtérbe kerülhetett a Szent Korona ügye. Az USA-ban élő magyar emigráció egy része azonban kategorikusan elutasította a korona visszaszolgáltatását. A nyugati emigráns körök véleményét a magyarországi olvasó többszörös szűrőn keresztül ismerhette meg, jellegzetesen azt a marxista taktikát alkalmazták a szerkesztők, hogy egy adott emigráns véleményt csak annak kritikáján keresztül ismertettek.

A koronát érintő hallgatás elsőként 1966-ban oldódott valamelyest, amikor az Amerikai Egyesült Államok nagykövetet delegált Budapestre. A magyar külügy 1964 decemberében érdeklődött az amerikai ügyvivőnél, hogy hol van a Szent Korona és mikor szolgáltatják vissza. Erre 1965. január 6-án az a válasz érkezett, hogy megfelelően és kellő titoktartás mellett őrzik a koro-

—→
A Szent Korona, az országalma és a jogar az Országházban, 1978. január 6.
—→

názási jelvényeket, amelyek visszaadását a kétoldalú amerikai–magyar kapcsolatok javulásától teszik függővé. Ekkor még senki sem tudhatta, hogy erre a napra pontosan tizenhárom évvel később fog sor kerülni. Mindazonáltal a hatvanas évek végére a magyar politikai vezetés magatartásában is változás figyelhető meg: Kádárék egyértelműen vissza szeretnék volna kapni a koronázási jelvényeket, annak ellenére, hogy ez a lépés a rendszer stabilitására is kedvezőtlenül hathatott.

Miután 1971-ben a kommunista rezsim számára viszonylag megnyugtató módon sikerült rendezni Mindszenty ügyét, és a bíboros elhagyta az amerikai nagykövetség épületét, majd az ország területét, a magyar–amerikai viszonyt leginkább terhelő probléma

megszűnt. 1975-ben az MSZMP XI. kongresszusán Puja Frigyes külügyminiszter nyilvánosan utalt a koronázási jelvények visszaadásának igényére. Magyarországon ekkoriban szűnt meg a Szent Koronát körülvevő tabusítás.

A KORONÁZÁSI JELVÉNYEK HAZATÉRÉSE

Mindszenty József 1975. május 6-i halálával, majd Jimmy Carter ez év őszén történt elnökké választásával elhárultak az akadályok a koronázási jelvények hazatérése elől. Magyar szempontból némileg szerencsétlen időzítéssel, 1977. november 4-én adták hírül az amerikai lapok, hogy az USA visszaszolgáltatja a Szent Koronát. A magyar külügy azon-

ban már október 1-jén értesült az amerikai döntésről, és hamarosan el is fogadta az USA feltételeit. Ezek a következők voltak: 1.) A magyar delegációnak az ország lakosságát kell reprezentálnia, és jelen kell lennie Lékai László esztergomi érseknek. 2.) A Szent Koronát nyilvános helyen kell kiállítani, olyan helyszínen, amely reprezentálja annak történelmi értékét, jelentőségét. 3.) A ceremóniának szintén hangsúlyoznia kell a korona nemzeti és történelmi jelentőségét, valamint lehetővé kell tenni, hogy a koronázási jelvényeket a külföldön élő magyarok is megtekinthessék.

1977 végén, amikor világossá vált, hogy hazatérnek a koronázási jelvények, hirtelen a közbeszéd egyik fő témájává lépett elő a Szent Korona ügye. Rövidesen magyar szakmai delegáció utazott az USA Kentucky államában található Fort Knoxba, ahol megtörtént a koronázási jelvények szakmai átvétele. A Szent Korona 1978. január 5-én tért vissza magyar földre. Bár nem az elnök vezette a delegációt, Cyrus Vance külügyminiszter személyében most először látogatott hazánkba ilyen magas rangú politikus az Egyesült Államokból. Budapesten történt a koronázási jelvények második hivatalos átvé-

Thomas Gerth, az amerikai külügyminisztérium magyarreferense kinyitja a koronázási ékszereket szállító ládát Szvetnik Joachim, az Iparművészeti Múzeum főrestaurátora és Fülep Ferenc, a Nemzeti Múzeum főigazgatója (jobbra) jelenlétében a Parlament épületében, ahol a hazakerült műkincseket átvizsgálták az ünnepélyes átadás előtt

tele, majd január 6-án hazánk az Országházban ünnepélyes keretek között kapta vissza azokat. A kommunista államhatalom gondosan koreografált módon igyekezett az események irányítását a kezében tartani – jó példa erre, hogy az átadási ceremóniát kétórás csúszással közvetítette a televízió.

A visszaemlékezők, különösen azok, akik közvetlen közelről láthatták a koronázási jelvényeket, világnézeti különbségre való tekintet nélkül életük egyik legfelemelőbb élményeként emlékeztek vissza erre az alkalomra. Az eseményre sajátos ambivalenciák sora volt jellemző: a koronázási jelvényeket az Országgyűlés elnöke, Apró Antal vette át Vance-től, vagyis az 1956-ot követő megtorlások egyik fő felelőse rázott kezét az egyik vezető amerikai jogvédővel. A sors iróniája, hogy Apró Mindszenty ügyében is az egyik legkérelmezhetőbb bolseviknak bizonyult, így valószínűleg csak kisebb nemzetközi ismertsége miatt lehetett szalonképeőbb magyar politikus az ünnepségen, mint az amerikai kérésre távol maradó Kádár.

A Szent Korona hazaérkezésének hatását két amerikai visszaemlékezésen keresztül érthetjük meg legjobban. Az amerikai szakmai delegáció vezetője, Victor Covey így fogalmazott egy interjúban: *„Fogalmam sem volt arról, hogy mennyire szent számukra ez a tárgy. Az emberek letérdeltek az út mentén, ahogy elhaladt mellettük. Rendkívül fontos volt számukra. Olyan volt, mintha fény vette volna körül. Hihetetlen volt! Sugárzott ezekre az emberekre. Síri csend honolt. Úgy vitték, mint egy gyermeket. Ahogyan Jézus Krisztus ment a Templomba galambok és édesanyja társaságában.”* A magyar származású New York-i képviselő, Theodore S. Weiss pedig szülőfalujába, Hajdúbagosra is ellátogatott, ahol a helyiek megköszönték neki a koronázási jelvények hazahozatalát. *„Egy hetven év körüli néni jött oda hozzám, és könnyes szemekkel ezt mondta: »Nem kellett megtenniük, de mi mind nagyon hálásak vagyunk, hogy megtették.«”*

EPILÓGUS

A magyar koronázási jelvények amerikai visszaszolgáltatása komoly legitimitációt jelentett a Kádár-rendszer számára, annak ellenére is, hogy a visszaadás feltételeként el kellett ismerni: a magyar nép kapja vissza azokat az amerikai néptől. A hidegháború során

– a nyolcvanas évek végéig – egyértelműen ekkor volt a legjobb az amerikai–magyar viszony. Jóllehet hazánkban az atomfegyvert is hadrendben tartó szovjet hadsereg volt jelen, és komoly katonai tervek születtek arra, miképp kellene háború esetén a Magyar Néphadseregnek szétzúznia a NATO észak-italiai csapatait, a színpalak mögött már megindult a szocialista rendszer erjedése. Az 1970-es években megkezdődött, majd igen gyors üteművé vált az ország nyugati eladósodása – a koronázási jelvények visszaszolgáltatása így egyfajta üzletként is értelmezhető.

A rendszerváltás kezdetét utólagos ismereteink birtokában hazánk 1982. évi IMF-hez, illetve a Világbankhoz történő csatlakozásában is kereshetjük. Szimbolikus értelemben azonban ez a folyamat már 1978-ban megkezdődött azzal, hogy egy szocialista rendszer legitimációs bázisává változott a koronázási jelvények ügye. Jóllehet a kommunista vezetés sikerrel tette pusztán műzeumi tárggyá a Szent Koronát, igazolva Slachta Margit harminckét évvel korábban megfogalmazott tézisét, az átvételből következő önellentmondások – üzletelés az „imperialista”, nyu-

—→
A magyar államiság jelképe, a Szent Korona és a magyar koronázási ékszerek ünnepélyes átadása az Országház Kupolacsarnokában, 1978. január 6.
—→

gati superhatalommal, a tisztelet megadása a koronázási jelvényeknek – annak ellenére is erodáltak a rendszert, hogy 1978 januárjában ez még közvetlenül nem volt érzékelhető.

A Szent Korona hazaérkezése ebből a szempontból a magyar szocialista rendszer bukását is előkészítette. ♦

Leonardo da Vinci: Hölgy
hermelinnel, 1489–1490.

A festményt a 18. században
vásárolta meg a lengyel
Czartoryski hercegi család.

A II. világháború elején Berlinbe
vitték, majd a háború után
került vissza ismét Krakkóba,
ahol azóta is a Czartoryski
Múzeumban van kiállítva.

GLANT TIBOR

MŰKINCSEMENTŐ ALAKULAT AZ AMERIKAI HADSEREGBEN

Leonardo Da Vinci
Hölgy Hermelinnel című
festménye hazatér
Krakkóba, 1945

A nyugati szövetségesek az európai háború utolsó fázisait amerikai parancsnokság alatt harcolták végig. Az egyesített szövetséges hadseregek európai főparancsnoka (Supreme Allied Commander for Europe, SACEUR) is amerikai volt, Dwight D. Eisenhower tábornok, a későbbi elnök.

A nyugati szövetséges haderők katonái is fosztogattak, és nyilvánvalóan nőkkel szembeni erőszakra is sor került az általuk megszállt és felszabadított területeken. Mindezt elintézhetnénk annyival, hogy a fosztogatás és a nőkkel szembeni erőszak a háborúk velejárója, vagy azzal, hogy az amerikaiak sem különbek a szovjeteknél.

Az amerikai hadsereg azonban főszerepet játszott az európai műkincsek és műemlékek megőrzésében és visszaszolgáltatásában, s ezért mindenképpen elismerést érdemel. Számunkra ez azért különösen érdekes, mert ez az alakulat igen sokat tett a magyar Szent Korona és a koronázási ékszerek őrzéséért és állagvédelméért is.

A második világháború az egyik legnépszerűbb és legtöbbet tárgyalt történelmi téma napjainkban. Azt hihetnénk, hogy a második világégés történetének minden részletét ismerjük és kellően elemeztük is már. Ez azonban nincs így, ékes bizonyíték erre annak az amerikai műkinccsmentő alakulatnak a története, amelyről néhány évvel ezelőtt George Clooney forgatott nagyjátékfilmet, melynek címét a magyar forgalmazó szenzációhajhász módon *Műkinccsvadászoknak* fordította.

MŰKINCCSVADÁSZOK VAGY MŰKINCCSMENTŐK?

A 2014 februárjában bemutatott *Műkinccsvadászok* (*The Monuments Men*) című mozit Clooney maga írta és rendezte, sőt a főszerepet is ő játssza benne. A hollywoodi sztárokkal tűzdelt szereposztás (Cate Blanchett, Matt Damon, John Goodman, Bill Murray stb.) ellenére kezdettől nyilvánvaló volt, hogy ez a film nem fogja látványosan tovább építeni sem Clooney színészi, sem rendezői pályafutását. A 70 millió dolláros költségvetéssel (és német állami támogatással) készített mozi mindössze 150 milliót bevételt hozott, tehát meg nem bukott, de átütő sikert

Eisenhower, Bradley és Patton tábornokok a merkersi Kaiserode-bányában szemlézik a rablott német műkinccseket, 1945 (fent)

Cikkünk képeit a washingtoni National Gallery of Art és a National Archivs and Records Administration engedélyével közöljük

Craig Hugh Smyth hadnagy (MFAA) a müncheni gyűjtőközpontban, 1945 (lent)

sem ért el. A kritikai fogadtatás is vegyes, az IMDB-n 6,1-es, a Rotten Tomatoeson 5,2-es átlaggal jegyzik. Felmerül a kérdés, hogy miért forgat az egyik legnagyobb amerikai filmszillag filmet egy 70 évvel ezelőtti történetről. A projekt Clooney számára nyilvánvalóan igen fontos volt, ezért joggal tételezhetjük fel, hogy témaválasztása háttérben tudatos emlékezetpolitikai megfontolásokat kell keresnünk. Nézzük a hátteret!

A második világháború a mai napig meghatározó eleme a nyugati és amerikai identitáspolitikának. Hitler legyőzése, a holokauszt leállítás és megtorlása a közös európai-amerikai erkölcsi minimum joggal megkérdőjelezhetetlen alappillére. Az amerikai közbeszédben ez az utolsó „jó háború” és egyben az amerikai birodalomépítés kezdete. A „jó háború” toposzát azonban először a szépirodalom, majd a populáris történetírás is kikezdte az 1980-as években. Kurt Vonnegut *Kékszakáll* (*Bluebeard*) című regényében (1987) a főhős, Rabo Karabekian pajtájában ugyanis nemcsak ismeretlen Jackson Pollock-alkotások, hanem – egyes feltevések szerint – német földről rabolt európai műkinccsek is vannak. Az ötletet az 1995-ben New Yorkban megrendezett *Spoils of War* (kb. hadizsákmány) konferencia vitte tovább.

James Rorimer százados (MFAA) és csapata megtalálja a Louvre elrabolt kincseit a neuschwansteini kastélyban, 1945 (fent)

Amerikai katonák Manet *A konzervatóriumban* című festményével a merkersi bányában, 1945 (lent)

A vita háttérében kimondva-kimondatlanul Kenneth D. Alford kutatásai álltak. Az egyetemi háttérrel nem rendelkező, amatőr amerikai történész a kilencvenes évek elejétől kutatja az amerikai hadsereg fosztogatózásait az európai hadszíntéren és 1994 óta sorozatban írja „leleplező” szakmunkáit (*The Spoils of World War II*). Ezzel párhuzamosan, részben az internet segítségével elindult egy másik diskurzus is az amerikai műkincsmentésről. Ezeket a narratívákat Robert M. Edsel foglalta össze 2009-ben megjelent, *Műkincsmentők (Monuments Men)* című munkájában. Emellett Lynn H. Nicholas írt példaértékű szakmunkát a témáról *Európa elrablása (The Rape of Europe)* címmel 1994-ben. 2014-ben Clooney ebbe a vitába csatlakozott be és forgatott filmet Edsel könyve alapján.

RABLÁS ÉS MENTÉS, 1944–45

A műkincsmentő projekt az amerikai hadba lépést közvetlenül követő időszakra, 1942-re vezethető vissza. Az amerikai politikai vezetés és hadsereg fellépése nélkül ma egyáltalán nem biztos, hogy láthatnánk a Mona Lisát a Louvre-ban, a genti oltárképet a helyi katedrálisban vagy a Szent Koronát a Parlament épületében.

1942 őszén amerikai muzeológusok és tudós társaságok körében felmerült a kérdés, hogy mi lesz Európa műemlékeivel és műkincseivel, ha az „öreg kontinens” továbbra is a totális háború színtere marad. Különösen aggasztotta őket a nácik által elkövetett műkincsrablások híre. Hermann Göring, Hitler bizalmasa ugyanis feltűnően érdeklődött addig számára elérhetetlen műkincsek iránt, maga a Führer pedig saját múzeumot tervezett édesanyja szülővárosában, Linzben. A nácik által megszállt területek jelentősebb műkincseit a Rosenberg-kommandó (Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg – ERR) gyűjtötte össze és helyezte el különböző lelakókban. Az önjelölt amerikai mű-

kincsvédők érvelése logikus volt: hiába győzzük le Hitlert és szövetségeseit, ha közben Európa legfontosabb műkincsei és műemlékei (ha tetszik, az európai kulturális identitás alappillérei) elvesznek, megrongálódnak vagy elpusztulnak.

Ezért amerikai muzeológusok 1942 decemberében megkeresték a Legfelsőbb Bíróság vezetőjét, Harlan F. Stone főbíró, aki Rooseveltnél eljuttatott üzenetet. 1943-ban elnöki utasításra jött létre az ún. Roberts-bizottság, teljes nevén a Háborús Övezetekben Található Művészeti és Történelmi Emlékek Védelmére és Megmentésére Létesített Amerikai Bizottság (American Commission for the Protection and Salvage of Artistic and Histo-

ric Monuments in War Areas). A hivatalosan 1943. június 23-án alapított testület élén Owen J. Roberts, a Legfelsőbb Bíróság egyik tagja állt. Ez a bizottság látta el az amerikai hadsereget információkkal az egyes műemlékekkel, a műkincsek háború előtti fellelhetőségével és kulturális jelentőségével kapcsolatban. A bizottság hivatalos beszámolóját az amerikai kormányzat saját nyomdája 1946-ban tette közzé.

A Roberts-bizottság kezdeményezte egy speciális műkincsvédő alakulat, az MFAA (Monuments, Fine Arts and Archives – Műemlékek, Szépművészeti Alkotások és Levéltárak) felállítását az amerikai hadsereg kötelékében. Az első körben hat muzeológus besorozásával létrehozott egység első vezetője

Frederick Hartt hadnagy (MFAA)
Livornóban 1945 januárjában

A náci által elrabolt műkincsek felkutatásában fontos személyes kapcsolata volt Rose Valland, a Louvre munkatársa, aki élete kockáztatása árán készített képeket és listákat azokról a francia műkincsekről, amelyeket az ERR és/vagy Göring először a párizsi múzeumba vitetett, katalogizált, lefotózott, becsomagoltatott, majd német földre szállítottatott. A nyugati szövetséges csapatok elől menekülő náci azután német és osztrák réz- és sóbányákban, valamint jól védhető kastélyokban helyezték el ezeket a rablott műkincseket.

A témát kutató történészek szerint legalább 110 ilyen lerakat létezett. Az ERR működése minden idők legnagyobb műkincsrablási akciója volt. A náci Németország kapitulációját követően az MFAA feladata volt az elrabolt műkincsek felkutatása, állagának védelme, majd visszaszolgáltatása. A normandiai partraszállást követően az amerikai hadsereg előretolt csapataival utazó MFAA-szakértők Siegenben (éppen húsvét vasárnapján) találták meg Beethoven VI. szimfóniájának eredeti kéziratát, Merkersben, a Kaiseroda sóbányában (április 6-án) a német aranytartalékokat, Neuschwansteinben (április 28-án) a Louvre kincseit. És 1945. július 25-én az ő felügyeletük alá került a Mattsee mellett kiásott Szent Korona a koronáláddal és a palásttal együtt.

AZ MFAA ÉS A SZENT KORONA, 1945–49

A restitúciós időszakban (a háború végétől az NSZK létrehozásáig) a Szent Koronát az MFAA őrizte először Wiesbadenben, majd Münchenben. A különböző bányákban, pajtákbán és kastélyokban fellelt műkincseket három nagyobb gyűjtőközpontba szállították az amerikai megszállási övezetekben. Wiesbadenben a Landesmuseum félig szétbombázott épületét jelölték ki erre a célra. A központ vezetését az építész képzettségű Walter I. Farmerre bízta. Vele dolgozott többek között Edith Standen, ifj. Thomas Carr Howe, valamint Joe Kelleher, aki a Szent Koronát fotózta, majd disszertációt is írt róla. Ez a kötet 1951-ben jelent meg Rómában angol nyelven, és 83 háború utáni Szent Korona-fotót tartalmaz. Követ-

George L. Stout, a bostoni Harvard Egyetem Fogg Művészeti Múzeumának (Fogg Art Museum) munkatársa volt. A csapat tagja volt még a Szent Korona megmentésében kulcsszerepet játszó James J. Rorimer, a New York-i Metropolitan Múzeum kurátora és későbbi igazgatója, valamint Patrick Joseph Kelleher és Walter Ings Farmer is. A mintegy 100 fősre duzzadó egységben később szolgáltak angolok, franciák és olaszok is. A háború befejezését követően a műkincsek kérdése politikai-diplomáciai síkra terelődött. Az MFAA és az amerikai külügy között ekkor Ardelia R. Hall (az MFAA korábbi tagja, ekkor a State Department munkatársa) közvetített. Az amerikai Nemzeti Levéltárban (National Archives II) őrzött iratok fondja az ő nevét viseli.

Ezen a ponton felmerül két kérdés: az amerikaiak tényleg ennyire értettek-e az európai műemlékekhez és műkincsekhez, és ha igen, honnan szereztek tudásukat? A válaszokat a századforduló idején kell keresnünk. A husza-

dik század elejére kialakult új gazdasági elit tagjai (a „rablóbarók”) jelentős magángyűjteményeket hoztak létre, és azokat fokozatosan kezdték megnyitni az érdeklődő közönség előtt. Az 1872-ben alapított New York-i Met (Metropolitan Museum of Art) mellett újabb és újabb múzeumokat hoztak létre országszerte. Helyi kezdeményezésre 1903-ban alapították a Dallasi Művészeti Múzeumot (Dallas Museum of Art). 1937-ben Andrew Mellon magángyűjteményére és pénzügyi támogatására alapozták a washingtoni Nemzeti Galériát (NGA), amely azóta kormányzati intézményként is szolgál. A gazdagabb magánegyetemek (pl. Columbia, Harvard, Princeton) is tartottak fenn saját múzeumokat és képtárakat. Ehhez pedig szakképzett stábra volt szükség.

Az MFAA számos tagja Európában is tanult, s jelentős angol, német és francia kapcsolatokkal bírt. Rorimer például két évig tanult Párizsban, és a középkori magyar művészet legjelesebb amerikai szakértőjének számított.

kező lépésként ismerkedjünk meg a fontosabb szereplőkkel!

Farmer (1911–1997) Ohióban született és a helyi Miami Egyetemen, valamint a Columbián tanult építészetet. A háború idején nem sorozták be, mert kimondottan rosszul látott. Végül az egészségügyieként szolgált, majd 1945 nyarán átkérte magát az MFAA-be. Építési képzettsége miatt bízták rá a wiesbadeni központ vezetését, hiszen az épületet újjá kellett építeni. Feladattát a központ bezárásáig becsülettel ellátta. Itt őrizték a Szent Koronát 1945. szeptember 17-től 1946. április 17-ig.

Farmer kezdeményezte a wiesbadeni kiáltványt, melyben 32 MFAA-tiszt tiltakozott német műkincsek Amerikába szállítása ellen. 1946-ban szerelt le. Később ő tervezte a houstoni Kortárs Művészeti Múzeum épületét (Contemporary Art Museum of Houston), majd előadásokat tartott különböző ohioi múzeumokban. Belsőépítészként dolgozott, 1973-ban doktori fokozatot szerzett alma materében, és 1978-ig igazgatta a Miami University művészeti múzeumát. A wiesbadeni kiáltvány miatt magas német állami kitüntetést kapott, lánya pedig 1997-ben eljuttatta Magyarországra édesapja publikálatlan wiesbadeni koronafotóit. 2000-ben, már halála után jelent meg memoárja (*Safekeepers* címmel), mely rendkívül fontos forrás a témában.

Edith Standen (1905–1998) Kanadában született, 1928-ban települt át az Egyesült Államokba, ahol a Harvardi Egyetem Fogg Múzeumában tanult és dolgozott. 1943-ban lett amerikai állampolgár, majd az Egyesült Államok hadseregének női osztagában szolgált 1945 júniusáig, amikor átkérte magát az MFAA-be. Az egység ikonikus nőalakja volt.

Howe (1904–1994) Indianában született, a Harvardon tanult és Kaliforniában volt muzeológus a harmincas években. Ugyanaz a Paul Sachs mentőrálla, aki Standent is. Sachs később a Roberts-bizottság tagja volt, és ő ajánlotta be volt tanítványait az MFAA-be. Howe ikonikus memoárjának (*Salt Mines and Castles*, 1946) első kiadásában még szerepelt egy wiesbadeni koronafotó, a 2014-es új kiadásban már

nem. A háború után visszatért kaliforniai múzeumába, ahol haláláig szolgált. A wiesbadeni csapat magyar szempontból legfontosabb tagja Patrick Joseph Kelleher (1918–1985) volt, aki Coloradóban és a Princetonon tanult antik művészetet és régészetet, majd 1942-ben vonult be. Már 1943-ban jelölték az MFAA-be, de csak két évvel később tudott csatlakozni az egységhez. Mindhárom gyűjtőközpontban szolgált, tehát Wiesbaden mellett Marburgban és Münchenben is. Wiesbadenben került kapcsolatba a Szent Koronával, és nemzeti kincsünkéről írta az 1947-ben a Princetonon megvédett doktori disszertációját is. Hazatérése után Los Angelesben, Buffalóban és Kansas Cityben szolgált múzeumi kurátorként. 1960-ban vette át a Princeton Művészeti Múzeumának vezetését, ahol nyugdíjazásáig szolgált. 1977-ben részt vett a Szent Korona amerikai szakmai átvételében Fort Knoxban, és őt kérték fel egy ötoldalas külügyi háttéranyag megírására is a visszaszolgáltatási tárgyalások során. A

nyolcvanas években Budapesten is járt egy koronakonferencián. Memoárt nem írt, de princetoni hagyatékában található közel száz színes diaposzítív a Fort Knox-i szakmai átvételről.

Az MFAA szakmai csapatának „esze” James Joseph Rorimer (1905–1966) volt. Ohióban született, ő is a Harvardon tanult, és 1927-től haláláig a New York-i Metropolitan Museum of Art munkatársa volt. 1955-ben vette át a múzeum igazgatói posztját, és 11 év alatt megháromszorozta a látogatók számát. A mattseei kiásást követően a Szent Korona azonnal Rorimer kezébe került, aki pontosan ismerte a regáliák jelentőségét. Ő vitette Frankfurtba, majd onnan Wiesbadenbe és Münchenbe.

Charles Percy Parkhurst (1913–2006) szintén Ohióban született. Massachusettsben, Ohióban és a Princetonon tanult, majd a National Gallery of Artban (NGA) kezdett dolgozni. Innen vonult be 1943-ban, és ő is 1945-ben került az MFAA-be. Rorimer jobbkeze volt, ké-

Kenneth C. Lindsay (MFAA) muzeológus
örmester Nefertiti mellszobrával,
Wiesbaden, 1945

Samuel Blinder tábori lelkész a náci által összerabolt Tóra tekercsekkel, Berlin, 1945. július

sőbb a müncheni központban dolgozott, és itt került kapcsolatba a Szent Koronával 1946-ban. Amerikában egyetemeken tanított és múzeumokat vezetett. 1971 és 1983 között az NGA igazgatóhelyettese volt. 1977-ben ő koordinálta a Klondike Return fedőnevű akciót, amely a Szent Korona amerikai szakmai átvétele volt. 1988-ban készült életútinterjúja fontos forrásunk.

ÁLLAGVÉDELEM ÉS SZAKMAI TISZTESSÉG

Az MFAA története 1945–46-ban összekapcsolódott a Szent Korona sorsával is. Erről az emigrációban számos legenda keringett. A leggyakoribb szerint a Szent Koronát „boldog-boldogtalan felpróbálgatta”, és „az amerikaiak nem adták meg neki a kötelező tiszteletet”. Felpróbálásokról valóban tudunk, de nehezen hihető, hogy a magyar koronázási ékszerek történetét és jelentőségét ismerő amerikai szakértők ne bántak volna a koronával kellő tisztelettel. Ha nem az amerikaiak kezébe kerül, elveszhetett volna, mint ahogy akkor is, ha az elásás helyét ismerő fél tucat ember a háború utolsó napjaiban

életét vesztí. Kerülhetett volna szovjet kézre (és akkor aligha látjuk többet), vagy elvihették volna a tengerentúli magángyűjtők számára dolgozó műkincsvadász kalandorok.

Az amerikai őrizetben lévő koronázási ékszereket a müncheni központ bezárását követően (1949. május 12-én) a Német Nemzeti Bank frankfurti fiókjába vitték (immár másodszor), majd Friedbergben, Bonn mellett őrizték. 1953-ban szállították Amerikába. Ez volt a Klondike-akció. Ekkor már régen nem az MFAA őrizte, de a palástot is egy amerikai szakember, a Szabadalmi Hivataltól kikért Gordon M. Kline mentette meg egy légmentesen záró alumíniumtok segítségével. Egy 1997-ben készült interjúban Kovács Éva, a palást legismertebb szakértője azt mondta, hogy „*ha nincs az alumíniumtok, akkor ma nincs palást sem*”.

A korábban már említett wiesbadeni kiáltvány az amerikai muzeológusok kivételes szakmai tisztességét bizonyítja. 1945 novemberében Lucius D. Clay tábornoktól írásbeli utasítás érkezett Wiesbadenbe, hogy válogassák ki és csomagolják be a 200 legfontosabb, német múzeumból származó festményt, és azokat szállítsák az Egyesült Államokba. A felháborodott Farmer 32 MFAA-tag aláírásával tiltakozást fogalmazott meg, ezt azonban az egység vezetője, Bancel La Farge „lenyelte”, hogy beosztottait megvédje a nyílt parancsmegtagadás várható következményei-

től. A kiáltványt azonban még 1945-ben Charles Kuhn (szintén korábbi MFAA-tag), valamint a *New Yorker* című lapnak dolgozó Janet Flanner újságíró is leköszölte. A tiltakozáshoz amerikai múzeumigazgatók is csatlakoztak, így a 202 német múzeumi festmény (közte több Rembrandt, Vermeer és Botticelli) végül 1949-ben visszakerült német földre. Így zárult a restitúció.

Az MFAA története nem vált az amerikai háborús történeti narratívák részévé, és egészen az 1990-es évekig az átlagos hírolvasó nem is hallott róluk. Az MFAA két tagja, Parkhurst és Kelleher 1977–78-ban jelentős szerepet játszott a magyar koronázási ékszerek hazahozatalában, de személyüket az akkori sajtóbeszámolók sem kötötték 1945–46-hoz. A magyar külügyi anyagban is csak egy elejtett utalás szerepel: Radványi János washingtoni ügyvivő a hatvanas évek közepén jelentette, hogy beszélt egy Stefan Munsing nevű szakértővel, aki állítása szerint részt vett a koronázási ékszerek Amerikába szállításában. Munsing valóban az MFAA tagja volt és Münchenben szolgált 1946-ban, de az 1953-as Klondike-akcióhoz tudunkkal nem volt köze. Az utolsó MFAA-tag, aki bizonyíthatóan látta a Szent Koronát, Kelleher volt, aki 1981-ben végül egy koronakonferenciára beutazhatott a kommunista Magyarországra. ♦

ÁRA: U.S.A. 35¢

amerikai-kanadai Magyar Élet

American • Canadian Hungarian Life

AMERICA'S LARGEST WEEKLY IN THE HUNGARIAN LANGUAGE

TORONTO • MONTREAL

CANADA 35¢

Vol. 19. No. 44. XIX. évf. 44. szám. NEW YORK • CHICAGO • LOS ANGELES • CLEVELAND • DETROIT • FLORIDA

November 12, 1977.

EMBERVÁSÁR EURÓPÁBAN SZOVJET LÉPÉS PANAMA FELÉ, EGYIPTOM NEM FIZET A SZOVJETNEK

OLASZ KOMMUNISTÁK A CSEHEK ELLEN, IZRAEL
SZAKIT A SZOCIALIZMUSSAL,

A Szent Koronát Carter visszaadja

RÁCZ JÁNOS

MEGOSZTOTT EMIGRÁCIÓ

VITÁK A SZENT KORONA HAZATÉRÉSÉRŐL

A magyar emigráció mindig megosztott volt és maradt a Szent Korona kérdésében s persze más ügyekben is. Tagadhatatlan, hogy 1945 és 1989 között képtelenek voltak egy olyan ernyőszervezet létrehozására, amely ideológiai vitáktól mentesen alkalmas lett volna összefogni mindazon szervezeteket és személyeket, amelyek és akik tenni akartak valamit kényszerből elhagyott hazájuk érdekében. S ez alapvetően hozzájárult sikertelenségükhöz és lobbizási tevékenységük esetleges voltához. Érdemes ezért komplex egészként 1944-től áttekinteni a kérdést.

Atározás éve – legyen az 1944–45, 1947 vagy 1956 – a legtöbb esetben meghatározta azt is, hogy miképpen gondolkozott az adott személy a politikáról és a magyarság jövőjéről, ám a korona kérdése még azokat is megosztotta, akik egy időben távoztak Magyarországról. Azt gondolnánk, hogy 1956-ban erősödtek meg a magyar emigránsmozgalmak, ám érdekes módon ennek éppen az ellenkezője történt: olyan próbatétel következett, amely nem integrálta, hanem sokkal inkább szétzilálta soraikat. A szélső-jobbtól a jobb- és balközépig felaprózódott magyar politikai emigráció tagjai egymással is csatáztak, midőn várták, hogy az érkező ötvenhatos menekültek integrálásával kerekedjenek felül egymáson vagy legalább döntsék el a vitákat. Az ötvenhatos menekültek viszont többnek érezték magukat a már Nyugaton letelepedett előző magyar generációknál. A forradalom és szabadságharc nimbuszával magabiztosan szemlélték elődeiket, akiknek nem szándékoztak nyomdokaiba lépni.

AZ '56-OS MENEKÜLTEK DILEMMÁJA

Az „1956. november 4. után hagytam el a hazámat” sóhajtás és vallomás azt is jelentette, hogy az adott menekült passzív vagy aktív szereplésével részese volt valami többnek, mint ami az előző emigráns generációk identitásképződésében jelen volt. Ráadásul ezt az érzést a nemzetközi közvélemény is megerősítette, hiszen megszámlálhatatlan sajtócikkben foglalkoztak a magyar menekültek kérdésével és az ötvenhatos forradalommal. Az ötvenhatban érkezők kétharmad része fiatal magyar férfi volt. Többségük politizálás helyett sokkal inkább tanulni, dolgozni, családot alapítani, karriert építeni vágyott. Akik mégis a politizálás mellett döntöttek, szétszóródtak a különböző szervezetekben vagy újabbak alapításával fokozták a diszharmóniát.

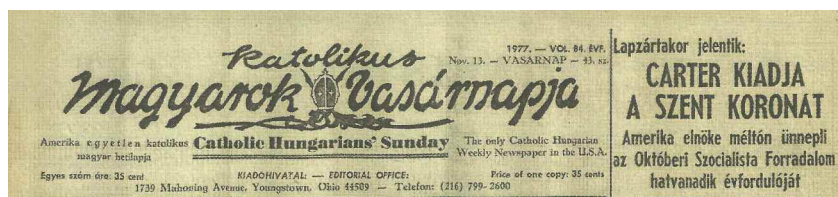
A többszólamúsághoz és a zavarhoz szinte mindvégig kimondva-kimondatlanul hozzájárult az Egyesült Államok javarészt status quo őrző politikája is. Hol propagandacélokra használták a magyar menekülteket – Szabad Európa Rádió munkatársai, az 1956-os melbourne-i olimpiáról elcsábított magyar olimpiakonok *Sports Illustrated*-ben publikált „Freedom Tour” története –, hol a kommunisztagyánús elemeket próbál-

tak kiszűrni soraikból. Ez utóbbi miatt egyes magyar emigránsok, akik bevalótták, hogy a DISZ tagjai voltak, elkerülték a vietnami háborút.

Az amerikai politikai elit sem tudta eldönteni és tisztán kinyilvánítani, hogy egyáltalán akar-e kelet-közép-

csoportjai, fiatalok, forradalmárok, szabadságharcosok fegyverrel vagy fegyver nélkül bámultak a pesti háztetőkről az égre, és várták a soha meg nem érkező amerikai repülőket.

Végül 1978. január 5-én leszállt egy amerikai különgép Ferihegyen. A Szent

európai menekülteket. Ezt ismerte fel a *The New York Times* tudósítója, Max Frankel, aki több cikket is írt a magyar emigránsokról. Frankel – mivel német menekültként érkezett az Egyesült Államokba – nagy empátiával tekintett a menekültkérdésre. 1957. április 6-i cikkében is ebben a szellemben kritizálta az amerikai Kongresszus politikáját.

Az ötvenhatos menekültek, bár bizakodva tekintettek a nyugati államokra, korántsem kritika nélkül szemlélték befogadó országaik tevékenységét. Mély nyomokat hagyott bennük az általuk várt „amerikai és nyugati segítség” elmaradása. Az Amerikai Egyesült Államokba érkező 38 ezer magyar ötvenhatos emigráns közül többen a New Jersey-i Camp Kilmer táborba kerültek, ahol az egykori katonai komplexum zárt részében a velük készített interjúk sorozatából sikerült rádöbbenie a State Department munkatársainak is az addigi amerikai „felszabadítási” politika veszélyeire. A Szabad Európa Rádió propagandáját a magyar fővárosban sokan készpénznek vették, félreértelmezték, többet láttak benne, mint pusztán szavakat: az elnyomott magyar honfiak „lelkéért folyó csata” jól hangzó szólamai helyett érkező ENSZ-csapatokat és amerikai katonákat vizionáltak. A későbbi menekültek

Korona és a regáliák mellett magyar emigránsok is érkeztek. Azokat az egykori magyar menekülteket is képviselték, akik olykor-olykor nem voltak szívesen látott vendégek. Ott volt Deák István professzor is, aki külön engedéllyel érkezhett Budapestre, mivel korábban kitiltották Magyarországról. Mindez alátámasztotta az MSZMP KB és PB állásfoglalásokkal fűszerezett addigi „emigrációs politikájának” lényegét: 1956 után következetesen kezdték megkülönböztetni a baráti, azaz a Kádár-rezsim ellen nem agitáló, azt elfogadó „távolba szakadt hazafiakat”, „emigránsokat” és a nem baráti, ellenséges, jobboldali „disszidenseket”.

Lassacskán elkezdtek hazaengedni a barátnak minősülő egykori menekülteket. Az 1960. december 28-i MSZMP PB-határozat kimondta, hogy a megbízhatóknak számító emigránsok hazatérését meg kell könnyíteni. 1963-ban, az amnesztia után már a befogadó nyugati ország állampolgáraként látogathattak haza az egykori ötvenhatos menekültek. A hazalátogatóknak a kádári Magyarországról szóló, többnyire pozitív visszacsatolásai erősítették az Egyesült Államok közeledési szándékát, miközben lazították az emigránsszervezetek Kádár-rezsim elleni összefogását. Ráadásul mindez arra ösztönözte a ma-

gyar emigránsokat, hogy minél nagyobb számban látogassanak haza. Az MSZMP vezetésének a külföldi magyarok felé irányuló propagandája sikeresnek bizonyult.

REAGÁLÁSOK A LEHETETLENNEK GONDOLT TERVRE

A Szent Korona körüli anomáliákat az amerikai magyar emigráció mindig akkor vette górcső alá, amikor olyan hírről vagy újságírói spekulációról lehetett olvasni, amely arról szólt, hogy a nemzeti kincs visszakerülhet Magyarországra. 1970. április 19-én a *The New York Times*-ban David Binder cikke szolgáltatott okot az aggodalomra. Binder kifejtette, hogy mivel a kapcsolatok javultak Magyarország és az Egyesült Államok között, elképzelhető, hogy hamarosan a Szent Koronát is visszakapja Magyarország. Vagy legalábbis erre utal a két ország közötti párbeszéd.

Binder több olyan ügyre is kitért, amellyel ezen felvetését támasztotta alá. Egyrészt 1969-ben az Egyesült Államok nagykövetségént Magyarországra érkező Alfred Puhán utazási korlátozását megszüntette a magyar állam, másrészt az Egyesült Államok könnyebben tudott kiállítást szervezni Magyarországon. Akkoriban éppen a holdkőzetet mutatták be a Nemzeti Múzeumban. A kiállítást reklámozta a *Népszabadság* is. Az első napokban több mint harmincötezen tekintették meg a Föld útítársáról származó ásványokat. Binder 1970. április 14-i budapesti tudósítása mögött valójában Puhán nagykövet koronával kapcsolatos szándékait találhatjuk meg.

Binder cikke nem maradt visszhang nélkül. 1970. május 1-jén gúnyos hangvételű cikket közölt a Szebedinszky Jenő által szerkesztett, 1950-től Pittsburghben kiadott *Magyarság*. Az 1944 őszen katonaként Németországba került és onnan 1951-ben az Egyesült Államokba emigrált Szathmáry Lajos publikációja a *Ki, mivel labdázik?* beszédes címmel is jelezte, hogy mit is gondol az általa csak Binder Dávidként és Puhán Frédiként emlegetett urak tervével kapcsolatban. Szathmáry egy 1590-es, az Újvilágról készített Johann Theodor de Bry-metszethez hasonlított Binder írását: „Az amerikaiak, úgy látszik, nem értik vagy nem akarják megérteni, hogy a Magyar Szent Korona nem aranyból

és drágakőből ötvözött »ereklye«, hanem politikai, történelmi, lélektani szimbólum. [...] Hagyják a Szent Koronát békében! Ne labdázzanak vele. Isten ments, hogy úgy járjanak, mint a de Bry idejében emberfejjel játszó amerikai bennszülött gyerekek, akiknek az utódai rezervációkban koldulnak, mint a kizsútlásra ítélt bölények” – írta Szathmáry, akinek írásai az *Új Látóhatárban* is megjelentek.

Binder után hasonló hatást ért el Paul Scott cikke is, amelyet több lapban is egyszerre közöltek. Az 1971. novemberi publikáció ismertetését az Ohio állambeli Youngstownban megjelenő *Katolikus Magyarok Vasárnapja* olyan fontosnak érezte, hogy 1971. december 12-én magyar fordításban teljes terjedelmében lehozta. Scott vélekedése szerint Henry Kissinger, Nixon elnök nemzetbiztonsági tanácsadója vissza akarta adni a Szent Koronát Magyarországnak, s mindez része lett volna Richard Nixon új politikájának, amely a kelet-nyugati feszültség enyhítését kívánta célozni. A cikk zárásaként megemlítette az ekkor már Ausztriában élő Mindszenty kérését híveihez, hogy tegyenek meg mindent a Szent Korona kommunistáktól való megmentése érdekében. A *Katolikus Magyarok Vasárnapja* úgy értékelte, a Fehér Háznak nyilatkoznia kell az ügyben, majd kifejtette: „A Szent Korona immár nemcsak magyar szimbólum, hanem szimbóluma az összes kelet- és közép-európai rabnépek szabadságának, önrendelkező, szabad autoritásának.”

A lap ugyanezen az oldalán egy egyetemi diákok által megfogalmazott tiltakozást is közölt. A clevelandi magyar egyetemi hallgatók Perlaki Mária vezetésével amerikai egyetemi hallgató társaikhoz fordultak segítségért, hogy megakadályozzák a Szent Korona visszaadását Magyarországnak. Harmincezer diák írta alá a Nixon elnöknek címzett tiltakozást. Az elnök végül ígéretet tett Mindszentynek arra, hogy a koronát nem fogják átadni a szovjet csapatok által megszállt Magyarországnak.

A MAGYAR EMIGRÁNSOK POLITIKAI BEFOLYÁSA

Hogyan használta az amerikai külügy a korona ügyében a magyar emigránsokat? Mit gondoltak Washingtonban a magyar emigrációról? E két kérdés szorosan összekapcsolódott. A magyar

származású és Temesváron nevelkedett Stephen Dachi 1973 végén érkezett Budapestre, ahol az amerikai nagykövetség kulturális és sajtóattaséjaként dolgozott. 1997-es visszaemlékezése szerint a magyar emigránsok többsége annak érdekében lobbizott, hogy a Szent Korona hazatérésének ügye ne kerüljön napirendre. Am 1973-ban az Egyesült Államok diplomatái már jól érezhetően eljutottak arra a pontra, hogy a továbblépéshez szükséges a Szent Korona visszaadása és a legnagyobb kereskedelmi kedvezmény biztosítása.

Dachi szerint elengedhetetlen volt, hogy elhalványuljon Mindszenty József bíboros belső emigrációjának emléke. Ez viszonylag gyorsan bekövetkezett, és éppen ezért nem számítottak a Szent Korona hazatérése esetén nagyobb felzúdulásra. Az Egyesült Államok diplomáciája – vélte Dachi – Mindszenty haláláig tartott a bíboros népszerűségétől, amelyet alaposan túlértékelt.

1997-ben Dachi – aki az 1973–77 közötti amerikai magyar emigrációt a kubai emigrációhoz hasonlította – kifejtette: Amerika magyarjait elsődlegesen az érdekelte, hogy a Szent Korona ne érkezzon idő előtt Magyarországra. Értékelése szerint a korona hazatérése után ugyan tiltakoztak, de hangjuk fokozatosan elhalt, és ezt követően a magyar emigráció már nem játszott komoly politikai szerepet az Egyesült Államokban, miközben a kubai emigránsok 1961-től folyamatosan presszió alatt tartották az Amerikai Egyesült Államok kubai politikáját.

A State Department még a hivatalos döntés előtt úgy ítélte meg, hogy jó lenne csillapítani valahogy az amerikai magyar közösségek várható ellenállását a korona kérdésében. Hiszen még az is azonnali ellenállásba ütközött, hogy gondolkoznak az ereklye visszaadásán. A magyar egyházfők támogató leveleivel tervezték segíteni az elnököt a döntésben s egyúttal csökkenteni a magyar emigránsok várható ellenállását. Ennek kapcsán kérték, hogy Lékai László bíboros, dr. Káldy Zoltán evangélikus püspök és más magyar egyházfők írjanak levelet amerikai egyházi képviselőknek, Lékai akár Carter elnöknek is. Ezt azonban teljeséggel elutasította a magyar politika. Nem akarták, hogy bármilyen „egyházi vonal” segítséget nyújtson a Szent Korona-kérdés megoldásában.

1977. november 4., a döntés hivatalos nyilvánosságra hozása után Philip Mayer Kaiser amerikai nagykövet 1977.

november 29-én meglátogatta Lékai Lászlót a budapesti Úri utcai rezidenciáján. Kaiser hangsúlyozta, hogy komoly támadások érték Carter elnököt, a magyar emigránsok ellenzik a korona visszaadását. Arra kérte az esztergomi érseket, hogy írjon egy olyan cikket az *Új Ember* katolikus hetilap szá-

Mindezek ellenére az Egyesült Államokat választó magyar emigránsok közül kevesebben örültek a Szent Korona hazatérésének. Esztergályos Ferenc washingtoni magyar nagykövet 1978. január 2-án kelt jelentésében foglalkozott a magyar emigrációtól érkező reakciókkal. Saját adatai szerint mind-

megszületett a magyar egység. „*Légyvárakat építeni és álmódolni ebben a helyzetben káros – vélte –, de defetista álláspontot elfoglalni, az úgysem lehet semmit sem csinálni filozófia egyenesen bűn. Aki pedig támogatja ezt a meggondolatlan elnöki határozatot, egyszerűen kiiktatja magát a köreink-*

Dr. Pogány András:

Magyar testvérek: utolsó leheletünkig a Szent Koronáért...

November 4-én, a szovjet vörös horda Budapest elleni orvtámarán, ami a magyarországi szovjet csapatok jelenlétének megtárgyalá-

mára, amelyben üdvözlőné a korona várható hazatérését, s mindezt méltatná a katolikus egyház és hívei szempontjából is. Lékai hajlandónak mutatkozott erre, de tanácsot kért Miklós Imrétől, az Állami Egyházügyi Hivatal elnökétől. A várt publikáció megjelenésére természetesen Lékai nem kapott lehetőséget, így nem valósult meg a State Department ötlete.

Az amerikai diplomácia arra is számított, hogy egyes amerikai politikusok támogatni fogják a magyar emigrációt a korona hazatérése elleni tiltakozásban. A konkrét döntés még meg sem született, de már 1977 tavaszán jelezték a magyar félnek, hogy Mary Rose Oakar clevelandi képviselő fel-lépését nem kell komolyan venni, pusztán magyar származású clevelandi választói számára gyakorol gesztust. Ezzel előre és burkoltan közölték Budapesttel, hogy nem kell megijedni azoktól az amerikai politikusoktól sem, akik az emigráns ellenzők csoportjának oldalára álltak vagy állnak majd.

VÉGJÁTÉK

A korona hazatéréséről szóló 1977. november 4-i hivatalos bejelentés után az amerikai magyar emigrációtól nemcsak negatív, hanem pozitív, támogató jelzéseket is kapott Carter elnök. Nagy Ferenc 1945 és 1947 közötti magyar miniszterelnök, illetve Király Béla tábornok, az 1956-ban felállított Nemzetőrség főparancsnoka méltatta az elnök döntését. Egyetértett a döntéssel Kovács Imre, a Nemzeti Parasztpárt egykori elnökhelyettese is.

össze huszonhárom fontosabb magyar emigráns foglalt állást Carter amerikai elnök döntése mellett, miközben hatvannégy fő fejezte ki ellenérzéseit a nemzeti kincs hazaszállításával szemben. Összesen tizenhat szervezet – szinte mindegyik magyar emigránstestület volt – bírálta az elnököt. A döntéssel egyet nem értésüket kifejezőket Magyarországon – a korszak emigrációs politikájának megfelelően – jobboldali, szélsőjobboldali, ellenséges jelzőkkel illették.

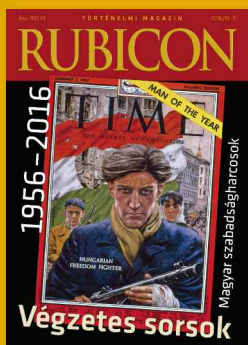
Az elnöki döntést támogatók elsősorban történeti, jogi érveket sorakoztattak fel. Az 1977. november 9-i kongresszusi albizottsági meghallgatáson Nagy Ferenc úgy vélte, hogy az 1956-os bukás után a magyarság haldoklik, ám a Szent Korona hazatérése ezt megváltoztathatná. A nemzeti feltámadás eszközét látta az ereklyében. Ezen a meghallgatáson mégis többségben voltak azok, akik nem támogatták a korona hazatérését, ámbar a nemzetközi ismertség szempontjából – Nagy Ferenc, Király Béla – a kisebbség véleménye dominált.

Az emigráció megosztottsága a döntés után nyilvánvalóvá vált: miközben prominens magyar emigráns személyek és tudósok támogatták a hazahozatalt, az olyan szervezetek, mint az Amerikai Magyar Szövetség vagy az ekkor Pogány András vezette Magyar Szabadságharcos Világszövetség aktívan támadták Cartert, továbbá azokat a magyar emigránsokat, akik a döntés mellé álltak. Pogány a *New York-i Magyar Élet* 1977. november 19-i számában azt állította, bármi is történik a koronával, annyit máris elértek, hogy

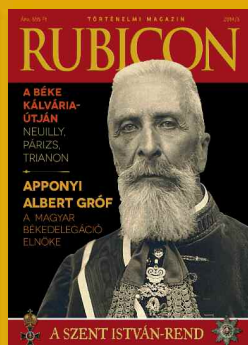
ből, s nem hullatunk könnyet eltávozásuk felett.” A tiltakozók csak abban az esetben egyeztek volna bele a korona hazatérésébe, ha a szovjet csapatok elhagyják Magyarországot, és egy szabadon választott, független kormány kezébe kerül a politikai hatalom. Ez a program egybevágott az 1975-ben elhunyt Mindszenty József bíboros véleményével, amelyre sokat hivatkoztak.

Nehezményezték azt is, hogy a döntést hivatalosan 1977. november 4-én jelentették be. „*Céljainkat, törekvéseinket, lelkes harcunkat* – kommentálta az 1977. november 13-i számában a *Katolikus Magyarok Vasárnapja* – *egy legyintéssel elintézte James Carter úr, az emberi jogok kimagasló harcosa, az igazság bajnoka. November 4-én, az 1956-os szabadságharc vérbe fojtásának 21. évfordulóján a hírközlő irodák világgá röpdítették ennek a nagyszerű képességű embernek, ennek a csodálatos békeharcosnak, a kommunizmus el-lenségének, az elnyomott népek utolsó mentevárának döntését: a koronát megkapja a diktatúra.”*

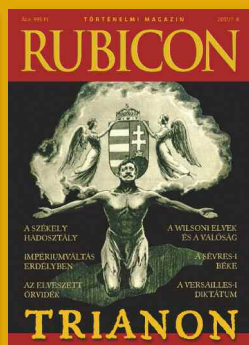
1977. november elejétől december végéig három nagyobb tüntetést is szerveztek az amerikai magyar emigránsok. A november 9-i és 29-i demonstrációkon a Fehér Ház elé vonultak az elnöki döntést bírálók. December 26-án autós felvonulással tiltakoztak, amelynek végállomása Philadelphia volt. A tiltakozások nem érték el céljukat, bár több amerikai politikus is támogatta a demonstráló amerikai magyar emigrációt, a Szent Korona további ideiglenes amerikai őrzését nem tudták kikényszeríteni. ♦

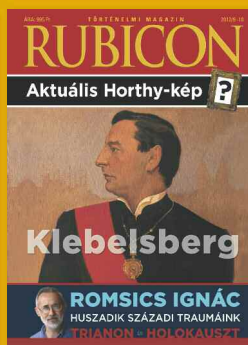
2016/10-11.

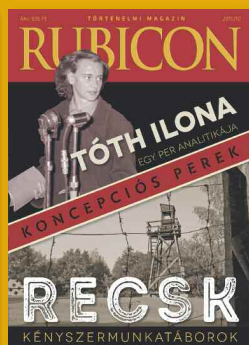
2014/6.

2017/7-8.

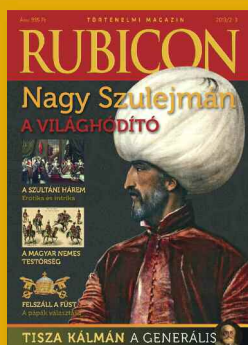

2012/9-10.

2015/10.

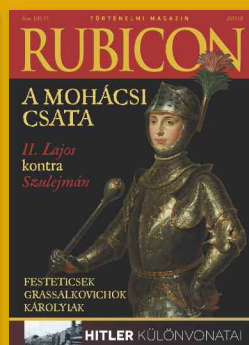
Sikerszámaink!

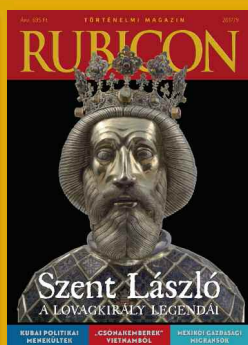
2013/2-3.

2014/10.

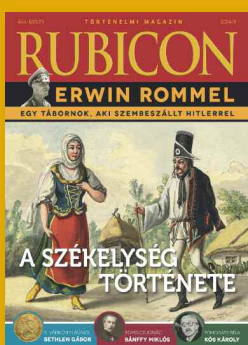
2013/8.

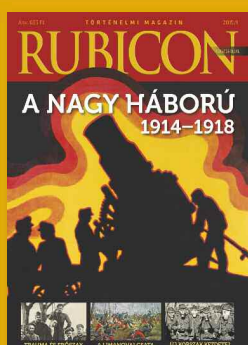
2017/9.

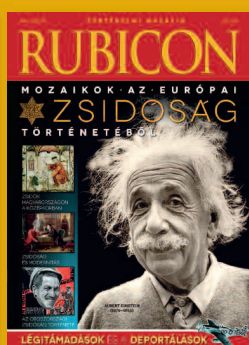
2016/7.

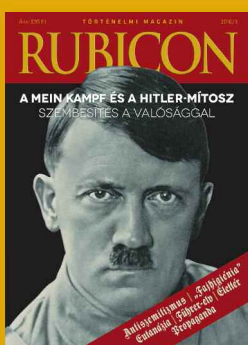
2014/1.

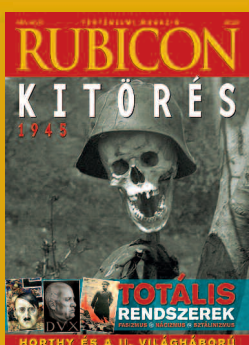
2015/1.

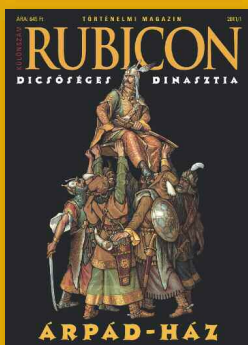
2013/4.

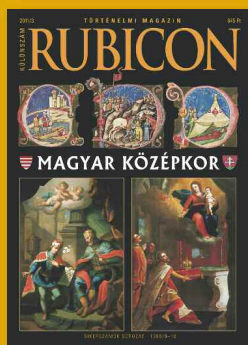
2016/3.

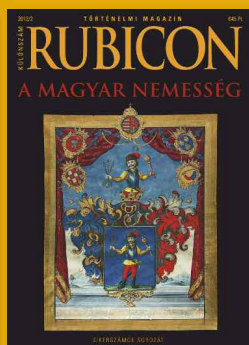
2012/3.

2011/1. különszám

2011/3. különszám

2012/2. különszám

2017/1. különszám

2012/1. különszám

A Szent Korona és a koronázási jelvények elhelyezése az Országház Kupolacsarnokában, 2000. január 1. Szelényi Károly felvétele (Magyar képek)

RUBICON MEGRENDELÉS:

www.rubicon.hu